
ISSN 2312-6353

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Серія “ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ”
МОВОЗНАВСТВО

Том 2

№ 8 2017

Дрогобич

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія KB № 20653-10473р

*Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет за рішенням вченої ради
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 22 від 21.12.2017 р.)*

УДК 001(051)
ББК 95.43
Н 34

Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: «Філологічні науки» (мовознавство): Збірник наукових праць. – Дрогобич, 2017. – № 8. – Том 2. – 160 с.

Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: «Філологічні науки» (мовознавство) внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук відповідно до Наказу Міністерства науки і освіти України № 1081 від 29.09.2014 р.

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща).*

Сайт видання: www.ddpu-filolvisnyk.com.ua

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

доктор філологічних наук, професор О. П. Кушлик

Заступник головного редактора:

доктор філологічних наук, професор О. А. Бабелюк

Відповідальний секретар:

кандидат філологічних наук, доцент О. В. Коляса

Члени редколегії:

доктор філософських наук, професор Н. В. Скотна
доктор філологічних наук, професор Р. В. Васько
доктор філологічних наук, професор О. А. Бабелюк
доктор філологічних наук, професор Л. І. Белехова
доктор філологічних наук, професор О. Р. Валігура
доктор філологічних наук, професор В. С. Данилич
доктор філологічних наук, професор М. Ю. Федурко
доктор філологічних наук, професор С. П. Денисова
доктор філологічних наук, професор О. М. Кагановська
доктор філологічних наук, професор І. М. Колегаєва
доктор філологічних наук, професор З. Г. Коцюба
доктор філологічних наук, професор В. Г. Ніконова
доктор філологічних наук, професор А. М. Приходько
доктор філологічних наук, доцент Л. В. Сидельнікова
доктор філологічних наук, професор О. І. Стеріополо

prof. dr. hab. S. Garton (Велика Британія)

prof. dr. hab. A. Woldan (Австрія)

prof. dr. hab. D. Budnjak (Польща)

ЗМІСТ

Негер О. Б. МОТИВАЦІЯ ЯК ОСНОВНИЙ КРИТЕРІЙ КЛАСИФІКАЦІЇ УРБАНОНІМІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ЗАКАРПАТОУКРАЇНСЬКИХ УРБАНОНІМІВ).....	5
Нипадимка А. С. ВАЖЛИВІСТЬ МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	9
Олексин О. З. РЕЦЕПЦІЯ ТРАГЕДІЇ В. ШЕКСПІРА «РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА» В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	12
Островська О. М., Поплавська Л. Л. СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ДІЄСЛІВ КАТЕГОРІЇ ПОЗИТИВНОЇ ОЦІНКИ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ.....	16
Павленко О. Г. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ТЕОРІЇ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ: СИМПТОМИ ПЕРЕОРІЄНТАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПАРАДИГМИ	20
Павліченко Л. В. ЗНАЧЕННЯ ЗМІНЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ РОЛЕЙ У РОЗВИТКУ СЦЕНАРІЮ ДОПИТУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА).....	25
Павлюк І. Б. ТЕРМІНОЛОГІЧНА НАСИЧЕНІСТЬ ТА ЧАСТОТНІСТЬ ФАХОВИХ ТЕКСТІВ ФІТНЕСУ.....	30
Панасюк Ю. В. МУЛЬТИЛІНГВАЛЬНІСТЬ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	37
Передон Н. О. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНФРОНТАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ КОМУНІКАНТА-ОБ'ЄКТА ПРИМИРЕННЯ.....	41
П'єсху О. І. МЕТАФОРИЧНА МОДЕЛЬ «ПОЛІТИКА ЯК БУДІВНИЦТВО» В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ БРИТАНСЬКИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ДЕБАТІВ.....	45
Пламада С. С., Сапожник І. В. ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ.....	49
Пожар А. Б. СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ВІК ЛЮДИНИ» У ЛІНГВОСЕМАНТИЧНОМУ ВИСВІТЛЕННІ.....	53
Polonska I. P. GRADABLE ADJECTIVES IN LANGUAGE AND SPEECH.....	57
Потятиник У. О., Оршинська Т. З. ДИСКУРСИВНО-АНАЛІТИЧНІ АСПЕКТИ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОНАЛЬДА ТРАМПА.....	60
Прокопович Л. С. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ЧАС У РОМАНІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «МАФТЕЙ»	66
П'ятничка Т. В. ТРАНСПОЗИЦІЯ ПРЕТЕРИТНИХ ТА ФУТУРАЛЬНИХ ЧАСОВИХ ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ У ПЛОЩИНУ ТЕПЕРІШНОСТІ.....	70
Раренко Н. В. КАРНАВАЛЬНІСТЬ ЯК ВИЯВ ТЕАТРАЛІЗАЦІЇ АНГЛОМОВНИХ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ: ЛІНГВОПОЕТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	75
Рядська Р. І. ПЕРФОРМАТИВНІ ДІЄСЛОВА НА ПОЗНАЧЕННЯ СПОНУКИ ЯК ЗАСІБ МОДАЛІЗАЦІЇ ВИСЛОВЛЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	78
Свєтлічна А. А. КОГНІТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ МИТНИХ ДОКУМЕНТІВ.....	83
Sydorenko O. M. UNTERSUCHUNG DER NOMINATIONSPROZESSE IN DER MULTILINGUALEN ERGONOMY IN DEN VERSCHIEDENEN EUROPÄISCHEN LÄNDERN.....	87
Сисоєва І. А., Кириченко О. А. ХАРАКТЕР НОВИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ОКСФОРДСЬКОГО СЛОВНИКА).....	92
Сорока Т. В. МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ СЕМАНТИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКО- ТА АНГЛОМОВНИХ АКСІОНОМЕНІВ.....	96

Строченко Л. В. ПОНЯТІЙНІ ОЗНАКИ КОНЦЕПТУ GENIUS В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	101
Тараба І. О. ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ У ТЕКСТАХ АСТРОЛОГІЧНИХ ПРОГНОЗІВ.....	105
Теребус Р. М. ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У РОМАНАХ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «КРИНИЧАР» ТА «ВІЧНИК».....	110
Тимофєєва В. С. РЕФЕРЕНЦІАЛЬНІСТЬ АНГЛІЙСЬКОЇ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ МЕТАФІКЦІЇ В РОМАНІ П. АКРОЙДА «ЧАТТЕРТОН».....	114
Ткаченко Н. Д. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СЕМАНТИКИ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ ПРОСТОРУ В БРИТАНСЬКОМУ ТА АМЕРИКАНСЬКОМУ ВАРІАНТАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	117
Федишин М. І. СПЕЦИФІКА КОМПОЗИЦІЙНОЇ ПОБУДОВИ АНГЛОМОВНИХ АНОТАЦІЙ У ГАЛУЗІ ГУМАНІТАРНИХ НАУК.....	121
Фенюк Л. Д. ПРИНЦИПИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЛЕКСЕМ.....	126
Філатова К. О. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НОМІНАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ ЛЕКСИКИ: КОГНІТИВНІ ЗАСАДИ.....	130
Хаботнякова П. С. БІБЛІЙНИЙ ОБРАЗ-СИМВОЛ ЯК СКЛАДНИК РЕЛІГІЙНОЇ КАРТИНИ СВІТУ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ФРЕНКА ПЕРЕТТІ).....	135
Шепель Ю. О. ВПЛИВ СЛОВОВІРНИХ ПРОЦЕСІВ НА ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЮ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ ТА НА ЗРОСТАННЯ ЇЇ ЕМОЦІЙНО-ОЦІННОЇ ЛЕКСИКИ.....	139
Шмігер Т. В. КУЛЬТУРНА МАТРИЦЯ: КЛЮЧ ДО РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ ЧИ МОДЕЛЮВАННЯ ЧИТАЧЕВОЇ РЕЦЕПЦІЇ У ПЕРЕКЛАДІ.....	143
Юрса Л. В. СТАТУС БАЧВАНСЬКО-СРИМСЬКОГО ВАРІАНТА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ У РОЗВІДКАХ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА.....	148
Яким М. Б. ПОЛІСЕМІЙНІСТЬ АРЕАЛЬНИХ ФРАЗЕМ (НА МАТЕРІАЛІ ІМЕННИХ ФРАЗЕМ БОЙКІВСЬКИХ ГОВІРОК).....	151
РЕЦЕНЗІЇ	
Зимомря М. І. НОВАТОРСЬКА ПРАЦЯ З ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ПЕРЕКЛАДУ.....	156
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	158

МОТИВАЦІЯ ЯК ОСНОВНИЙ КРИТЕРІЙ КЛАСИФІКАЦІЇ УРБАНОНІМІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ЗАКАРПАТОУКРАЇНСЬКИХ УРБАНОНІМІВ)

Негер О. Б.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті на прикладі українських урбанонімів Закарпаття окреслено мотиваційні принципи номінації як основний критерій класифікації урбанонімів. Відповідно до запропонованої класифікації усі аналізовані урбанонімні одиниці поділено на чотири основні групи, відтворено культурологічний контекст та з'ясовано механізми з'яви цих одиниць.

Ключові слова: урбанонім, мотивація, класифікація, меморіальні назви, назви-характеристики, асоціативні урбаноніми, назви-вшанування.

Негер О. Б. Мотивация как главный критерий классификации урбанонимии (на материале закарпатоукраинских урбанонимов). В статье на примере украинских урбанонимов Закарпаття очерчены мотивационные принципы номинации в качестве основного критерия классификации урбанонимии. Согласно предложенной классификации все анализируемые урбанонимные единицы разделены на четыре основные группы, отражен культурологический контекст и выяснены механизмы появления этих единиц.

Ключевые слова: урбаноним, мотивация, классификация, мемориальные названия, названия-характеристики, ассоциативные урбанонимы, названия-почитания.

Neher O. B. Motivation as the basic criteria of classification of urbanonymy (on the material of ukrainian urbanonyms of Zakarpattia). An analysis of any units implies the presence of a classification that would allow to distinguish their most characteristic features. There is still no single principle for the division of geographical names of urban space in linguistics. The purpose of the article is to prove the optimality of the using of motivational principles for the classification of urbanonyms. The original position of nominative act – what exactly determines the emergence of a certain unit, which goal was nominated is important to us. The elucidation of motivation makes the researcher identify the units based on the concepts belonging to one semantic group, to different groups based on the nomination's motive since the ratio of the semantic groups of urbanonyms of a certain system and groups formed in the result of the division of toponyms by the motive of naming is often quite different and almost the number of the first and the other does not coincide. In the analysis it is necessary to take into account the temporal factor; namely, the time of occurrence of onym and, proceeding from the time factor, to pay attention to the territorial, cultural, psychological, social and other aspects. Accordingly, we divided the urbanonyms into the following groups: 1) memorial names, the purpose of which is the immortality of certain persons or groups of persons in public memory; 2) names-characteristics (properties, qualities of a city object, its connection with others about various objects, etc.) 3) names-commemoration (geographic objects, nations, professions); 4) associative names.

Key words: urbanonym, motivation, classification, memorial names, names-characteristics, associative urbanonyms, names-commemoration.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Аналіз будь-яких одиниць передбачає наявність класифікації, яка б давала змогу виокремити їхні найхарактерніші ознаки. У мовознавстві досі не існує єдиного принципу поділу географічних назв міського простору. Тому надзвичайно важливим є з'ясувати, чим саме потрібно керуватись, класифікуючи урбаноніми. Це укладе не тільки розуміння будови урбанонімної системи, а й допоможе відтворити картину розвитку міського та сільського населення, історичну дійсність і умови, які впливали на життя та на урбаністичний розвиток населеного пункту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найпоширенішою є класифікація за джерелами або принципами номінації [10; 11; 14]. Хоча варто відзначити, що, незважаючи на поставлену мету, часто запропонована авторами класифікація назв більше нагадує поділ найменувань за семантикою основ,

ніж за принципами номінації. Однак розуміння співвіднесеності урбаноніма з певним апелятивом чи іншою власною назвою не завжди допомагає зрозуміти причину номінації. Мотиваційний принцип поділу найменувань топонімічних об'єктів у межах населеного пункту був засадничим у деяких попередніх наших працях [2; 3; 8].

Формулювання мети і завдань статті. Метою розвідки є довести оптимальність використання мотиваційних принципів для класифікації урбанонімних одиниць.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз мотивів номінації антропогенних географічних об'єктів населених пунктів сприяє з'ясуванню основних механізмів найменування, а це, своєю чергою, дає певну картину сучасного культурного розвитку міського та сільського населення, адже показує основні його цінності, те, що на конкретному етапі видається авторам урбанонімів важливим і гід-

ним увіковічення. Дослідження мотивації урбанонімії вказує на давню урбаністичну структуру міста, на соціальний, суспільний розвиток його мешканців та на історичну дійсність і умови, які впливали на життя та на урбаністичний розвиток міста [14, 60]. І хоча найменування та перейменування у сфері офіційної урбанонімії є справою спеціальної комісії при міській раді, передусім йдеться про справу окремих особистостей, які пропонують нові назви. Саме тут відображено їхній світогляд, локальний патріотизм, суспільну культуру [13, 115].

Загалом у лінгвістиці мотивацію розуміють як вибір мовного матеріалу для позначення ознаки предмета з уже наявного в мові складу морфем, відчуття носіями мови формально-семантичного асоціативного зв'язку певного слова з іншими членами словника, вибір ознаки предмета, яка стає представником предмета в цілому [9, 155].

Аналізуючи мотиваційну базу тієї чи іншої групи власних назв, дослідники часто сплутують семантику основи та мотив номінації. Більшість вдається до виокремлення семантичних груп. Так, наприклад, М. Майтан зазначає: «На основі мотивації можна класифікувати урбаноніми відповідно до найзагальніших семантичних категорій (що, де, який, чий)» [14, 58]. При цьому мовознавець зосереджується на синхронному аналізі, забуваючи про важливість і необхідність з'ясування історії появи назви для правильного її розуміння. Крім того, часто назви отримують набагато більшу семантичну виразність, ніж вони мають на момент свого виникнення [7, 107], але саме вихідна семантика допомагає визначити мотив номінації. Ю. Карпенко вважає, що основою всіх назв є історизм. «Тільки історія спонукає в одному випадку звертатися до природних ознак, а в іншому – до особових назв... Найневинніші назви типу *Долина троянд* або *Лебедине озеро* зумовлені не властивостями природи, а рівнем соціально-економічного розвитку. Тому помилковими і шкідливими є численні спроби сортувати назви «від рослин», «від історії», як сортування людей за кольором волосся не розкриває головного, а, навпаки, загуляє його» [5, 82].

«Мотивація будь-якої назви – це комплекс причинно-наслідкових зв'язків, які по-різному виражаються у назвах і різною мірою доступні для спостереження і вивчення» [1, 13]. Прозорість семантичної структури урбанонімів, з одного боку, пояснюється частими перейменуваннями топооб'єктів населених пунктів, назви яких не встигають застаріти і їх початкове значення залишається на поверхні (у випадку офіційних урбанонімів), та об'єктивною мотивованістю, з іншого (у випадку неофіційних найменувань). Водночас причина, яка спонукала до вибору саме цієї, а не іншої лексеми, може бути далеко не прозорою. Важливою для нас видається вихідна позиція номінативного акту (пор. [9, 86]), тобто що саме детермінувало появу певної одиниці, яку мету ставили номінатори. З'ясування мотивації, а не семантики основ міського називання змушує дослідника віднести одиниці, оперті на поняття, що належать до однієї семантичної групи, до різних груп за мотивом номінації, оскільки співвідношення

семантичних груп урбанонімів певної системи та груп, утворених у результаті поділу топонімів за мотивом називання, часто буває досить різним і майже ніколи кількість перших та других не збігається. Під час аналізу необхідно враховувати темпоральний фактор, а саме час появи оніма, і, відштовхуючись від часового чинника, звертати увагу на територіальний, культурний, психологічний, соціальний та інші аспекти. Знаючи період утворення тієї чи іншої назви і враховуючи особливості цього періоду в історії краю, можна припускати причину і мету вибору саме цього, а не іншого слова. Адже «мотивація – феномен не тільки мовної системи, але й людської свідомості» [9, 157].

Виокремлюючи мотиваційні групи, ми відштовхувались від виділення певних концептів, які формували центри мотиваційної бази, творили певну ієрархію релевантних мотиваційних ознак. Концепти розуміємо як узагальнювально-об'єднувальні поняття, які виявляються центровими при творенні найменувань і «зводять різноманіття явищ ... до чогось єдиного, підводячи їх під одну рубрику» [6]. З огляду на вторинність урбанонімів (що проявляється у використанні готових одиниць для творення аналізованих онімів) визначення їхньої мотивації базується на врахуванні семантики твірних основ у контексті зазначених вище факторів, її переосмисленні в готових урбанонімих утвореннях, виконуваних останніми функціях та з'ясуванні інтенції як «замислу внутрішньої програми кодового переходу до мотиваційної бази» [9, 99]. Саме тому вважаємо за доцільне апелювати до концептів, що, крім узвичаєної семантики слова, містять етнокультурний компонент, відображають «дух народу» [4, 165]. Відповідно до цього ми поділили урбаноніми на такі групи: 1) меморіальні назви, метою яких є увіковічення певних осіб або груп осіб у суспільній пам'яті (напр., вул. *Жемайте Ю.*, вул. *Руставелі Шота*, вул. *Годинки А.*, вул. *Климуша Д.* (м. Ужгород); вул. *Заклінського К.*, вул. *Легоцького Т.*, вул. *Арань Я.*, вул. *Верешмарті М.*, вул. *Гоголя М.*, вул. *Достоевського Ф.* (м. Берегове); вул. *Єсеніна С.*, вул. *Береша А.*, вул. *Довговича В.*, вул. *Кукольника В.* (м. Мукачеве); вул. *Чехова А.*, вул. *Маяковського В.*, вул. *Гаджеги В.*, вул. *Грицака М.*, вул. *Долиная М.* (м. Хуст); вул. *Духновича О.*, вул. *Лучкая М.*, вул. *Меденція М.* (м. Виноградів); вул. *Митрака О.*, вул. *Жатковича Ю.* (Свалява); вул. *Яцка П.*, вул. *Духновича О.* (м. Перечин); вул. *Волошина А.* (м. Іршава); вул. *Венеліна Ю.*, вул. *Добрянського А.* (сmt Міжгір'я); 2) назви-характеристики (властивостей, якостей міського об'єкта, його зв'язку з іншими об'єктами різного характеру тощо) (напр., вул. *Бічна* (м. Ужгород, м. Хуст, с. Золотарево), вул. *Далека*, вул. *Висока*, вул. *Корзо* (м. Ужгород), вул. *Західна* (м. Чоп), вул. *Крайня* (м. Тячів, м. Хуст, с. Олександрівка, с. Липча, с. Іза), вул. *Об'їзна*, вул. *Окружена* (м. Мукачеве), вул. *Південна* (с. Забрідь), вул. *Північна* (с. Золотарево), вул. *Руська* (м. Ужгород, м. Мукачеве, м. Виноградів, м. Шаян); 3) назви-вшанування (географічних об'єктів, націй, професій) (напр., вул. *Дагестанська*, вул. *Донська* (м. Ужгород), вул. *Волзька*, вул. *Амур-*

ська, вул. Кубанська, вул. Омська, вул. Ростовська, вул. Уральська (м. Мукачеве) вул. Космонавтів (м. Виноградів, м. Іршава, м. Хуст, с. Велятино, с. Ракошино, смт Міжгір'я, с. Яблунівка, смт Тересва, смт Буштино), вул. Учительська (м. Ужгород, м. Хуст, м. Виноградів, с. Драгово, с. Рокосово, с. Іза, с. Кошелево), пров. Мисливський, пров. Меблевоиків (м. Ужгород), (вул. Робітнича (м. Тячів, м. Свалява, м. Іршава), вул. Робоча (м. Ужгород, м. Берегове, м. Мукачеве, м. Виноградів), вул. Трудова (м. Ужгород, м. Мукачеве); 4) асоціативні назви (напр., вул. Світла (м. Мукачеве), вул. Золота, вул. Золотиста, вул. Райдужна, вул. Рожева, вул. Срібляста (м. Ужгород) вул. Весела (м. Берегове), вул. Злагоди (м. Виноградів), вул. Квітнева (м. Свалява), вул. Весільна (с. Іза).

Уважаємо за доцільне виділення меморіальних назв та назв-вшанувань як різних груп. Більшість дослідників надають цим термінам синонімічне значення і відносять різнотипні, на нашу думку, найменування, до однієї групи. Проте меморіальні, вони ж гонорифікаційні, або глорифікаційні, чи то пам'яткові, назви об'єднують урбаноніми, утворені від прізвищ осіб, пам'ятних дат, подій, явищ, яким не просто віддається знак пошани (як у назвах-вшануваннях), а метою яких є залишити у пам'яті нащадків ту чи іншу особистість, утворення тощо. Йдеться про когось або про щось, що мало місце, вже зникло і, зважаючи на своє значення в історії тієї чи іншої групи суспільства, потребує увіковічення. На противагу цьому назви-вшанування покликані віддати шану професіям, які відбивають суспільну орієнтацію на момент номінації, різним географічним об'єктам, націям і загалом створюють дуже чітку картину пріоритетів та уподобань суспільства. Різниця між цими групами полягає в тому, що меморіальні назви об'єднують урбаноніми, утворені на честь вже зниклих реалій, назви-вшанування ж виникають від реальних на момент номінації явищ.

До інших двох груп належать назви, у яких функція зорієнтувати, допомогти мешканцю певної місцевості знайти необхідний об'єкт виступає на першому плані, не перекриваючись функцією політичною – уславлення особи чи події, або ж подібні назви виконують передусім естетичну функцію, слугуючи водночас нейтральними стосовно наявного режиму. Подібні назви не вимагають суб'єктивної оцінки сучасниками щодо відповідності чи невідповідності політичному режиму, певному етапу культурного розвитку і не викликають обов'язкової потреби зміни їх у процесі історичного розвитку, що робить їх довгожителами порівняно з назвами іншої групи.

Цікавим для нас видається дослідження Д. Копертовської, яка, аналізуючи семантичні і структурні типи назв вулиць і площ кількох польських міст, опирається насамперед на мотиваційну базу онімів: вона виділяє дві великі групи – топографічні назви і культурні, а в їхніх межах – мотивовані та немотивовані урбаноніми, які, своєю чергою, поділяються на дрібніші групи [12]. Проте, на нашу думку, поява будь-якої назви зумовлена певним мотивом. Нульовий мотив означає відсутність найменування. Оче-

видно, йдеться не про відсутність чи присутність мотиву, а про його реалістичність та об'єктивність. У зв'язку із цим можна говорити про певний рівень реальної мотивованості. Тому, крім основних мотиваційних ознак – меморіальності, вшанування, характеристичності та асоціативності, ми виділяємо й додаткові, на підставі чого виокремлюємо три ступені мотивації.

Перший ступінь – пряма, або об'єктивна мотивація (факт реальної співвіднесеності назви і об'єкта вважається істинним): а) особа, чийм іменем названий об'єкт, народилася, проживала або працювала на цій вулиці чи в цьому місті; подія, на чю честь іменований об'єкт, мала безпосередній стосунок до нього («найбільш вмотивовані назви») (меморіальні урбаноніми); б) характеристична назва прямо відображає ту чи іншу особливість об'єкта (характеристичні та асоціативні урбаноніми) (напр., вул. Бокиша Й. (м. Ужгород, м. Хуст, м. Свалява, смт Міжгір'я), вул. Ерделі А. (м. Ужгород, м. Мукачеве, м. Хуст), вул. Дайки Г., вул. Дендеші І. (м. Ужгород), вул. Джіди Є., вул. Дері Д., вул. Ілейша Б. (м. Берегове), вул. Казінці Ф. (м. Мукачеве). *Другий ступінь* – опосередкована мотивація (факт реальної співвіднесеності назви і об'єкта вважається сумнівним): а) персоналія, чие ім'я вшановують, народилася, проживала і працювала в іншій країні, але зробила значний внесок у певну сферу діяльності міста чи краю, де знаходиться іменований об'єкт; подія, на чю честь відбулася номінація, мала опосередковане відношення до об'єкта (меморіальні урбаноніми); б) назва, у якій вшановують місто-побратим (урбаноніми-вшанування) (напр., вул. Підпирогори І. (м. Мукачеве), пл. Кірпи Г., вул. Дармиштадтська (м. Ужгород), вул. Белгородська (м. Виноградів). *Третій ступінь* – відсутність об'єктивної мотивації (факт реальної співвіднесеності назви і об'єкта вважається відсутнім): а) людина, на чю честь названа вулиця, не має жодного стосунку до території, на якій ця вулиця знаходиться («слабо мотивовані назви») (меморіальні урбаноніми); б) виражена назвою ознака не має жодного стосунку до об'єкта (асоціативні урбаноніми); в) вшанування назвою поняття, яке не має стосунку до об'єкта (назви-вшанування) (напр., вул. Ватутіна М. (м. Ужгород, м. Виноградів, м. Хуст, м. Рахів, м. Мукачеве, смт Тересва, смт Кольчино, с. Драгово), вул. Говорова Л. (м. Ужгород), вул. Жукова Г. (м. Виноградів, с. Горінчево, смт Тересва), вул. Покришкіна О. (м. Свалява), вул. Суворова О. (м. Виноградів, м. Берегове, м. Тячів, м. Хуст, м. Мукачеве, м. Свалява, м. Іршава, м. Перечин, с. Лалово, с. Драгово, с. Горінчево, с. Доробратово, с. Золотарево, смт Солотвино, смт Буштино, смт Міжгір'я).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Таким чином, використання мотиваційного принципу поділу урбанонімів дає змогу чітко структурувати урбанонімний простір, частково відтворити культурологічний контекст, у якому назва з'явилася, з'ясувати механізми номінації в той чи інший період. Подібний принцип класифікації можна застосовувати до всіх географічних найменувань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Д. Зв'язок типу географічного об'єкта з принципом і способом його номінації / Дмитро Бучко // Проблеми слов'янської ономастики : [зб. наук. праць]. – Ужгород, 1999. – С. 12–13.
2. Галай О. Характеристичні назви сучасного офіційного закарпатоукраїнського урбанонімікону / Оксана Галай // Мовознавчий вісник : [зб. наук. праць / МОН України. Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького ; відп. ред. Г. І. Мартинова]. – Черкаси, 2008. – Вип. 6. – С. 216–222.
3. Галай О. Асоціативні назви офіційного закарпатоукраїнського урбанонімікону / Оксана Галай // Людина. Комп'ютер. Комунікація : [зб. наук. праць / за ред. Ф. Бацевича]. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2008. – С. 51–53.
4. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт. – М. : ОАО ИГ Прогресс, 2000. – 400 с.
5. Карпенко Ю. А. О синхронической топонимике / Ю. А. Карпенко // Принципы топонимики / под ред. В. А. Никонова и О. Н. Трубочева. – М. : Наука, 1964. – С. 45–86.
6. Лихолай Г. Л. Епістемологія і когнітологія у співвідношенні їх лінгвістичних вимірів [Електронний ресурс] / Г. Л. Лихолай // Проблемы современного языкознания. – С. 113–116. – Режим доступа : http://www.nbuv.gov.ua/Articles/KultNar/knp42/knp42_113_116.pdf.
7. Мирер Е. С. Названия улиц и кварталов Нового Орлеана / Е. С. Мирер // Микропонимия. – М. : Изд-во МГУ, 1967. – С. 105–112.
8. Негер О. Б. Мотиваційна база закарпатоукраїнської урбанонімії: асоціативні неофіційні урбаноніми / О. Б. Негер // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : [зб. наук. праць]. – Хмельницький : ХмЦНП, 2013. – Вип. 6. – Ч. 2. – С. 207–214.
9. Селиванова Е. А. Когнитивная ономастиология : [монография] / Е. А. Селиванова. – К. : Изд-во Украинского фитосоциологического центра, 2000. – 248 с.
10. Тахтаулова М. Ю. Класифікація адресних урбанонімів радянського Харкова за джерелами номінації / М. Ю. Тахтаулова // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2016. – Вип. 45. – Т. 1. – С. 237–241.
11. Тригуб Л. Г. Принципы наименования улиц г. Николаева / Л. Г. Тригуб, А. В. Билюк // Питання ономастики південної України. – К. : Наук. думка, 1974. – С. 134–137.
12. Kopertowska D. Studium porównawcze nazw ulic i placów kielc, radomia i sandomierza / Danuta Kopertowska // Onomastica. Pismo poświęcone nazewnictwu geograficznemu i osobowemu. Rocznik XXVI. – Wrocław-Warszawa, Kraków, Gdansk, Łódź : Wydawnictwo polskiej Akademii Nauk, 1981. – S. 83–101.
13. Krško J. Urbanonyma na sklonku drugeho tisicrocia (na vzorke gemerskych miest) / Jaromir Krško // Urbanonyma v kontexte historie a súčasnosti : Mater. z onomast. kolokvia (Banska Bystrica 3–5 septembra 1996). – Bratislava ; Banska Bystrica, 1996. – S. 115–127.
14. Majtan M. Vyvin urbanonymie pred obdobim narodneho obrodenia / Milan Majtan // Urbanonyma v kontexte historie a súčasnosti : Mater. z onomast. kolokvia (Banska Bystrica 3–5 septembra 1996). – Bratislava ; Banska Bystrica, 1996. – S. 56–62.

ВАЖЛИВІСТЬ МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Нипадимка А. С.

Київський національний університет культури і мистецтв

У статті проаналізовано прийоми викладання іноземної мови в межах комунікативного підходу до навчання. Розкрито проблему мовної підготовки та міжкультурної комунікації у процесі формування культурологічної компетентності у студентів, окреслено умови її розвитку у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, компетенція, іноземна мова, аутентичні матеріали, спілкування.

Нипадимка А. С. Важность межкультурного общения на уроках иностранного языка. В статье проанализированы приёмы преподавания иностранного языка в рамках коммуникативного подхода к обучению. Раскрыта проблема языковой подготовки и межкультурной коммуникации в процессе формирования культурологической компетентности у студентов, очерчены условия её развития в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, компетенция, иностранный язык, аутентичные материалы, общение.

Nypadyinka A. S. The importance of intercultural communication at the foreign language lessons. The article considers the pedagogical process of intercultural communication teaching in the lessons of a foreign language. Examples of teaching a foreign language in the context of a communication have been given. The article analyses the approaches which have been studying the problem of foreign language and culture teaching. The input of these approaches into the modern understanding of the linguosociocultural competence has been clarified.

Proper training of highly qualified specialists in different fields of modern life and international relations are caused by the pressing needs of further development and expansion of international relations of Ukraine.

The article looks into the pedagogical process as a means of interlingual communication, education and informational culture, studies the particular roles that teachers play in a globalized society. The ways for development of cultural competence in higher education institutions have been proposed. In the enhanced communicative approach communication is in the center of world language instruction and is important for intercultural communicative skills. Communication skills teaching should also be connected with variations in intercultural communication. In this regard, society needs highly qualified specialists in different spheres of a qualitatively new formation, put forward higher requirements specific to their comprehensive training in higher educational institutions. In the article some solutions are discussed.

In the article the author touches upon the problem of intercultural communication as the method of teaching that can help students achieve competence in the foreign language and must be used sensibly, purposefully, systematically and on a regular basis. This approach to language learning in the process of training involves close interaction of language and culture of its speakers. The result of this training is to develop both a communicative and social competence ensuring the use of language in a specific cultural context through dialogue of cultures.

Key words: intercultural communication, competence, foreign language, authentic materials, communication.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. На сучасному етапі глобалізації інформаційного простору, розвитку міжнародних зв'язків та контактів різного рівня і діапазону дослідження проблем міжкультурної комунікації, або «крос-культурної компетентності», стає все більш актуальним. Міжкультурна комунікація створює атмосферу взаєморозуміння і сприяє співпраці між усіма зацікавленими сторонами з різних царин. Діалог допомагає представникам різних культур встановлювати особисті дружні контакти, необхідні, щоб подолати непорозуміння, знайти більше точок дотику і підтримати дружні відносини у всьому світі. Вчені-гуманітарії все активніше беруть участь в обговоренні та розв'язанні основних проблем міжкультурної комунікації, підготовці фахівців у галузях перекладу і медіа, обдарованих журналістів, фахівців у сфері реклами і зв'язків з громадськістю, маркетингових та інтегрованих комунікацій.

З огляду на це доцільно вказати на важливість здатності майбутніх фахівців до налагодження ділових контактів з іноземними партнерами у процесі професійної діяльності в іншомовному середовищі. Невід'ємним компонентом професійної компетентності сучасної людини мають бути знання іноземної мови та вміння впроваджувати їх у практику.

Проблема підготовки фахівців до роботи з партнерами як представниками інших культур має низку особливостей. Педагоги переглядають методи навчання, переосмислюють і підбирають нові, приділяючи більше уваги формуванню навичок і умінь міжкультурного спілкування, а не тільки інформуванню про культурні особливості і традиції тієї чи іншої країни. У зв'язку з тим, що інформацію для навчання міжкультурної комунікації черпають з різних наук, педагогіка запозичила поняття і категорії антропології, психології, лінгвістики, соціології, теорії комунікацій. Однак така еkleктичність лише

збагатила педагогіку як галузь наукових досліджень, тому що її міждисциплінарний характер дав змогу переосмислити багато традиційних і звичних понять.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гуманістична парадигма сучасної освіти, яка визначає розвиток усіх рівнів освітніх систем і актуалізує розвиток людини, особливу увагу приділяє становленню людини як суб'єкта спілкування та взаємодії з іншими людьми.

Мова – джерело педагогіки, творець душі людини, база для духовно-моральних, розумових і громадянських рис особистості. Іноземна мова, по суті, не навчальний предмет, а освітня дисципліна, що володіє величезним потенціалом, здатним зробити вагомий внесок в розвиток людини як особистості. Якщо наша мета буде не суто навчальна (не «вміння спілкуватися» або «володіння комунікативною компетенцією»), а освітня (освіта духовної людини, здатної вести діалог культур), то необхідно подбати про те, щоб розкрити і реалізувати всі потенційні освітні можливості людини [1, 25].

Вивчення робіт, присвячених проблемі педагогічного спілкування (А. Б. Добрович, І. О. Зимня, В. А. Кан-Калик, А. А. Леонтьєв, А. В. Мудрик, І. І. Риданова, В. Д. Ширшов та ін.), підтвердило, що спілкування слугує інструментом культури, спрямованим на виховання людини, розвиток і становлення свідомості особистості, її світовідчуття і світосприйняття.

Проблему спілкування кінцево розв'язано, якщо сформована міжкультурна компетентність допомагає студентам застосувати міжкультурні здібності під час певної професійної діяльності. Тоді реалізується завдання оволодіння мовою не тільки як засобом усного та письмового спілкування, а і як засобом залучення до іншої культури (Є. І. Пасов, В. В. Сафонова, В. В. Соколова, С. Г. Тер-Минасова). Питанням інтеграції компонентів культури у процесі навчання іноземної мови присвячені роботи Н. Ф. Бориско, І. А. Закір'янової, В. О. Калініна, Ю. І. Пасова, В. В. Сафонові, О. Б. Тарнопольського, Г. Д. Томахіна, Н. С. Щерби та ін.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – розкрити мету формування міжкультурної компетентності під час вивчення студентами іноземної мови, а також запропонувати підходи та теоретично обґрунтувати умови, за яких комунікація між культурами буде відбуватися на високому рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. З підвищенням рівня глобалізації мовна культура українців зазнає змін. За останні десятиліття комунікація стала більш експресивною, все частіше люди орієнтуються на західні традиції та стандарти, зростає й індивідуальність поведінки, серед усього й мовної. Водночас продовжують зберігатися характерні для української традиції стереотипні форми комунікації, що мають жорсткі рамки, які детермінують поведінку особистостей.

В Україні ідеї міжкультурної комунікації почали розвиватися одночасно з ідеями принципово нового підходу до викладання іноземних мов. Навчити людей спілкуватися (усно або письмово), навчити виробляти, створювати, а не тільки розуміти іноземну мову – це важке завдання, яке ускладнено тим, що спілкування – не просто вербальний процес. Його ефективність, крім знання мови, залежить від

безлічі факторів: умов і культури спілкування, правил етикету, знання невербальних форм вираження, наявності глибоких фонових знань тощо [4, 27].

В нових умовах при постановці проблеми викладання іноземних мов стало зрозумілим, що радикальне підвищення рівня навчання комунікації, спілкування між людьми різних національностей може бути досягнуто тільки за умови розуміння і усвідомлення соціокультурного фактора. Інакше кажучи, крім значень слів і правил граматики, потрібно знати: коли сказати (написати), як написати, кому; як дане значення (поняття), предмет думки живе в реальному світі, мову якого вивчають.

Оволодіння іноземною мовою сприяє не лише засвоєнню студентами певних мовних знань, умінь та навичок, а й формуванню умінь та навичок практичного користування мовою, розвитку умінь спілкування на внутрішньокультурному й міжкультурному рівнях, адже спілкування як соціально-психологічний процес не можливе без становлення певних контактів між учасниками комунікації.

Спілкування двох людей, один з яких говорить іноземною мовою, є спілкуванням не тільки міжмовним, але і міжкультурним, оскільки комуніканти – представники різних лінгвокультурних спільнот. Викладачі іноземних мов одними з перших усвідомили, що для ефективності спілкування з представниками інших культур недостатньо відмінного володіння іноземною мовою. Людина повинна не тільки правильно формулювати свої думки іноземною мовою, а й дотримуватися культурних норм, прийнятих у носіїв іноземної мови.

Тому навчання іноземної мови не може обмежуватися повідомленням деякої сукупності знаків, правил їх комбінування, набором стереотипів, необхідних для комунікації, оскільки освоєння мови також означає проникнення в іншу систему цінностей, життєвих орієнтирів та інтегрування її у власну картину світу. Для того, щоб навчити студентів ефективно спілкуватися з представниками інших культур, необхідне формування навичок і вмінь спілкування.

Кожен урок іноземної мови – це практика міжкультурної комунікації, зустріч і поєднання культур, бо кожне слово відображає інший світ, іншу культуру: за кожним словом стоїть обумовлена національною свідомістю уява про світ. Опанувати комунікативною компетентністю на англійській мові, не перебуваючи в країні, мову якої вивчають, справа нелегка. Тому важливим завданням для викладача є створення реальних і уявних ситуацій спілкування під час проведення занять з іноземної мови з використанням різних прийомів роботи, зокрема дискусій, рольових ігор, творчих проєктів тощо. З метою активізації комунікативної діяльності на занятті іноземної мови та надання можливості студентам глибше пізнати себе, необхідно запроваджувати на заняттях із практичного курсу іноземної мови ще і такі види робіт, як інтерв'ю, вправи діалогічного спрямування, ділові ігри, вправи соціально-психологічного тренінгу. Щоб виконувати комунікативні завдання, студенти повинні брати участь у комунікативних мовленнєвих видах діяльності та оперувати комунікативними стратегіями. Багато видів комунікації / спілкування, таких

як бесіда і листування, є інтерактивними і навчають бути чутливим до соціального вживання іноземної мови. Комунікативний підхід призначає іншу роль самій мові. З оперттям на такий підхід підсилюється розуміння студентами повноти значення мови, яку вони вивчають. Студенти мають усвідомити, що реально можуть робити, використовуючи мову.

Не менш важливим є залучення студентів до культурних цінностей народу – носія мови. У контексті нашого дослідження важливого значення набуває робота з автентичним матеріалом. Автентичний матеріал, який може бути використаний як текст для аудіювання, діалогів, письмових і усних вправ, має низку переваг:

- він близький до мови, яку використовують в звичайних реаліях (слухання доповідей, інтерв'ю, радіопередач і т. п.);

- він не спрощує і не ускладнює природну розмовну мову на відміну від спеціально складеного «занадто літературного» матеріалу;

- він доступний будь-кому завдяки Інтернету.

Автентичні матеріали уможливають безпосередній контакт з політичною/діловою англійською мовою і відкривають джерело сучасних матеріалів, які мають безпосереднє відношення до фахових потреб студентів. Робота з автентичними текстами дозволяє в навчальних умовах показати реальні прагматичні соціокультурні ситуації і прокоментувати їх, підвищити внутрішню мотивацію учнів до освоєння іноземної мови, створити психологічну комфортність, розвинути довільну і мимовільну пам'ять, сприяє підвищенню комунікативно-пізнавальної мотивації, формує лінгвокраїнознавчу і інтеркультурну компетенцію, позитивно впливає на особистісно-емоційний стан учнів, забезпечує можливість одночасного звернення до мови і культури.

Спілкування можна опанувати тільки спілкуючись і через спілкування. Тому навчальний процес повинен моделювати міжкультурне спілкування як діалог культур і цивілізацій у сучасному світі, що потребує і відповідного технологічного забезпечення. Звернення до проблеми навчання міжкультурної комунікації на заняттях іноземної мови дає змогу поєднати мову як засіб комунікації з культурою інших народів і країн. Такий підхід до вивчення іноземної мови забезпечує не тільки більш ефективне розв'язання практичних, загальноосвітніх, розвиваючих та виховних завдань, але має подальші можливості для формування та розвитку мотиваційних процесів навчання [2, 22].

У будь-якому спілкуванні задіяно людські емоції і реакції. Одне з основних завдань міжкультурного навчання – полегшення процесу адаптації в іншій культурі та зведення до мінімуму негативних наслідків культурного шоку. Звідси доцільно включати до навчальної програми елементи тренінгу міжкультурного спілкування. Під час занять студенти отримують можливість відчути почуття та емоції, які виникають в реальній ситуації міжкультурної комунікації, обговорити, проаналізувати свою власну поведінку і поведінку партнерів, зрозуміти, що люди часто схильні оцінювати незвичні дії інших людей на підставі неправильних уявлень. Обговорення подібних ситуацій викликає жваві дискусії, значно підвищує мотивацію і зацікавленість студентів предметом, усуває психологічний бар'єр між студентами і викладачем. При цьому саме навчання все більше набуває характеру діалогу культур. У результаті формується основа повноцінної міжкультурної комунікації, тобто адекватного взаєморозуміння і взаємодії між учасниками комунікативного акту, які належать до різних національних культур. Адже саме розбіжності, невміння орієнтуватися в них з причини незнання національних культурних особливостей є основним бар'єром у спілкуванні та взаєморозумінні між людьми, навіть якщо вони спілкуються однією мовою. Педагогічним результатом такої навчальної взаємодії є толерантність, розуміння позиції співрозмовника і повага до неї. Як зазначає відомий філолог-дослідник Ю. І. Пассов, взаєморозуміння – не обов'язково однаковість думок, але – єдність цілей; це – розуміння думки іншої людини, розуміння того, що стоїть за цим, як це співвідноситься з цінностями співрозмовника як представника іншої культури, який сенс має в контексті міжкультурного спілкування, в контексті діалогу культур і визнання права на використання інших цінностей [1, 45].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ми розкрили цілі формування міжкультурної компетентності в процесі вивчення іноземної мови, а також висвітлили проблему мовної підготовки та міжкультурної комунікації у процесі формування культурологічної компетентності у студентів. Підбиваючи підсумок сказаного, необхідно ще раз підкреслити, що ефективність міжкультурного спілкування значною мірою залежить від початкової установки – високої мотивації, а також здатності комунікантів зберегти бажання продовжувати спілкування, незважаючи на виниклі мовні і культурні бар'єри.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пассов Е. И. Основы коммуникативной теории и технологии иноязычного образования : [методическое пособие для преподавателей русского языка как иностранного] / Е. И. Пассов, Н. Е. Кузовлева. – М. : Русский язык. Курсы, 2010. – 568 с.
2. Пассов Е. И. Коммуникативное мышление как феномен и его структура / Е. И. Пассов, З. Г. Шаридова // Коммуникативный метод обучения иноязычной речевой деятельности : [сб. науч. трудов]. – Воронеж : Издательство ВГПИ, 1982. – Т. 221. – С. 12–23.
3. Садохин А. П. Межкультурная коммуникация / А. П. Садохин. – М. : Альфа – М. ; ИНФРА. – М., 2006. – 288 с.
4. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация : [учеб. пособие] / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Слово / Slovo, 2000. – 624 с.
5. Тинкалюк О. В. Сутність і структура іншомовної комунікативної компетенції студентів немовних спеціальностей вищих навчальних закладів / О. В. Тинкалюк // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2008. – Вип. 24. – С. 53–63.
6. Hofstede G. Cultures and Organisations. Software of the mind / Geert Hofstede // Cultures and Organisations. Software of the mind. – McGraw-Hill Education; 3 edition. – 2010. – 576 s.

УДК 81'255.4-112.111-21Шекспір.030=161.2

РЕЦЕПЦІЯ ТРАГЕДІЇ В. ШЕКСПІРА «РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА» В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Олексин О. З.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті досліджено історію перекладу трагедії В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта» українською мовою. Проаналізовано головні етапи входження цього твору в українську літературу. Основну увагу зосереджено на друкованих перекладах, виконаних П. Кулішем, А. Гозенпудом, І. Стешенко, І. Костецьким та Ю. Андруховичем.

Ключові слова: В. Шекспір, трагедія «Ромео і Джульєтта», реценція, переклад.

Олексин О. З. Рецензия трагедии У. Шекспира «Ромео и Джульетта» в украинской литературе. В статье исследована история перевода трагедии «Ромео и Джульетта» на украинский язык. Проанализированы главные этапы вхождения этого произведения в украинскую литературу. Основное внимание сосредоточено на напечатанных переводах, выполненных П. Кулишем, А. Гозенпудом, И. Стешенко, И. Костецким и Ю. Андруховичем.

Ключевые слова: У. Шекспир, трагедия «Ромео и Джульетта», реценция, перевод.

Oleksyn O. Z. Reception of W. Shakespeare's tragedy "Romeo and Juliet" in Ukrainian literature. The article outlines the history of "Romeo and Juliet" translations covering the main stages of its entering into Ukrainian literature. It focuses on print translations done by P. Kulish, A. Hosenpud, I. Steshenko, I. Kostetskyi and Yu. Andrukhovych. The tragedy was translated for the first time by P. Kulish and published in 1901 after I. Franko edited and supplied it with a preface and commentaries. In 1928 P. Kulish's translation was published under M. Voronyi's editorship whose aim was to update the language and style to the demands of the time. A new translation was done by A. Hosenpud in 1937. In two decades it was followed by I. Steshenko's interpretation of the tragedy which later was also published in a complete six-volume edition of Shakespeare's works, making it the translation through which a Ukrainian reader usually gets acquainted with the play. In 1957 another translation of the play done by I. Kostetskyi appeared in Munich. It is the result of the translator's modernist literary and esthetic position which makes it more reader – than listener-oriented. In 1988 "Prapor" magazine published V. Mysyk's interpretation which was done in 1932 but because of the translator's arrest it could not come out earlier. It is highly evaluated by scholars and has a lot of benefits in comparison with other existing translations. The everlasting topicality of W. Shakespeare's work and its inexhaustible interpretation is conclusively proved by the appearance of Yu. Andrukhovych's translation done in 2016. Thus, "Romeo and Juliet" is a true example of multiplicity of translations done by the outstanding figures of Ukrainian translation and literature.

Key words: W. Shakespeare, "Romeo and Juliet", reception, translation.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Українськомовна художня шекспіріана – невід'ємна частина української культури. Українські переклади В. Шекспіра у ХХ ст. мали на меті не тільки ознайомити читачів із творчістю драматурга, як це було в багатьох європейських країнах, а й виконували важливу націєтворчу функцію. Вони уможливлювали пряме, без посередників, спілкування української культури з іноземними літературами [12], відігравали роль зберігача духовних цінностей, були виховним засобом та засобом самовиразу нації та збагачення спроможностей рідної мови [4]. Перші повні переклади В. Шекспіра вийшли друком у кінці ХІХ – початку ХХ ст., а повне видання творів з'явилося лише 1986 року. Для порівняння, перші повні переклади драматурга опубліковано у Франції (1776–1783) та Німеччині (1762–1766 – прозовий переклад 22 п'єс, 1775–1782 – повний переклад). Над українськими перекладами протягом десятиліть працювали майже півсотні видатних діячів української літератури та культури, залишивши нам часткові і повні, рукописні та друко-

вані інтерпретації. Для багатьох драм притаманна множинність перекладів. Більшість нових інтерпретацій з'являлася на зміну застарілим з огляду на мову, відповідність оригіналу чи майстерність його відтворення. Знаковою стала поява повного зібрання творів драматурга.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історію перекладів творів В. Шекспіра українською мовою досліджували багато вчених. Серед найважливіших праць – стаття Г. Кочура «Шекспир на Україні» [7] та монографія М. Стріхи «Український художній переклад: між літературою і націєтворенням» [12]. Автори подають загальний огляд української шекспіріани, виділяють ключові постаті перекладачів, завдяки яким твори драматурга з'явилися в нашій літературі. Переклади В. Шекспіра крізь призму націєтворчого чинника досліджує Р. Зорівчак [4], інтерпретації «Гамлета», «Короля Ліра», «Генріха ІV» та сонетів аналізує Л. Коломієць [5]. **Актуальність** цієї статті зумовлено потребою доповнити українську шекспіріану розвідкою, у якій зосереджено увагу на систематизації перекладів трагедії «Ромео і Джульєтта».

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – систематизувати та поглибити рецензію трагедії «Ромео і Джульєтта» як одного з ключових творів В. Шекспіра. Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**: установити хронологію та проаналізувати появу друкованих перекладів твору, виконаних П. Кулішем, А. Гозенпудом, І. Стешенко, В. Мисиком, І. Костецьким та Ю. Андруховичем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трагедія «Ромео і Джульєтта» належить до першого періоду творчості В. Шекспіра (1588–1594) і поєднує в собі мотиви трагедії та комедії, посідаючи особливе місце серед творів драматурга. «Взявши в свої руки давню «трагічну історію» закоханої пари, він [В. Шекспір] зумів зробити з неї свій перший незрівнянний архітвір, вливаючи в стару, уже перед ним майстерно сформовану посудину огнистий напій свого генія», – пише І. Франко у передмові до перекладу П. Куліша [13, 151]. Завдяки своїй високій художньо-естетичній вартості протягом століть цей твір привертав увагу багатьох інтерпретаторів, адже «шедеври класики, – як зазначає В. Радчук, – дають цілу вервечку перекладацьких тлумачень насамперед завдяки своїй смисломісткості. Власне мірилом багатогранності й живучості твору може бути кількість його перекладів, несамоовитість і суперництво перекладачів. Твори-одноденки з часом втрачають не лише привабливість, але й міліють смислом. Класика обростає смислом, усотує його і насичується ним» [10].

Українською мовою трагедію вперше переклав П. Куліш, який, як зазначає М. Стріха, є «першою по-справжньому великою й багатогранною постанню українського перекладу [...]». Поставши на рівному місці, не маючи попередників, починаючи з чистого аркуша, зумів перекласти сам-один тринадцять Шекспірових драм (а можливо, і п'ятнадцять – два рукописи було, схоже, навіки втрачено). Нічого подібного на шекспірівській ниві у нас не з'явилося й тому» [12, 68–69]. Уже сам обсяг проведеної роботи є гідним великої поваги, адже нікому з інших перекладачів В. Шекспіра не вдалося одному перекласти стільки драм (друге місце за кількістю перекладів належить І. Стешенко – 6 драм). Шекспіріана П. Куліша – влучна ілюстрація важливого теоретичного висновку Р. Зорівчак про історію художнього перекладу: «Більшість українських письменників минулого подвижницьки ставилася до перекладацтва» [4]. 1901 р. Львівське видавництво НТШ надрукувало цей переклад за редакцією, з передмовою та поясненнями І. Франка, який водночас є першим його критиком: «Минаючи деякі відступлення від англійського тексту, зазначені нами в нотах, мусимо Кулішів переклад сеї трагедії признати незвичайно вдатним і гарним» [13, 155]. Окрім того, І. Франко подає інформацію про історію друку перекладу цього твору, яка свідчить про його важливість у перекладацькій творчості П. Куліша: «[...] в часі свого побуту у Львові 1881 р., розпочинаючи друк перекладеного Шекспіра, Куліш зразу поклав був на першому місці «Ромео та Джульєтту» і вже надрукував два чи три аркуші сеї трагедії, та чомусь потім змінив свій план і велів знищити надруковані аркуші, а натомість дав до друку «Отелло» [13, 155].

1928 р. «Ромео та Джульєтта» виходить за редакцією та з виправленнями українського поета М. Вороного. У передмові до цього видання автор згадує про те, що 1920 р. Лесь Курбас, готуючи до вистави «Ромео та Джульєтту» у перекладі П. Куліша, звернувся до нього з проханням «випростувати та підчистити старомодний стиль і важкувату мову цього перекладу, відповідно до літературних і сценічних вимог нашого часу», але через «бурхливі обставини тодішнього життя» (після падіння УНР М. Вороний 1920 р. емігрував до Варшави, а 1921 р. – до Львова) зробити цього не вдалося [1, І]. Коли поет повернувся в УРСР, із такою ж пропозицією у 1927 р. звернулося до нього видавництво «Український робітник». М. Вороний писав про свою перекладацьку роботу: «Глибоко шануючи пам'ять і літературознавчі заслуги П. Куліша, я обережно, прочищаючи стиль його викладу, раз-у-раз дбав про те, щоб у своїй реставраційній праці зберегти всі індивідуальні ознаки письменника [...]». Докладаючи до праці великого письменника грудку і своєї скромної праці, я хотів лише, щоб Куліш у цім новім виданні перекладу Шекспірового архітвору виглядав трохи підмолодженням і причепуреним. [...] Так, або тепер, або ніколи. Далі пізно вже буде, бо будуть не переробки чужих перекладів, а нові переклади» [1, III–IV].

Такий новий переклад, виконаний А. Гозенпудом, з'явився 1937 р. Він містить передмову, у якій перекладач розглядає питання датування та перші видання твору в Англії, його джерела, основну проблематику та образи героїв. А. Гозенпуд – не тільки перекладач, але і музикознавець, театрознавець, театральний критик, який захистив кандидатську дисертацію на тему «Шекспір і музика». Саме тому значну частину передмови присвячено питанням сценічної історії трагедії, зокрема її музично-сценічному оформленню та тлумаченню.

1952 р. у двотомному виданні творів В. Шекспіра опубліковано переклад І. Стешенко, який пізніше увійшов до тритомника 1964 р. та повного шеститомного видання творів драматурга (2 том, 1985 р.), а це, своєю чергою, означає, що саме через нього український читач знайомиться з Шекспіровою «Ромео і Джульєттою». На думку Г. Кочура, цей переклад, хоча і небездоганний у деталях, має значні й різноманітні позитивні якості: «І. Стешенко добре володіє віршем, вона – чудовий знавець і мови оригіналу, і мови, на яку перекладає. Сама в минулому актриса, І. Стешенко чудово знає сцену, і театральність (у хорошому значенні цього слова) – важлива позитивна риса її перекладів: в них однаково враховані і інтереси актора, який вимовляє текст, і інтереси глядача, який цей текст сприймає» [7, 726]. І. Стешенко як перекладача характеризує Р. Зорівчак: «З самого початку Стешенко-перекладач поставила до себе дуже суворі вимоги. Переклад, на її думку, – це творча одержимість перекладуванням твором і його автором, а не холоднокрівне «перекладування» іншою мовою, хай навіть і на високому професійному рівні. Іншомовний твір повинен звучати в перекладі на іншу мову так, начебто він і був написаний цією мовою: лише стилістична своєрід-

ність, особливості мислення й деталі побуту повинні говорити про те, що перед тобою – твір письменника іншої країни, іншого народу» [3].

1957 р. у Мюнхенському видавництві «На горі» у серії «Світовий театр» виходить «Ромео і Джульєтта» І. Костецького (Ігоря В'ячеславовича Мерзлякова). Через свою малодоступність переклад майже не відомий широкому загалу читачів. Він містить передмову перекладача під назвою «Презамени́та й прежалісна трагедія Ромео та Джульєтти. По-українському наново переказана», у якій автор подає інформацію про джерела твору, його головних героїв із наголосом на образі Брата Лоренцо, коротку історію театральних постановок та опери. Щонайважливіше, вона включає міркування І. Костецького про його інтерпретативну позицію та головне завдання перекладу – створити «музей, гербарій, відіграний засобами сьогодишнього театру» [14, 12]. Оскільки В. Шекспір писав для театру, перекладача насамперед цікавила проблема так званого театрального стилю. Він вважав, що мову кожного персонажа слід трактувати як належну до комплексу певної театральної маски, з її неповторними функціями. Серед найважчих моментів перекладу І. Костецький виділяє гру слів, зазначаючи, що «тут шукано еквіваленту, що зберігав би повну дійовість для сучасного українського глядача, і тому тут інколи відбігано від літеральності дуже далеко» [14, 12]. Цей переклад – результат втілення модерністських світоглядно-естетичних позицій перекладача, для якого перекладацтво, як стверджує С. Павличко, стало головним способом модернізувати культуру. Дослідниця також зазначає, що «переклади Ігоря Костецького були полігоном для вербальних вправ, навіть приводом для них. Він часто перекладав не для того, щоб ознайомити читача з новим автором, а для того, щоб погратися у філологічні ігри» [9, 353]. Попри усі недоліки перекладацької манери, які робили його переклади, за висловом Л. Коломієць, «елітним філологічним «читивом»» [5, 224], І. Костецький, ставши одним із модерних відкривачів В. Шекспіра у нашій літературі [2, 128], відкривав нові шари українського художнього мислення у XX столітті [9, 504].

1988 р. у журналі «Прапор» надруковано переклад «Ромео і Джульєтти» В. Мисика. Його зроблено ще 1932 р., але через арешт перекладача не зміг видати його своєчасно, а потім часу для внесення належних виправлень вже не вистачило. Протягом наступного півстоліття В. Мисик увійшов в українську шекспіріану лише як перекладач «Тімона Афінського» та «Юлія Цезаря», що особливо прикро, адже дослідники високо оцінюють його «Ромео і Джульєтту». Так, після зіставлення з пізнішими перекладами цієї трагедії, зокрема А. Гозенпуда

та І. Стешенко, Г. Кочур зазначає, що «і в такому вигляді, в якому він дійшов до нас, цей переклад має немало перевагу перед тими, що є в розпорядженні і читачів, і режисерів» [6, 502]. А М. Стріха вважає, що ця інтерпретація на сьогодні – найкращий переклад «Ромео і Джульєтти» [11]. Переклад особливо цікавий з погляду відтворення гри слів, оскільки В. Мисик виявляє неабияку майстерність і пропонує сміливу, невимушену гру слів, яка функціонально адекватна оригінальній.

Про актуальність творів В. Шекспіра у XXI столітті та невичерпність інтерпретацій свідчить переклад Ю. Андруховича, який вийшов 2016 р. у видавництві «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» під назвою «Трагедія Ромео і Джульєтти». Це вже другий переклад творів В. Шекспіра, виконаний сучасним українським письменником Ю. Андруховичем. У 2000 р. надруковано переклад «Гамлета», який Л. Коломієць визначає як постмодерністську за духом інтерпретацію найвідомішого Шекспірового твору, у якій перекладач виступив стратегічним союзником І. Костецького і реформатором необарокової традиції перекладу [5, 314–315]. «Трагедія Ромео і Джульєтти» стала шостим друкованим перекладом цього твору, поповнивши скарбницю української шекспіріани.

Серед перекладів трагедії «Ромео і Джульєтта» – рукописний варіант Г. Хоткевича, який на сучасному етапі має лише літературно-історичну цінність, але його публікація та перекладознавчий аналіз із застосуванням об'єктивних критеріїв оцінки, за якими, на думку М. Стріхи, «повинна стояти й історична доба перекладача, і завдання, що він їх перед собою ставив, і потенційне коло його читачів» [12, 75], доповнили б українську шекспіріану. Адже, як слушно зауважує О. Лучук, «якщо зібрати такі різночасові переклади одного твору разом, то кожен читач міг би простежити не тільки історію українського перекладу, а й тенденції розвитку нашої культури» [8, 93].

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, Шекспірова трагедія «Ромео і Джульєтта» – справжній зразок множинності інтерпретацій одного твору, адже налічує сім перекладів, створених у різні роки XIX–XXI століття такими майстрами, як П. Куліш (надруковано 1901 р. за редакцією І. Франка, 1928 р. за редакцією М. Вороного), В. Мисик (перекладено 1932 р., надруковано 1980 р.), А. Гозенпуд (1937 р.), І. Стешенко (1952 р.), І. Костецький (1957 р.), Ю. Андрухович (2016 р.), Г. Хоткевич (рукопис). У перспективі доречно провести їхній глибокий аналіз, який допоміг би не лише повніше розкрити зміст оригіналу, а й слугував би дороговказом для майбутніх перекладачів творів В. Шекспіра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вороний М. З приводу перекладу : Передмова / Микола Вороний // Шекспір В. Ромео і Джульєтта / В. Шекспір ; пер. з англ. П. Куліша ; ред. та автор передм. М. Вороний. – Х. : Укр. робітник, 1928. – С. I–IV.
2. Дроздовський Д. Поетика й філософія Шекспірівського тексту в художній концепції Ігоря Костецького: компаративістський аспект / Дмитро Дроздовський // *Studia methodologica*. – Тернопіль : Редакц.-видавн. відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – Вип. 30. – С. 127–134.
3. Зорівчак Р. Славного дідуна гідна онука / Роксолана Зорівчак // *Літературна Україна*. – 2002. – 31 січ.

4. Зорівчак Р. Український художній переклад як націєтворчий чинник / Роксолана Зорівчак // Літературна Україна. – 2005. – 13 січ.
5. Коломієць Л. В. Перекладознавчі семінари: актуальні теоретичні концепції та моделі аналізу поетичного перекладу : [навч. посіб.] / Л. В. Коломієць. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – 527 с.
6. Кочур Г. Кілька уваг до Василя Мисика та його перекладу «Ромео і Джульєтта» / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю / упоряд. А. Кочур, М. Кочур ; передм. І. Дзюби, Р. Зорівчак. – К. : Смолоскип, 2008. – Т. 1. – С. 497–502.
7. Кочур Г. Шекспир на Украине / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю / упоряд. А. Кочур, М. Кочур ; передм. І. Дзюби, Р. Зорівчак. – К. : Смолоскип, 2008. – Т. 2. – С. 704–729.
8. Лучук О. Діалогічна природа літератури: Перекладознавчі та літературознавчі нариси / Ольга Лучук. – Львів : Вид-во Українського Католицького університету, 2004. – 280 с.
9. Павличко С. Теорія літератури / Соломія Павличко. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 679 с.
10. Радчук В. Д. Що таке інтерпретація? [Електронний ресурс] / В. Д. Радчук. – Режим доступу: www.novamova.info/html/radchuk/pereklad_12.htm.
11. Стріха М. Василь Мисик – той, хто вижив на Соловках / Максим Стріха // Україна молода. – 2012. – № 060. – 24 квітня.
12. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням / Максим Стріха. – К. : Факт-Наш час, 2006. – 344 с.
13. Франко І. Передмова [до видання: Вільям Шекспір. Ромео та Джульєтта. Переклад П. О. Куліша... Львів, 1901] / Іван Франко // Франко І. : Зібрання творів у 50-ти томах. Том 33 : Літературно-критичні праці (1900–1902). – К. : Наук. думка, 1982. – С. 146–155.
14. Шекспір В. Презнаменита й прежалісна трагедія Ромео та Джульєтта: По-українському наново переказана / Вільям Шекспір ; пер. з англ. І. Костецького. – Мюнхен : Видання «На горі». Серія «Світовий театр», 1957. – 101 с.

УДК 811.111.37'373'38

СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ДІЄСЛІВ КАТЕГОРІЇ ПОЗИТИВНОЇ ОЦІНКИ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Островська О. М.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Поплавська Л. Л.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Статтю присвячено аналізу особливостей реалізації категорії оцінки в художньому дискурсі за допомогою дієслів-репрезентантів із семою позитивної оцінки та дієслів-замінників. Ядром лексико-семантичного поля дієслів-репрезентантів позитивної оцінки є дієслово "to like".

Ключові слова: лексико-семантичне поле, категорія, позитивна оцінка, дієслова-репрезентанти, дієслова-замінники.

Островская А. Н., Поплавская Л. Л. Семантическое поле глаголов категории положительной оценки и его реализация в художественном дискурсе. Статья посвящена анализу особенностей реализации категории оценки в художественном дискурсе при помощи глаголов-репрезентантов с семой положительной оценки и глаголов-заместителей. Ядром лексико-семантического поля глаголов-репрезентантов категории положительной оценки является глагол "to like".

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, категория, положительная оценка, глаголы-репрезентанты, глаголы-заместители.

Ostrowska O. M., Poplavska L. L. The verbs of the semantic field of the category of positive evaluation and its realization in discourse. The category of evaluation as the linguo-stylistic conception is defined as appraisal meaning within semantic structure of the word which realizes the attitude of the language collective to the words correlation with the word conception or object (good/approve). The category of evaluation is closely connected with the denotative and connotative meanings. The word in the plan of content can be distinguished as positive and negative and in plan of expression as implicit or explicit. In the context the word can attain an evaluative component of good quality and this component can be realized implicitly or explicitly depending on the author's outlook.

The category of evaluation is characterized as the structure of the lexico-semantic field. The article is devoted to the peculiarities of the realization of the category of evaluation in the discourse by means of the verbs of representation with the seme of the positive evaluation. These verbs are divided into three groups: (a) the verbs which possess a distinctive seme "evaluation". The verb "to like" is a nucleus of the lexico-semantic field of the positive evaluation; (b) the verbs which express an evaluation contextually (to agree, to admit, to adopt, to approve, to dream, to hope, to expect, to praise, to pride, to value, to wish, to want); (c) the verbs of substitution (to do, to be). These verbs can be considered as the auxiliary and representative. In both of these functions they explicate the category of evaluation.

Key words: lexico-semantic field, category, positive evaluation, verbs of representation, verbs of substitution.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Основу всіх семантичних полів формують ті чи інші семантичні категорії, які є мовною інтерпретацією і реалізацією понятійних категорій. Суть та реалізація категорії оцінки за допомогою дієслівних засобів ще недостатньо вивчена. Актуальність дослідження дієслівних засобів категорії позитивної оцінки зумовлена їхнім значним семантичним потенціалом у структурі англomовних художніх творів, а також когнітивними, дискурсними та ергономічними можливостями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвістиці категорію оцінки визначають здебільшого як позитивну чи негативну кваліфікацію предмета думки [5], або ж як позитивне чи негативне бачення щодо того, що називають цією лінгвістичною одиницею [3, 10], або як «судження мовця, його відношення – схвалення-несхвалення, бажане-небажане, захоплення, які становлять одну з основних частин стилістичної конотації» [16, 38]. Водночас «оцінка» кваліфікується в лінгвістиці як закріплене

в семантичній структурі слова оцінне значення, яке реалізує відношення мовної кількості до співвіднесеного зі словом поняттям або предметом на кшталт «добре-погане», «схвалення-несхвалення» [2, 117]. Існує і ширше розуміння змісту категорії оцінки: оцінка як висловлювання про цінність в об'єкті, тобто корисність, засіб задовольнити потреби [11, 3], «оцінка» як аксіологічне значення [1, 6]. У способах вираження оцінних значень мови, на думку О. М. Вольф, виявляється індивідуальність, і вона пояснює це насамперед тим, що оцінка репрезентує інтенціональний аспект мови, де переломлення картини світу у свідомості мовця ускладнюється низкою чинників. У процесі оцінювання завжди певною мірою присутні об'єкт і суб'єкт [8, 13].

В. А. Кузнєцова представила класифікацію негативних оцінних засобів щодо змісту. Вона розділяє їх на слова-оцінки, інтелектуально-логічні оцінні одиниці та емоційно-забарвлені одиниці [12, 12]. О. Ф. Петрищева визначає слова-оцінки як прикметники і прислівники, які жодних реальних пози-

тивних або негативних ознак не називають і слухають лише для оцінки явищ, позначених словами, що поєднуються із цими прикметниками та прислівниками [13, 164]. Л. Г. Барлас, кваліфікуючи оцінну лексику як слова, які виражають поняття про почуття, тобто називають саму емоцію, виокремлює дієслова (любити/ненавидіти) [4, 147].

Як видно з аналізу теоретичних поглядів стосовно лінгвістичного аспекту оцінки, автори до першого розряду оцінної лексики відносять емоційно-оцінні прикметники, прислівники, іменники, дієслова.

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження – визначити прагматичний потенціал дієслівних засобів реалізації категорії оцінки. Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання таких завдань: дослідити утворення лексико-семантичного поля категорії позитивної оцінки, експлікованого дієслівними засобами; визначити центр і периферію цього поля; установити, як саме допоміжні дієслова виконують функцію оцінювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лінгвістична реальність семантичних категорій і їхня онтологічна природа постає як відображення тих чи інших відношень об’єктивної дійсності (часових, просторових, якісних, кількісних та ін.) у свідомості людей у вигляді певних семантичних категорій. У мовному знанні (і свідомості) мовця існує потенційна здатність виразити той чи інший варіант цієї категорії певними мовними засобами. Мовець у кожному мовленнєвому акті здійснює вибір тих засобів, які найбільше відповідають загально-смісловому (емоційно-експресивному) напрямку висловлювання [7, 136].

Для оцінності як мовного явища характерна польова структура з відповідним центром і периферією. Одиниці з більш вираженим оцінним значенням перебувають ближче до центру множини, одиниці з менш вираженим оцінним значенням – на периферії. Критерієм периферійності/ядерності оцінки є місце оцінного компонента в словникових тлумаченнях. На периферійність часто вказують словосполучення типу «іноді має значення», «у деяких випадках» та ін.

У статті ми розглядаємо семантичне поле дієслів-репрезентантів позитивної оцінки, тобто дієслів, які самі вказують на оцінку. Групу дієслів-репрезентантів категорії оцінки класифікуємо на: а) дієслова з наявною диференційною семою оцінки; б) дієслова, які виражають оцінку контекстуально; в) дієслова-замінники, тобто ті, що можуть самі експлікувати оцінку або виступати з узуально закріпленою за ними оцінною семою.

Дієслова з наявною диференційною семою оцінки

Ядро лексико-семантичного поля (ЛСП) позитивної оцінки становить дієслово *“to like”*. Воно є найбільш загальним за значенням, експлікує не занадто сильне і глибоке почуття, яке має інтелектуальну та емоційну основу, позбавлене специфічних форм прояву і таким чином осмислюється як вираження постійних властивостей людини (симпатія, прихильність) або її дійсного стану (задово-

лення) [15, 266]. До цього поля в контексті нашого дослідження ми відносимо ще низку дієслів, які за своїм семантичним значенням створюють периферію цього поля, а саме: *to love, to enjoy, to amuse, to admire, to please, to appreciate, to respect*.

Дієслово *“to love”*, згідно з дефініцією тлумачного словника, означає відчуття глибокої ніжності, пристрасної прихильності [21, 537]. *“To love”* вживається для опису майже такого ж кола ситуацій, що і *“to like”*, хоча існують об’єкти (батьки, діти, друзі, співвітчизники, батьківщина, свобода, життя), стосовно яких вважається доречнішим почуття любові *“to love”*, ніж простої симпатії *“to like”*. Отже *“to love”* припускає набагато більшу глибину переживання або прихильності, аніж *“to like”*, однак, як і *“to like”*, *“to love”* не вказує на якісь зовнішні вияви любові і відображає це почуття або як постійну властивість людини, або як її актуальний стан: *to love one’s profession (one’s friends, one’s children, one’s teachers, one’s native place)*.

У розмовній мові, особливо у сполученні з прислівниками *just, simply*, *“to love”* може вживатися для вираження ентузіазму суб’єкта стосовно об’єкта, який йому подобається, і тоді втрачає властивість означати глибоке відчуття любові: *I simply love icecream* – я просто обожнюю морозиво.

Різницю між семантичними значеннями дієслів *“to like”* і *“to love”* у реалізації категорії оцінки можна простежити на прикладах: 1. Персонаж Артура Хейлі, Ненсі, є діловою жінкою, у якої розписана кожна година. Автор, даючи їй позитивну оцінку, вказує на те, що їй подобається такий спосіб життя: *But she liked a fast tempo at work, and play, though there were days – like this one – when a bit too much happened* (2, 372). 2. Секретарка містера Крейга у скрутний момент його життя зізнається йому у своїх почуттях: *“I loved working for you. I was lucky. It was better than any marriage I’ve seen around”* (3, 278).

У першому прикладі оцінку реалізовано дієсловом *“to like”*, яке в цьому випадку передає значення «подобатися» або відчуття задоволення. У другому прикладі дієслово *“to love”* вказує на глибоке почуття прихильності, яке рівнозначне коханням.

Отже, дієслову *“to like”*, як і дієслову *“to love”*, притаманна оцінна сема, різниця між ними полягає лише у ступені її інтенсифікації.

Дієслово *“to enjoy”* і його синоніми (*to relish, to fancy*) означають переважно почуття задоволення, що мають інтелектуальний характер, тобто виникають у результаті позитивної оцінки якогось об’єкта суб’єктом почуттів і не мають характерних зовнішніх виявів. При цьому дієслово *“to enjoy”* описує тільки фактичний стан суб’єкта – глибоке задоволення, що виникає безпосередньо в момент сприйняття приємного для нього явища або речі: *“He enjoyed their growing friendship and exchange of views”* (2, 153).

Дієслово *“to amuse”*, згідно з тлумачними словниками, означає «приємно захоплювати чийсь увагу, особливо розважати, забавляти, викликати цікавість, радість, веселити» [21], наприклад: *“It is the only thing that deeply amuses me. It is my only playground. I am lucky to have a playground. Most people do not have one”* (3, 89).

Дієслово *"to please"* експлікує «приносити радість, задоволення». Це дієслово має загальне значення і передає широку гаму позитивних емоцій – від простого задоволення реальним станом речей, тобто відсутності незадоволення, до радості, викликаній тим, що все складається відповідно з уподобанням і бажанням людини, наприклад: *"I formed my own opinion, and was pleased with this Constitution"* (1, 261).

До синонімічного ряду дієслова *"to respect"*, за даними синонімічних словників, входять також дієслова *to regard, to esteem, to value, to prize, to revere, to hail, to honour, to cherish, to treasure, to exalt, to salute, to venerate, to worship, to deal with* [15; 17; 19; 20; 21]. На основі досліджуваних творів до ЛСП меліоративної оцінки, реалізованої дієсловами-репрезентантами, ми включаємо дієслова *"to admire"*, *"to respect"*. Дієслова *"to respect"* і *"to admire"* означають мати до якоїсь людини або (рідше) предмета почуття, спричинене високою оцінкою його властивостей, тобто поважати, шанувати, захоплюватися. Ці дієслова відрізняються один від одного за смисловими ознаками. Дієслово *"to respect"* (поважати) припускає чисто раціональну і достатньо глибоко продуману позитивну оцінку властивостей особистості, а *"to admire"* (захоплюватися) – емоційну, часто пов'язану з безпосереднім сприйняттям людини або предмета: *"Gerry was admired by his contemporary for his intelligence and respected for his integrity"* (1, 239). Дієслово *"to respect"* уживається в тих випадках, коли повагу викликано лише моральними якостями самої особистості (як у нашому прикладі), а також і тоді, коли воно більш-менш ритуалізоване суспільством (молодші поважають старших, діти – батьків, живі – мертвих і т. д.).

Почуття, означене дієсловом *"to admire"*, є наслідком позитивної оцінки будь-яких внутрішніх або зовнішніх властивостей людини або речі, до того ж позитивна оцінка може виникати безпосередньо в момент сприйняття об'єкта, пов'язуватися з такими емоційними станами, як радість або задоволення, і мати повністю суб'єктивний, немотивований характер: *"Though it was an organization which frequently opposed the programs of GSP & L, and sometimes thwarted them, Nim admired the Sequola Club"* (2, 264).

Дієслова, які виражають контекстуальну оцінку

Серед дієслів-оцінок, окрім тих, що належать до ЛСП *"to like"*, можна виділити ще дієслова, які в межах певного контексту виражають меліоративну оцінку.

З огляду на результати наших досліджень до категорії дієслів, що виявляють себе лише в контексті, належать також: *to agree, to hope, to approve, to value, to adopt, to pride, to praise, to expect, to admit, to dream*.

Наприклад: 1. *"Even the Founding Father admitted that it was not exactly what any of them would have preferred"* (1, 61); 2. *"But even the more religious thinkers valued classical ideas"* (1, 34); 3. *"His plan was praised by everybody"* (1, 63).

Досить часто функцію дієслів-оцінок виконують, окрім дієслів-репрезентантів, також і ті дієслова, які ми відносимо до розряду дієслів-індикаторів (дієслова, які вказують на оцінку), зокрема дієслова ЛСП *"to know"* (*to think, to find*): *"You're a marvelously generous man, and I want to let you know that I know it"* (3, 278).

За нашими спостереженнями, ці дієслова, як і дієслова-індикатори, не виражають диференційної оцінної семи, тобто вони не забезпечують оцінної інваріантності смислової структури слова, але відображають різні оцінні асоціації в конкретних ситуаціях уживання слова в художньому творі і відповідно набувають контекстуальної оцінної семи в тексті, створюючи конотативні, оцінно-змістовні відтінки до свого інваріантного значення.

Дієслова-замінники

Окреме місце серед дієслів-оцінок займають дієслова *to do* і *to be*. Деякі дослідники кваліфікують *to do* як субститут і розглядають його як дієслівний аналог іменного займенника *one*, а допоміжні і модальні дієслова – як репрезентанти [6; 9; 10]. Але, оскільки до *"to do"* дихотомію «репрезентант-замінник» представлено опозицією «допоміжне дієслово – недопоміжне дієслово», то нерідко цей субститут уважають не замінником, а репрезентантом. Дослідники, що відносять *"to do"* до замінника, вилучають з розгляду вживання *"to do"* у заперечних формах. На наше переконання, саме в цих формах дієслово *to do* реалізує оцінне значення.

Існує також думка, що дієслово-замінник *"to do"* завжди лексично відрізняється від дієслова, яке замінює, і йому властиве константне лексичне значення, яке абстрактно виражає ідею дії. При цьому стверджують, що власне тим лексичним значенням і визначається діапазон субституції за допомогою дієслова *"to do"* [6, 42].

У лінгвістичній літературі, яка присвячена дієслівній репрезентації, основну увагу зазвичай приділяють уживанню одинарного дієслова-репрезентанта в особовій формі. Ф. С. Гришкун називає таку форму монокомпонентною репрезентуючою формою [10, 7]. Здебільшого репрезентуюча форма не супроводжується жодним поширювачем. У цьому випадку репрезентант поширюється через розширення, наприклад: *"No! Whatever the rest of us did or didn't do, Nimrod, no one in a long time did as much for Karen as you"* (2, 493). У наведеному прикладі реалізовано позитивну оцінку, яку виражає суб'єкт висловлювання.

Отже, можемо стверджувати, що дієслово *"to do"* експлікує оцінку як у функції допоміжного дієслова, так і у функції основного дієслова.

Роль дієслова *"to be"* (бути) у дієслівній системі дослідники визначають як центральну. Це дієслово є одиницею, яка за своєю природою становить зв'язку і відповідно суттєвий зміст дієслова, специфіку його істинної ознаки трактують як спрямованість на суб'єкт, об'єкт і детермінант обставин [14].

Дієслово *"to be"* ми відносимо як до дієслів-замінників оцінних слів-репрезентантів, так і до дієслів-зв'язок. *"Is it really that bad?" There seemed no point in lying? 'Yes, I'm afraid it is"* (2, 436). У цьому прикладі дієслово *is* виступає як дієслово-репрезентант, що виражає оцінку.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Аналізуючи ЛСП, ми виходимо з припущення, що в комплексі семантичних компонентів оцінки одночасно із суб'єктом, об'єктом та інтенсивністю важливу роль відіграє

спрямованість оцінки. Спрямованість оцінки як окремий випадок кваліфікації об'єктів та диференціації властивостей порівнюваних об'єктів є одним з чинників, які визначають саме існування і внутрішню організацію ЛСП.

Отже, дієслова-репрезентанти володіють диференційно-оцінною семою і здатні повністю описувати відмінності одиниць семантичного поля «оцінка» (експліцитних або імпліцитних).

Це означає, що вони є дієсловами, диференційні семи яких забезпечують денотативне значення структури слова.

У подальших студіях уважаємо за доцільне зосередити увагу на дослідженні шляхів реалізації категорії оцінки у дискурсі художнього тексту (аргументаційному, спонукальному, емотивному), а також різнокатегоріальної оцінки в різножанровому дискурсі (політичному, науковому та інших).

ЛІТЕРАТУРА

1. Авганова Н. А. Синтаксические конструкции оценочной семантики : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. А. Авганова. – М., 1975. – 18 с.
2. Азнаурова Э. С. Очерки по стилистике слова / Э. С. Азнаурова. – Ташкент : ФАН Узб.ССР, 1973. – 401 с.
3. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования) / И. В. Арнольд. – М. : Просвещение, 1969. – 279 с.
4. Барлас Л. Г. Об отношении стилистической окраски и эмоциональных оттенков слова к его лексическому значению / Л. Г. Барлас // Вопросы лексики и фразеологии современного русского языка. – Ростов-на-Дону, 1968. – С. 146–153.
5. Брандес М. П. Стилистический анализ / М. П. Брандес. – М. : Высш. шк., 1971. – 1277 с.
6. Буссел Ф. Ф. Глаголы-заместители в современном английском языке / Ф. Ф. Буссел // Иноземна філологія. – Львів, 1965. – № 3. – С. 42–47.
7. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика / Л. М. Васильев. – М. : Высш. шк., 1990. – 175 с.
8. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 226 с.
9. Воронина Л. А. Глагол-заместитель to do в современном английском языке : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л. А. Воронина. – Харьков, 1953. – 192 с.
10. Гришкун Ф. С. Репрезентация глагола в современном английском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Ф. С. Гришкун. – Л., 1978. – 18 с.
11. Зубов А. В. О языковых средствах выражения категории оценки в современном английском языке (на материале англо-американской прессы) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. В. Зубов. – М., 1975. – 174 с.
12. Кузнецова В. А. Категория отрицательной оценки и ее отражение в системе глаголов современного английского языка : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / В. А. Кузнецова. – Л., 1982. – 153 с.
13. Петрищева Е. Ф. Изменения в составе интеллектуальной оценочной лексики в русском языке советского времени / Е. Ф. Петрищева // Развитие лексики современного русского языка. – М. : Наука, 1965. – С. 51–74.
14. Стенбергер И. В. Лексическая семантика английского глагола : [учебн. пособие к спецкурсу] / И. В. Стенбергер. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1984. – 120 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

15. Англо-русский синонимический словарь / [сост. А. И. Розенман, Ю. Д. Апресян]. – М. : Рус. язык, 1988. – 542 с.
16. Словарь лингвистических терминов / [сост. О. С. Ахманова]. – М. : Сов. энциклопедия, 1966. – 606 с.
17. Oxford Paperback Thesaurus. – Oxford, Gr. B., 1973. – 909 p.
18. The Oxford English Reference Dictionary. – Oxford, 1996. – 1761 p.
19. The New American Roget's College Thesaurus. – New York, 1978. – 572 p.
20. The New Shorter Oxford English Dictionary / The New Authority on the English Language. – Oxford, 1993. – Vol. II. – 3801 p.
21. Webster's Desk Dictionary of the English Language. – New York : Portland House, 1990.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Collier Christopher. James Lincoln Collier. Decision in Philadelphia. – New York. : Random House, 1986. – 271 p.
2. Hailey Arthur. Overload. – New York, 1986. – 500 p.
3. Shaw Irving. Evening in Byzantium. – Great Britain, 1976. – 284 p.

УДК 811.111'255.4(045)

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ТЕОРІЇ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ: СИМПТОМИ ПЕРЕОРІЄНТАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПАРАДИГМИ

Павленко О. Г.

Маріупольський державний університет

У статті окреслено сучасні тенденції становлення і розвитку художнього перекладу, аргументовано мотиви переакцентації дослідницьких поглядів на вивчення зазначеного феномену, висвітлено основні індекси перекладацької парадигми в контексті інтердисциплінарності.

Ключові слова: тотальний переклад, метамова, семіопереклад, інтерсеміотичний переклад, інтеркультурна / інтракультурна комунікація.

Павленко Е. Г. Современные тенденции в теории художественного перевода: симптомы переориентации коммуникативной парадигмы. В статье рассматриваются современные тенденции становления и развития художественного перевода, обосновываются мотивы переакцентации научных подходов к его изучению, выявлены основные индексы идентификации переводческой парадигмы в контексте интердисциплинарности.

Ключевые слова: тотальный перевод, метаязык, семиоперевод, интерсемиотический перевод, интеркультурная / интракультурная коммуникация.

Pavlenko O. H. New tendencies in the theory of artistic translation: the signs of the reorientation of the communicative paradigm. The article highlights modern trends in the formation and development of artistic translation, reveals the reasons of reaccentuation of scientific approaches to its study as well as recognizes the basic indices to identify the translation paradigm in the context of interdisciplinarity.

The scientific priorities formed and summed up by the world literary comparative studies emphasize the importance of influences and analogies, genres and forms, motives and types. It proves to reveal the necessity not only to understand the interethnic relations of particular literatures, influences or borrowings between two or more national traditions, but also to comprehend the processes of global cross-literary and international diffusion actualizing the alternative aspects of artistic translation studies.

The semiotic competence of an interpreter is mainly based on skillful orientation in three dimensions of the text: syntactic, semantic and pragmatic and is identified in two directions: intercultural (inter-literary) communication carried out on the verge of contact between two semiotic spaces and intracultural (inter-artistic) that proves to be available within the semiosphere of the same culture.

Furthermore, the introduction of the concepts of translation into the widest context of cultural analysis gives grounds to state that the latter is a vivid testimony to the formal coexistence of static and dynamic issues. According to P. Torop, the first notion is determined as the certain (direct) process of translation of the target text, i.e. from the language into the language which is understood as a relatively clear activity under the formalized rules. Dynamic components due to their difference / multiplicity of perception involve a certain degree of uncertainty and are recognised as the "introduction" of the same text into the sphere of another culture.

Key words: total translation, metalanguage, semiotics, intersemiotic translation, intercultural / intracultural communication.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Сучасні перекладознавчі студії переконливо демонструють відкритість термінологічної парадигми, синтезованість та складність методологічних принципів і систем, тісний взаємозв'язок концептуальних підходів щодо розуміння, сприйняття та інтерпретації іншомовних художніх текстів. Охоплюючи широке коло питань – від загальних теорій порівняльного вивчення національних літератур, течій і стилів, створення типологій перекладів у розмаїтті їхніх методів, функцій і дій до окремих аспектів аналізу літературних явищ, перекладознавство вийшло на порубіжжя суміжних гуманітарних наук, розвиваючись у річищі загальносвітового наукового поступу, засвідчуючи трансформацію дослідницького канону і спонукаючи до оприявлення істотних аспектів існування художнього перекладу в новітній

системі координат. Поштовхом до цього стала переакцентація дослідницьких поглядів на природу художнього твору, що супроводжувалася формуванням досвіду зацікавленості мистецтвом слова на всіх його рівнях. З огляду на це особливої актуальності набуває потреба використання відповідних методологій, спроектованих на вивчення художнього перекладу, осмислення його унікальної природи як мистецького феномену не лише в контексті традиційно-усталених, апробованих численними мовознавцями, літературознавцями і філософськими дослідженнями поглядів, але й у комплексі власних характерологічних чинників, позначених новими досягненнями та відкриттями в царині теоретичного осмислення природи художньої творчості, формування нових, часом досить несподіваних, а іноді й суперечливих дослідницьких технік.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Пошуки найбільш виправданої теоретико-методологічної бази дослідження перекладу постійно коливаються між традиційними принципами сприйняття та інтерпретації художнього твору й новітніми відкриттями переважно на перетині функціонально-комунікативних (Ю. Ванніков, М. Гарбовський, Р. Зорівчак, В. Коптілов, І. Корунець, Ж. Мунен, А. Нойберт, Г. Фермеєр, Ю. Хольц-Мянтярї, О. Швейцер, Т. Шмігер та ін.), дискурсивно орієнтованих (М. Бейкер, Б. Мейсон, М. Халідей, Дж. Хаус, Я. Хатим та ін.), дескриптивних теорій перекладу (Л. Венуті, Г. Турі, Г. Йегер, К. Норд, А. Честерман та ін.), філософії, культурології (А. Лефевр, С. Басснетт) тощо. Стрімке зростання наукового інтересу до питань, пов'язаних із вивченням художнього перекладу, підтверджується також виходом у світ нових монографій, навчальних посібників (Н. Галєєва, М. Іваницька, І. Ключанов, Л. Коломієць, М. Лановик, Т. Некряч, О. Ребрій, О. Тетеріна, Т. Шмігер та ін.), статей, які, попри полісистемність репрезентації цього феномену, визначають його «генеральну тему» (Д. Наливайко), окреслюючи останній як особливий «пласт» художніх творів, що мають свої характерні риси, типологічні властивості й закони функціонування.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті полягає в дослідженні художнього перекладу відповідно до сформованих та узагальнених сучасною гуманітаристикою тенденцій його становлення і розвитку, обґрунтуванні методологічної перспективи переакцентації дослідницьких поглядів щодо комунікативних та інтеграційних можливостей зазначеного феномену. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) виробити через комплекс мовознавчих і літературознавчих аргументацій загальну модель перекладу, акцентуючи на входженні в контекстуальний простір «Іншого»; 2) висвітлити поняття інтерсеміотичного перекладу (трансмутації); 3) визначити основні індекси ідентифікації перекладацької парадигми в контексті інтердисциплінарності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на багатовікову історію теоретичних рефлексій і дискусій про художній переклад як «високе мистецтво» (К. Чуковський) й усю складність у зв'язку із цим міждисциплінарних «переплетінь», беззаперечним залишається той факт, що об'єктом перекладу є мова і текст як «виразники духовної культури людини в суспільстві» [1, 105]. Загальноновизнані висновки щодо інтерпретативно перетворювальної природи художнього перекладу акцентують на компаративістських напрямках його вивчення. Порівняння, або ж «мислення паралелями», як інтелектуальна операція, або логічний метод – так само як дедукція чи індукція, за ствердженням чеського літературознавця і перекладача З. Хрбата, ніколи не були привілеєм лише компаративістики, вони слугували також різним галузям знань, представники яких вірили, що найправдивіший шлях до пізнання «себе» лежить через пізнання «іншого» [9]. Отже, порівняння як універсальний дослідницький прийом, який є засад-

ничим для порівняльно-історичної, типологічної та зіставної компаративістики, дає змогу не тільки удосконалювати методику аналізу оригінального й цільового текстів, але й більш чітко виявляти дотичні лінії аналізованих об'єктів у процесі перекладу.

Наукові пріоритети, сформовані й узагальнені світовою літературною компаративістикою, наголошують на вивченні впливів та аналогій, течій та напрямів, жанрів та форм, мотивів, типів і тем, аналіз яких передбачає не тільки розуміння міжнаціональних стосунків окремих літератур, впливів чи запозичень між двома або кількома національними традиціями, а й осмислення процесів глобальної міжлітературної та міжнаціональної дифузії, що актуалізують альтернативні аспекти дослідження художнього перекладу. Виняткового значення при цьому набуває трактування перекладу як складного міжлітературного феномену, що слугує посередником у міжлітературному й міжкультурному спілкуванні, завдяки чому художні твори світового рівня послідовно вписуються в художній простір менш розвинутих, «периферійних» літератур, які впродовж тривалого часу залишалися на маргінесах або «ховалися під дахом» (Л. Грицик) інших, зокрема американської, англійської, французької, російської літератур [3, 6]. Залучення перекладу до наукових студій компаративістики уможливило осмислення досвіду «інших» мистецьких постатей, а також художніх текстів збагаченням їх новими сюжетами, темами, мотивами й формами.

Прагнення «надати голос Іншому» (Л. Грицик) активізує розвиток літературознавчої колоніальної і постколоніальної теорій (Е. Саїд, Г. Співак, Х. Тіффін, С. Дюрінг, А. Мукгерджі), мультикультуралізму (Г. Гейтс, Р. Броумлі, Х. Бхабха), дискурсу глобальних течій (С. Гантінгтон, П. Бергер, Ю. Габермас, І. Лімборський та ін.), вивчення «транстекстових фактів» (Ж. Женнет, М. Фюмаролі, Д. Віко), «типології систем» (В. Брагінський, М. Конрад). Нові можливості для більш широкого наукового аналізу художніх текстів відкриваються також через апеляцію до інтерсеміотичного перекладу (трансмутації), а саме через академічну обраність семіотики («the academic establishment of semiotics»), що характеризує насамперед англо-американську традицію на межі 1980-х років. Упроваджене Р. Якобсоном, а згодом увиразнене Т. Томашкевич, П. Торопом, Дж. Монако, Х. Діаз-Сінтасом, П. Оперо, Л. Кахір, Д. Пауер та іншими дослідниками поняття інтерсеміотичного перекладу, за основу якого правлять вихідні положення семіотики, містить у собі безсумнівний евристичний потенціал і методологічну перспективність, оптимально вписуючись у цілісну концептуальну систему компаративістських досліджень. Згідно із цією теорією, поняття перекладу використовується поза межами мовних процесів і виступає в ролі окремого випадку функціонування знакових систем. Інакше кажучи, переклад слугує «механізмом», «що оголює художню модель твору» (О. Довбуш) й дозволяє встановити її інваріантне значення усвідомленням інтерпре-

тативних можливостей вербального знака. Враховуючи це, Р. Якобсон виокремлює такі різновиди перекладу, як «внутрішньомовний» («перейменування»), «міжмовний» («власне переклад») та «міжсеміотичний», який розуміємо як інтерпретацію мовних знаків засобами невербальних знакових систем. Як механізм комунікативної трансформації, він діє в межах спільного з оригіналом семіотичного простору культури й завдяки методології семіотики, засадничою ідеєю якої є переклад на рівні не лише природної мови, а й на рівні «вторинних моделювальних систем» [11, 33].

За Р. Якобсоном, семіотична компетентність перекладача передусім базується на вмілому орієнтуванні у трьох вимірах тексту: синтаксичному, семантичному та прагматичному й «вибудовується» у двох напрямках: як *інтеркультурна* (міжлітературна) комунікація, здійснювана на межі двох семіотичних просторів, що контактують, та *інтракультурна* (міжмистецька), яка відбувається в межах семіосфери тієї самої культури. Це надає перекладачеві можливостей зосередитись на розгортанні моделі кожного тексту, оскільки природа його знаків завжди інтерпретативна, і саме ця їхня властивість відіграє визначальну роль у перекладі. З огляду на це доцільним є уведення в науковий обіг поняття «семіопереклад» («semiotranslation»), запропонованого Ч. Морісом, сутність якого полягає в тому, що осмислення тексту як «простору знакової реальності» утворює його «динамічну концепцію» й наголошує на його «відкритості для інтерпретації, й отже, для перекладу» [6, 130].

Підтримуючи цю думку, П. Тороп наголошував навіть на необхідності появи окремої дисципліни – семіотики перекладу (translation semiotics) [8], стверджуючи, що типологічний опис різних мов, культур, літератур передбачає багатий комплекс імовірних кодів, які постають для перекладача «джерелом декодування й перекодування» у межах можливої перекладності / неперекладності для досягнення бажаного ефекту, а саме «прийнятного», «допустимого» перекладу як складника компаративної семіотики.

Зіставлення першотвору з перекладом у цьому контексті відрізняється від лінгвістичного аналізу, який вкладається у вузькі рамки, оскільки компаративістика передбачає більш широкі параметри порівняльних досліджень, апелюючи до «глобального» розуміння тексту. Це означає, що, зіставляючи уявлення про різні літератури, не можна обмежитися тільки текстом – необхідно враховувати специфіку історичних, політичних, економічних умов, у яких розвивається культура різних народів, особливості ідейної позиції письменника, внутрішні монологи, представлені відповідно націленими міркуваннями автора, заміну характерологічних діалогів зовнішньо динамічними, підміну мотивації й тонкого зовнішнього вираження авторських інтенцій, що виступають об'єктом порівняльного аналізу. При цьому оформлення таких уявлень засноване на «об'єктивності соціокультурного розвитку, універсальності авторського голосу та його картини світу, на виокремленні особливої

читацької аудиторії, якій зрозумілі інтенції й ідеологія твору» [2, 233], а також можливості його входження в більш широкий простір світової культури. Керуючись цією думкою, І. Шайтанов стверджує, що «єдність світової культури <...> не передбачає відмови від національної, але скоріше бачиться в світлі старої латинської формули «єдність несхожого» (concordia discors)» [10, 133].

Доцільним з огляду на це є звернення до концепції тотального перекладу, сповідуваної П. Торопом, який, акцентуючи на необхідності врахування можливих потенцій різних видів перекладацького семіозису, пропонує включення до формату концепції тотального перекладу таких його різновидів, як *текстовий*, *метатекстовий*, *інтекстовий*, *інтертекстовий* та *екстратекстовий переклади* [8, 27], і водночас наголошує на глибинному осмисленні їхньої природи. Такі рефлексії, за переконанням дослідника, створюють підґрунтя для порівняння й типологізації як у межах однієї епохи, так і в різних темпоральних просторах, що є важливим для формування цілісних уявлень не тільки про процес перекладання та особливості тексту перекладу, а й функції перекладу в цільовій літературі.

Отже, *текстовий переклад*, що є перетворенням одного «цілого» тексту в інший, виступає своєрідним базисом для побудови моделі перекладацького процесу, при цьому емпіричним матеріалом для його аналізу є саме художній переклад. *Метатекстовий переклад* має більш широкі параметри вимірювання і тлумачиться як проникнення першотвору не в текст, а в іншу культуру у вигляді всієї «продукції метакommунікації»: статті про автора в енциклопедіях, підручниках, рецензії на переклад, реклама, публікації уривків тексту, цитати та ін. Сукупно ці метатексти формують своєрідний «образ» першотвору й постають його попереднім, додатковим читанням або переробленням. Це означає, що різні метатексти одного прототексту (першоджерела) відбивають природу літературної творчості, суспільного і культурного життя, літературної політики й тому мають бути досліджені компліментарно.

Інтекстовий та *інтертекстовий переклади* пов'язані з усвідомленням того, що «чистих» текстів у культурі практично не існує, оскільки автор, перекладач, відтак і читач мають рівні «можливості» текстової пам'яті. Це дає підстави для розуміння цих перекладів як таких, що визначають авторську стратегію щодо «маркованості/немаркованості, впізнаваності/непізнаваності, конкретності/неконкретності «чужих елементів» (цитат, парафраз, алюзій тощо) у тексті. *Екстратекстовий переклад* передбачає такі процеси перетворення, коли змінюється не тільки текст, але і його природа, що вимагає підключення різних параметрів для підвищення ступеня порівнюваності (зокрема, роман та екранізація), постаючи предметом дослідження семіотики. Водночас «тотальність» перекладу як його загальна універсальність розкривається через усвідомлення апіорних взаємозв'язків між процесами перекладання й розуміння з оперттям на міжмовний, внутрішньомовний, інтерсе-

міотичний, а також інтертекстовий, інтердискурсивний та інтермедіальний аспекти перекладу. Відповідно до цього будь-який процес перекладу безпосередньо пов'язаний із виникненням трансформацій між різними знаковими системами як на первинному рівні (мова), так і на рівні складніших вторинних знакових систем (література, мистецтво, театр, кіно тощо). Отже, онтологічна сутність концепції П. Торопа («Translation As Semiotics», 2008) пояснюється тим, що культура багато в чому працює як механізм перекладу, а власне медіація в культурі включає в себе як комунікацію, так і автокомунікацію [12].

Уведення понять перекладу й перекладання («translation and translating») в найширший контекст аналізу культури дає підстави констатувати, що саме ці поняття виступають яскравим свідченням «природності співіснування статичного та динамічного» [8, 14]. *Статичним*, за П. Торопом, є процес перекладу тексту з мови на мову, який розуміють як відносно чітку діяльність за майже формалізованими правилами, звідси *динамічним*, що через відмінність/множинність сприйняття передбачає певний ступінь невизначеності, є «входження» того ж тексту в сферу іншої культури. При цьому динамічність обов'язково передбачає *системність*, таким чином дозволяючи розширити застосування «процесуального» підходу, який об'єднує перекладознавчі, літературознавчі й культурологічні студії. Наголошуючи у зв'язку із цим на метамовних труднощах, обумовлених інтердисциплінарним характером перекладознавства, варто зазначити, що «труднощі семіотики випливають із розширення проблематики, досліджуваної за допомогою семіотичних методів і семіотичної метамови» [8, 17]. Це означає, що невідповідності в перекладі пов'язані саме з відмінностями в способах кодування: під час читання (перекладання) реципієнт чи автор іншомовної версії може асоціювати текст з іншими, ніж автор, позатекстовими структурами. Такі розбіжності найчіткіше простежуються в ситуації просторово-часової дистанції, коли оригінал і переклад перебувають у стані культурно-історичної й національної віддаленості. Тому сприйняття тексту крізь «схоплення» його структурних вимірів завжди передбачає його реконструкцію: з досягненням нових сегментів тексту на кожному його рівні надбудовуються нові значення, які моделюються й змінюються в проекції кожного окремого коду. Навіть у межах лінгвістичної форми художній текст пропонує різні репрезентації змісту, що в інтерсеміотичному вимірі набуває більшого виразності: трансформується не лише текст — змінюється вся семіотична ситуація всередині текстового світу, в який він уводиться. Впровадження чужого семіозису, який знаходиться в стані неперекладності, до «материнського» тексту приводить останній у «стан збудження: предмет уваги переноситься з повідомлення на мову як таку й підкреслюється очевидна неоднорідність самого «материнського» тексту» [5, 67]. З огляду на це висунута Р. Якобсоном ідея «монтажного принципу» побудови та рецепції структури тексту (отже й відтво-

реного іншою мовою), згідно з якою первинний текст змінюється навіть структурно, перетворюючись на нове повідомлення, переводить наші уявлення про процес перекладу в більш загальну площину. Це передусім пов'язано з розумінням тексту як цілісної структури, наділеної функціональністю, інтенціональністю, смислом, мотивацією й самототожністю, зумовленими неоднозначною, а іноді й складною взаємодією всіх його компонентів. Саме це спричиняє непередбачувані його трансформації у процесі перекладу, коли, модифікуючись відповідно до «законів створення іншого, чужого» [5, 67], структура сигналізує про нову модель створення тексту. Така його реструктуризація дає підстави резюмувати, що цей текст вступив у взаємодію з «неоднорідною з ним свідомістю і в ході генерування нових смислів перебудував свою іманентну структуру» [5, 67].

Зважаючи на те, що кожна мистецька модель є не лише динамічною, а й віртуальною, її структура завжди залишається неосяжною і невловимою, що також ускладнює розуміння перекладу як об'єкта лінгвістичного й художньо-естетичного моделювання. По-перше, це пов'язано з неоднозначними, інколи контрверсійними інтерпретаціями перекладацького процесу, й звідси різними типами його реалізації, у тому числі точного, єдиного для всіх видів тексту перекладу (І. Ревзін, В. Розенцвейг), а також з абсолютизацією тези західних дослідників про те, що головним об'єктом вивчення в перекладознавстві має бути саме процес перекладу, а не перекладач з його соціокультурним досвідом, естетичними смаками й художньою інтуїцією, що, на нашу думку, є не завжди виправданим. По-друге, запропонувати універсальну модель процесу перекладу й на її основі висвітлити усі сторони перекладацької діяльності з їх подальшим відгуком у наукових студіях є дуже складним завданням.

Таким чином, виступаючи маніфестацією різних мов та літератур, кожен художній текст є складним механізмом, своєрідним «інформаційним генератором, що зберігає різноманітні коди й <...> здатний трансформувати отримані повідомлення і породжувати нові» [4, 90]. Це уможливило осмислення перекладу як певної «універсальної культурно-історичної процедури» [7] — ціннісно-світлоглядної, методологічної й теоретико-пізнавальної.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Осмислення евристичного потенціалу художнього перекладу, вихід його за лінгвістичні межі в поле знаковості дозволяє досліджувати переклад в загальнокультурних вимірах, усвідомлювати останній як міжкультурний діалог, зустріч «свого» й «чужого», що здійснюється на перехресті естетичних, історичних, культурних традицій, соціальних перетворень і змін. Перспективою подальших досліджень вбачаємо аналіз художнього перекладу саме в такій предметній площині, залучаючи до цього чинники контексту. Це надає підстави акцентувати на внутрішній гетерогенності, багатомірності і багатоаспектності літературних явищ, динаміці їхнього розвитку, яка ще більше виражається засобами художнього перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В. С. Перевод. Общие и лексические вопросы / В. С. Виноградов. – М. : Университет, 2004. – 240 с.
2. Гром'як Р. Т. Давнє і сучасне: Вибрані статті з літературознавства / Р. Т. Гром'як. – Тернопіль : ЛПЛЕЯ, 1997. – 272 с.
3. Захід-Схід: основні тенденції розвитку сучасного порівняльного літературознавства : [антологія] / наук. проект; заг. ред. Л. Грицик. – Донецьк : ЛАНДОН-ХХІ, 2012. – 376 с.
4. Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман. – СПб. : Искусство-СПб, 2000. – 704 с.
5. Лотман Ю. М. Статьи по семиотике культуры и искусства / Ю. М. Лотман. – СПб. : Академ. проект, 2002. – 544 с.
6. Моррис Ч. У. Из книги «Значение и означивание». Знаки и действия // Семиотика. Антология / Ч. У. Моррис. – М. : Академ. проект ; Екатеринбург : Деловая кн., 2001. – С. 129–143.
7. Роджеро А. Н. Герменевтика и научная рациональность (понимание как методологическая проблема культурно-исторических исследований) / А. Н. Роджеро // Труды семинара по герменевтике (Герменеус) : [сб. науч. тр.]. – Одесса : Принт Мастер, 1999. – Вып. 1. – С. 7–25.
8. Тороп П. Х. Тотальный перевод / П. Х. Тороп. – Тарту : Изд-во Тартуского ун-та, 1995. – 220 с.
9. Хрбата З. Зауваги до порівняння [Електронний ресурс] / Зденек Хрбата. – Режим доступу: <http://philology.knu.ua/php/3/4/antologia.pdf>.
10. Шайтанов И. О. Триада современной компаративистики: глобализация – интертекст – диалог культур / И. О. Шайтанов // Вопросы литературы. – 2005. – № 6. – С. 133–138.
11. Якобсон Р. О лингвистических аспектах перевода / Роман Якобсон // Лингвистические аспекты теории перевода : [хрестоматия] / сост. С. Т. Золян, К. Ш. Абрамян. – Ереван : Лингва, 2007. – С. 32–41.
12. Torop P. Towards the semiotics of translation / Peeter Torop // Semiotica. – Berlin ; New York, 2000. – № 3/4. – P. 597–609.

ЗНАЧЕННЯ ЗМІНЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ РОЛЕЙ У РОЗВИТКУ СЦЕНАРІЮ ДОПИТУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА)

Павліченко Л. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті досліджено вплив змінення комунікативних ролей і їх взаємного підлаштування до змістовних і формально-структурних характеристик допиту. Особливу увагу приділено аналізу преференційних і неpreferenційних ролей інтерактантів.

Ключові слова: комунікативна роль, статусно-категорійні ролі, оперативні ролі, преференційна роль, змінення ролей.

Павличенко Л. В. Значение изменения коммуникативных ролей в развитии сценария допроса. В статье рассматривается влияние изменения коммуникативных ролей и взаимного подстраивания на содержательные и формально-структурные характеристики допроса. Особое внимание уделяется анализу преференциальных и неpreferenциальных ролей интерактантов.

Ключевые слова: коммуникативная роль, статусно-категориальные роли, оперативные роли, преференциальная роль, изменение ролей.

Pavlichenko L. V. The importance of communicative roles' change in the development of interrogation scenario. The article deals with the impact of communicative roles' change and their mutual customization on the contents and formal-structural characteristics of interrogation. The communicative roles of the investigator and the interrogator form correlations that determine the scenarios of the communicative-role behaviour of interlocutors during the interrogation. Paired status-categorical roles correlate with prototype patterns of sequences that structure the communicative situation of interrogation. One and the same status-categorical role can initiate different paired roles which causes different ways of interrogation scenarios development. The rejection by interlocutor the "normative" role scenario initiated by the first member of the role pair and the offering of a new role leads to the correction of both role variants because mutual adjustment under the counter role is a condition for the continuation of interaction. Special attention is drawn to preferential and non-preferential roles of interlocutors. Any preference for questioning tasks (or for solving local intermediate goals) is supported and encouraged while the non-preferential role of the interlocutor induces the investigator or interrogator to correct the conversation in order to achieve the desired (preferential) speech reaction. It is logical to assume that status-categorical role pairs correlate with strategies and operational ones—with tactics of discourse and changing of tactics leads to changes in operational roles.

Key words: communicative role, counter role, paired roles, status-categorical roles, operative roles, preferential roles, non-preferential roles, interlocutors, roles change, role variants, interrogation scenarios, mutual customization of roles.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Незважаючи на значний інтерес дослідників до вивчення особливостей функціонування мови у правовій сфері, питання ролі диференціації учасників інституційного дискурсу, де ролі диференційовані відповідно до специфічних цілей дискурсу, на сьогодні не має у лінгвістиці належного тлумачення, що обумовлює актуальність пропонованої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що розгляду комунікативних ролей як інтерактивного феномену з погляду їх релевантності і преференційності для змістовно-формальних характеристик діалогу, впливу локальних інтеракцій на набуття, програвання і змінення ролей присвячені лише деякі праці в сучасній вітчизняній германістиці [4–8].

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є аналіз змінення комунікативних ролей інтерактантів в інституційному дискурсі допиту.

Завдання полягає в дослідженні регулярності цього змінення, що дає змогу передбачати і прогнозувати хід інтеракції, впливати на її успішний перебіг.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на особливості дискурсу досудового слідства як інституційного виду спілкування і з урахуванням основних результатів вивчення комунікативних ролей в сучасній лінгвістиці ми вивчаємо комунікативну роль як основну категорію дискурсивної інтеракції та результат дії дискурсивних факторів інституційного і локального характеру. З одного боку, на рольову диференціацію комунікантів впливають інституційні обмеження (це стосується змістовно-тематичного складника допиту як усталеного дискурсивного зразка із субординаційними відношеннями між учасниками діалогу та відповідними сценаріями комунікативно-рольової поведінки). З іншого боку, набуття або нав'язування ролі залежить від перебігу розмови, локальної стратегії і тактики інтерактантів.

Відповідно до принципів упорядкованості, регламентованості й релевантності діалогічного мовлення (їх висвітлення є основним фокусом конверсаційно-аналітичних досліджень) [10–13, 15], комунікативні ролі слідчого і допитуваного утворюють корелятивні зв'язки, що визначають сценарії комунікативно-рольової поведінки інтерактантів протягом допиту.

Парні статусно-категорійні ролі корелюють з прототипними моделями секвенцій, що структурують комунікативну ситуацію допиту. Серію запитань / директивів-реквестивів слідчого фокусовано на виявленні місця, часу, способу і наслідків скоєння злочину, встановленні мотивів і міри відповідальності винного, пом'якшувальних і обтяжуючих обставин.

Як засвідчив аналіз матеріалу, найпоширенішими є комбінації таких зустрічних (парних) ролей слідчого і допитуваного: а) «дізнавач (позитивно налаштований)» / «захисник прав допитуваного» / «неупереджений» (захисник закону / той, хто чітко дотримується процедурних вимог) < > «той, хто співпрацює зі слідством» / «той, хто дає правдиві свідчення»; б) «дізнавач (негативно налаштований)» / «викривач неправдивих свідчень» / «звинувачувач» / «неупереджений» (захисник закону / той, хто чітко дотримується процедурних вимог) < > «той, хто перешкоджає слідству / дає неправдиві свідчення» / «ігнорантний» / «готовий торгуватися / йти на поступки». Вибір статусно-категорійної ролі допитуваного залежить при цьому від різних чинників – передусім від його процесуального статусу як свідка, потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого; а також від тяжкості злочину або вини.

Преференційними для ролі «дізнавач» і такими, що зумовлюють оптимальний варіант сценарію допиту, є статусно-категорійні ролі «той, хто співпрацює зі слідством» / «той, хто дає правдиві свідчення». За умови узгодженості стратегічних програм комунікантів в ситуації комунікативного співробітництва такі оперативні варіанти ролі «дізнавач» (і гомогенної їй ролі «захисник прав допитуваного»), як «щирий», «тактовний», «витриманий», «коректний», «зацікавлений в особі допитуваного», «доброзичливий», «той, хто довіряє допитуваному», «той, хто прагне допомогти», ініціюють з боку допитуваного зустрічні оперативні варіанти «щирий / правдивий», «зацікавлений у розв'язанні справи», «укладач угоди», «готовий змінити свідчення».

Непреференційною для ролі «дізнавач» і такою, що ускладнює сценарій розвитку допиту й може призвести до комунікативного конфлікту між сторонами допиту, є така статусно-категорійна роль допитуваного, як «той, хто перешкоджає слідству / дає неправдиві свідчення». Поява цієї ролі ініціює зустрічні статусно-категорійні ролі слідчого «викривач неправдивих свідчень», «звинувачувач», що впроваджуються локальними оперативними варіантами «аналітик / проникливий», «психолог / маніпулятор», «той, хто підозрює допитуваного в нещирості / наданні неправдивих свідчень», «авторитарний», «такий, що втрачає самоконтроль». Ці ролі спрямовані на викриття неправдивих показань або ухилення від дачі показань, аналіз мотивів такої комунікативної поведінки і на провокування допитуваного до визнання.

Своєю чергою, зазначені оперативні ролі слідчого ініціюють зустрічні рольові позиції допитуваного, які створюють псевдомодель події або її деталей, стверджують і перебільшують «незнання» обставин справи, або є форматом конфліктної комунікативної поведінки і відмови від дачі показань. Серед таких оперативних рольових пар найпоширенішими є ролі «викривач / проникливий», «укладач угоди», «слідчий», «жертва обставин», «той, хто ухиляється від відповіді» або «виверткий» (у форматі реалізації статусно-категорійних ролей «той, хто перешкоджає слідству / дає неправдиві свідчення», «ігнорантний»).

Найпоширеніші пари статусно-категорійних ролей слідчого і допитуваного представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

**Статусно-категорійні ролі
слідчого і допитуваного**

Парні статусно-категорійні ролі	Відсоткове співвідношення
«дізнавач» (позитивно налаштований) < > «той, хто співпрацює зі слідством / дає правдиві свідчення»	30
«дізнавач» (негативно налаштований) < > «той, хто перешкоджає слідству / дає неправдиві свідчення» / «ігнорантний»	22
Дізнавач < > «готовий торгуватися / йти на поступки»	2
«викривач неправдивих свідчень» < > «той, хто співпрацює зі слідством / дає правдиві свідчення»	4
«викривач неправдивих свідчень» < > «готовий торгуватися / йти на поступки»,	7
«викривач неправдивих свідчень» < > «ігнорантний»	12
«звинувачувач» < > «той, хто перешкоджає слідству / дає неправдиві свідчення»	4
«звинувачувач» < > «ігнорантний»	4
«звинувачувач» < > «той, хто співпрацює зі слідством / дає правдиві свідчення»	4
«звинувачувач» < > «готовий торгуватися / йти на поступки»	6
«захисник прав допитуваного» < > «той, хто співпрацює зі слідством / дає правдиві свідчення»	6
«неупереджений» < > «той, хто співпрацює зі слідством / дає правдиві свідчення»	3

Отже, та сама статусно-категорійна роль здатна ініціювати різні парні ролі, що зумовлює відмінні сценарії розвитку допиту. До того ж важливо зазначити, що відхилення співрозмовника від «нормативного» рольового сценарію, ініційованого першим членом рольової пари, й пропонування нової ролі зумовлює корегування обох рольових варіантів, оскільки взаємне підлаштування під зустрічні ролі є умовою продовження інтеракції.

"Ms. Cutty, did you happen to know Lisa?"

No.

Never met her...no association?

No, I just came down here a few months ago.

Let me ask you one more thing that just popped... popped into my mind. When you first met Lisa, were you introduced or was it a chance meeting?

Uh...it was a chance meeting" (1)

Так, у першій секвенції наведеного фрагмента роль «дознавач» кореспондує ролі «той, хто дає неправдиві свідчення». У другій секвенції діалогу статусно-категорійні ролі залишаються незмінними, реалізуючись в оперативних рольових позиціях слідчого («той, хто підозрює допитуваного в нещирості / наданні неправдивих свідчень») і допитуваного («виверткий»). Проте далі відбувається несподівана зміна ролі «дознавача» на роль «викривача неправдивих свідчень», що реалізується через оперативну роль «психолог / маніпулятор». Маніпуляції досягають через порушення максими якості (правдивості / щирості) інформації: слідчий використовує ідіоматичний вислів «*popped into my mind*» зі значенням випадковості, несподіваності, підсилюючи сему випадковості прислівником «*just*» для опису дії, що відбулася «щойно зараз». Водночас запитання, якому передувє ідіома, показує, що подальший запит інформації є стратегічно продуманим мовленнєвим ходом, а ніяк не випадковою думкою. Про це свідчить і психологічна пауза як засіб емоційного впливу на допитуваного з метою зосередження його уваги на важливості змісту наступного мовленнєвого ходу.

Іншим підтвердженням маніпулятивного характеру ролі слідчого є залучення пресупозиції про існування самого факту зустрічі: «*When you first met Lisa, were you introduced or was it a chance meeting?*» Такий смисл імплікований у підрядному реченні, тобто є немаркованою частиною висловлення – на відміну від альтернативних запитань, на яких експліцитно сфокусовано увагу мовця («*were you introduced or was it a chance meeting?*»). За рахунок пресупозицій імплікований смисл про «зустрічання допитуваного з Лізою» (він від цього категорично відмовлявся у своїх попередніх свідченнях) постульовано як «встановлений факт», передумова істинності повідомлення.

Отже, роль «психолог / маніпулятор» з відповідними прагматичними засобами спричинює замінення первинної ролі допитуваного «той, хто дає неправдиві свідчення» на преференційний рольовий варіант «той, хто співпрацює зі слідством», що утворює нову зустрічну роль у парі «викривач неправдивих свідчень» < > «той, хто співпрацює зі слідством». Поява преференційної для слідчого ролі

кардинально змінює перебіг допиту відповідно до його основної інституційної мети – розкриття злочину та виявлення осіб, винних у його вчиненні.

Змінення оперативних ролей є механізмом розв'язання локальних інтеракційних завдань і корелює з комунікативними тактиками учасників дискурсу допиту. Якщо конгруентність статусно-категорійних ролей та їх зміна в дискурсі є регулярною (див. табл. 1) і віддзеркалює інституційно унормовані стратегії перебігу допиту, то комбінації оперативних ролей зазвичай є випадковими, тобто такими, що припускають можливість вибору різних парних варіантів з обмеженої кількості зазначених ролей.

Зокрема, одночасно з такими передбаченими зустрічними ролями (преференційними і непреференційними), як «аналітик / проникливий» < > «жертва обставин», «аналітик / проникливий» < > «той, хто ухиляється від відповіді», «психолог / маніпулятор» < > «укладач угоди», «той, хто підозрює допитуваного в наданні неправдивих свідчень» < > «жертва обставин», «той, хто довіряє допитуваному» < > «щирий / правдивий» тощо, виявлені такі «непередбачені» рольові пари, як «аналітик / проникливий» (роль слідчого) < > «викривач-проникливий» (роль допитуваного), «слідчий» (роль допитуваного) < > «той, хто чітко дотримується процедурних вимог» (роль слідчого), «психолог-маніпулятор» (роль слідчого) < > «викривач-проникливий» (роль допитуваного). Зазначені ролі є непередбаченими для слідчого і для перебігу допиту, оскільки марковані інверсією інституційних статусів слідчого (як суб'єкта, наділеного інституційною владою) і допитуваного (як субординаційного суб'єкта).

"Beels: Would you be willing to talk about any trips abroad, at any time during your life?"

Smith: Not at this stage I wouldn't, no, because I think you are going to build some case on I'm travelling around the world, selling secrets or something, I don't understand the course of that question" (2)

Так, у наведеному фрагменті діалогу підкреслено дистанційний запит інформації за допомогою формули негативної ввічливості («*Would you be willing to*»), яка демонструє відсутність загрози допитуваному (як мітігації комунікативного тиску на нього), відволікаючи його від реальної загрози надання «небезпечних» для нього свідчень, виявляє роль слідчого «психолог-маніпулятор». Серед лінгвістичних засобів маніпуляції у наведеному прикладі слід також визначити дворазове використання неозначеного займенника («*any trips (...), at any time*») у поєднанні з «розмитим» часовим дейксісом («*at any time during your life*»), щоб за допомогою номінативних одиниць з широкою референційною семантикою замаскувати наявність зв'язку між фактом подорожей допитуваного і обставинами інкримінованого йому злочину.

Як показав аналіз матеріалу, у випадку розпізнання допитуваним маніпулятивного характеру ролі слідчого й програвання ним відповідно зустрічної ролі «викривач-проникливий» типовим напрямом розвитку ДДС є реакція «захисту» з боку слідчого, яку реалізовано або ігноруванням інверсивної ролі

допитуваного, або використанням свого інституційного статусу і програвання ролі «той, хто чітко дотримується процедурних вимог»:

"Smith: The implications here, are that you are not giving me the information which you are obviously basing this on, and any answers I give are bound to be perhaps misconstrued later on."

MacLeod: The reason you have your solicitor here is to safeguard any misconception that might be put on anything that you say ..." (2)

Захисну рольову реакцію представник інституту застосовує і під час програвання допитуваним іншої інверсійної (з порушенням вертикальних зв'язків) ролі, а саме оперативної ролі «слідчого». Зазвичай, слідчий ігнорує таку зустрічну роль, не розвиває сценарію допиту, а наполягає на своєму ексклюзивному праві на певну статусно-категорійну або оперативну роль, на яку «посягає» співрозмовник, що спричинює вставну секвенцію, коли представлено не другу пару секвенцій, а перефразовану першу пару).

"Smith: (...) I mean, who is George? Is he one of your men? Is he?"

Police Officer: I will ask you questions.

Smith: Why don't you answer my questions?

Police Officer: I ask questions here, Mr. Smith" (2)

Так, у наведеному вище фрагменті інверсія інституційно унормованих ролей, що полягає у спробі допитуваного перехопити право комунікативної ініціативи і самому ставити запитання, наштовхується на ігнорування слідчим запропонованої зустрічної ролі «слідчого» і продукування вставного мовленнєвого ходу.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Незважаючи на те, що змінення оперативних ролей є більш спонтанним, ніж змінення статусно-категорійних ролей, воно також має певні регулярності. Ці регулярності насамперед полягають у тому, що будь-яка преференційна для завдань допиту (або для розв'язання локальних проміжних цілей) роль є підтримуваною і заохочуваною, тоді як непреференційна роль співрозмовника спонукає слідчого або допитуваного до корегування розмови з метою досягти бажаної (преференційної) мовленнєвої реакції. Це, своєю чергою, приводить до корегування і власного рольового варіанта, підлаштованого під зустрічну роль. Отже, змінення ролей безпосередньо впливає на змістовні і формально-структурні характеристики допиту.

З огляду на зазначене вище логічно припустити, що статусно-категорійні рольові пари корелюють зі стратегіями, а оперативні – із тактиками дискурсу, і змінення тактик зумовлює змінення оперативних ролей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич. – [2-ге вид. доп.]. – К. : Видавничий центр «Академія», 2009. – 376 с.
2. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики : [монографія] / Ф. С. Бацевич. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 281 с.
3. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации: Лингвистика. Теория коммуникации. Английский язык / А. Д. Белова, А. И. Чередищенко (отв. ред.). – 2 изд., перераб. и доп. – К. : Киевский национальный ун-т им. Тараса Шевченко, 2003. – 304 с.
4. Карасик В. И. Язык социального статуса: Социолингвистический аспект. Прагмалингвистический аспект. Лингвистический аспект. – М. : Гнозис, 2002. Print.
5. Кравченко Н. К. Interactive properties of international legal discourse / Н. К. Кравченко // Дискурс у комунікаційних системах : [зб. наук. статей]. – К. : КиМУ, 2004. – С. 72–81.
6. Кравченко Н. К. Об интегративном подходе к классификации коммуникативных субъектов (к постановке проблемы) / Н. К. Кравченко // Діалог : Медіа-студії : [зб. наук. праць]. – Одеса : Астропринт, 2010. – Вип. 11. – С. 138–149.
7. Лавриненко И. Н. Мена коммуникативных ролей как операциональная метадискурсивная категория / И. Н. Лавриненко // Вісник Харківського нац. ун-та імені В. Н. Каразіна. – 2012. – № 1023. – С. 47–51.
8. Шевченко И. С. Метадискурсивные категории диалогического дискурса / И. С. Шевченко // Функциональная лингвистика : [сб. науч. работ] / Крымский республиканский институт последипломного педагогического образования; науч. ред. А. Н. Рудяков. – Симферополь, 2011. – № 2. – Т. 2. – С. 292–294.
9. Fairclough N. Analysing Discourse / Norman Fairclough. – London : Routledge, 2004. – 270 p.
10. Heritage J. Conversational analysis and institutional talk / John Heritage // Qualitative Research: Theory, Method and Practice / [ed. D. Silverman]. – London : Sage, 1998. – P. 161–182.
11. Heritage J. C. Conversation analysis and institutional talk: analysing data / J. C. Heritage // Quantitative research : theory, method and practice / D. Silverman. – London : Sage, 1997. – P. 161–182.
12. Hester S. Membership categorization analysis : an introduction / S. Hester, P. Eglin // Culture in action : studies in membership categorization analysis. – Washington, D.C. : University press of America, 1997. – P. 1–24.
13. Sacks H. A Simplest systematics for the organisation of turn-taking for conversation / Harvey Sacks, Emanuel A. Schegloff, Gail Jefferson // Language. – 1974. – № 50. – P. 696–735.
14. Sacks H. Two preferences in the organization of reference to persons in conversation and their interaction / Harvey Sacks, Emanuel A. Schegloff // Everyday language : studies in ethnomethodology. – NY : Irvington Press, 1979. – P. 15–21.
15. Sacks H. 'On the Preferences for Agreement and Contiguity in Sequences in Conversation' / Harvey Sacks // G. Button and J. R. E. Lee (eds). Talk and Social Organization. – Philadelphia, PA: Multilingual Matters, 1987. – P. 54–69.
16. Sacks H. Lectures on conversation. 2 vols. / Harvey Sacks, Emanuel A. Schegloff. – Oxford : Basil Blackwell, 1992.
17. Schegloff E. A. Discourse, Pragmatics, Conversation, Analysis / Emanuel A. Schegloff // Discourse Studies. – 1999. – № 1 : 4. – P. 405–435.
18. Schegloff E. A. 'The Preference for Self-correction in the Organization of Repair in Conversation' / Emanuel A. Schegloff, Gail Jefferson and Harvey Sacks // Language. – 1977. – № 53. – P. 361–382.

19. Swan D. Positioning as a means of understanding the narrative construction of self: A story of lesbian escorting / D. Swan, C. Linehan // Narrative Inquiry. – 2001. – № 10 (2). – P. 403–427.
20. Van Dijk T. A. Discourse and Context. A Sociocognitive Approach / T. A. Van Dijk. – New York : Cambridge University Press, 2008. – 267 p.
21. Wetherell M. Positioning and interpretative repertoires: Conversation analysis and post-structuralism in dialogue / Margeret Wetherell // Discourse and Society. – 1998. – Vol. 9. – P. 387–412.
22. Wodak R. A new agenda in (Critical) Discourse Analysis. Theory, methodology and interdisciplinarity / Ruth Wodak, Paul Chilton. – Philadelphia, PA: John Benjamins Publishing Company, 2005. – 320 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. <http://www.lisafiles.com/police/interviews/219.html>.
2. <http://Cryptome.org/smith-inter.zip>.

УДК 811.11:81'276.6

ТЕРМІНОЛОГІЧНА НАСИЧЕНІСТЬ ТА ЧАСТОТНІСТЬ ФАХОВИХ ТЕКСТІВ ФІТНЕСУ

Павлюк І. Б.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Статтю присвячено функціонуванню термінів фітнесу у фахових текстах. З'ясовано, що дослідження термінологічної насиченості та частотності в англійських фахових текстах фітнесу (для оцінки термінологічної частотності та насиченості зроблено 39 вибірок по 500 повнозначних слів у кожній) дає можливість порівняти відсоткове відношення внутрішньогалузевої, загальнонаукової та загальноповсякденної лексики. За допомогою статистичних досліджень зафіксовано базовий словниковий склад фахової мови, який у поєднанні з іншими параметрами слугує для укладання термінологічних словників. На основі статистичного аналізу отриманих даних засвідчено залежність рівня абстрактності фахового тексту від термінологічної насиченості. Виявлено, що вищий ступінь насиченості тексту вузькогалузевими термінами детермінує вищий ступінь зорієнтованості цього тексту на проблеми конкретної галузі наукової інформації. Установлено, що найбільшу термінологічну насиченість вузькогалузевими термінами мають тексти типу ЕКСПЕРТ / ФАХІВЕЦЬ → МАЙБУТНІЙ ФАХІВЕЦЬ.

Ключові слова: фаховий текст, термін, термінологічна насиченість, термінологічна частотність.

Павлюк И. Б. Терминологическая насыщенность и частотность специальных текстов фитнеса. Эта статья посвящена функционированию терминов фитнеса в профессиональных текстах. Выяснено, что исследование терминологической насыщенности и частотности в англоязычных профессиональных текстах фитнеса (для оценки терминологической частотности и насыщенности было произведено 39 выборок по 500 знаменательных слов каждая) дает возможность сравнить процентное отношение внутриотраслевой, общенаучной и общеупотребительной лексики. С помощью статистических исследований зафиксирован базовый словарный состав профессиональной речи, который в сочетании с другими параметрами может быть использован для формирования терминологических словарей. На основе статистического анализа полученных данных показана зависимость уровня абстрактности профессионального текста от терминологической насыщенности. Определено, что высокая степень насыщенности текста узкоотраслевыми терминами предопределяет высокую степень ориентированности этого текста на проблемы конкретной области научной информации. Установлено, что наибольшую терминологическую насыщенность узкоотраслевыми терминами имеют тексты типа ЭКСПЕРТ / СПЕЦИАЛИСТ → БУДУЩИЙ СПЕЦИАЛИСТ.

Ключевые слова: профессиональный текст, термин, терминологическая насыщенность, терминологическая частотность.

Pavliuk I. B. Terminological saturation and frequency in English LSP fitness texts. This article is devoted to the functional aspects of fitness terms in LSP texts. The study of terminological saturation and frequency in English language professional fitness texts makes it possible to compare the percentage of intra-industry, general-knowledge and commonly used vocabulary. To assess the terminological frequency and saturation we have selected 39 sample-texts of 500 notional words each. With the help of statistical studies we can record the basic vocabulary of the Language for Special Purposes which, in combination with other parameters, can be used to form terminological dictionaries. The statistical analysis of the obtained data demonstrates the dependence of the abstract level of the LSP text on the terminological saturation. The higher the saturation of the text by narrow scientific terms, the higher the degree of orientation of this text to the problems of a specific field of scientific information. We also established that the texts of EXPERT/SPECIALIST → FUTURE SPECIALIST type have the largest terminological saturation with narrow scientific terms. The conclusions consider further perspectives of the study of fitness terms.

Key words: LSP text, term, terminological saturation, terminological frequency.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Проблема дослідження термінологічних одиниць – носіїв інформації про фахові поняття, які представляють процеси формування, збереження та передачі наукових знань – увесь час перебуває в центрі уваги науковців. Серед досліджуваних аспектів особливої актуальності набуває функціонування термінів у фахових текстах. Варто зазначити, що термінознавча теорія тексту, яка стала підґрунтям для функціонального термінознавства, уможливила вивчення термінологічної структури різних типів текстів з різною

термінологічною щільністю, інформаційною насиченістю терміна та проведення статистичних досліджень щодо аналізу терміновживань [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання закономірності функціонування термінів у фахових текстах порушували як вітчизняні, так і закордонні науковці. Зокрема, Т. Р. Кияк [3], С. І. Квитко [4], Б. Н. Головін [1], В. М. Лейчик [6] та інші. Термінологічну насиченість фахових текстів на матеріалі німецькомовних фахових мов аналізували О. М. Ріба (тексти з нафтової промисловості) [9], Р. Б. Шевців (тексти економічних наук) [11], В. В. Сінью (тексти

лісівництва) [9], а на матеріалі англійської мови – Е. Т. Дерді (юридичні тексти) [2], О. А. Шиленко (тексти астрономії, машинобудування, лінгвістики, економіки) [12].

Поняття фітнесу у вітчизняному науковому просторі з'явилося порівняно недавно, тому англійська термінологія фітнесу належить до тієї групи сучасних терміносистем, що перебувають на стадії становлення, унаслідок чого різні типи фахових текстів фітнесу на предмет термінологічної насиченості викликають неабиякий інтерес. Досі вони ще не були **об'єктом** вивчення, що визначає актуальність нашої розвідки. **Предметом** дослідження є термінологічна насиченість та частотність аналізованих текстів.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – дослідити термінологічну насиченість та частотність англійських текстів різних типів з фітнесу та виявити відповідність ступеня термінологічної насиченості особливостям типу фахового тексту. Постає мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) схарактеризувати виокремлені для аналізу тексти; 2) визначити ступінь термінологічної насиченості окреслених текстів; 3) з'ясувати чинники, що зумовлюють ступінь термінологічної насиченості фахових текстів фітнесу різних типів.

У пропонованому дослідженні використано низку різних методів, на які оперте сучасне термінознавство. Зокрема, термінознавчі методи аналізу структури та конструювання терміносистем, виділення терміноелементів, розчленування сполучень терміна, а також лінгвістичні методи, логічні методи класифікації, математико-статистичні методи, методи загальної теорії тексту, методи теорії варіантності, комплексні логіко-лінгвістико-термінознавчі методи. Упродовж останніх років одним з основних напрямів вивчення термінів на Заході є відбір термінів зі спеціальних текстів з огляду на їх функціонування у фаховій мові.

Виклад основного матеріалу. У відборі текстів для подальшого дослідження ми керувалися такими критеріями, як:

- хронологічна обмеженість, оскільки, як відомо, мова не є статичним явищем, а постійно змінюється, розвивається, щоб забезпечувати потреби комунікації у суспільстві, тож були відібрані тексти у часових межах 2002–2015pp.;

- забезпечення однорідності та репрезентативності вибірки, а саме змістовно-тематична обмеженість, тобто всі досліджувані нами тексти тематично об'єднано поняттям «фахова мова фітнесу»;

- цільова обмеженість, яка має важливу роль у відборі текстів, позаяк дає змогу проаналізувати типи текстів на різних рівнях її стратифікації, а саме ФАХІВЕЦЬ/ЕКСПЕРТ → ФАХІВЕЦЬ/ЕКСПЕРТ, ФАХІВЕЦЬ/ЕКСПЕРТ → МАЙБУТНІЙ ФАХІВЕЦЬ/ЕКСПЕРТ, ФАХІВЕЦЬ/ЖУРНАЛІСТ → НЕФАХІВЕЦЬ/ЛЮБИТЕЛЬ [12, 82]; обсяг текстів для оцінки насиченості фахових текстів фітнесу не перевищував 500 повнозначних слів.

Відбір корпусу текстів для подальшого дослідження передбачав врахування усталеної закономірності підходу різних авторів у процесі статистичної обробки фахових текстів, згідно з якою вони не одно-

рідні на всій своїй протяжності за частотою вживання в них термінів та інших лексичних одиниць. Таким чином, на початку статей та монографій, де викладають основні положення, термінів менше, ніж в частинах, які містять виклад основного матеріалу [13, 56–59], тому, вибираючи тексти для подальшого дослідження, ми намагалися відбирати з різних частин вихідного масиву матеріалу однаковою мірою.

З метою дослідження кількісних параметрів термінологічних одиниць у текстах фахової комунікації здійснено підрахунки термінологічної частотності та насиченості текстів фітнесу. Для визначення термінологічної частотності було зроблено 39 вибірок по 500 повнозначних слів у кожній.

Термінологічну частотність розуміємо як частку (виражену в %) термінологічних слововживань серед усіх слововживань у тексті, тобто частоту вживання термінологічних одиниць у тексті [13, 16]. Так, термінологічна частотність речення *Physical fitness is a set of attributes that one possesses (based on genetic profile) or achieves from regular physical activity, including muscular endurance (or cardiorespiratory fitness), muscular strength, body composition, and flexibility* (8, 234) становить 46%. Частотність, або повторюваність певних мовних засобів, одночасно з іншими стилістичними категоріями надає мовленню стилістичного забарвлення [5, 30], робить науковий текст науковим.

За допомогою статистичних досліджень можна також зафіксувати базовий словниковий склад фахової мови, оскільки мовна статистика довела, що найуживаніші слова вважаються стійкими до історичних змін словникового складу, використовуються всіма носіями мови і є особливо продуктивними для словотвору. Отже, критерій частотності термінологічної одиниці можна застосовувати в поєднанні з іншими параметрами для формування термінологічних словників.

Для укладання частотних словників використовуються такі статистичні показники, як абсолютна та відносна частотність. Перша показує, як часто той чи інший термін (термінологічне словосполучення) вжито в досліджуваному тексті. Вона залежить від величини проби і служить вихідною величиною для обчислення відносної частотності. Інша є показником, який виражає частку мовної одиниці стосовно всієї сукупності тексту. Відносну частотність ми одержуємо, поділивши абсолютну частотність на величину вибірки. Наприклад, абсолютна частотність іменника *muscle* та термінів, утворених з його допомогою (*abdominal muscles* (м'язи черевної порожнини), *muscle-bound* (з надмірно розвиненими м'язами), *musculature* (маскулатура), *muscular tissue* (м'язева тканина) тощо), становить 390 терміновживань. Відносна частотність цих термінологічних одиниць у вибірці з 19500 повнозначних слововживань становить $390 : 19500 = 0,020$. Інакше кажучи, відносна частотність певного явища – це відношення між числом його дійсного вживання та числом теоретично можливого вживання. Абсолютна частотність терміна *train* та похідних від нього *training* (тренування), *overtraining* (перетренованість), *circuit training* (кругове тренування) становить 351, його відносна частотність у цій вибірці – 0,018.

Очевидно, що чим вища насиченість тексту вузькогалузовими термінами, тим вищий ступінь зорієнтованості цього тексту на проблеми конкретної галузі наукової інформації. Така обставина говорить про необхідність визначення термінонасиченості фахового тексту.

Термінологічна насиченість (виражена у %) – це ймовірність того, що випадкове повнозначне слововживання є термінологічним, тобто це частка термінологічних слововживань серед повнозначних слів. Термінологічну насиченість текстів можна оцінювати з точністю 0,05 та достовірністю 95% [13, 18]. Для оцінки термінологічної насиченості фахових текстів фітнесу зроблено вибірку однакового обсягу (500 повнозначних слів).

З огляду на послуговування в подальшому поняттями *терміновживання* та *повнозначне слово* вважаємо за потрібне дати їх визначення. *Терміновживанням* називаємо кожен випадок використання в тексті лексичної одиниці, яка за дефініцією є терміном (слово, словосполучення, аббревіатура, скорочення, установлене символічне позначення, формула), а також їхні дейктичні заміни. *Повнозначним словом* номінуємо кожен випадок залучення в текст повнозначних слів та лексикалізованих словосполучень, а також їхніх дейктичних заміни. Робоча формула має такий вигляд:

$$\rho = \Sigma m-v. : \Sigma n.c-v. \cdot 100 \%,$$

де

ρ – термінологічна насиченість тексту, відповідно

$\rho_{в-г\ m}$ – насиченість тексту вузькогалузовими термінами;

$\rho_{з-н\ m}$ – насиченість тексту загальнонауковими термінами;

$\Sigma m-v.$ – множина терміновживань у тексті;

і відповідно

$\Sigma_{в-г\ m-v.}$ – множина вузькогалузових терміновживань у тексті;

$\Sigma_{з-н\ m-v.}$ – множина загальнонаукових терміновживань у тексті;

$\Sigma n.c-v.$ – множина повнозначних слововживань у тексті.

Ми відібрали 39 текстів фахової мови фітнесу (однакових обсягів) та підраховували кількість: а) вузькогалузових терміновживань, б) загальнонаукових терміновживань та в) повнозначних слововживань загальноновживаної лексики. Сума цих трьох величин формує множину повнозначних слововживань у тексті.

До цієї вибірки текстів потрапили науково-публіцистичні статті зі спеціалізованих журналів для людей, які періодично займаються спортом і прагнуть поглибити свої знання щодо різноманітних технік виконання, різних видів фізичних тренувань та фізіологічних процесів, які відбуваються в організмі людини (4, 5, 6, 7) [31; 33; 32; 19]; науково-публіцистичні статті у неспеціалізованих періодичних виданнях, у яких окреслено основні засади фітнесу (1, 8, 12, 13) [24; 23; 25; 26]; книги вузькогалузової тематики для пересічних читачів, які прагнуть покращити своє здоров'я завдяки здоровому способу життя (2, 3, 9, 10, 11) [21; 20; 2; 1; 4]. З огляду на результати статистичного дослідження найнижчу термінологічну насиченість вузькогалузовими термінами мають науково-публіцистичні статті в неспеціалізованих виданнях – 26,71%. Найбільш термінологічно насиченими виявились тексти, взяті з енциклопедії та методичних вказівок, – 38,24%. Середня термінологічна насиченість вузькогалузовими термінами тестів цього типу становить – 33,45% та відповідно 9,61% – загальнонаукових.

Таблиця 1

Тип тексту	№ тексту	Внутрішньогалузеві терміни	Насиченість тексту	Загальнонаукові терміни	Насиченість тексту	Загальноновживана лексика	Насиченість тексту	Термінологічна насиченість тексту
ФАХІВЕЦЬ/ЖУРНАЛІСТ-науковець → НЕФАХІВЕЦЬ / ЛЮБИТЕЛЬ	1.	155	31%	51	10,2%	294	58,8%	41,2%
	2.	195	39%	74	14,8%	231	46,2%	53,8%
	3.	162	32,4%	43	8,6%	295	59%	41%
	4.	148	27,6%	42	8,4%	310	64%	36%
	5.	177	35,4%	56	11,2%	267	53,4%	46,6%
	6.	180	36%	39	7,8%	281	56,2%	43,8%
	7.	189	37,8%	30	6%	290	58%	42%
	8.	120	24%	85	17%	295	59%	41%
	9.	202	40,4%	38	7,6%	260	52%	48%
	10.	199	39,8%	38	7,6%	263	52,6%	47,4%
	11.	198	39,6%	19	3,8%	282	56,4%	43,6%
	12.	118	23,65%	51	10,16%	331	66,2%	33,8%
	13.	141	28,2%	59	11,8%	300	60%	40%

Таблиця 2

Тип тексту	№ тексту	Внутрішньо-галузеві терміни	Насиченість тексту	Загальнонаукові терміни	Насиченість тексту	Загальноновживана лексика	Насиченість тексту	Термінологічна насиченість тексту
ЕКСПЕРТ/ФАХІВЕЦЬ→МАЙБУТНІЙ ФАХІВЕЦЬ	1.	272	54,4%	54	10,8%	174	34,8%	65,2%
	2.	236	47,2%	44	8,8%	220	44%	56%
	3.	233	46,6%	80	16%	187	37,4%	62,65
	4.	244	48,8%	44	8,8%	212	42,4%	57,6%
	5.	212	42,4%	90	18%	198	39,6%	60,4%
	6.	246	49,2%	45	9%	209	41,8%	58,2%
	7.	205	41%	49	9,8%	246	49,2%	50,8%
	8.	246	49,2%	48	9,6%	206	41,2%	58,8%
	9.	242	48,4%	59	11,8%	199	39,8%	60,2%
	10.	289	57,8%	49	9,8%	162	32,4%	67,6%
	11.	226	45,2%	33	6,6%	241	48,2%	51,8%
	12.	235	47%	56	11,2%	209	41,8	58,25
	13.	212	42,4%	53	10,6%	235	47%	53%

Таблиця 3

Тип тексту	№ тексту	Внутрішньо-галузеві терміни	Насиченість тексту	Загальнонаукові терміни	Насиченість тексту	Загальноновживана лексика	Насиченість тексту	Термінологічна насиченість тексту
ЕКСПЕРТ/ФАХІВЕЦЬ→ЕКСПЕРТ/ФАХІВЕЦЬ	1.	270	51,1%	63	11,93%	167	33,4%	66,6%
	2.	218	43,6%	66	13,2%	216	43,2%	56,8%
	3.	235	47%	51	10,2%	214	42,8%	57,2%
	4.	247	49,4%	47	9,4%	206	41,2%	58,8%
	5.	216	43,2%	80	16%	204	40,8%	59,2%
	6.	230	46%	66	13,2%	204	40,8%	59,2%
	7.	237	47,4%	75	15%	188	37,6%	62,4%
	8.	233	46,6%	87	17,4%	180	36%	64%
	9.	159	31,8%	121	24,2%	220	44%	56%
	10.	278	55,6%	49	9,8%	173	34,6%	65,4%
	11.	218	43,6%	77	15,4%	205	41%	59%
	12.	195	39%	59	11,8%	246	49,2%	50,8%
	13.	215	43%	91	18,2%	194	38,8%	61,2%

Цей тип текстів ми відібрали, сформувавши тексти підручників з фітнесу та методичні вказівки щодо технік тестування, які майбутні спеціалісти зможуть використовувати для оцінки фізичної підготовки їхніх клієнтів [37; 38; 15; 8; 11; 39; 22; 28; 3; 11; 27; 14; 5]. Середня термінологічна насиченість вузькогалузевими термінами текстів цього типу становить – 47,66% та відповідно 10,83% – загальнонаукових.

Цей тип текстів представлено науковими статтями, які опубліковані у фахових виданнях. У цих статтях висвітлено останні дослідження у сфері фітнесу. Як ми вже зазначали раніше, що в межах

нашого дослідження ми робили вибірку з 39 текстів, кожний з яких по 500 повнозначних слів. З огляду на структуру (огляд наукової літератури, методи дослідження, результати, обговорення та висновки) та обсяг (3500 – 5000 слів) наукової фахової статті та з метою отримання достовірних даних ми намагалися відібрати відрізки з різних частин вихідної множини наукових статей. За результатами статистичного дослідження найнижчу термінологічну насиченість вузькогалузевими термінами встановлено у відрізках «огляд наукової літератури» (7, 9, 12) [13; 7; 17] – 39,4%. Найбільш термінологічно наси-

ченими виявились уривки, взяті з «обговорення та висновки» (2, 3, 6, 10) [34; 30; 19; 9] – 48,05%. Майже однаково термінологічно насиченими є уривки з «методів дослідження» (1, 8, 11, 13) [36; 16; 35; 28] – 46,1% та «результати» (4, 5) [6; 10] – 46,3%. Середня термінологічна насиченість вузькогалузовими термінами текстів цього типу становить – 45,17% та відповідно 14,28% – загальнонаукових.

У фахових текстах фітнесу функціонує загально-вживана, загальнонаукова та вузькогалузева термінологічна лексика. Вузькогалузовими термінами ми вважаємо ті, які використовуються для позначення спеціалізованих понять, предметів, явищ чи процесів фітнесу, наприклад, *muscular endurance* (м'язова витривалість), *recovery period* (період відновлення), *physical fitness* (фізичний фітнес), *fatigue threshold* (порог витривалості).

Загальнонаукова лексика використовується для зв'язку понять, вираження відношень між ними, тлумачення понять, опису матеріалу, експериментів, для оцінки літератури, поглядів, наукових напрямів і слугує як слова-організатори фахових текстів [8, 53], наприклад, *system* (система), *function* (функція), *essential* (неодмінний), *production* (продуктування). Загальнонаукові терміни виступають не індикаторами певної фахової мови, а маркерами фахового мовлення взагалі. Вони здатні обслуговувати всі галузі наукових знань при сталому значенні за дефініцією. Уживаючись у вузькофаховому контексті, актуалізують лише один лексико-семантичний варіант [9, 268]. Ужиті в аналізованих текстах загальнонаукові терміни характеризуються широтою використання, обслуговують мову науки й техніки і передають широке значення властивостей, параметрів, якостей. Загальнонаукову лексику представлено у фахових текстах зі значеннями, засвідченими у словниках [8, 35]. Самостійно вони не дають інформації про належність до фахової мови фітнесу, тому в текстах потребують детермінантів, поширювачів, атрибутів, наприклад, *cardiovascular* (серцево-судинна) – *system* (система); *ATP* (АТФ) – *production* (вироблення), *essential* (незамінні) – *fats* (жири). Детермінанти розуміємо як залежний компонент, який слугує синтаксичним оточенням, необхідним для конкретизації та реалізації загальноновживаним та загальнонауковим словом свого значення [7, 27]. Науково-технічним текстам притаманне використання загальнонаукових та загальнотехнічних лексичних одиниць у складі нестійких функціональних конструкцій конкретно наукового характеру, які виникають на їх основі. Змістовою та інформаційною основою зазвичай виступають терміни [8, 110].

Загальноновживану лексику використовують у повсякденному житті. Не пов'язана із жодною спеціальною галуззю людської діяльності, вона позначає предмети, явища, дії, ознаки, присутні у повсяк-

денному житті усієї освіченої спільноти користувачів тією чи іншою мовою, і тому уможливорює загально-національне спілкування. Межі загальноновживаної лексики, як, власне, і термінологічної, відкриті для проникнення, і природно, що існує певний перехідний простір між зонами загальноновживаної та фахової лексики. Це означає, що залежно від контексту частина лексичних одиниць загальноновживаної мови використовується тією чи іншою фаховою мовою для позначення денотатів зі сфери спеціальних знань і через дефініцію набуває свого спеціального значення [11, 224]. Наприклад, *heart* (серце), *training* (тренування), *recovery* (відновлення) потраптовані в межах терміносистеми фітнесу як вузькогалузові терміни.

Залежно від рівня узагальнення змісту виділяють терміни більш конкретного значення й терміни, що виражають абстрактні поняття. На відміну від виробничих і технічних термінів, наукові терміни відбивають більш високий ступінь наукової абстракції [10, 118]. Абстрактні терміни (сигніфікативна лексика) позначають процеси та дії – *absorption* (всмоктування); ознаки об'єктів – *flexibility* (гнучкість); тести, що реєструють контрольні випробування, – *shuttle test* (шатил тест); методи тренувань та різні фізичні навантаження – *relaxation procedure* (техніка розслаблення); розлади та захворювання – *acquired aging* (передчасне старіння). У фахових текстах фітнесу конкретні терміни (денотативна лексика) номінують передусім предмети (спортивне спорядження; назви частин тіла, м'язів, хімічних елементів), наприклад, *pedometer* (крокомір), *rhomboid major* (ромбовидний м'яз), *barbell* (гантель), *sucrose* (сахароза). Співвідношення конкретних і абстрактних термінів у досліджених фахових текстах фітнесу представлено в таблиці.

Абстрактні терміни %	Конкретні терміни %
62,28	37,72

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Використовуючи статистичні методи дослідження, ми дослідили насиченість та частотність вживання термінів фітнесу у фахових текстах, що має практичне застосування для укладання частотних термінологічних словників. Дійшли висновку, що найбільшу термінологічну насиченість вузькогалузовими термінами мають тексти типу ЕКСПЕРТ/ФАХІВЕЦЬ → МАЙБУТНІЙ ФАХІВЕЦЬ – 47,66%.

Отримані результати свідчать, що фахова мова фітнесу належить до фахових мов з високим рівнем абстракції, оскільки в досліджуваних текстах дві третіх термінів абстрактного характеру.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо комунікативний аспект функціонування термінів фітнесу у фахових текстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головин Б. Н. Язык и статистика / Б. Н. Головин. – М. : Просвещение, 1970. – 190 с.
2. Дерді Е. Т. Словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійських юридичних термінів : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Емма Тіберіївна Дерді. – К., 2003. – 284 с.
3. Д'яков А. С. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : Вид. дім «KM Academia», 2000. – 218 с.

4. Квитко І. С. Термін в научному документі / І. С. Квитко. – Львів : Изд. объедин. «Вища шк.» при Львов. гос. ун-те, 1976. – 128 с.
5. Кожина М. Н. Стилистика русского языка / М. Н. Кожина, Л. Р. Дускаева, В. А. Салимовский. – 4-е изд. – М. : Флинта, 2014. – 464 с.
6. Лейчик В. М. Предмет, методы и структура / В. М. Лейчик. – [изд. 4-е]. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 256 с.
7. Попович Н. Г. Семантико-граматичні функції загальнонаукової та загальнонавчальної лексики у філологічному тексті : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Наталія Григорівна Попович. – Сімферополь, 1999. – 223 с.
8. Пристайко Т. С. Лексико-номинативная организация специального текста / Т. С. Пристайко. – Днепропетровск : Вид-во УкО ІМА. – Прес, 1996. – 199 с.
9. Ріба О. М. Німецька фахова мова нафтової промисловості : структурно-семантичні та функціональні особливості : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Оксана Михайлівна Ріба. – Львів, 2010. – 304 с.
10. Синьо В. В. Лінгвістичний аналіз німецької фахової мови лісництва : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Вікторія Василівна Синьо. – Ужгород, 2007. – 218 с.
11. Шевців Р. Б. Термінологічна насиченість німецькомовних фахових текстів економічних наук / Р. Б. Шевців // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – Житомир, 2006. – № 29. – С. 223–227.
12. Шиленко О. А. Термінологічна фразеологізація в англомовних фахових текстах : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Ольга Анатоліївна Шиленко. – Житомир, 2013. – 353 с.
13. Циткина Ф. А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения) / Ф. А. Циткина. – Львів : Изд. объедин. «Вища шк.» при Львов. гос. ун-те, 1988. – 158 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Aceto C. Championship Bodybuilding / Chris Aceto. – Morris Publishing, 2008. – 260 p.
2. Aceto C. Everything You Need to Know About Fat Loss / Chris Aceto. – Morris Publishing, 2003. – 164 p.
3. ACSM's Complete Guide to Fitness and Health / [ed. by Barabara Bushman]. – American College of Sports Medicine, Human Kinetics, 2011. – 408 p.
4. Applegate L. Encyclopedia of Sports and Fitness Nutrition / Liz Applegate. – Prima Publishing, 2010. – 412 p.
5. Bird S. The Role of Fitness Testing and Selecting and Using Fitness Tests / Steve Bird. – Kent Sports Development Unit, 2013. – 8 p.
6. Burt D. Effects of muscle-damaging exercise on physiological, metabolic, and perceptual responses during two modes of endurance exercise / Dean Burt, Kevin Lamb, Ceri Nicholas, Craig Twist // Journal of Exercise Science and Fitness. – 2010. – Vol. 10. – P. 70–77.
7. Buscombe R. M. Affective Changes as a Function of Exercise Intensity In a Group Aerobic Class / Richard M. Buscombe, Helen Inskip // Journal of Exercise Science and Fitness. – 2013. – Vol. 11. – P. 42–49.
8. Clover Jim Sports Medicine Essentials: Core Concepts in Athletic Training and Fitness Instruction / Jim Clover. – [3rd ed.]. – Cengage Learning, 2015. – 768 p.
9. Eluamai A. Effect of aerobic exercise on mitochondrial DNA and aging / Anusha Eluamai, Kelly Brooks // Journal of Exercise Science and Fitness. – 2013. – Vol. 11. – P. 1–5.
10. Eston R. Estimation of peak oxygen uptake from peak power output in able-bodied and paraplegic individuals / Roger Eston, Harran Al-Rahamneh // Journal of Exercise Science and Fitness. – 2010. – Vol. 10. – P. 78–82.
11. FITNESSGRAM/ACTIVITYGRAM Reference Guide [4th Edition] [ed. by: Sharon A. Plowman, Marilu D. Meredith]. – Dallas, TX : The Cooper Institute, 2013. – 202 p.
12. France C. Robert Introduction to Sports Medicine and Athletic Training / Rober C France. – Delmar Learning, 2011. – 720 p.
13. Haddad A. Modelling and Regulating of Cardio-respiratory Response For the Enhancement of Interval Training [Електронний ресурс] / Azzam Haddad, Yi Zhang, Steven Su. – Режим доступу : <http://www.biomedical-engineering-online.com/content/13/1/9>.
14. Heyward V. H. Advanced Fitness Assessment and Exercise Prescription / Vivian H. Heyward, Ann L. Gibson. – Seventh Edition – Human Kinetics, 2014. – 552 p.
15. Howley E. T. Fitness Professional's Handbook / Edward T. Howley, Dixie L. Thompson. – [6th ed.]. – University of Tennessee at Knoxville : Human Kinetics, 2012. – 610 p.
16. Hottenrott K. Effects of high intensity training and continuous endurance training on aerobic capacity and body composition in recreationally active runners / K. Hottenrott, S. Ludyga, S. Chulze // Journal of Sports Science and Medicine. – 2012. – Vol. 11. – P. 483–488.
17. Klikka B. High-Intensity Circuit Training Using Body Weight: Maximum Results With Minimal Investment / Brett Klikka, Chris Jordan // ACSM's Health and Fitness Journal. – 2013. – Vol. 17. – No. 3. – P. 8–13.
18. Krautblatt Chuck Fitness ABC's: Training Manual and Fitness Instructor Certification Course / Chuck Krautblatt. – Lulu Publishing, 2010. – 128 p.
19. Loprinzi P. D. Physical activity and breast cancer risk / Paul D. Loprinzi, Bradley J. Cardinal, Ellen Smit // Journal of Exercise Science and Fitness. – 2012. – Vol. 10. – P. 1–7.
20. Mentzer M. High-intensity Training the Mike Mentzer Way / Miken Mentzer, John Little. – Contemporary Books, 2003. – 222 p.
21. Mentzer M. Muscles in Minutes / Mike Mentzer. – Mentzer-Sharkley Enterprise, Inc., 2002. – 46 p.

22. Porter D. The Official Gold's Gym Beginner's Guide to Fitness / David Porter / MacGraw Hill Companies, Inc., 2012. – 178 p.
23. Raven K. Physical Fitness May Be Tied To Slow Memory Decline [Електронний ресурс] / Kathleen Raven // The Journals of Gerontology: Series A. – 2013. – Режим доступу : <http://www.reuters.com>.
24. Reynolds G. For Fitness, Push Yourself [Електронний ресурс] / Gretchen Reynolds // The New York Times. – 2014. – Режим доступу: <http://www.nytimes.com>.
25. Reynolds G. The Benefits of Middle-Age Fitness [Електронний ресурс] / Gretchen Reynolds // The New York Times. – 2012. – Режим доступу : <http://www.nytimes.com>.
26. Reynolds G. What's Your Fitness Age? [Електронний ресурс] / Gretchen Reynolds // The New York Times. – 2014. – Режим доступу: <http://www.nytimes.com>.
27. Robert C. France Introduction to Sports Medicine and Athletic Training / Rober C. France. – Delmar Learning, 2011. – 720 p.
28. Robbins D. Localised Muscle Tissue Oxygenation During Dynamic Exercise With Whole Body Vibration / Daniel Robbins, Clare Elwell, Alfonso Jimenez, Mark Goss-Sampson // Journal of Sports Science and Medicine. – 2012. – Vol. 11. – P. 346–351.
29. Robins G. A Wellness Way of Life / Gwen Robins, Debbie Powers, Sharon Burgess. – McGraw-Hill Education. McGraw-Hill Humanities / Social Sciences. – [10th edition.]. – Languages, 2012. – 608 p.
30. Shiroma Eric J. Physical Activity and Cardiovascular Health: Lessons Learned From Epidemiological Studies Across Age, Gender, and Race / Ethnicity [Електронний ресурс] // Eric J. Shimona, I-Min Lee. – Режим доступу : <http://www.circ.ahajournals.com>.
31. Stoppani J. Turn of the Century / Jim Stoppani // Flex, 2007. – April. – P. 93–96.
32. Thornburg Gina K. Be Heart Smart / Gina K. Thornburg // Muscle and Fitness, 2002. – December. – P. 94–97.
33. Thornburg Gina K. The Skinny on the Dietary Fat / Gina K. Thornburg // Total Nutrition. Weider Publications, LLC, 2003. – P. 33–37.
34. Warren Janet M. Assessment of Physical Activity – A Review of Methodologies with Reference to Epidemiological Research: a Report of the Exercise Physiology Section of the European Association of Cardiovascular Prevention and Rehabilitation [Електронний ресурс] / Janet M. Warren, Ulf Ekelund, Herve Besson // European Journal of Cardiovascular Prevention and Rehabilitation. – 2010. – Vol. 17. – No 2. – P. 126–129. – Режим доступу : www.sagepub.com.
35. Webster T. Hormonal Response Associated With the Nadir In Blood Glucose during Graded Cycling Exercise / Travis Webster, Vicki Harber, Rhonda Bell, Gordon Bell // Journal of Exercise Science and Fitness. – 2013. – Vol. 11. – P. 6–11.
36. Weiss T. Effect of Functional Resistance Training on Muscular Fitness Outcomes in Young Adults / Tiana Weiss, Jerica Kreitingner, Hilary Wilde // Journal of Exercise Science and Fitness. – 2010. – Vol. 8. – No 2. – P. 113–122.
37. Werner W. K. Hoeger Fitness and Wellness / W. K. Werner Hoeger, A. Sharon. – [10th edition.]. – Cengage Learning, 2012. – 336 p.
38. Werner W. K. Hoeger Lifetime Physical Fitness and Wellness: A Personalized Program / Werner W. K. Hoeger, Sharon A. Hoeger. – [13th edition.]. – Cengage Learning, 2014. – 576 p.
39. Werner W. K. Hoeger Principles and Labs for Physical Fitness / Werner W. K. Hoeger, Sharon A. Hoeger. – [9th edition.]. – Wadsworth, Cengage Learning, 2013. – 512 p.

МУЛЬТИЛІНГВАЛЬНІСТЬ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Панасюк Ю. В.

Криворізький державний педагогічний університет

У статті проаналізовано поняття «мультилінгвізм», досліджено його характерні риси та особливості в українському суспільстві, визначено подальші перспективи розвитку ідей мультилінгвізму для становлення всебічно розвинутої особистості. Мультилінгвізм розглянуто як необхідний фактор у розв'язанні соціальних конфліктів, шлях до розуміння інших народів і культур, якісний складник сучасної системи освіти в Україні.

Ключові слова: мультилінгвізм, сенситивний період, пост-сенситивний період, металінгвістична свідомість, державна мова, мови національних меншин.

Панасюк Ю. В. Мультилінгвальність в українському суспільстві. В статті аналізується поняття «мультилінгвізм», досліджуються його характерні риси та особливості в українському суспільстві, визначаються подальші перспективи розвитку ідей мультилінгвізму для становлення всебічно розвинутої особистості. Мультилінгвізм розглядається як необхідний фактор при розв'язанні соціальних конфліктів, шлях до розуміння інших народів і культур, якісний складник сучасної системи освіти в Україні.

Ключевые слова: мультилінгвізм, сенситивный период, пост-сенситивный период, металингвистическое сознание, государственный язык, языки национальных меньшинств.

Panasjuk Yu. V. Multilingualism in Ukrainian society. The article highlights the notion of multilingualism, its features and peculiarities in Ukrainian society. Further challenges dealing with the development of multilingualism ideas for the conformation of a well-educated person are defined. Multilingualism is analyzed as a necessary factor of solving social conflicts, the way of understanding other people and cultures, a quantitative component of modern educational system in Ukraine. A few approaches to multilingualism are researched. On the one hand, multilingualism is considered to be an opportunity for societies, groups and people to master more than one foreign language in everyday life. On the other hand, multilingualism contemplates using a few languages within a specific community (first of all, state); using a few languages by a person or group of people that depends on a particular communicative situation. There are two levels of multilingualism which are researched in the article. They are national and individual. Multilingualism can be realized on the national level, when we ponder a unity of groups, institutions and citizens that speak more than one foreign language. This kind of multilingualism is well spread in multinational countries. Using more than two foreign languages in everyday life by a separate person is considered to be individual multilingualism.

By means of using, multilingualism can be defined as voluntary and constrained. Voluntary multilingualism presumes that a person knows one or more foreign languages and there is not a big social difference if he masters a language or does not. The disability to learn it does not lead to a life crisis. Under these circumstances a foreign language is considered to be an individual merit that promotes to improve an individual's self-esteem. Constrained multilingualism is researched as mastering those foreign languages which are historically formed on the territory where a person lives.

Multilingualism is analyzed as a necessary factor for developing intellectual skills and abilities, bringing universal human values up cultivating respect to the world values.

Key words: multilingualism, sensitive period, post-sensitive period, metalinguistic consciousness, state language, regional languages.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Стрімкий розвиток науки і техніки, становлення ринкової економіки, інтеграційних процесів та глобалізації, прагнення України до втілення ідеалів Європейського Союзу порушують питання про визначення місця і ролі мультилінгвізму в сучасному українському суспільстві, для якого мовна політика є важливим пріоритетом у системі впровадження європейських цінностей. Проблема створення такої загальнодержавної програми, яка б забезпечила співіснування різних мов у межах однієї країни, стає наріжним каменем становлення громадянського суспільства в Україні. Особливо гостро проблема мультилінгвізму постає в період масштабних трансформацій в усіх суспільних сферах, які сьогодні переживає Україна. Революція гідності, війна на сході, економіч-

ний колапс і зневіра у моральних цінностях змінили суспільну свідомість і вимагають пошуку механізмів врегулювання соціальних конфліктів та розв'язання соціально-економічних проблем. Орієнтиром, що допоможе вирішити цю проблему, на нашу думку, може бути загальнодержавна мовна програма, у якій чільне місце відводиться питанням мультилінгвізму та міжкультурній інтеграції в європростір, що набуває особливого значення в перехідний історичний період українського соціуму ХХІ ст. [8, 3].

Незважаючи на те, що офіційно в нашій країні державною мовою визнають лише українську, кількість мов, які співіснують у межах одного суспільства, значно більша. Володіння декількома іноземними мовами є необхідною передумовою для успішної життєдіяльності сучасної людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На сьогоднішній день іноземна мова є не просто засобом спілкування з представниками різних народів і національностей, вона набуває статусу беззаперечного інструменту в діалозі культур і цивілізацій сучасного світу. З урахуванням твердження В. Гумбольдта про те, що межі мови нації означають межі світогляду цієї нації [6], можна з впевненістю відстоювати думку, що в нинішніх умовах мультилінгвізм є необхідним засобом розширення світогляду особистості, за рахунок чого формується критичне мислення, здійснюються порівняння, аналіз і оцінка процесів та явищ різних культур [6, 2–3]. Таким чином, формується мультилінгвальна особистість, яка, як зазначає В. Маслова, існує в культурному просторі, який відображений у мові, у формах суспільної свідомості на різних рівнях (науковому, побутовому тощо), у стереотипах і нормах поведінки, у предметах матеріальної культури і т. д. [5].

У сучасному світі проблема мультилінгвальності набуває вагомого значення і стає центральною темою досліджень як західних, так і вітчизняних мовознавців, про що свідчить значна кількість критичного матеріалу з означеної проблематики. Проте залишається багато нез'ясованих питань, які потребують подальших досліджень. Так, окресленій проблемі присвячені праці А. Анісімової, М. Баришнікова, Н. Гальскової, М. Дружиніної, Г. Зінченко, В. Маслової, Н. Марченко, С. Жаботинської, О. Мисечко, Т. Стеченко, Л. Ушакової та ін. Необхідно наголосити, що в контексті вивчення цієї проблеми об'єктом особливої уваги українських дослідників стала проблема білінгвізму, яку відображено у студіях О. Бондаренка, Г. Вишневської, Н. Кудрявцевої, Л. Ільїної та ін.

Формулювання мети і завдань статті. Метою пропонованої статті є всебічний аналіз поняття *мультилінгвізм*, а також дослідження основних підходів до розв'язання проблеми мультилінгвізму в українському суспільстві, виявлення їхньої специфіки та визначення подальших перспектив розвитку ідей мультилінгвізму для України.

Реалізація поставленої мети вимагає розв'язання таких **завдань**: 1) визначити сутність поняття мультилінгвізм; 2) виявити характерні риси мультилінгвізму; 3) виокремити і дослідити основні підходи до проблеми мультилінгвізму; 4) з'ясувати значення мультилінгвізму для подальшого реформування громадянського суспільства України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття мультилінгвальності досить нове для світової науки, це унікальний соціокультурний феномен, який складно піддається аналізу та інтерпретації. Згідно з визначенням, яке запропоноване в одному із західних словників, мультилінгвізм – це використання багатьох мов і володіння цими мовами однією особою, тобто мова йде про унікальну індивідуальну психологію й розуміння мультилінгвальної особистості, яка спілкується з навколишнім світом з позицій свого лінгвістичного досвіду з метою проявити вільну ініціативу, толерантність, реалізувати продуктивний діалог культур [16].

У сучасній літературі, у якій проблема багатомовності посідає вагомe місце, існує декілька підходів до розуміння поняття мультилінгвізм. З одного боку, це можливість суспільств, груп та індивідів володіти на постійній основі більш ніж однією мовою в повсякденному житті. З іншого боку, це змога використання декількох мов у межах певної соціальної спільноти (передусім держави); використання індивідом або групою осіб кількох мов, кожна з яких обирають залежно від певної комунікативної ситуації [9, 84]. Однак мультилінгвізм передбачає не тільки оволодіння тими чи тими мовами, а й водночас є результатом глобалізації та інтеграції, що, своєю чергою, відобразилося в особливому типі мислення, яке поєднує в собі надбання різних культур і етносів та тісно пов'язане з мультикультуралізмом.

Таким чином, мультилінгвізм може бути реалізованим на двох рівнях: національному та індивідуальному. Мультилінгвізм функціонує на національному рівні в тому разі, коли йдеться про об'єднання груп, інститутів і громадян, які володіють більш ніж однією мовою. Такий вид мультилінгвізму розповсюджений в багатонаціональних країнах. Використання індивідом у повсякденному житті більше двох іноземних мов є прикладом індивідуального мультилінгвізму [9, 85].

За способом використання мультилінгвізм може бути добровільним або вимушеним [9, 86]. Добровільний мультилінгвізм – це оволодіння індивідом однією чи кількома іноземними мовами, що не передбачає істотної соціальної різниці між знанням і незнанням іноземної мови, а неспроможність її вивчити не призводить до життєвої кризи. У цьому контексті знання іноземної мови розглядають як індивідуальну чесноту, яка сприяє підвищенню самооцінки людини. Вимушений мультилінгвізм передбачає оволодіння іноземними мовами, які історично склалися на території проживання індивіда [9, 86]. Таку ситуацію можна спостерігати в різних країнах Європи, для яких характерною рисою є використання не тільки офіційної мови, а й активне залучення мов національних меншин. Україна є багатонаціональною державою, на території якої проживають більше 130 національностей і народностей. Більшість населення вважає рідною мовою українську (67,5% 2005 р.), для 29,6% жителів України російська є рідною мовою [10, 407]. В Україні активно використовують різні мови особливо в прикордонних регіонах, де для здійснення нормальної життєдіяльності виникає необхідність в оволодінні, наприклад, угорською, польською, румунською та іншими мовами. За визначенням Європейської хартії регіональних мов (1992 р.), мовами національних меншин є мови, що традиційно вживаються на певній території держави групою, меншою за решту населення держави [3]. В Україні до регіональних мов, або мов національних меншин, окрім російської мови, відносять білоруську, болгарську, вірменську, гагаузьку, іврит, кримськотатарську, молдавську, німецьку, грецьку, польську, ромську, руминську, словацьку та угорську [3].

У контексті вивчення окресленого питання виникає необхідність установлення статусу української мови, визначення якої запропоноване експертами

ЮНЕСКО (1953 р.): українська мова є державною мовою, тобто мовою конституції держави, яка закріплена законодавством, яка виконує інтеграційну функцію в державі та є символом цієї держави на міжнародній арені [1].

Мультилінгвізм – це соціокультурний феномен, який, безперечно, репрезентований в українському суспільстві, у якому більшість населення тією чи іншою мірою володіє іноземними мовами. Н. Хомський зазначав, що «знати мову – означає вміти приписувати семантичну і фонетичну інтерпретацію глибинній структурі і виокремлювати пов'язану з нею поверхневу структуру» [11]. Концепцію глибинних та поверхневих структур розроблено ще 1660 р. авторами граматики Пор-Рояля – Антуаном Арно та Клодом Лансло, яких Н. Хомський уважав своїми попередниками. З погляду Н. Хомського, «глибинна структура являє собою розумове утворення, пов'язане трансформаційними переходами з поверхневою структурою, яка набуває звукового оформлення. Глибинна структура, на протигагу поверхневій, виступає як дозвукове, а значить і дословесне утворення, а система правил, відповідно до яких розумові утворення пов'язуються зі звуковими, і становить граматику» [4, 213]. Таким чином, розширюючи межі однієї мови, мультилінгвізм наближує особистість до різних світів і культур, збільшуючи власний культурний простір.

Мультилінгвізм виявляє себе в різних регіонах України тією чи іншою формою і реалізується на соціально-економічному, політико-правовому і культурному рівнях. Останнім часом мультилінгвізм набуває особливого значення, оскільки іноземні мови є необхідним засобом спілкування з представниками різних культур і етносів. Мови національних меншин виконують дуже важливу функцію: з одного боку, сприяють зближенню людей різних національностей, а з іншого – мультилінгвізм виховує толерантність та повагу до чужої мови, культури, релігії, що особливо важливо для зупинення воєнних дій, які зараз ведуться на території України.

Мультилінгвізм є необхідним для мирного співіснування різних культур і етносів, але водночас він має в собі багато протиріч і поєднує протилежні уявлення про світ і життя в ньому. Інколи він навіть ставить під сумнів можливість існування монолінгвальної культури і викликає занепокоєння щодо її збереження, але водночас розширює культурний діапазон долученням до досвіду іншомовних спільнот, накопичує в собі загальнолюдські цінності [7]. Мультилінгвізм посідає чільне місце в становленні громадянського суспільства в Україні і є позитивним фактором міжкультурної взаємодії.

Проблема мультилінгвізму пов'язана насамперед з проблемою співвідношення мови і мислення, з власною культурою та культурою того суспільства, у якому перебуває індивід. У полілінгвальному суспільстві ефективність вивчення іноземних мов тісно пов'язана з комунікативно-лінгвокультурологічною концепцією лінгвістичної освіти, наріжним каменем якої є ідея взаємопов'язаного вивчення мов і культур. Формування не тільки мовленнєвої, а й комунікативно-культурологічної компетенції,

становлення та розвиток кроскультурних навичок і полілінгвального мислення стає основною метою у процесі викладання іноземних мов як в середніх, так і у вищих навчальних закладах [9, 96].

У Європейському Союзі мультилінгвізм є фундаментальним фактором євроінтеграції. Можливість спілкуватися на кількох мовах давно стала важливим елементом конкурентоздатності Європи. Саме тому головною метою мовної політики ЄС є оволодіння жителями європейських країн двома іноземними мовами на додаток до рідної, або першої, мови [3]. За визначенням професора С. Жаботинської, під «рідною», або першою, мовою (мовою першого ступеня укорінення) слід розуміти мову, засвоєну у сенситивний період у родині та поза нею. Сенситивний період визначається віком 11–12 років (деякі науковці зменшують його до 5–7 років), коли за умови занурення в мовне середовище людина оволодіває мовою позасвідомо, завдяки процедурній пам'яті. Вік після 12 років, коли людина оволодіває мовою свідомо, завдяки декларативній пам'яті, тобто шляхом спеціального навчання, є пост-сенситивним. С. Жаботинська відстоює думку, що у сенситивний період можна оволодіти іноземною мовою як рідною [1].

Дослідження зарубіжних і вітчизняних філологів, психологів, філософів і педагогів не залишилися поза увагою українських можновладців під час реформування системи освіти в Україні, у зв'язку з чим було запроваджене обов'язкове вивчення в середній школі двох іноземних мов, що сприяє розвитку металінгвістичної свідомості. На думку А. Щепилової, металінгвістична свідомість – це особлива форма мовленнєвої свідомості людини, якій властива здатність здійснювати абстрактно-логічні операції з кількома мовними системами [10, 11]. Металінгвістична свідомість має фундаментальне значення в системі мультилінгвального навчання, вона сприяє становленню мовленнєвої компетенції, забезпечує умови для професійно орієнтованої діяльності сучасної людини.

Таким чином, мультилінгвізм висуває перед суспільством складний виклик: сформулювати таку особистість в умовах багатонаціонального і полікультурного середовища, яка зможе спілкуватися і співпрацювати з людьми різних національностей, рас, конфесій [7].

Інтеграція світового суспільства, розвиток особистісного світогляду передбачають урахування національних традицій у системі освіти; створення умов для формування культурної ідентичності; формування різноманітного культурного середовища для розвитку особистості. Звідси сутність сучасної багатомовної освіти полягає у формуванні широкої соціокультурної компетенції і автентичності контекстуального трактування сенсів міжсуб'єктної комунікації представників різних культур [7]. З розвитком комунікативних можливостей і усвідомленням важливості вивчення не тільки іноземних мов, а й культури пріоритетним завданням системи освіти України постає створення таких умов, за яких можна забезпечити збереження національної культури носіями мови і соціокультурного досвіду конкретного суспільства.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Дослідивши проблему багатомовності в українському суспільстві, можна дійти висновку, що мультилінгвізм є фактом реального існування для більшості населення України, він має природний і безперервний характер, що забезпечено постійною тісною взаємодією економічних, політичних, культурних, наукових відносин. Упро-

вадження в систему освіти вивчення іноземних мов, безперечно, доводить наявність мультилінгвізму в Україні, який є необхідним засобом соціалізації особистості. Мультилінгвізм сприяє формуванню толерантного ставлення до представників різних етносів і культур, розвиває інтелектуальні здібності і допомагає виховувати загальнолюдські якості, повагу до світових цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жаботинська С. А. Мультилінгвальність в Україні: наукові засади [Електронний ресурс] / С. А. Жаботинська. – Режим доступу: <https://www.fulbright.org.ua>.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / відп. ред. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» Верховна Рада України ; Закон від 15.05.2003 № 802 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/802-15>.
4. Кудрявцева Н. С. «Ідеальна мова» як лінгво-філософський феномен / Н. С. Кудрявцева // Актуальні проблеми духовності : [зб. наук. праць / відп. ред. Я. В. Шрамко]. – Кривий Ріг : ДВНЗ «КНУ», 2009. – Вип. 10. – С. 206–218.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Маслова. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
6. Мисечко О. Е. Межкультурное иноязычное образование: вызовы сегодняшнего дня / О. Е. Мисечко // Мир языков: ракурс и перспектива : [материалы VI Междунар. науч. практ. конф., Минск, 22 апреля 2015 г. / ред.: Н. Н. Нижнева (отв. редактор) и др.]. – Минск : БГУ, 2015. – Т. III. – С. 44–48.
7. Мультилингвизм как социокультурный феномен [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.yescenter.ru/yazykovye-interesnosti/multilang/>.
8. Панасюк Ю. В. Проблема соціальної справедливості в контексті аналітичної філософської традиції : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.03 «Історія філософії» / Ю. В. Панасюк. – Кривий Ріг, 2008. – 26 с.
9. Смирнова Т. П. Роль мультилингвизма в современном политическом процессе : дисс. ... канд. полит. наук : спец. 23.00.02 «Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии» / Т. П. Смирнова. – Нижний Новгород, 2015. – 22 с.
10. Стеченко Т. А. Мультилингвизм в системе профессионального образования будущего учителя иностранных языков / Т. А. Стеченко, Л. И. Ушакова // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. – 2015. – № 2 (46). – С. 403–410.
11. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса / Ноам Хомский. – М. : Наука, 1972. – 257 с.
12. A New Framework Strategy for Multilingualism. COM (2005) 596 final. – Brussels : Comission of the European Communities, 2005. – 30 p.
13. Plurilingual and intercultural education as a project / Language Policy Division, 2009. – 14 p.
14. Plurilingual and intercultural education as a right / Language Policy Division, 2009. – 10 p.
15. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. – Cambridge University Press, 2001. – 260 p.
16. New Oxford American Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.newoxfordreference.com/view/10.1093/acref>.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНФРОНТАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ КОМУНІКАНТА-ОБ'ЄКТА ПРИМИРЕННЯ

Передон Н. О.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Статтю присвячено дослідженню комунікативної поведінки об'єкта примирення (мовця, який є постраждалою внаслідок конфлікту стороною). Виокремлено та проаналізовано основні лексико-семантичні засоби, за допомогою яких реалізується конфронтаційна стратегія поведінки. Теоретичні положення проілюстровано прикладами з творів англійської літератури, що репрезентують комунікативну ситуацію «примирення» в неофіційному діалогічному дискурсі.

Ключові слова: конфронтаційна стратегія, негативно маркована лексика, ініціатор примирення, об'єкт примирення.

Передон Н. А. Лексико-семантические средства реализации конфронтационной стратегии коммуниканта-объекта примирения. Статья посвящена исследованию коммуникативного поведения объекта примирения (участника речевого взаимодействия, являющегося пострадавшей вследствие конфликта стороной). Выделены и проанализированы основные лексико-семантические средства, с помощью которых реализуется конфронтационная стратегия поведения. Теоретические положения проиллюстрированы примерами из англоязычной литературы, в которых представлена коммуникативная ситуация «примирение» в неофициальном диалогическом дискурсе.

Ключевые слова: конфронтационная стратегия, негативно окрашенная лексика, инициатор примирения, объект примирения.

Peredon N. O. Lexico-semantic means of expressing the confrontation strategy of the interlocutor who is the object of reconciliation. The focus of the article is to explore the communicative behaviour of the interlocutor who has suffered from the conflict situation and is the object of the initiative for reconciliation. The author has made an attempt to determine and analyze the main lexico-semantic means implementing the confrontation strategy of the object's of reconciliation speech behaviour. It has been concluded that in order to refuse the initiator's request for restoring harmonious relations the object of reconciliation uses the following lexico-semantic means: personal and social invectives which aim at expressing negative attitude to the initiator of reconciliation and his maleficent deed as well as humiliating his dignity and mental abilities; utterances containing the inverted assessment of initiator's qualities; etiquette forms of address which serve to express the abrupt change of the politeness levels and thus manifest the estrangement and restraint between the interlocutors as a result of the conflict; imperatives which are mainly used in exclamatory sentences to express the unwillingness to forgive the initiator of reconciliation and restore harmonious interaction with him. The imperatives in the speech of the object of reconciliation also demonstrate his intention to stop communicative interaction with the initiator of reconciliation.

The theoretical foundations are illustrated by the examples from the works of literature written in the English language. All of the examples represent the communicative situation of reconciliation in an unofficial dialogic discourse.

Key words: confrontation strategy, lexical items with negative connotation, initiator of reconciliation, object of reconciliation.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Незважаючи на численні наукові розвідки, присвячені дослідженню конфлікту як складного та багатогранного явища, питання особливостей комунікативної взаємодії, метою одного або обох учасників якої є гармонізація міжособистісних стосунків, поки достатньо не висвітлено. Актуальність роботи зумовлена необхідністю поглиблення знань про закономірності спілкування в комунікативній ситуації «примирення» та потребою її подальшого аналізу в англійській лінгвокультурі з огляду на відсутність ґрунтовних розвідок із вказаної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям дослідження мовленнєвої поведінки комуніканта-об'єкта примирення є праці, присвячені вивченню особливостей реалізації мовцем стратегій і тактик, що репрезентують гармо-

нійно та конфронтаційно зорієнтовану лінію поведінки на завершальному етапі конфліктної взаємодії (Г. П. Божко, Н. К. Войцехівська, В. С. Третякова, Д. В. Іванова та ін.), аналізу комунікативно-прагматичного та мовного аспектів конфронтації як мовленнєвого жанру (І. Є. Фролова, О. В. Дерпак), а також визначенню вербальних засобів експлікації негативних емоцій в умовах комунікативного дисбалансу (Т. А. Крисанова, В. І. Жельвіс, В. Н. Носова, І. Г. Дьячкова та ін.).

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті полягає у вивченні специфіки реалізації конфронтаційної стратегії мовцем, який у ситуації гармонізації міжособистісної інтеракції є об'єктом примирення.

Досягнення сформульованої мети передбачає розв'язання таких завдань: виокремити основні лексико-семантичні засоби, за допомогою яких

імplementовано конфронтаційну стратегію об'єкта примирення; описати їх на основі аналізу фрагментів англomовної художньої літератури, що репрезентують комунікативну ситуацію «примирення» в неофіційному діалогічному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дотримання об'єктом примирення конфронтаційної стратегії спілкування пов'язане насамперед з його негативним ставленням до ініціатора примирення та негативною реакцією на його малоефективний вчинок, що призвів до конфлікту. Одним з глобальних завдань комуніканта, який вдається до конфронтаційних мовленнєвих дій, є висловлення свого незадоволення з приводу деяких рис або вчинків адресата, а також моральна перемога над суперником і зниження рівня його самооцінки [2]. Комунікативною інтенцією мовця при вираженні негативної оцінки адресата виступає реалізація негативного ставлення до безпосереднього адресата (і / або до його вчинку, дії) з метою впливу на його емоційно-психічну сферу для одержання запланованого перлокутивного ефекту [5, 7].

У мовленні об'єкта примирення ці інтенції реалізуються на лексико-семантичному рівні за допомогою використання негативно маркованих лексичних одиниць, зокрема *інвективної лексики*.

Термін «*інвектива*» пов'язаний з проявом мовленнєвої агресії. Це лінгвістичне явище осмислюється як будь-який словесно виражений прояв агресивного ставлення до опонента (у широкому розумінні терміна) та вербальне порушення етичного табу, що здійснюється за допомогою табуйованих мовних засобів (у вузькому значенні поняття) [4, 13]. Інвективи – знижені лексичні одиниці, що порушують літературну норму й виражають негативні емоції мовця. При цьому адресант має на меті образити, принизити, девалоризувати опонента або вербалізувати негативну оцінку предмету мовлення [6, 10].

В. Н. Носова поділяє інвективну лексику на чотири групи:

1) інвективи «особистісного» характеру: а) приниження морального достоїнства та якостей; б) девалоризація рис характеру; в) негативна оцінка розумових здібностей; г) фізичні характеристики, що девалоризують комунікантів;

2) інвективи «соціального» характеру: а) дискримінація за расовою ознакою; б) сексуально-гендерні інвективи; в) «професійні» інвективи; г) інвективи на позначення агресивного характеру взаємин учасників комунікації; г) інвективи, які передають аморальність стосунків: неправда, обман, шахрайство;

3) богохульства;

4) інвективи як засіб номінації предметів та об'єктів знеціненого матеріального світу [6, 11].

На основі аналізу досліджуваного матеріалу встановлено, що для реалізації конфронтаційної стратегії об'єкт примирення послуговується інвективами першої та другої груп.

Інвективи «особистісного» характеру представлені лексемами-репрезентантами зневажливої оцінки розумових здібностей партнера по комунікації (*fool, idiot, jerk* тощо):

"I am so, so sorry," he holds onto her shoulders.

"You idiot," she cries. "I believed in you." [...]
"I loved you, you fool!"

"I know," he whispers, "I know, my fairy" (4, 132).

Категорію інвектив «соціального» характеру репрезентовано в мовленні об'єкта примирення, що дотримується конфронтаційної лінії поведінки, сексуально-гендерними інвективами.

У наведеному нижче прикладі представлено ситуацію, у якій дружина намагається отримати в чоловіка пробачення за подружню зраду.

"Please, forgive me," she insisted [...]

"[...] I will not let a whore to screw my life. How long do I have to suffer, being bitten at my own game! For God's sake, just leave" (6, 235).

Дізнавшись про зраду, чоловік вдається до використання інвективної лексики, принижуючи честь та гідність дружини й звинувачуючи її у відсутності моральних принципів. Лексема *a whore* в аналізованому контексті виконує пейоративну функцію, оскільки спрямована на вербалізацію різко негативної оцінки вчинку дружини та експлікує зневагу до неї як до особистості, жінки та дружини.

Наступний приклад демонструє ситуацію, аналогічну представлений у попередньому фрагменті.

"Naheema, please forgive me. I never meant to hurt you. I don't know why I did it"

"Bullshit! You know why you did it. You always do after somebody else's man. That's all you ever do. You're a miserable slut! Just like your mother!" (5, 210).

Пейоративний потенціал висловлення з інвективною *slut* інтенсифікований використанням негативно-оцінного прикметника *miserable*, порівнянням *Just like your mother!* та лайливим словом *bullshit*. Зазначені вербальні засоби експлікують високу категоричність вираженої негативної оцінки, мають на меті образити співрозмовницю, завдати їй моральної шкоди, самоствердитись за рахунок її приниження.

Емоції та інтенції учасників комунікативної взаємодії є важливою ланкою в розумінні функціонування мовного знака. Якщо адресант використовує його з наміром образити співрозмовника, викликати у нього негативні почуття, а адресат інтерпретує це використання саме так, то можна говорити про інвективне вживання неінвективного слова [8, 104–105].

Представлений далі фрагмент демонструє, як лексема, що належить до нейтральної лексики, набуває інвективного значення з огляду на контекст комунікативної взаємодії та інтенції й емоції налаштованого на конфронтацію об'єкта примирення.

"Please, forgive me," she insisted. [...] "Where can I go?" [...] "I told you I don't have where to go", she said with growing respect.

"I don't give a dickson where you go. I have been running after you for too long. I don't want to live with this tension forever," he concluded (6, 235).

Нейтральний зі стилістичного погляду антропонім *Dickson*, що є номінацією прізвища, у контексті комунікації набуває різко негативної конотації, оскільки вживається у складі фрази *I don't give a dickson*, яка є авторським неологізмом. Проте її інвективне значення легко розпізнати завдяки співзвучності з фразою *I don't give a damn*, що є стиліс-

тично зниженим розмовним відповідником фрази *I don't care*. Для розуміння причин уживання антропоніма *Dickson* у цьому висловленні необхідне знання ситуації, що передувє спілкуванню: прізвище чоловіка, з яким зрадила дружина, – *Dickson*. Використовуючи такий стилістичний прийом, мовець переслідує кілька цілей: фраза є імпліцитною відповіддю-наляком на питання партнера-комуніканта (*Where will I go?*) та допомагає висловити зневажливе й презирливе ставлення до чоловіка, з яким зрадила дружина.

У лінгвістиці такі повідомлення номінують **висловлюваннями з інвертованою оцінкою**. Зазначений термін застосовують на позначення використання нейтральної чи позитивно-оцінної лексики для вираження негативної оцінки і навпаки [3, 101–102].

Характерною рисою конфронтаційної вербальної поведінки об'єкта примирення є використання **етикетної форми звертання** до ініціатора примирення, з яким об'єкт примирення перебуває в близьких родинних чи романтичних стосунках. Нетипове використання об'єктом примирення номінацій на кшталт *Madam, Miss, Missis, Sir, Mister* тощо при звертанні до близької людини має на меті продемонструвати холодне ставлення до партнера по спілкуванню та відчуженість, що виникла внаслідок конфліктної ситуації.

Прагматика людських стосунків може змінювати семантику слова. Семантика висловлення, усього мовленнєвого акту визначає семантику окремого слова: якщо вона негативна, то негативними й образливими стають нейтральні та навіть пестливі вербальні одиниці [7, 115]. Урочиста лексика може використовуватись для вираження негативних емоцій, зневаги, іронії, сарказму [1, 33].

Уживання етикетної форми звертання у функції дисгармонізації спілкування наведено в наступному прикладі. Жінка не може пробачити зраду коханого чоловіка, який нещодавно таємно від неї одружився з іншою.

"Lance," she said, suddenly, "or, as I ought to say, Lord Chandos – how can I forgive you? What you ask is more than any woman could grant [...]"

He grew white, even to the lips, as the passionate words reached his ears (1, 287).

Уривок демонструє раптову зміну рівнів ввічливості, що, за справедливим твердженням В. С. Третьякової, може бути способом висловлення негативного ставлення до співрозмовника [8, 117].

Використовуючи офіційне звертання *Lord Chandos*, жінка підкреслює, що більше не має права на близькі стосунки з тепер уже одруженим чоловіком та експлікує намір їх припинити, не повертаючись до гармонійної моделі спілкування.

У фрагменті, наведеному далі, шаноблива форма звертання *Madam* до близької людини є маркером конфронтаційної стратегії та вживається, як і в наведеному вище уривку, з метою дистанціювання від ініціатора примирення та вказівки на небажання відновлювати з ним гармонійні взаємини.

Дружина просить пробачення у чоловіка за подружню зраду.

"Please forgive me," she insisted. [...] "Hon, another chance will improve our relationship and we..."

Jacob interrupted her again. "Madam, I cannot let you stay here when I know that you cannot change."

"Why do you call me madam? You don't call me honey anymore. Do you have another honey in your life?" she asked.

"I am not playing games with you anymore. Get out" (6, 235–236).

Використовуючи етикетну форму звертання *Madam*, об'єкт примирення вербалізує своє негативно марковане оцінне ставлення до ініціатора примирення, вказує на емоційну та психологічну дистанцію між ними та неможливість відновлення близьких гармонійних стосунків, а також висловлює свою зневагу до дружини: шанобливе звертання *Madam* звучить саркастично з огляду на спосіб життя, який вела жінка. Таким чином, форма ввічливого звертання в описуваній ситуації викликає ефект, протилежний звичному, – ініціатор примирення сприймає таке звертання як образу, експлікацію наміру об'єкта примирення дистанціюватися, відмовитися від налагодження гармонійних стосунків.

Як свідчить респонсивна репліка жінки, бажаного перлокутивного ефекту досягнуто. Жінка правильно декодує інформацію, на що вказує її реакція (*"Why do you call me madam? You don't call me honey anymore. Do you have another honey in your life?" she asked*).

Характерною ознакою дотримання об'єктом примирення конфронтаційної стратегії є використання **дієслів у наказовому способі**, за допомогою яких есплікується намір припинити комунікативну взаємодію з ініціатором примирення.

Імперативним формам дієслів доконаного стану притаманна висока конфліктогенність. Вони надають висловленню відтінку різкості, владності та передають значення недовіри, незгоди, осуду, байдужості тощо [8, 119].

Висловлення з дієсловами в наказовому способі представлені у мовленні об'єкта примирення у складі окличних конструкцій, що свідчить про притаманну їм категоричність та високий рівень експресії.

"I'm sorry, really sorry," cried Usha in a feeble voice. [...] Please forgive me for the last time. [...] "

"The only thing you can do is complain against my mother. Go away!"

Then he looked at her and said, "What are you waiting for? Get out for the heaven's sake! I hate the very sight of you" (2, 215);

"What?" Paige said after he whispered, "I need to hear you say it. I need to hear you say you forgive me." Paige kept moving. She didn't entertain his request. In her silence, he yelled, "Paige!"

"What, Desmond? Damn!"

"Do you forgive me?" No answer [...] "Paige, answer me".

"Get out of my face, Desmond!" (3, 196).

Як видно з обох наведених прикладів, у мовленні об'єкта примирення речення з дієсловами в наказовому способі виражають небажання продовжувати розмову з ініціатором примирення, вказуючи на неможливість та неприйнятність відновлення гармонійного спілкування з ним.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, конфронтаційна стратегія поведінки реалізується у мовленні об'єкта примирення за допомогою інвектив особистісного та

соціального характеру, метою застосування яких є експлікація різко негативного ставлення до співрозмовника, висловлень з інвертованою оцінкою, правильне декодування яких можливе лише з огляду на комунікативний контекст, етикетних форм звертань, використання яких сприяє різкій зміні рівнів ввічливості і таким чином демонструє відчуженість, що

виникла між комунікантами через конфліктну ситуацію, а також дієслів у наказовому способі, за допомогою яких маніфестовано відмову від примирення та намір припинити комунікацію.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі синтаксичних та стилістичних засобів комунікативної поведінки мовця-об'єкта примирення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ваулина О. В. О некоторых языковых особенностях выражения эмоций в речи / О. В. Ваулина // Актуальні проблеми вивчення мови та мовлення, міжкультурної комунікації. – Харьков : Константа, 1996. – С. 30–35.
2. Дерпак О. В. Конфронтативні мовленнєві жанри: комунікативно-прагматичний та мовний аспекти (на матеріалі української, англійської та польської мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / О. В. Дерпак. – К., 2005. – 16 с.
3. Дьячкова И. Г. Высказывания-похвалы и высказывания-порицания как речевые жанры в современном русском языке : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Ирина Геннадьевна Дьячкова. – Омск, 2000. – 139 с.
4. Жельвис В. И. Поле брани: Сквернословие как социальная проблема в языках и культурах мира / В. И. Жельвис. – М. : Ладомир, 2001. – 352 с.
5. Крисанова Т. А. Висловлювання негативної оцінки адресата в сучасній англійській мові (комунікативно-прагматичний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т. А. Крисанова. – К., 1999. – 20 с.
6. Носова В. Н. Французская инвективная лексика в прагмалингвистическом и коммуникативно-дискурсивном аспектах : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.05 «Романские языки». – Воронеж, 2011. – 24 с.
7. Почепцов Г. Г. Коммуникативная регламентированность в разных типах общения / Г. Г. Почепцов // Синтаксическая семантика и прагматика. – Калинин : Изд-во Калининского гос. ун-та, 1982. – С. 114–119.
8. Третьякова В. С. Речевая коммуникация: гармония и конфликт / В. С. Третьякова. – Екатеринбург : Изд-во ГОУ ВПО «Рос. гос. проф.-пед. ун-т», 2009. – 231 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Brame Ch. M. A Mad Love / Charlotte M. Brame. – Auckland : The Floating Press, 2013. – 454 p.
2. Gangopadhyay S. The Lonely Monarch / Sunil Gangopadhyay. – London : Hachette UK, 2013. – 248 p.
3. Haskins N. On the Edge of Heat / Nick Haskins. – Bloomington : Xlibris Corporation, 2011. – 383 p.
4. Hu L. Finding Clementia / Laura Hu. – New York : Pronoun, 2016. – 208 p.
5. McCoy N. You Showed Me / Nahisha McCoy. – New York : Melodrama Publishing, 2010. – 288 p.
6. Nzeyimana L. End of Upsetting Games / Lucien Nzeyimana. – Bloomington : Xlibris Corporation, 2014. – 252 p.

МЕТАФОРИЧНА МОДЕЛЬ «ПОЛІТИКА ЯК БУДІВНИЦТВО» В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ БРИТАНСЬКИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ДЕБАТІВ

П'єцух О. І.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Статтю присвячено дослідженню базової метафоричної репрезентації політики як будівництва в політичному дискурсі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії. Зокрема, у статті розглянуто лінгвальні та екстралінгвальні особливості формування і функціонування цієї метафоричної моделі під час засідань Палати Громад у період пост-Тетчеризму.

Ключові слова: метафора, політичний дискурс, парламентські дебати, донорський домен, реципієнтний домен, пропозиційна структура, метафоричне значення.

П'єцух О. И. Метафорическая модель «ПОЛИТИКА как СТРОИТЕЛЬСТВО» в политическом дискурсе британских парламентских дебатов. Статья посвящена исследованию базовой метафорической репрезентации политики как строительства в политическом дискурсе парламентских дебатов в Соединенном Королевстве Великобритании и Северной Ирландии. В частности, в статье рассмотрены лингвальные и экстралингвальные особенности формирования и функционирования этой метафорической модели во время заседаний Палаты Общин в период пост-Тетчеризма.

Ключевые слова: метафора, политический дискурс, парламентские дебаты, донорский домен, реципиентный домен, пропозициональная структура, метафорическое значение.

Pietsukh O. I. Metaphorical model "POLITICS as BUILDING" in the UK parliamentary debates. This article concentrates on the analysis of the basic metaphorical representation of politics as building in the political discourse of the UK parliamentary debates. In general political sphere is characterized by high metaphoricity that gives more significance to the information and intensifies its importance during the debates. The research demonstrates how the House of Commons uses the basic metaphorical representation of politics as building in their debates. The formation of this metaphor is studied with the help of propositional and metaphoric modeling as well as contextual-interpretational and componential analysis. The propositional modeling aims to define the structure of propositions in the source domain BUILDING and in the target domain POLITICS. The metaphoric modeling helps to explain the mechanism of donor and recipient domains' integration during the interactions between the communicants in the parliamentary debates. This paper deals with the peculiarities of donor domain BUILDING and the recipient domain POLITICS integration in the UK parliamentary debates. Donor domain provides the recipient domain POLITICS with language signs that form the basis of political metaphors. The article also determines cognitive background and extralinguistic factors influencing the usage of metaphoric models in the British parliamentary debates. The language means involved in the creation of the new associations are evaluative, emotive and expressive lexemes as well as phraseological units for intensifying the meaning of the provided speeches in the UK parliament. The extralinguistic factors include the events and phenomena related to the political, economic and social spheres. The paper analyses the Hansards of the UK parliament. Such debates represent the events and phenomena of the post – Thatcher period.

Key words: metaphor, political discourse, parliamentary debates, source domain, target domain, propositional structure, metaphorical meaning.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У сучасній лінгвістиці, спрямованій на когнітивно-дискурсивний аспект вивчення мовних явищ, усе більшої популярності набувають когнітивні дослідження метафори в політичному дискурсі. Метафора сприяє зберіганню в політичному дискурсі фрагментів суспільного досвіду певної мовної спільноти і здатна структурувати політичну діяльність людей [8, 25–26]. Різноманітні метафоричні моделі, відображаючи сприйняття політичної реальності певного народу, демонструють тенденцію до змін під впливом соціально-політичних подій та явищ на різних етапах розвитку суспільства. Комплексний аналіз метафори в політичному дискурсі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві

Великої Британії та Північної Ірландії розкриває особливості сприйняття, переосмислення та конструювання політичної реальності учасниками політичних процесів та явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню метафори у сфері політичної комунікації, її особливостям та функціям присвячені праці багатьох учених, зокрема Дж. Лакоффа, М. Джонсона, В. Кеннеді, І. М. Кобозевої, А. М. Баранова, С. Н. Муране, А. Мусолффа, Й. Цинкена, Л. М. Синельникової, Г. М. Яворської, Л. О. Ставицької та ін. Особливості систем концептуальних метафор на різних етапах розвитку суспільства та їхній зв'язок із концептуальною системою носіїв мови проаналізовано в роботах Н. Д. Арутюнової, В. Клемперера, Ю. Б. Феде-

нева, М. Мінського, Г. Г. Почепцова, Х. Ортега-і-Гассет та ін. Проте, незважаючи на велику кількість робіт, у яких автори різнобічно розглядали метафору, комплексне дослідження основних метафоричних репрезентацій, які функціонують у політичному дискурсі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії, ще не було предметом докладного вивчення, що й обумовлює новизну виконаної студії. Її актуальність зумовлено фокусуванням уваги на спрямуванні проєкції мовних процесів в онтологію й когніцію етнічної свідомості.

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є аналіз базової метафоричної моделі «ПОЛІТИКА як БУДІВНИЦТВО» в політичному дискурсі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії. До завдань статті належать: розгляд когнітивного підґрунтя метафори політики як будівництва та аналіз її втілення на мовному матеріалі, а також характеристика чинників її функціонування в політичному дискурсі британських парламентських дебатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політичний дискурс розглядають як комунікативну ситуацію / подію [2; 5, 120], орієнтовану на сферу політики з метою конструювання політичної реальності. До такої комунікативної ситуації відносять різні типи знань, їхню ієрархію, інформацію про різні умови та ситуації спілкування [4, 7], які формують особливі риси парламентських дебатів як жанру політичного дискурсу. Серед особливостей політичного дискурсу вирізняється метафоричність, яка уможлиблює розкриття сутності суспільно-політичних явищ і процесів [1; 3] та здатна адекватно висловлювати ціннісно-значущий для соціальних груп зміст політичної діяльності [6; 7; 9]. Метафора як найпродуктивніший креативний засіб збагачення мови виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої [5, 388; 8, 204].

З метою дослідження базової метафоричної моделі «ПОЛІТИКА як БУДІВНИЦТВО» в політичному дискурсі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії використано комплексну методiku сучасної лінгвістики. Базовими методами дослідження є метафоричне моделювання для детермінації підґрунтя інтеграції донорських та реципієнтних доменів і пропозиційне моделювання для встановлення пропозиційної структури реципієнтного домену ПОЛІТИКА. Ядром такої структури є предикат як судження, який виражає зміст події як процесу, стану, відношення, ознаки, притаманних певному суб'єкту [5, 585], та суб'єкт як мисленнєвий аналог носія предикативних процесів, станів, відношень у певній події, ситуації [5, 706]. Серед термів пропозиції релевантними для нашого дослідження є різноманітні предикати та інесив як локативний відмінок зі значенням внутрішнього перебування в чомусь [5, 201].

Метафорична репрезентація політики як будівництва в політичному дискурсі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Брита-

нії та Північної Ірландії слугує для представлення діяльності провладної та опозиційної партій як з питань внутрішньополітичної діяльності, так і на міжнародній арені.

Так, асоціація руйнування довіри виборців із руйнуванням будівлі з причини відсутності будь-якого підтвердження можливості змін на краще передбачає негативну конотацію діяльності Консерваторів:

Ms Harriet Harman (Peckham): Now, public confidence has collapsed. Why did he not recognise that public confidence was draining away? Even though he was advising that beef was safe, 10,000 schools had already taken it off the menu. Will the right hon. Gentleman admit that it is his Government's reckless disregard for public health and their dogma on deregulation that have swept us into this crisis (HC Deb 25 Mar 1996 : Column 713)

Лексема *collapse*, яка вживається у донорському домені БУДІВНИЦТВО у прямому значенні "to fall down suddenly because of pressure or having no strength or support" [10], при запозиченні до реципієнтного домену ПОЛІТИКА набуває контекстуального метафоричного значення "to disappoint, to ruin trust". Семантична роль цієї лексеми у пропозиційній структурі донорського домену відповідає предикату способу дії та стає предикатом стану в межах реципієнтного домену. Останнє фразове дієслово *drain away* увиразнює репрезентацію стану громадської довіри до уряду, оскільки його значення "disappearing completely" [10] має в собі сему повного зникнення, що використовується на позначення ставлення народу до провладної партії. Необачність уряду у розв'язанні посталої проблеми позначено оцінно-емотивним прикметником *reckless doing something dangerous and not worrying about the risks and the possible results* [10], що містить у своєму значенні негативний модус оцінки через вказівку на відсутність намагання врахувати можливі ризики та наслідки відсутності необхідних реформ, а також дієсловом-інтенсифікатором *sweep* із донорського домену РУХ, яке вжито в реципієнтному домені ПОЛІТИКА у контекстуальному метафоричному значенні "to move quickly and powerfully into trouble" на позначення швидкості спрямування країни в бік соціальної кризи та є відповідником предиката способу дії у пропозиційних структурах обох доменів.

У донорському домені БУДІВЛЯ для того, щоб підвести фундамент будівлі, використовуються спеціальні пристрої та матеріали. Відповідно у прямому значенні мовний знак *to underpin* позначає "to give support, strength, or a basic structure to something" [10]. У політичній сфері з метою «підведення фундаменту» для розвитку конкурентноспроможного енергетичного ринку необхідним є пошук різних джерел та постачальників енергетичних ресурсів. При перенесенні мовного знака *to underpin* до реципієнтного домену він отримує переносне значення "to provide for further development" і відповідає предикату дії у пропозиційній структурі домену ПОЛІТИКА :

Amber Rudd: *I very much agree with my hon. Friend that reliable switching between energy suppliers underpins a competitive energy market and, above all, puts consumers in control. That is why the time it takes to switch has already been halved from five weeks to two and a half weeks. We do not want to stop there, which is why we are working with Ofgem and the industry to deliver reliable next-day switching for consumers, with an aspiration to do this by 2018. We will introduce legislation to achieve that* (HC Deb 24 Mar 2016 : Column 1749).

Яскраві метафоричні репрезентації покликані посилити аргументацію і покращити чи погіршити імідж комунікантів. Зокрема, дебати, присвячені питанню виходу Сполученого Королівства зі складу ЄС, демонструють запеклу боротьбу між представниками Консервативної та Лейбористської партій. Комунікант від опозиційної Лейбористської партії використовує у своїй промові промісиви щодо майбутніх дій своєї партії у разі створення нею Офіційної Коаліції у зв'язку зі станом підвішеного парламенту (*hung parliament*), коли у результаті виборів не існує однозначного переможця:

Nick Thomas-Symonds (Torfaen) (Lab): *As we leave the European Union, the Labour party is very committed to the highest standards of corporate governance and will never tolerate the UK economy becoming some sort of refuge for dirty money. As a step to achieving that, a future Labour Government will definitely safeguard the future of the Serious Fraud Office. I am making that commitment from the Dispatch Box. Can the Attorney General do the same* (HC Deb 04 July 2017 : Column 1050).

Учасник дебатів наголошує на тому, що його партія не дозволить британській економіці перетворитися на «притулок для брудних грошей». Незважаючи на той факт, що лексема *refuge* має позитивно конотований відтінок значення “*a place that gives protection or shelter from danger, trouble, unhappiness etc*” [10], яке асоційоване з безпекою, захистом, в аналізованому фрагменті виступу ця лексема має негативний модус оцінки, оскільки асоціюється із тіньовою економікою та нечесним заробітком грошей. Утворення метафоричної репрезентації економіки як притулок / сховище відбувається за рахунок запозичення знаків із донорського домену БУДІВНИЦТВО, де мовний знак *refuge* корелює в пропозиційній структурі із інесивом зі значенням внутрішнього перебування, до реципієнтного домену ПОЛІТИКА, у якому семантична роль збігається із донорським доменом. Базисом для посилення негативної оцінки слугує експресивний сталий вираз *dirty money*, значення якого “*money that someone gets in an unfair, illegal, or dishonest way*” [10] є незмінним та універсальним для різних сфер використання, створюючи ефект акцентування уваги на можливих негативних наслідках виходу країни із ЄС, яких можливо уникнути за умови перемоги Лейбористів. Для підкріплення своєї обіцянки комунікант також створює порівняння між полі-

тикою та шляхом, а також політикою й війною. Створення метафоричної моделі «ПОЛІТИКА як ШЛЯХ» відбувається шляхом запозичення мовного знака *step* із донорського домену ШЛЯХ, а метафорична модель «ПОЛІТИКА як ВІЙНА» утворюється залученням мовного знака *safeguard* до сфери політики. Цими метафорами доповідач гарантує підтримку Департаменту в боротьбі із корупцією і шахрайством (*Serious Fraud Office*).

Політика як будівництво застосовується не лише на позначення внутрішньополітичної діяльності, а й для репрезентації зовнішньополітичної ситуації. Так, дебаткування з проблем майбутнього входження нових членів до складу ЄС передбачає реформування ними різних сфер. Запропоновані юридичні реформи мають стати своєрідним фундаментом наступних позитивних змін у країнах – майбутніх членах ЄС. Це вплине також і на подальший розвиток самого Союзу, у чому безпосередньо зацікавлений уряд Сполученого Королівства:

Margot James: *Albania was granted EU candidate status in June 2014. The UK supported the awarding of EU candidate status on the condition that Albania redoubled its reform efforts, with particular focus on Justice and Home Affairs, especially tackling organised crime, corruption and illegal migration. The UK welcomed Albania's progress in adopting legislation towards a judicial reform package in July 2016. Albania must now fully implement the judicial reform package as soon as possible, so that it can underpin other reforms* (HC Deb 14 June 2016 : Column 957).

Дієслово *underpin* із донорського домену БУДІВНИЦТВО як спеціалізований термін зі сфери архітектури, що має значення “*to give support, strength, or a basic structure to a building*”, тобто використовується для представлення процесу підведення фундаменту під будівництво приміщення, переноситься до реципієнтного домену ПОЛІТИКА на позначення важливості реформ, які створюють основу для розвитку країни (*to provide support and further development*). Цей мовний знак є відповідником предиката дії у пропозиційній структурі обох доменів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження метафори в політичному дискурсі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії продемонструвало її розростання під час запеклих протистоянь між провладною та опозиційною силами в стінах парламенту. Функціонування метафоричної репрезентації політики як будівництва зумовлено різними екстралінгвальними чинниками, пов'язаними із реаліями і процесами політичного життя, а також особливостями розв'язання проблем енергетичного сектору та економіки Сполученого Королівства. Перспективу подальших досліджень убачаємо в детальному описі інших метафоричних моделей, аналізі їхнього когнітивного підґрунтя та узагальненні їхніх екстралінгвальних чинників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику / А. Н. Баранов. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 360 с.
2. Кибрик А. А. Дискурс // А. А. Кибрик, П. Б. Паршин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/.
3. Кобозева В. М. Лингвопрагматический аспект анализа языка СМИ / В. М. Кобозева // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования : [уч. пособ. / отв. ред. М. Н. Володина]. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – С. 100–115.
4. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М. : Наука, 1996. – 245 с.
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
6. Gamson W. Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power / William Gamson, Andre Modigliani // American Journal of Sociology. – 1989. – Vol. 95. – No 1. – P. 1–37.
7. Gamson W. Talking Politics / William Ga. – London, New York : Cambridge University Press, 1992. – 290 p.
8. Lakoff G. Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and Its Challenge to the Western Thought / George Lakoff, Mark Johnson. – New York : Basic Books, 1999. – 624 p.
9. McCann J. Electoral Choices and Core Value Change: The 1992 Presidential Campaign / James McCann // American Journal of Political Science. – 1997. – № 42. – P. 564–583.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Cambridge Dictionaries [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionary.cambridge.org/>.

УДК 373.5.016:811.111.091.275

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ

Пламада С. С.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Сапожник І. В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті висвітлено загальні особливості педагогічного контролю, розглянуто сутність поняття «тест» та його види, опрацьовано структуру тесту та його оцінювання. Особливу увагу приділено перевагам та недолікам тестів, методиці їх складання та розробленню тестових завдань для контролю граматичної компетенції учнів 5-х класів.

Ключові слова: тест, тестовий контроль, тестова методика, оцінювання, граматична компетенція.

Пламада С. С., Сапожник І. В. Тестовый контроль знаний на уроках английского языка в общеобразовательных школах. В статье раскрыты общие особенности педагогического контроля, рассмотрена сущность понятия «тест» и его видов, проанализированы структура теста и его оценивание. Особое внимание уделено преимуществам и недостаткам тестов, методике их составления и разработке тестовых заданий для контроля грамматической компетенции учеников 5-х классов.

Ключевые слова: тест, тестовый контроль, тестовая методика, оценивание, грамматическая компетенция.

Plamada S. S., Sapozhnyk I. V. The test control of knowledge at English lessons in secondary schools. The article highlights the general peculiarities of knowledge control and pedagogical evaluation, examines the essence of the concept "test" and its types, elaborates on the test structure and its assessment. Special attention is drawn to the advantages and disadvantages of tests, the methodology of their procedure and the development of test tasks for the control of the grammatical competence of the 5th grade students.

Knowledge testing, aimed at determining the level of success of students' education, analysis of the results and correction of the subsequent learning process is one of the most important components of pedagogy and the teaching system as a whole. An incorrect organization of knowledge evaluation can be one of the reasons for the decline in the quality of education. In order to avoid the aforementioned and to reform the content of education, first of all, it is necessary to improve the system of evaluation and modernize the diagnostics of student learning. Knowledge testing helps not only to identify the quality of learning but also to manage the learning process optimally. Tests are widely used in schools, higher education institutions and during the state independent evaluation of graduates of higher education institutions. To determine the dynamics of the development of grammatical skills of the 5th grade students who were taught with an experimental technique, a quantitative and qualitative analysis of knowledge testing results was carried out with the help of comparative analysis. The level of grammatical competence of students in the group, where new testing tasks were implemented, increased by 20%. The number of students with a high level of grammatical competence increased by 25%, with the sufficient one – by 16.7%.

Thus, the results of an experimental study confirm the effectiveness of the developed methodology and the appropriateness of its use during English lessons in secondary schools.

Key words: test, test control, test methodology, evaluation, grammatical competence.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Контроль за навчальною діяльністю учнів, спрямований на визначення рівня успішності навчання кожного учня, аналіз отриманих результатів та корекцію подальшого процесу навчання, є одним з найважливіших компонентів педагогіки та педагогічної системи в цілому. Некоректна організація контролю знань може стати однією з причин зниження якості освіти. Щоб уникнути зазначеного та реформувати зміст освіти, потрібно насамперед удосконалити систему оцінювання та модернізувати діагностику навчання учнів. Необхідно забезпечити контроль та оцінювання не тільки результату, а й процесу навчання, що сприятиме пошуку оперативних, об'єктивних форм та методів перевірки знань. Тестування є

однією з інноваційних форм інформатизованої системи освіти, яку методисти пропонують як інструмент вимірювання рівня знань учнів. За допомогою нього ми можемо не тільки виявити якість навчання, але й оптимально керувати навчальним процесом. Ця форма є достатньо відомою за кордоном, а останніми роками активно впроваджується і в Україні. Тести широко використовуються у школах, вищих навчальних закладах та під час проведення державного незалежного оцінювання випускників вищих навчальних закладів. Тому актуальність розгляду цього питання в сучасному модернізованому світі є, на нашу думку, очевидною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тести, як будь-який феномен, викликають інтерес у суспільстві, до того ж досить неоднозначний. Якщо

одні визнають їх як єдиний об'єктивний інструмент вимірювання рівня знань у педагогіці, то інші – повністю заперечують. Цьому питанню присвячено роботи низки педагогів. Серед відомих науковців – Г. Міллер, Г. Ченс, Р. Дюбуа, Д. Доббін, А. Анастасі та інші. Менше цю проблему досліджено у вітчизняній педагогіці. Останніми роками лави української (О. Локшина, О. Ляшенко, М. Олійник, І. Булах, Ю. Романенко) та російської (В. Аванесов, В. Хлебников, В. Каднєвський, А. Майоров, В. Кім) преси також поповнилися численними публікаціями з проблеми тестування. Проте, незважаючи на широкий розголос та інтенсивне впровадження, зарубіжні і вітчизняні вчені досі не одностайні щодо загальноприйнятого визначення педагогічного тесту.

Дослідник В. Кім подає у своїй монографії більше п'яти визначень цього поняття. Водночас науковець зазначає, що, попри суттєві відмінності між собою, вони продовжують інтенсивно застосовуватися в науковій літературі. Учений вважає, що причиною цього може слугувати достатнє поширення тестів і тестових технологій у різних галузях сучасних знань [2].

На нашу думку, у контексті сучасної освіти чітке та найбільш повне визначення педагогічного тесту запропонував В. Аванесов: «Тест – це система завдань специфічної форми, певного змісту, щоразу більшої складності, що дає змогу якісно оцінити структуру і виміряти рівень підготовленості учнів і студентів» [1].

Формулювання мети і завдань статті. Метою цієї статті є дослідження тестування як методу контролю граматичних знань, вмінь та навичок учнів у загальноосвітній школі.

Щоб досягти поставленої мети, необхідно розв'язати такі **завдання**: визначити загальні особливості контролю та оцінки в навчально-виховній діяльності школи; розглянути сутність поняття «тест» і його види; ознайомитись зі структурою тесту та його оцінюванням; проаналізувати переваги і недоліки тестів; дослідити методику складання тестів та розробити тестові завдання для контролю граматичної компетенції учнів 5-х класів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з найефективніших та найпоширеніших засобів контролю в навчанні англійської мови вважають тест. З огляду на мету виокремлюють різні види тестування. Наприклад, В. А. Коккота поділяє тести на *констатувальні, діагностичні та прогностичні*. Констатувальні об'єднують *тести навчальних досягнень і тести загального володіння іноземною мовою* [3, 4]. Тести використовують з метою визначення рівня навчальних досягнень, навичок та умінь студентів у процесі оволодіння іншомовною компетенцією; їх складають відповідно до навчальної програми чи засвоєного навчального матеріалу та використовують, щоб здійснювати різні типи контролю знань: поточний, рубіжний та підсумковий.

С. Ю. Ніколаєва пропонує дещо іншу класифікацію: тести для виявлення здібностей до вивчення іноземної мови, діагностичні тести, тести загального володіння іноземною мовою та тести навчальних досягнень. За допомогою останніх визначають

рівень навчальних досягнень школярів в оволодінні іншомовною мовленнєвою діяльністю на певному ступені навчання для проведення поточного, рубіжного або підсумкового контролю. Діагностичні тести сприяють розподілу учнів за групами з урахуванням рівня їхньої підготовки з іноземної мови. Тести на виявлення здібностей до вивчення іноземної мови розкривають конкретні індивідуально-психологічні особливості дітей для забезпечення їх своєчасного коригування та розвитку, що сприяє успішному оволодінню мовленнєвою діяльністю [7, 275].

А. Х'югз, зі свого боку, вирізняє п'ять основних типів тестів за їхньою цілеспрямованістю, а саме: кваліфікаційні (placement tests), діагностичні (diagnostic tests), тести навчальних досягнень (achievement tests), тести успішності (progress tests) та тести загального володіння іноземною мовою (proficiency tests) [8, 11].

Тест складається з тестових завдань, об'єднаних у субтести. Субтест включає тестові завдання, спрямовані на один конкретний об'єкт тестового контролю, наприклад, визначення рівня володіння граматичними, лексичними чи фонетичними навичками, уміньми читання, аудіювання, письма, говоріння [6, 274]. Узагальнено зазначене у вигляді таблиці:

Таблиця 1

Структура тесту

ТЕСТ					
субтест А		субтест Б		субтест В	
Тест лексичний	Тест граматичний	Тест з читання	Тест з письма	Тест з аудіювання	Тест з говоріння
тестове завдання 1	тестове завдання 3	тестове завдання 5	тестове завдання 7		
тестове завдання 2	тестове завдання 4	тестове завдання 6	тестове завдання 8		

Кожне тестове завдання складається з інструкції, зразка виконання (іноді без нього), матеріалу, який подають учасникам тестування, та очікуваної відповіді, яку розробник планує як ключ. Відповіді фіксують на бланку для відповідей під час проведення письмового тестування, у процесі усного тестування записують аудіоматеріал. Отримані під час тестування результати підраховують, на основі чого виставляють оцінку успішності учнів в оволодінні іншомовною мовленнєвою діяльністю. Для цього кожне тестове завдання оцінене балами [6, 276].

Процес створення тесту доволі складний і вимагає багато часу та зусиль. Окрім того, потрібно дотримуватися певного алгоритму. Тестологи пропонують різноманітні варіанти цього алгоритму, більш детальні або узагальнені, але в кінцевому підсумку всі вони об'єднані кількома основними етапами. Дотримання цієї послідовності сприяє формуванню саме тесту, а не сукупності запитань у тестовій

формі, які можуть містити структурні або змістові дефекти, бути в цілому не валідними. Щоб створити надійний тестовий інструмент, необхідно визначити мету тестування; окреслити навчальний матеріал, рівень засвоєння якого належить перевірити; побудувати специфікацію тесту (визначити цілі, завдання, план, структуру тесту, зазначити вимоги та правила проведення тестування, обробки результатів та їх інтерпретації); вибрати формати тестових завдань; конструювати бази тестових завдань; конструювати тест (побудувати композицію тесту в цілому) та оцінити його валідність; визначити логістику тестування, час виконання тесту та темп виконання кожного із завдань; розробити інструктивні матеріали, форми бланку відповідей; провести тестування, дотримуючись правил і процедур тестування; обробити та проаналізувати результати; встановити валідність методу оцінювання [4, 38].

Доволі часто зміст самих тестів, формулювання тестових запитань мають помітний суб'єктивізм. Проте багато що також залежить від різних факторів, зокрема конкретної тестової системи, відрізка часу, який відводиться на контроль знань, структури запитань, включених у тестове завдання і т. д. Окрім того, висока ймовірність випадкового вибору правильної відповіді або здогадка про неї, відсутні умови для розвитку мовлення.

Але, незважаючи на вказані недоліки тестування, його переваги свідчать про доцільність використання цього методу контролю в загальноосвітніх школах. Серед таких переваг – універсальність, охоплення всіх стадій процесу навчання; велика об'єктивність і, як наслідок, більший стимул до пізнавальної діяльності учня; орієнтованість на сучасні технічні засоби, зокрема комп'ютерні тести; мінімізація негативного впливу на результати тестування таких чинників, як настрої, рівень кваліфікації та інші характеристики конкретного вчителя [5, 9].

Як було зазначено вище, наша основна мета – дослідити тестування як метод контролю граматичних знань, вмій та навичок учнів в загальноосвітній школі. Для цього сформовано експериментальні та контрольні класи, визначено за допомогою об'єктивних методів початковий рівень граматичних навичок учнів в обох класах, проведено навчальну роботу в експериментальних класах із впровадженням тестової методики, повторно визначено рівень граматичних знань учнів після закінчення експерименту, проведено кількісний та якісний аналіз, інтерпретацію отриманих фактів та сформульовано висновки і практичні рекомендації.

Експеримент проводили у двох класах – 5–А та 5–Г. Учні 5–Г класу як учасники експерименту протягом місяця вивчали граматичний матеріал, контроль за яким здійснювався за допомогою тестової методики. У групі 5–А класу використовували традиційні форми та методи контролю.

Спершу здійснено констатувальний експеримент. Перевірено рівень знань обох груп за допомогою низки граматичних вправ, спрямованих на виявлення рівня реальних знань учнів на момент початку нашого дослідження.

Наступним етапом стало проведення формувального експерименту, метою якого була розробка та перевірка ефективності використання тестів у формуванні граматичної компетентності учнів 5 класу в процесі вивчення англійської мови. З оперттям на результати констатувального експерименту та на відгуки і рекомендації вчителя вирішено проводити контроль граматичних знань та вмій учнів декілька разів за модуль, щоб закріпити попередні та краще засвоїти нові отримані знання.

Наприкінці дослідження контрольні та експериментальні класи написали контрольні зрізи, метою яких було з'ясувати ефективність пропонованої системи використання тестового контролю у процесі розвитку граматичної компетентності як основного показника якості знань учнів (експериментальний клас) порівняно з навчанням у традиційних умовах (контрольний клас).

Оскільки протягом місяця група 5–Г класу виконувала тестові завдання до кожної з граматичних тем, під час написання контрольних зрізів не виникло жодних проблем. Учні не боялися, адже вже були ознайомлені з таким видом контролю. Результати приємно вразили: по одному учневі написали тест на 12 балів і 11 балів, 2 учні – на 10 балів, 2 учні – на 9, 3 учні – на 8, 2 учні – на 7 та 1 учень – на 6 балів.

Дещо інша картина із результатами контрольних зрізів в експериментальному 5–А класі, де використовувалися традиційні методи контролю, – по двоє учнів написали на 11, 10 і 9 балів, 3 учні – на 7 балів, 1 учень – на 6 балів та 1 учень – на 5 балів.

Зобразимо наведені дані у формі таблиці:

Таблиця 2

**Рівні сформованості
граматичної компетентності учнів
після формувального етапу експерименту**

Рівні сформованості граматичної компетентності учнів	Експериментальна група (5–Г)		Контрольна група (5–А)	
	Кількість учнів	%	Кількість учнів	%
Високий	4	33,3	4	36,4
Достатній	7	58,4	5	45,4
Середній	1	8,3	2	18,2
Низький	0	0	0	0

Як бачимо з порівняльної таблиці результатів контрольних зрізів, після проведення формувального експерименту відсоток учнів, які навчалися на високому рівні, у ЕГ та КГ майже однаковий – 33,3% та 36,4%. Проте помітно різницю у відсотках учнів, що написали зріз на достатньому рівні. В експериментальній групі – це 58,4%, а у контрольній групі – 45,4%, що на 13% менше. На середньому рівні у ЕГ вчиться 8,3% учнів, тоді як у КГ – 18,2%. На низькому рівні не перебуває жоден учень в обох групах.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. На підсумковому етапі формувального експерименту на основі аналізу даних, здобутих у процесі виконання учнями завдань, підбито підсумки та узагальнено результати дослідного навчання.

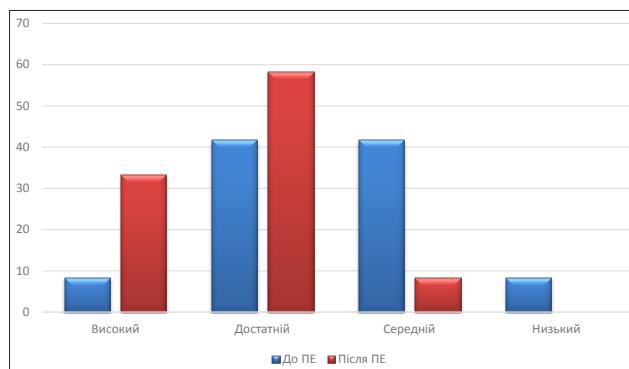

Рис. 1. Порівняльна характеристика граматичної компетентності експериментальної групи до та після педагогічного експерименту (у відсотках)

Для визначення динаміки розвитку граматичних умінь учнів 5-Г класу, які навчалися за експериментальною методикою, проведено кількісний

та якісний аналіз результатів констатувального і контрольного зрізів методом порівняльного аналізу. Зобразимо отримані дані у вигляді гістограми.

За даними порівняльної гістограми, рівень сформованості граматичних умінь учнів, які працювали за експериментальною методикою впровадження тестового контролю у навчальний процес, підвищився на 20%. На завершення дослідного навчання кількість учнів з високим показником рівня граматичної підготовки збільшилася на 25%, з достатнім – на 16,7%, із середнім – зменшилася на 33,4%, з початковим – на 8,3%.

Таким чином, результати експериментального дослідження підтверджують ефективність розробленої методики та доцільність її застосування на уроках англійської мови в загальноосвітніх школах.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в можливості розглянути та вдосконалити інші модернізовані форми та методи контролю знань учнів, проаналізувати їхню ефективність та порівняти із тестовою методикою контролю навиків учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аванесов В. С. Основы научной организации педагогического контроля в высшей школе / В. С. Аванесов. – М. : МИСиС, 1989. – 176 с.
2. Ким В. С. Тестирование учебных достижений : [монография] / В. С. Ким. – Уссурийск : Издательство УГПИ, 2007. – 214 с.
3. Коккота В. А. Лингво-дидактическое тестирование : [науч.-теор. пособие] / В. А. Коккота. – М. : Высш. шк., 1989. – 127 с.
4. Лукіна Т. О. Технології діагностики та оцінювання навчальних досягнень : [навч.-метод. матеріали] / Т. О. Лукіна. – К., 2007. – 62 с.
5. Майоров А. Н. Теория и практика создания тестов для системы образования / А. Н. Майоров. – М. : Интеллект-Центр, 2002. – 56 с.
6. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : [підруч. / під керівн. С. Ю. Ніколаєвої]. – 2-е вид. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.
7. Ніколаєва С. Ю. Практикум з методики тестування іншомовної лексичної компетенції (на матеріалі англійської мови) / С. Ю. Ніколаєва. – К. : ІЗМН, 1996. – 312 с.
8. Hughes A. Testing for Language Teachers / Arthur Hughes. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2003. – 256 p.

УДК 811.111'42'37"46"(045)

СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ВІК ЛЮДИНИ» У ЛІНГВОСЕМАНТИЧНОМУ ВИСВІТЛЕННІ

Пожар А. Б.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті досліджено становлення поняття «вік людини» у лінгвосемантичному висвітленні. Особливу увагу приділено історико-семантичному аналізу англійських лексем на позначення віку людини.

Ключові слова: поняття «вік людини», лінгвосемантичний аспект, лексичні засоби позначення віку людини.

Пожар А. Б. Становление понятия «возраст человека» в лингвосемантическом освещении. В статье рассматривается становление понятия «возраст человека» в лингвосемантическом освещении. Особое внимание уделяется историко-семантическому анализу английских лексем для обозначения возраста человека.

Ключевые слова: понятие «возраст человека», лингвосемантический аспект, лексические средства обозначения возраста человека.

Pozhar A. B. The formation of the "person's age" notion in lingual-semantic highlighting. The article deals with the formation of the "person's age" notion in lingual-semantic highlighting. Particular attention is drawn to the historical and semantic analysis of English labels for indicating the age of a person. The problem of the chosen theme is determined by the orientation of modern linguistic studies within the cognitive-discursive paradigm on the objective setting of the peculiarities of mental and verbal resources of the language to denote the main anthropological features of a person including the notion of age. The notion of "age" is in the centre of studies of many human sciences and its social and physical being, among which, first of all, psychology, pedagogy, sociology, philosophy, culture and philology.

The data obtained in the course of our research confirm that the notion of "age" plays an important role in the conceptualization of the world because on the basis of representations, knowledge, assessments associated with the age periods of person's life, there is an understanding of various phenomena of reality. Thus, the research results prove that "person's age" denotes an extremely important fragment of extra-ordinary reality which appears in the English-language picture of the world in connection with the fundamental categories of time, life and death.

Based on the results of our research it can be concluded that the content of the "person's age" notion has national, cultural and historical peculiarities. Comprehensiveness of the age-old sign gives the reason to consider "age" as the cognitive dominant of any culture and is actualized in the discursive space of culture by appropriate verbal and non-verbal means.

Key words: the "person's age" notion, lingual-semantic aspect, lexical means of identifying a person's age.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Поняття «вік людини» позначає надзвичайно важливий фрагмент позамовної дійсності, який в англійській картині світу постає з огляду на фундаментальні категорії часу, життя та смерті. Поняття «вік» є первинним для будь-якого етносу, воно відіграє важливу роль у концептуалізації світу, бо на підставі уявлень, знань, оцінок, пов'язаних з віковими періодами життя людини, відбувається осмислення різних явищ дійсності.

Актуальність обраної теми зумовлено спрямованістю сучасних лінгвістичних студій у межах когнітивно-дискурсивної парадигми на об'єктивне встановлення особливостей ментальних і вербальних ресурсів мови позначати основні антропологічні ознаки людини, до яких належить і поняття віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системні відношення лексико-семантичної групи «назви осіб за віком», а також в генетичному та порівняльно-зіставному аспектах стали об'єктом дослідження в дисертаціях Д. Кацкової [5], Л. Т. Костіної [6], В. І. Матвєєва [9], Г. А. Пуцягіна [10], Р. І. Хашимова [13]. Роботи зазначених авторів виконані з позицій системоцентричного підходу до мови; їхня загальна мета традиційна для структурно-семантичних досліджень: описати пристрій окремої

ділянки лексики, виявити системні зв'язки. У межах антропоцентричного підходу і принципів когнітивної лінгвістики виконано роботу А. Т. Ашхарової [2]. Порівняльні дослідження В. Г. Гака [4], Н. В. Соколетової, І. Ю. Проценко, М. А. Федорова, С. М. Белякова, Л. А. Новікової мають велике практичне і теоретичне значення. Лінгвістична інтерпретація та аналіз охоплює як всю категорію (О. В. Бахмет, В. О. Башеєва, Л. М. Ковальова, Н. В. Крючкова, А. П. Кудряшова, М. Г. Лебедько, О. С. Яковлева), так і деякі її аспекти (О. С. Бунєєва, Г. М. Васильєва, К. А. Власова, О. А. Погораєва, О. Є. Філімонова).

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – дослідити становлення поняття «вік людини» в лінгвосемантичному висвітленні та здійснити історико-семантичний аналіз англійських лексем на позначення віку людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вік – найважливіша характеристика людського існування, яка одночасно з індивідуальною поведінкою прогнозує і розвиток усього суспільства, що представляє собою різновікову структуру. Особливості культури конкретної спільноти часто базуються на специфіці відносин різних вікових груп. Уявлення людей про віки життя досить складні. У тлумачних словниках запропоновано два значення слова «вік»:

1) період, ступінь у розвитку, зростання когось або чого-небудь; 2) кількість прожитого часу, років. Відповідно до цих значень виділяють умовний, або вік розвитку, і абсолютний, тобто календарний, або хронологічний, вік відповідно. Розподіл людей на вікові групи досить умовний і ускладнений багатоаспектністю розгляду цієї категорії, що має різний понятійний обсяг в різних наукових сферах її вивчення. Критерії виділення того чи іншого вікового періоду різноманітні. Це і біологічні параметри, відповідно до яких виокремлюють так званий *біологічний вік*, обумовлений властивостями організму; *соціальний вік*, співвідносний з положенням людини в соціальній структурі суспільства; *психічний вік*, що визначається специфікою інтелектуального, емоційного і т. д. розвитку людини [3].

Категорія віку, крім усього, має культурну специфіку сприйняття. Кожній культурі притаманні свої вікові критерії, характеристики (як якісні, так і кількісні), своя вікова періодизація. Стереотипне уявлення про вік, що склалося в різних лінгвокультурах, відбивається в національних мовах. Методика вивчення вікових характеристик базується на експериментальних даних, спостереженні, анкетуванні, лексикографічному, дискурсивному аналізі, вивченні культурологічно забарвлених текстів.

Життя людини включає в себе кілька вікових етапів. Однак точно вказати їх кількість і чіткі часові межі досить складно. Вікові періоди утворюють нечітку безліч, схильну до впливу різноманітних культурно-історичних, власне соціальних, семіотичних, вікових та інших факторів. Усі ці фактори впливають на усвідомлення вікової структури суспільства, особливостей тих чи інших вікових груп і оцінне ставлення до них. Водночас у різних лінгвокультурних спільнотах існують і деякі стереотипні уявлення про вік, відображені в різних національних мовах.

Вікові аспекти життя людини мають культурно-історичну детермінованість. Вікові поняття (*дитинство*, *молодість* тощо) являють собою конкретно-історичну визначеність, що залежить від характеру і рівня розвитку всього суспільства [11, 14].

Категорія «віку» знаходиться в центрі вивчення багатьох наук про людину та її соціальне і фізичне буття, серед яких насамперед психологія, педагогіка, соціологія, філософія, культурологія та філологія. З орієнтацією на фізичний час життя людини як на головний вектор напрямку зміни вік також є об'єктом вивчення в біології, фізіології та медицині. Для окремих наук поняття вік є центральним: вікова педагогіка, вікова психологія та геронтологія. Такі науки, як політологія, право і економіка, використовують дані психології і фізіології про вікові особливості людини. Етнографи, історики і культурологи вивчають особливий феномен вікових норм. Такі вікові норми, або вікові ролі, є надбанням традиційної культури і водночас важливим фактором, що неординарно і неоднозначно впливає на життя і розвиток людей.

Можна стверджувати, що в будь-якій царині знання, пов'язаної з вивченням людини і її діяльності, необхідний облік вікової періодизації та пов'язаних

з нею змін (будь-яких змін – від придбання нових психічних функцій до зміни місця в структурі суспільного виробництва).

Вік людини і його значення розрізняють залежно від епохи і типу культури. На різних історичних етапах розвитку суспільства вік по-різному сприймався суспільством. Спершу це було обумовлено тривалістю життя. Є дані про те, що, наприклад, середня тривалість життя в Стародавній Греції була близька до 18 років, у Стародавньому Римі – 22, у розвинених країнах Західної Європи в середні віки і в епоху Відродження – 35, всередині XIX століття – 40, а всередині XX – 70 років.

Відмінним може бути усталений у суспільстві спосіб обчислення прожитих людиною років. Специфічний підхід до рахунку віку виявляється, наприклад, у традиції бірманців, які живуть на острові М'єй: новонародженому приписують 60 років і з кожним прожитим роком його вік зменшується. З досягненням «нульового» віку додають ще 10 років і т. д., а вік літніх людей окреслюють як «народжений тричі».

Для традиційних культур Сходу, де поширене уявлення про життя як про циклічний, а не як про лінійний процес, характерно використання умовного (соціально значимого) числа років замість обчислення по роках. Люди похилого віку в Абхазії, наприклад, називають своїм віком 100 і більше років, хоча це не відповідає реально прожитим рокам.

Історія формування поняття «вік» заглиблена у століття. Для різних епох характерно різне сприйняття як кількісних, так і якісних характеристик вікових періодів. Як зазначає В. Фойт, «класифікація вікових груп впливає з певних змін соціальних і біологічних функцій, змін, які спричиняють поділ людей на немовлят, дітей, підлітків, дорослих і, нарешті, людей похилого віку. Однак навіть в культурах, які представляють в загальному ту саму цивілізацію, конкретні системи вікових груп можуть досить помітно відрізнятися» [12, 183].

Аналогія між віками життя і зміною сезонів року (порівняння *дитинства* і *юності* з весною, *молодості* – з літом, *зрілості* – з осіннім періодом і *старості* – із зимою) сягає своїм корінням в старовину, але і сьогодні є дуже популярною і активно використовується в художній літературі [1, 216–220].

В античності вікова структура суспільства вже інша, вона не включає елементи ритуалу, як в первісному суспільстві. Центральне місце в суспільному житті посідала зріла людина, оскільки серед завдань держави є підтримання та розвиток військової могутності. Змінюється становище старих людей. Якщо в первісному суспільстві ми бачимо старезну і непридатну до активного громадського життя людину, то в античній Греції вона стає важливою фігурою – старійшиною, позаяк саме *старість* асоціюється в древніх греків з мудрістю.

Для людини середньовіччя тема віків життя була надзвичайно популярна, що знайшло відображення в народному мистецтві і в роботах професійних художників. Цікаво, що живопис раннього середньовіччя зображував людину будь-якого віку (і дитину, і старця) дорослою. Розпізнати вік людини можна було тільки за деякими атрибутами одягу і предметного середовища. Наприклад, школяр зображувався з книжкою, а біля старця стояла смерть з косою тощо.

Віки життя в цю епоху дуже часто плуталися: *отроцтво* і *юність* підбивалися під загальне поняття *дитинство*, що добре видно на прикладі середньовічних шкіл та університетів, які не будувалися за віковим принципом і в одному класі могли вчитися учні різного віку. *Дитячий* вік був обумовлений залежністю від сеньйора, що свідчило про пріоритет станового поділу суспільства як одного з головних чинників, що визначають вікові рамки. Містицизм у сприйнятті *віку* характерний також для Середньовіччя. Проблеми старіння, пошук еліксиру життя – це актуальні питання для того часу.

У середні віки істотний вплив мав містичний світогляд, який торкнувся і вікової тематики, зокрема питання взаємовідносин *молодості* і *старості*, спроби повернути молодість і продовжити життя [8, 180]. У середні віки у Франції, як зазначає Ф. Арієс, поширено періодизації «віків життя», засновані на числовому символізмі (наприклад, на збіганні числа вікових груп і числа планет або знаків зодіаку і т. п.). Так, одна з подібних періодизацій виділяла 7 вікових груп відповідно до 7 планет; інша класифікація розділяла життя людини на 12 періодів відповідно до 12 місяців року або 12 знаків зодіаку. Подібні вікові періодизації – умовні і із сучасного погляду наївні і беззмістовні, оскільки не відображають ні реальних біологічних вікових змін, ні соціальних функцій, властивих людям того чи іншого віку.

У середньовічних наукових періодизаціях використовувалася в основному латинська термінологія. При цьому французька мова відображала зовсім іншу, більш реалістичну вікову періодизацію. «У XVI столітті, коли запропоновано перекласти цю термінологію французькою мовою, виявилось, що у французькій мові, а отже, і у французькому слововживанні значно менше слів цього типу, ніж в латинській, принаймні ніж у вченій латині ... У французькій мові ми маємо великі труднощі, ніж в латині, так як в латині є найменування для 7 вікових груп життя (як і для 7 планет), тоді як у французькій тільки 3 найменування, а саме *дитинство*, *молодість* і *старість*» [1, 229].

В епохи Відродження і Просвітництва відбулася зміна вікової самосвідомості, яка торкнулося вікових меж життя. Також змінилося і становище дітей у суспільстві, що відбилося в літературі. Якщо класицизм не торкався поезії *дитинства* (його цікавило загальне, зразкове в людях, а *дитинство* уявлялося як вікове ухилення від норми), то просвітители першими почали створювати дидактичну літературу, літературу для дітей. Але саме романтики висвітлили *дитинство* як дорогоцінний світ у собі, глибина і краса якого притягує людей. Усі відносини між віками немовби «перевернулися». Тепер *дорослість*, а не *дитинство* постала як збиткова пора, яка втратила безпосередність і чистоту *дитинства* [1, 237–245].

Старість як особливий період розвитку людини еволюціонувала: починалася вона досить рано і досить тісно примикала до молодості. Наприклад, «піжони» Мольєра – ще досить молоді люди, адже старість тоді розуміли не як дряхлість, а як процес старіння, який дійсно починався задовго до настання самої старості. Випадіння волосся, носіння бороди,

та й, зрештою, просто лисина вважалися атрибутами старої людини. Зі старістю асоціювалися побожність і балакучість, аморфний спокій і млява книжність.

Уже в кінці XIX – початку XX ст. ставлення до *старості* знову змінилося. Усталився погляд на *старість* як на рівноправний період, самоцільний і особливий за своїми характеристиками. Що стосується *молодості*, то від романтиків «бурі і натиску» (початок XIX століття) і до теперішнього часу *молодість* вважають часом внутрішньої кризи, оскільки пов'язують з ним пошук свого шляху в дорослому житті [11, 5–16].

У традиційному суспільстві вік визначає соціальний статус і міру поваги до людини: ті, хто вже досягли *старості*, пошановані, як мудреці, їм делеговано право розв'язання значної кількості громадських проблем, вирішення суперечок і умиротворення супротивників.

Вікові аспекти життя людини мають соціальне походження. Відмічено, що вікові поняття в багатьох мовах спочатку позначали не так «календарні терміни», як суспільне становище, соціальний статус (наприклад, давньоруське *юнак* буквально має значення «не має права, говорити», означало «раб», «слуга», «працівник», «княжий воїн»). Звичайно, з плином часу, соціальними, історичними, політичними та економічними змінами, що відбуваються, зазнає змін і сама суть слова. Таким чином, вікові аспекти життя людини мають соціальне походження і культурно-історичну детермінованість [11, 5–16].

Отже, віковий континуум у результаті тривалого досвіду розділений людиною з міркувань зручності на градуйовані дискретні відрізки, концептуалізація яких (у вигляді вікових концептів) в процесі когнітивної діяльності людини є культурно-значимою.

Процес розвитку єдиний і безперервний, його розподіл на стадії умовний. Адже кожна стадія несе залишок пройденого етапу і початок майбутнього. Компоненти вікової шкали виявляють рухливість. Їхня відносна актуальність може змінюватися під впливом кількох факторів: 1) зміни ідеології; 2) зміни політичного устрою; 3) зміни суспільних і культурних цінностей [7].

Крім цього, у різних культурах (або навіть в одній, але в різні історичні епохи) може варіюватися віднесення людини того чи іншого віку до тієї чи іншої вікової групи (наприклад, вік, який вважають «зрілим» в Україні, сприймають як «молодий» на заході і в США, оскільки в Україні люди раніше вступають в шлюб і народжують дітей).

Національно-культурну специфіку може також мати уявлення про особливості тих чи інших вікових груп і пов'язана із цим позитивна чи негативна оцінка певного віку. Для кожного віку характерний свій середній біологічний статус, своя структура пізнавальних, вольових, емоційних властивостей, форм поведінки і сприйняття життя.

Конкретно-історичний підхід до ролі вікових груп в суспільстві на різних етапах його розвитку дав змогу встановити, що статус вікових періодів, а також специфіка переходу від попередніх фаз розвитку до наступних залежить від історичного етапу розвитку суспільства, його економіки, культурних, соціально-психологічних та інших особливостей.

Аналізуючи історико-семантичний аспект англійських лексем, в англійській мовній картині світу виділяють такі етапи життя людини: *infancy (babyhood)* – «дитинство, раннє дитинство»; *childhood* – «дитинство»; *puberty (teens)*, *adolescence* – «підлітковий вік, рання молодість»; *youth* – «молодість»; *maturity (adulthood, middle age)* – «зрілість, дорослість, або середній вік» і *old age (elderliness)* – «старість». Аналіз тлумачень значень слів, що позначають ці періоди, виявляє нечіткість або цілковиту відсутність будь-яких кордонів, що відокремлюють один віковий період від іншого. Звертає на себе увагу те, що віки визначені або один щодо іншого, або щодо початку і закінчення життя, і виключно рідко межа періоду має встановлене числове вираження [14]. У лексико-семантичних групах назв осіб – носіїв відповідних вікових груп – основними словами є: 1) для *infancy, babyhood* – *babe, baby, infant* (дитя, малюк, немовля); 2) для *childhood* – *child, boy, girl* (дитина, хлопчик, дівчинка); 3) для *puberty, teens, adolescence* – *teenager, adolescent* (підліток); 4) для *youth* – *young man, young lady (girl)* (молода людина – для осіб обох статей, або збірно – юнацтво; юнак, дівчина); 5) для *maturity, adulthood, middle age* – *adult, man, woman* (доросла людина, чоловік, жінка); 6) для *old age, elderliness* – *old man, old woman, senior* (старий, стара, старий, літня людина).

Висновки та перспективи подальших досліджень. З усього сказаного можна зробити висновок, що зміст поняття «вік людини» має національну, культурну та історичну специфіку. Вікова свідомість залежить від колективного досвіду. Всеосязність вікової ознаки дає підставу вважати «вік» когнітивною домінантою будь-якої культури, яку актуалізовано в дискурсивному просторі культури відповідними вербальними та невербальними засобами.

Уявлення про вік – цілісне і єдине у свідомості носія. Це впливає з того, що носії мови не усвідомлюють багатозначність цього слова, оскільки мають справу не із системою мови, а із реалізацією цієї системи, тобто промовою. Як і будь-яке інше уявлення, уявлення про вік – стійке і здатне змінюватися, збагачуватися, розширюватися.

У повсякденному житті людині властиво підходити до якісної і кількісної оцінки свого і чужого віку суб'єктивно, ґрунтуючись на численних набутих установах, забобонах і стереотипах. У науці ж усталився так званий об'єктивно-нормативний підхід до визначення віку, який використовує масові обстеження і метод статистичних показників. Цей підхід заснований на дослідженні поточного стану в біологічному, психологічному чи соціальному розвитку людини і порівнянні цього стану з нормативними характеристиками, встановленими для різних хронологічних вікових категорій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арьес Ф. Возрасты жизни / Филипп Арьес // Философия и методология истории. – М. : Прогресс, 1977. – С. 216–245.
2. Ашхарова А. Т. Концепт «дитя» в русской языковой картине мира : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / А. Т. Ашхарова. – Архангельск, 2002. – 185 с.
3. Бочаров В. В. Антропология возраста / В. В. Бочаров. – СПб., 2001. – 196 с.
4. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология (на материале французского и русского языков) / В. Г. Гак. – М. : Международные отношения, 1977. – 264 с.
5. Кацкова Д. Имена возраста в русском и словацком языках : автореф. дисс. ... канд. филолог. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык», 10.02.03 «Славянские языки» / Дарина Кацкова. – М., 1987. – 19 с.
6. Костина Л. Т. Исследование группы прилагательных возраста в современном английском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». – М., 1978. – 17 с.
7. Крючкова Н. В. Концепты возраста (на материале русского и французского языков) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Надежда Владимировна Крючкова. – Саратов, 2003. – 252 с.
8. Лебедько М. Г. Время как когнитивная доминанта культуры. Сопоставление американской и русской темпоральных концептосфер / М. Г. Лебедько. – Владивосток, 2002. – 244 с.
9. Матвеев В. И. Структура семантического поля возраста человека (на материале русского, украинского и английского языков) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Владимир Иванович Матвеев. – К., 1984. – 276 с.
10. Путягин Г. А. О принципах организации групп в лексической системе (на материале имен существительных, называющих человека по возрасту, росту, степени физической силы и степени физической красоты) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Г. А. Путягин. – Воронеж, 1975. – 22 с.
11. Толстых А. В. Возрасты жизни / А. В. Толстых. – М. : Молодая гвардия, 1988. – 221 с.
12. Фойт В. Семиотика и фольклор / Вильмош Фойт // Семиотика и художественное творчество. – М. : Наука, 1977. – С. 171–192.
13. Хашимов Р. И. К вопросу о формировании русской возрастной лексики (историческое формирование и современное функционирование возрастных наименований несовершеннолетних детей) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Р. И. Хашимов. – М., 1973. – 21 с.
14. Щербо П. А. Особенности вербализации концепта – возраст в системах типологически разных языков (на материале английской, французской и русской лексики) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / П. А. Щербо. – М., 2008. – 26 с.

GRADABLE ADJECTIVES IN LANGUAGE AND SPEECH

Polonska I. P.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

The article shows correlation between different types of English gradable adjectives in language, pays special attention to the emotional aspect of adjectives in speech, examines the role of the context in amplifying the emotive component of gradable adjectives. We believe that some adjectives like **beautiful**, **shocking** may be treated as both scale and limit adjectives. They refer to the group of scale adjectives because they are used in comparative and superlative forms and are modified by adverbs which express a high degree (extremely beautiful/shocking, very beautiful/shocking), a medium degree (quite beautiful/shocking, rather beautiful/shocking) and a small degree (slightly shocking). **Beautiful** means "extremely nice", **shocking** has a meaning of "very bad, very upsetting", thus they can be modified by "highest degree" adverbs (absolutely beautiful, utterly beautiful, extremely beautiful/shocking) and by "closeness to the highest degree" adverbs (almost beautiful). This clearly demonstrates that these adjectives also refer to the group of limit adjectives. If we take pure limit adjectives, we can see that they are modified only by "highest degree" and "closeness to the highest degree" adverbs.

While conducting our research, we found out some specific speech means of expressing the highest degree of adjectives whose meaning already contains the idea of an absolute degree in language. The adjective **ridiculous** belongs to the class of causative emotional adjectives, which describe psychological states caused, stimulated by something. **Ridiculous** means "extremely stupid" and is negative. The use of comparative **worse than ridiculous** makes the meaning even stronger. The context has the ability to highlight a particular meaning element of gradable extreme adjectives.

Key words: adjectives, emotions, context, speech.

Полонська І. П. Градуальні прикметники в мові та мовленні. У статті продемонстровано кореляцію між різними видами англійських градуальних прикметників в мові, особливу увагу приділено емоційному аспекту прикметників в мовленні, досліджено роль контексту в посиленні емотивного компонента градуальних прикметників.

Ключові слова: прикметники, емоції, контекст, мовлення.

Полонская И. П. Градуальные прилагательные в языке и речи. В статье продемонстрирована корреляция между различными видами английских градуальных прилагательных в языке, особое внимание уделено эмоциональному аспекту прилагательных в речи, исследована роль контекста в усилении эмотивного компонента градуальных прилагательных.

Ключевые слова: прилагательные, эмоции, контекст, речь.

Analysis of recent research and publications. Adjectives are one of the largest word classes in the English language, possessors of different abilities and carriers of diverse meanings. Overall, adjectives are highly complex and significantly less studied than other major lexical categories. At the present time they are an area of research of such linguists as Thomas Berg, Adrian Brasoveanu, Anna Goy, Chris Kennedy, Richard Larson, Marcin Morzycki, Loise McNally, Jessica Rett, Gina Taranto, Adam Zachary Wyner and others. In recent research, the main effort has been made to study various semantic classes of adjectives and their syntactic distribution. Researchers in the field of syntax and semantics of adjectives address such questions as the internal and external syntax of adjectives, attributive vs. predicative adjectives, prenominal vs. postnominal adjectives, structure-meaning correlations etc.

Defining the problem and argumentation of the topicality of its consideration. Language can be looked at as a means of giving and receiving information. But language is more than this: it is communication between people. It often expresses the emotions and attitudes of the speaker and he or she often uses it to influence the attitudes and behaviour of the hearer [1, 117]. Emotionality used to be regarded as a pure psychological phenomenon. Nowadays the problem of

emotivity of the word is actively studied by linguistics. Nevertheless, most researchers focus mainly on the emotive component in the semantic structure of words. No study has so far dealt in a comprehensive way with emotive words in speech. Studying such words from both language and speech perspective will provide linguists with a better insight into their nature.

The aim of this study is to look at adjectives as words whose function is to express emotions and to find out how speech affects their emotive component. The scope of the present analysis is limited to one subclass of adjectives – to gradable adjectives.

The outline of the main research material. Gradability has been the object of a fair amount of research. In spite of the fact that gradability does not characterise adjectives as a class, it is an important semantic property of a large subset of adjectives in many languages. Adjectives can be classified into two subgroups: non-gradable and gradable. Adjectives are non-gradable if their meaning cannot have different degrees. For instance, the adjective *chemical* belongs to the group of non-gradable adjectives because things (reactions, symbols, solutions, weapons, science, engineering, etc.) are either chemical or not chemical, there are no degrees in between. This group mostly includes "technical adjectives" (*atomic*,

nuclear) and adjectives denoting origin (Chinese, Danish). Other examples of non-gradable adjectives are "*classical ballet*", "*daily newspaper*", "*pictorial atlas*" etc. They are resistant to the main criterion of gradability, i.e. they do not combine with degree modifiers.

Most adjectives in the English language are gradable. That is, their meaning can have different possible degrees of strength. They can therefore be used with adverbs which express these different degrees. Gradable adjectives can be divided into two types: scale adjectives and limit adjectives.

Scale adjectives, which constitute the biggest group of adjectives in the English language, can have many different degrees and can be used in comparative and superlative forms. Scale adjectives are modified by such adverbs as *extremely*, *incredibly*, *very* etc., *quite* (American English) to express a high degree; *fairly*, *pretty* (informal), *quite*, *rather* to express a medium degree, *slightly*, *a little*, *a bit* (informal) to express a small degree. For example, the weather can be *very hot*, *extremely hot*, *incredibly hot*, *rather hot*, *a little hot*, etc. It is interesting to note that in American English *quite* is used with scale adjectives to express a high degree, while in British English it is used with scale adjectives to express only a medium degree. An American person, for instance, would be pleased to be told that a new suit was quite nice, but a British person might think that the speaker did not really like it very much.

Let us illustrate the use of scale adjectives with modifiers in the context.

"(...) Now, this puts a **very powerful** weapon into our hands (...)" (5, 742)

"Yes, it's **pretty clear** what happened," assented the detective" (2, 473)

Limit adjectives are adjectives whose meaning already contains the idea of an absolute degree. These adjectives can be used with such adverbs as *absolutely*, *completely*, *utterly*, etc. to express the "highest" degree (*That was absolutely impossible*) or *almost*, *nearly*, *practically*, *virtually* to express "closeness to the highest" degree (*It is almost impossible to say*). Limit adjectives usually do not form comparison. The study shows that all limit adjectives have a high correlation with scale adjectives.

The list given above is open and therefore can be added with other descriptive words. We believe that some adjectives like *beautiful*, *shocking* may be treated as both scale and limit adjectives. They refer to the group of scale adjectives because they are used in comparative and superlative forms (*beautiful – more beautiful – most beautiful*, *shocking – more shocking – most shocking*) and are modified by adverbs which express a high degree (*extremely beautiful/shocking*, *very beautiful/shocking*), a medium degree (*quite beautiful/shocking*, *rather beautiful/shocking*) and a small degree (*slightly shocking*). *Beautiful* means "extremely nice", *shocking* has a meaning of "very bad, very upsetting", thus they can be modified by "highest degree" adverbs (*absolutely beautiful*, *utterly beautiful*, *extremely beautiful/shocking*) and by "closeness to the highest degree" adverbs (*almost beautiful*). This clearly demonstrates that these adjectives also refer to the group of limit adjectives. If we take pure limit adjectives, we can see that they are modified only by "highest degree" and "closeness to the highest degree" adverbs. So it is incorrect to say "*I was very delighted with the present*", we must say "*I was absolutely delighted with the present*".

Gradable Adjectives

Scale Adjectives	Limit Adjectives
angry	furious/livid
annoyed	exasperated
bad/unpleasant	abysmal/awful/deplorable/ dreadful/ ghastly/horrible/terrible
beautiful	gorgeous/ravishing
big	enormous/giant/gigantic/massive
clean	immaculate/spotless
cold	freezing
cruel	atrocious
different	disparate
dirty	filthy
disappointed	gutted
exciting	thrilling
frightened/scared	terrified/petrified
funny	hilarious
generous	lavish
good	brilliant/excellent/fabulous/ fantastic/ great/marvellous
hot	blistering/boiling
hungry	famished/starving
important	crucial/vital
impressive	spectacular
interesting	fascinating
loud	deafening/ear-splitting/resounding
painful	excruciating
pleasant	delightful/enchanting
pleased	delighted
poor	destitute/impoverish/penurious
shocking	outrageous/staggering
silly/foolish	fatuous/ludicrous/ridiculous
small	diminutive/fractional/infinitesimal/ minuscule(miniscule)/tiny
strange	bizarre/weird
surprising	amazing/astonishing/astounding/ unbelievable
tasty	delicious/scrumptious
thin	emaciated
tired	exhausted/fatigued
thirsty	parched
ugly	hideous/repulsive
unhappy	wretched
unusual	freak
weak	feeble

Scale adjectives	Limit adjectives
nice	beautiful
beautiful	gorgeous/ravishing
bad/upsetting	shocking
shocking	outrageous/staggering

Within the group of limit adjectives there is the subgroup of adjectives which have extreme meanings and are called extreme adjectives. They are usually used with "highest degree" adverbs (*absolutely, completely, utterly*), which give additional emphasis to extreme adjectives, intensify the meaning of the words they modify. These adverbs have the effect of underlining or "pushing" an emotion which is already high up on a scale. They further emphasize that a situation is unusual, that emotions are very strong. It is important to note, however, that extreme adjectives are not usually used with "closeness to the highest degree" adverbs mentioned above.

Gradability includes comparison. But, as we have already mentioned, limit adjectives do not usually have comparative and superlative forms. As far as extreme adjectives are concerned, they can be described as implicit superlatives, since they express a superlative degree of a feature [2, 216]. The word *boiling* itself automatically means "extremely hot", *destitute* – "extremely poor", *exhausted* – "extremely tired", *famished* – "extremely hungry", *feeble* – "extremely weak", *freezing* – "extremely cold", *hideous* – "extremely ugly", *hilarious* – "extremely funny", *infinitesimal* – "extremely small", etc. Here are some examples of extreme adjectives in the context.

"Ah, Mr. Holmes," said he heartily as my friend entered, "I am **delighted** to see you" (4, 431)

"You appear to be **astonished**," he said, smiling at my expression of surprise (3, 21).

"Isn't it **gorgeous**!" said Holmes, grinning over his coffee cup (7, 126).

Extreme adjectives are extensive not only in characters' speech, they are widely used by the narrator to show different emotions.

Hawkins is **furious** because they have distracted him (9, 561).

So **thrilling** had the man's narrative been and his manner was so impressive that we had sat silent and absorbed (3, 82).

I was much **astounded** by this programme, though I remembered that Holmes had said to Stapleton on the night before that his visit would terminate next day (5, 751).

While conducting our research, we found out some specific speech means of expressing the highest degree of adjectives whose meaning already contains the idea of an absolute degree in language. Let us look at the following example.

"We have done something **worse than ridiculous** already," the second officer said (8, 177).

The adjective *ridiculous* belongs to the class of causative emotional adjectives, which describe psychological states caused, stimulated by something. The emotional component of English adjectival lexemes directly actualizes the subject's positive or negative attitude to the object which he or she perceives. Emotions appear in two main categories. That is why a certain kind of emotion has either positive or negative colouring. *Ridiculous* means "extremely stupid" and is negative. The use of comparative *worse than ridiculous* makes the meaning even stronger. The context has the ability to highlight a particular meaning element of gradable extreme adjectives.

In speech, some extreme adjectives are only emotionally coloured, they retain very little meaning and are simply emphatic equivalents of *good*.

"**Wonderful!** Cried Hopkins. "**Wonderful!**" (6, 571)

"Oh, **splendid**," cried Ruby. "Oh, I wish you'd do it to this company" (1, 57).

Conclusions and perspectives of further research in this field. In this article, we have attempted to show the relationship between different types of gradable adjectives and have illustrated that some adjectives can function as both limit and scale. Meanings are considered to be dynamic and sensitive to contextual demands, rather than fixed and stable. We have tried to demonstrate that speech, the context are able to significantly impact strong adjectives, with contrary effects. On the one hand, they can add force to certain already very strong adjectives. Conversely, in speech some extreme adjectives have little meaning apart from their emotive force. In the future an interdisciplinary approach to the problem of emotional aspects of gradable adjectives can be adopted, which may push the knowledge about these adjectives in new directions. The emotion vocabulary of a language is influenced by linguistic, psychological and cultural factors [3, 348]. The universality versus specificity of emotions across cultures and languages can also be a topic for further investigations.

REFERENCES

1. Cruise D. A. Lexical Semantics / D. A. Cruise. – Cambridge : Cambridge University Press, 1986. – 313 p.
2. Leech G. A Communicative Grammar of English / Geoffrey Leech, Jan Svartvik. – Abington : Routledge, 2003. – 304 p.
3. Vainik E. Emotions, emotion terms and emotion concepts in an Estonian folk model / Ene Vainik // *Trames*. – 2002. – Vol. 6. – No. 4. – P. 322–341.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE EXAMPLES

1. Chesterton G. K. The Innocence of Father Brown / G. K. Chesterton // The Penguin Complete Father Brown. – Harmondsworth, 1981. – P. 9–168.
2. Chesterton G. K. The Secret of Father Brown / G. K. Chesterton // The Penguin Complete Father Brown. – Harmondsworth, 1981. – P. 461–588.
3. Doyle A. C. A Study in Scarlet / Arthur Conan Doyle // The Penguin Complete Sherlock Holmes. – Harmondsworth, 1981. – P. 15–86.
4. Doyle A. C. Memoirs of Sherlock Holmes / Arthur Conan Doyle // The Penguin Complete Sherlock Holmes. – Harmondsworth, 1981. – P. 335–480.
5. Doyle A. C. The Hound of the Baskervilles / Arthur Conan Doyle // The Penguin Complete Sherlock Holmes. – Harmondsworth, 1981. – P. 669–766.
6. Doyle A. C. The Return of Sherlock Holmes / Arthur Conan Doyle // The Penguin Complete Sherlock Holmes. – Harmondsworth, 1981. – P. 483–665.
7. Doyle A. C. The Sign of Four / Arthur Conan Doyle // The Penguin Complete Sherlock Holmes. – Harmondsworth, 1981. – P. 89–158.
8. Hemingway E. The trick of El Sordo on the Hilltop / Ernest Hemingway // *Modern War Stories*. – New York, 1993. – P. 174–181.
9. O'Brien T. Stocking / Tim O'Brien // *Modern War Stories*. – New York, 1993. – P. 552–553.

УДК: 811.111'373'275

ДИСКУРСИВНО-АНАЛІТИЧНІ АСПЕКТИ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОНАЛЬДА ТРАМПА

Потятиник У. О.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Оршинська Т. З.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті зроблено спробу проінтерпретувати деякі найвиразніші та найрепрезентативніші характеристики комунікативної поведінки Дональда Трампа під час його виступів протягом передвиборчої кампанії та після обрання на посаду президента. Крізь призму критичного дискурс-аналізу розглянуто ефективне використання Трампом афективного компоненту комунікації, зокрема повторів, гіперболізації, а також маніпулятивного звертання до дихотомії «Ми» та «Вони».

Ключові слова: КДА, повтор, гіпербола, протиставлення «Ми» та «Ви», «пробна куля».

Потятиник У. А., Оршинская Т. З. Дискурсивно-аналитические аспекты коммуникативного поведения Дональда Трампа. В данном исследовании предпринята попытка интерпретации самых ярких и репрезентативных характеристик коммуникативного поведения Дональда Трампа, которые проявляются во время выступлений перед президентскими выборами и после них. Посредством критического дискурс-анализа авторы рассматривают эффективность использования Трампом аффективного компонента коммуникации, в частности повторений, гиперболизации, а также манипуляции дихотомией «Мы» и «Они».

Ключевые слова: КДА, повтор, гипербола, дихотомия «Мы» и «Они», «пробный шар».

Potiatynyk U. O., Orshynska T. Z. Discourse-analytical perspectives of Donald Trump's communicative behavior. The study explores the issue of effectiveness of Trump's language and addresses linguistic means that contribute to making him appealing to his base. The authors work on a premise that the candidate appeals primarily to emotions over logic and thus examine instances where Trump persuades – and manipulates – the public by generating a powerful emotional response in them. Although ways in which he exploits emotions can take many different forms, the paper limits its scope to Trump's use of repetitions, hyperbole and exaggeration and his propensity to pit his supporters against his critics, i.e. Us vs. Them. The corpus demonstrates that activating these (and other) affective components of communication is, for the most part, deliberate and strategic for Trump, although it is also true that appeal to emotions is natural and often intuitive on his part. Repetitions, our data suggest, make sure that certain ideas become permanent in the minds of prospective voters and that way it is easier to associate opponents with something negative. Hyperbole in Trump's discourse has been shown to take different forms and serve several functions. It is revealed that hyperbolic utterances contribute a sense of vagueness and underspecificity and that by resorting to hyperbolization, Trump safeguards his credibility although many of his statements are factually not accurate or even untrue. Finally, the paper shows that, as a demagogue, Trump appears to exploit the potential of the We vs. Them juxtaposition to the full. This strategy seems particularly useful for a politician who uses fear and anger to malign different minority groups in society. The methodological framework used in the study is critical discourse analysis (Fairclough, van Dijk, Wodak, van Leeuwen etc.)

Key words: CDA, repetition, hyperbole, We vs. Them juxtaposition, "trial balloon".

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Увагу в дослідженні сфокусовано на комунікативній поведінці Дональда Трампа, який здобув президентське крісло на виборах у листопаді 2016 р. Трамп, обійшовши своїх суперників у праймеріз (попередніх виборах), був номінований кандидатом у президенти від Республіканської партії. Його успіх неабияк здивував багатьох, насамперед аналітиків, політологів, журналістів та політиків (до того ж по обидва боки політичного спектру), оскільки цей кандидат, здавалось, не був ані достатньо кваліфікованим, ані володів відповідними рисами характеру, щоб обіймати найвідповідальнішу посаду в країні. Попри те, його очевидна некомпетентність мало позначилась на неабиякій популярності серед чималого сегменту американського

електорату. Експерти наводили низку чинників, які, на їхнє переконання, відіграли ту чи іншу роль у його дивовижній популярності: статус аутсайдера в американському політикумі, успіх у бізнесі, імідж телезірки та відомої особистості в Америці завдяки тому, що він упродовж багатьох років був ведучим популярної передачі *The Apprentice*. Однак логічно припустити, що, крім окреслених факторів, ваги набували й інші чинники, які в кінцевому результаті забезпечили політичний тріумф Трампа. Зокрема, значну роль, з нашого погляду, відіграла особлива комунікативна поведінка цього претендента на найвищий пост у країні. Аби перевірити це припущення, у пропонованій розвідці спробуємо, опираючись на корпус публічних висловлювань колишнього кандидата, а нині президента США, проінтерпретувати

привабливість його персони з позиції дискурсивних особливостей. У дослідженні взято до уваги широкий спектр висловлювань Трампа під час мітингів, зустрічей із виборцями, інтерв'ю, теледебатів, прес-конференцій тощо. **Актуальність** дослідження пояснюємо тим, що досі політологи, медійники, аналітики та ін. не можуть збагнути т. зв. «феномен Трампа», тобто відповісти на питання, за рахунок чого він здобув президентське крісло. З'ясування дискурсивних аспектів його поведінки є доконечною ланкою в багатоелементному ланцюгу політичних, медійних, культурних, соціопсихологічних, демографічних тощо чинників, які позначились (і досі позначаються) на рівні його підтримки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З появою Трампа на арені політичного дискурсу і зі збільшенням його шансів на перемогу низка науковців намагалася з'ясувати роль мовних чинників у привабливості його персони для виборців. Зокрема, Джордж Лакоф аналізує когнітивні особливості впливу комунікативної поведінки Трампа на електорат, а саме які когнітивні структури він (свідомо чи підсвідомо) задіює, коли апелює до своїх прихильників (фрейми, культурні наративи, прототиби), і як, власне, це відбувається на концептуальному рівні [11; 12; 13; 14]. З іншого боку, Д. Таннен з перспективи лінгвопрагматики досліджує непрямі висловлювання Трампа і детально зосереджується на «метаповідомленні» (metamessage) у його висловлюваннях [20]. Зі свого боку, в аналізі дискурсивної, серед усього й риторичної, поведінки Трампа ми брали за методологічну основу підхід критичного дискурс-аналізу (надалі КДА) (Fairclough, van Dijk, Kress, Hodge, van Leeuwen), який, з нашого погляду, ще недостатньо залучали до аналізу мовленнєвої поведінки Трампа, хоча й він володіє чималим потенціалом для власне таких досліджень, і який справедливо вважають одним із найбільш оптимальних аналітичних парадигм у тлумаченні політичного та ідеологічного дискурсу. КДА виник і сформувався як метод, що націлений на з'ясування, яким способом і з якою мотивацією індивідууми як окремі члени дискурсивної спільноти, а також її інституції використовують мову [3; 5; 6]. При цьому суспільний дискурс трактують як актуалізацію суспільної практики [5; 6]. Дослідники, що працюють в межах КДА, роблять акцент на з'ясуванні суспільних проблем, і особливо ролі дискурсу в продукуванні та відтворенні механізмів суспільного контролю та домінування [3, VIII]. Як наслідок, вивчення особливостей тексту і контексту з позиції КДА неодмінно соціополітично та ідеологічно мотивоване, що є релевантним для пропонованої розвідки. Дискурс, у який «включений» і який генерує політик, перебуває на перетині ідеологічних, культурних та моральних питань з-поміж багатьох інших.

Мабуть, можна сміливо стверджувати, що існує небагато суспільних ситуацій, де мовна поведінка є мало чи не визначальною, ніж у політиці. Про кандидатів на виборну політичну посаду інколи судять насамперед з того, що і як вони говорять. Належні до тієї чи іншої партії політики, репрезентуючи ідеологію своєї партії, часто не мають особливого

«простору для маневру» щодо висловлюваних ідей, тобто власне змісту пропонованої політики. Це означає, що те, ЯК вони артикулюють свій меседж, відіграватиме чи не основну роль у тому, як цей політик сприйматиметься. Ця обставина, треба зазначити, не обов'язково застосовна до Дональда Трампа, оскільки, з одного боку, його судження з приводу цілої низки питань (не тільки економічних) не завжди узгоджуються із поглядами традиційних республіканців, а з іншого – він не обіймав жодних політичних посад у минулому, що великою мірою звільняє його від багатьох закидів, які могли б висуватися до досвідчених республіканців. Попри це, справедливо визнати, що комунікативна поведінка Трампа є центральним компонентом його особистісної, публічної та політичної ідентичності, а звідси її роль не можна недооцінювати, зокрема з огляду на вплив, який вона має на його переконаних прихильників та потенційних виборців. Загальноновизнано, що у своїх комунікативних виявах Трамп – вкрай нетрадиційний, щоб не сказати «ідеосинкретичний», політик. Деякі аналітики навіть використовували зневажливе 'word salad' [11] на позначення його мовленнєвої поведінки. Водночас, незважаючи на фрагментований синтаксис, відверті неточності у висловлюваннях, безперервні синтаксичні та лексичні повтори, довільне цитування, акцент на афективному, а не раціональному компоненті тощо, його меседж резонує серед значної частини американського електорату. Стрімкий ріст популярності під час виборчої кампанії свідчить не так на користь ефективності пропонованої політики, як на користь вербальних та невербальних стратегій, до яких він вдається, щоб її донести. Джордж Лакоф у цьому контексті вважає, що Трамп попросту використовує ефективні дискурсивні механізми для комунікації своїх ідей [11]. Цілком вірогідно, що він ретельно обирає комунікативні прийоми, які внаслідок цього є значно стратегічнішими, ніж багато хто усвідомлює.

Формулювання мети і завдань статті. У пропонованій розвідці ми робимо спробу деконструювати мовний компонент комунікативної поведінки Трампа з метою з'ясувати, які власне дискурсивні стратегії роблять його привабливим для значного сегменту американського електорату. Наше **завдання** полягає в аналізі успішно застосованого Трампом афективного компоненту комунікації, зокрема повторів, гіперболізації, а також маніпулятивного звертання до дихотомії «Ми» та «Вони».

Виклад основного матеріалу дослідження. Найперше, що впадає у вічі в аналізі промов Трампа, – це апеляція до афективного компонента супроти раціонального. Експлуатація емоційної складової є особливістю, що вирізняє типових демагогів. Як багато інших демагогів, Трамп використовує вразливі місця демократичної системи США, її інституцій та уряду, з одного боку, а з іншого – спекулює на цілком справедливих побоюваннях та переживаннях потенційного електорату. Водночас популізм Трампа, як стало очевидно ще на початкових етапах кампанії, істотно відмінний від американської популістської традиції, – скажімо, в дусі Уоллеса чи МакКарті [8]. На думку Гілі та Габерман, Трамп, на

відміну від його попередників-популістів, беззаперечно харизматичний, завдяки чому він може притягати та розважати аудиторію заворожливою безпосередністю і «розкутістю» мови, яка має більше спільного з «невимушеною бесідою працівників офісу за кавою чи обміном жартами сусідів біля паркана» (Ibid.), аніж із політичним дискурсом. З огляду на це, основна відмінність між Трампом та відомими демагогами минулого полягає в тому, що його стратегії виявилися дієвими, як переконливо продемонструвала його президентська кампанія. Отож, який афективний компонент і в який спосіб вирізняє Трампа з-поміж інших популістів? Аби відповісти на це питання, розглянемо деякі комунікативні та риторичні атрибути мовлення цього кандидата, що генерують таку безпрецедентну емоційну реакцію серед його прихильників.

Одним з прикметних афективних компонентів політичного дискурсу Трампа є повтори. Риторичну особливість повторно відтворювати вже сказане важко не зауважити, слухаючи звернення Трампа до аудиторії. Повтори в нього набувають найрізноманітніших форм – від дослівного повторення синтаксичної структури ("**Who would have believed that when we started this journey...that the Republican party would get 60 percent more votes than it received eight years ago. Who would have believed this. Who would have believed this**" (3)), лексичних повторів ("**Well, these pundits keep saying, 'Maybe now he's gonna fall, maybe now...' Well, I don't think we're gonna fall, I don't think we're gonna fall, because I don't fall and you don't fall, we don't fall**" (4)) до типів повторів, де семантично рівноцінне висловлювання відрізняється лексичним оформленням ("**We are being eaten alive on the job market. Our jobs are being taken away from us**" (5)). Критики Трампа неодноразово закидали йому з приводу повторів, звинувачуючи в обмеженості, низькому освітньому рівні та убогості мислення. Водночас може бути інформативним розглянути, як власне ця особливість фігурує в риторичних стратегіях інших демагогів. Кеннет Берк у блискучому аналізі риторики *Mein Kampf* Гітлера (1941) зауважує, що останній переконливо демонструє «потужний ефект безперервного повторення» (пер. У. П.) [1, 217] та «дієвість рефреноподібного повтору в звичайному рекламному прийомі» (пер. У. П.) [1, 218], який активно використовувався у поширенні деструктивної нацистської ідеології (Ibid.). Аналогічну характеристику персуазивного дискурсу Гітлера дає (ще в 30-х роках минулого століття) американський журналіст Макс Лернер у статті «*Hitler as Thinker*»: «...потрібно постійно «бити» в одну точку; ... безперервне повторення однієї й тієї самої ідеї врешті-решт примусить у неї повірити» [16, 132]. Нині когнітивісти можуть пояснити, як власне діють такі повтори і який ефект вони мають на наш мозок. Емпіричні дані нейропсихології доводять, що існують нейронні зв'язки, які з'єднують використовувані нами слова із зонами мозку, які визначають їхній зміст. Коли ми самі вимовляємо слова чи чуємо, як хтось їх вимовляє, через нервові імпульси водночас активуються різні

ділянки мозку, що дає змогу цим різним сегментам встановлювати між собою контакт і координувати один з одним [10, 128]. Унаслідок частішого повторювання слова чи фрази дужче активується, а відтак зміцнюється нейронна коло-схема /нейронне коло. Це означає, що чимраз більше на людину діють певні висловлювання (мовні сполуки, звороти тощо), тим більше вона піддаватиметься впливу ідеї (-й), яка (-і) ці висловлювання позначають. Отож, коли Трамп обіцяє "**Win, win, win. We're gonna win so much you'll get tired of winning**" (6), він не просто ще раз проказує свій меседж, а по суті метонімічно «прив'язує» себе до ідеї виграшу та перемоги. Навіть більше, Джордж Лакоф переконаний, що коли медіа безперестанку повторюють слова Трампа, вони мимоволі підсилюють фрейми, пов'язані з ними [13].

Ще однією рисою, яка вирізняє Трампа від політиків більш традиційного штибу, є виражена гіперболізація. Гіперболу розуміють як надмірне перебільшення, до якого зазвичай вдаються з міркувань риторичного впливу, мовної гри та гумористичного ефекту. Вона часто супроводжує сенсаційні повідомлення, особливо в жовтій пресі [19, 65]. З огляду на те, що гіпербола «існує» в такій собі «сірій зоні» між істинним та неістинним, а також з урахуванням «непростих/складних взаємин Трампа з правдою» [17], логічно припустити, що гіперболізовані твердження займають чільне місце в його дискурсі. Окрім того, на думку Клерідж, гіпербола – і в цьому її схожість із метафорою – не так описує досвід, як дає йому оцінку, в чому полягає її «значний афективний компонент» [2, 1]. Ми вважаємо, що власне цей важливий складник експлуатує Трамп, коли вдається до перебільшення.

Прикметно, що в минулому кандидат, а нині президент Трамп чудово усвідомлює свою схильність до перебільшення. Йому навіть належить авторство цікавого терміна-оксиморона 'truthful hyperbole', який він вводить у автобіографічному мемуарі «*The Art of the Deal*», що побачив світ 1987 року. Цей термін він використовував на позначення відвертого «підтасування» чи «притягнення за вуха» фактів, чим постійно послуговувався в бізнесовому середовищі: "People want to believe that something is the biggest and the greatest and the most spectacular. I call it truthful hyperbole. It's an innocent form of exaggeration – and it's a very effective form of promotion" [21, 58]. Не дивно, що, багаторазово переконавшись в ефективності гіперболізації у сфері бізнесу, цей афективний інструмент переконання став для нього не менш дієвим, як засіб самопросування під час президентської кампанії та після обрання на посаду. Частотність використання гіперболи в мовленні Трампа висока, форми гіперболізації – різноманітні, оскільки перебільшення експліковане різними мовними засобами, найпоширенішими з яких виявилися: вища та найвища форми порівняння прикметників та прислівників ("**I'm going to appoint the toughest and smartest trade negotiators to fight on behalf of American people**" (7)), підрядні речення в поєднанні з найвищими формами порівняння, що виражають якість чи дію в крайній формі ("**I'll be the greatest jobs president that God ever created**"

(8)), та різні числівникові форми (*I have made **billions of dollars in business making deals*** (8)). Гіперболізація насамперед виявляється на полярних кінцях спектру (the most vs. the least) [2, 9] і власне такі гіперболізовані твердження, як ми з'ясували, домінують у мовленні Трампа. Це характеризує його як персону, яка схильна вихвалитись і виставляти себе в неправдоподібно позитивному та вигідному світлі. Аналіз вибірки демонструє, підтверджуючи наші вихідні припущення, що гіперболізовані висловлювання Трампа є вкрай селективними: він використовує семантично негативну гіперболу, описуючи чи оцінюючи своїх опонентів, демократів, чинного (на той час) президента Обами, критиків серед республіканців та представників медійного середовища, і позитивну конотацію в гіперболізованих висловлюваннях про себе, свою родину, республіканців, що ставляться прихильно до його кандидатури, та всіх тих, хто його підтримує. Маніпулятивний аспект гіперболи в актуалізації Трампа виявляється показово гостро у висловлюваннях про його попередника, Барака Обаму, коли гіпербола набуває особливо зловісного характеру:

"The irresponsible rhetoric of our President, who has used the pulpit of the presidency to divide us by race and color, has made America a more dangerous environment than frankly I have ever seen and anybody in this room has ever watched or seen" (3).

Це твердження примітне не тільки гіперболою в його другій частині, але насамперед прикладом перебільшення в першій, яке цілковито заперечує реальний стан справ щодо Обами: заява Трампа настільки радикальна та абсурдна, що не може бути фактуально правдоподібною. Варто зауважити, що Трамп так і не пояснив, чи конкретизував, що власне він мав на увазі під таким звинуваченням, з чого можна висувати, що, як і багато чого в риториці Трампа, ця заява не має під собою жодного підґрунтя.

З іншого боку, гіперболізовані ремарки з використанням числівникових лексем, таких як *hundreds, thousands, billions, trillions* тощо, які також вирізняються високою частотністю в мовленні Трампа, додають його висловлюванням ефект розмитості та неконкретності. Сам факт, що в такий спосіб сформульовані твердження неможливо зверифікувати, не дає можливості широкому загалу зауважити недбалість у ставленні до фактів, ідентифікувати хиби і неточності в його інтерпретації подій та персоналій і виявити некомпетентність у тлумаченні обговорюваних проблем. Таким чином, вдаючись до числівникової гіперболи, Трамп зберігає довіру до себе, а отже, підтримує легітимність свого меседжу, хоча й багато його тверджень, як уже зауважувалось, об'єктивно хибні. Щобільше, маніпулятивний потенціал гіперболи актуалізується використанням лексем, семантика яких «виходить за межі допустимих фактів у даному контексті» [2, 5]. Дехто називає їх «іменниками ступеня» (degree nouns) [18, 243], тобто іменниками, в яких апіорно закладений високий ступінь позитивної чи негативної оцінки і які внаслідок цього є «розмито перебільшеними». Основним атрибутом іменників ступеня є те, що вони не ідентифікують предмети чи явища, а радше їх описують та дають їм оцінку,

а тому їм властива відносність та семантична приблизність [18, 243]. За нашими підрахунками, іменники ступеня з негативною семантикою превалюють у мовленні Трампа, до того ж легко помітити, чому він так радо ними послуговується: вони якнайкраще відображають темний песимізм, що пронизує його риторику. Іменники ступеня часто модифікуються якісними прикметниками, які в цьому випадку слугують підсилювачами, як-от у наступному прикладі: *"And we will fix TSA at the airports, which is a **total disaster**"* (10). Ця особливість подавати ситуацію в значно похмуріших тонах, ніж реальний стан речей того заслуговує, виразно проявилася (що було неочікуваним для багатьох) в інавгураційній промові Трампа 20 січня 2017 року. У ній щойно приведений до присяги президент малює драматичну картину Америки як країни, яка потерпає від численних проблем: напівзруйнованого промислового виробництва, безпрецедентної злочинності, неблагочинних шкіл і т. ін., що було б фактуально правильним у характеристиці країни третього світу, але аж ніяк не США. Все це він називає *American carnage*, чому він, новообраний президент, обіцяє покласти край (*"This American carnage stops right here and stops right now"* (10)). І хоча використання іменника із семантикою екстремального вияву якості є навряд чи виправданим (і не тільки тому, що є фактуально неправильним, але й тому, що в інавгураційних промовах прийнято піднімати дух нації, налаштовуючи її на оптимістичний лад, а не вводити в депресивний настрій), можна стверджувати, що афективний компонент цієї гіперболи домінує порівняно з крайнім перебільшенням, оскільки сигналізує слухачам високу емоційну заангажованість.

Іншою важливою функцією гіперболи Трампа, як показав наш аналіз, є те, що відверте перебільшення створює можливість правдоподібного заперечення ('plausible deniability'), тобто формулювання настільки семантично «зашкалює», що у відповідь на звинувачення мовець може стверджувати, що перебільшення вжито як метафору і що, мовляв, нікому б не спало й на гадку сприймати його буквально. Ми схильні вважати, що використання такої гіперболи Трампом має стратегічні цілі: його висловлювання настільки розмиті та неточні і відкриті для заперечення, що це дає йому можливість не нести жодної відповідальності за свої слова.

І, нарешті, заяви в гіперболізованій формі часто можуть робитися з метою «прозондувати ґрунт» і з'ясувати, якою буде реакція протилежної сторони. Це ще одна стратегічна функція гіперболи в арсеналі дискурсивних інструментів Трампа. Джордж Лакоф називає таку тактику "trial balloon" [14], що можна перекласти як «пробна куля». Гіпербола, таким чином, стає одним із ефективних способів з'ясувати, якою буде суспільна думка щодо проартикульованої ним ідеї.

Резюмуючи, можна зробити висновок, що, хоча гіперболізація в мовленні Трампа є природним виявом його ексцентричної та екстравертної натури, вона застосовується ним також свідомо і при цьому виконує низку функцій.

Через посилення дихотомії *We* проти *Them* у зверненнях до виборців, під час прес-конференцій, теледебатів та у твитах Трамп створює атмосферу, у якій аудиторія стає учасником дискусії. До того ж не тільки учасником імплікованого діалогу, але й частиною того меседжу, який Трамп пропагує, оскільки (про)мовець апіорно виходить зі спільної між собою та аудиторією платформи, приписуючи свої погляди аудиторії. Коли Трамп критикує Клінтон за її дії під час чотирирічної каденції головою державного департаменту і каже "*We must abandon the failed policy of nation building and regime change that Hillary Clinton pushed in Iraq, Libya, Egypt and Syria*" (3), він не просто встановлює психологічний контакт із потенційними виборцями, але й – що ще важливіше – робить їх членами своєї команди. Це, своєю чергою, додає їм усвідомлення власної ваги та створює своєрідне відчуття влади, якою вони ніколи не були наділені. Буде, мабуть, логічним припустити, що при цьому генерується цілий спектр позитивних емоцій зі сторони його прихильників (почуття вдячності, наприклад, серед інших), бо така тактика сприймається як намагання політика зрозуміти, виділити і навіть вивищити їх з-посеред інших. Присутність потужного емоційного компонента сприяє активному залученню прибічників Трампа до просування ідей, які він пропагує. На вербальному рівні це актуалізується використанням лексеми *team*, прислівника *together*, присвійних прикметників *our* (*our party, our cities*). Апеляція до спільних цілей неодноразово простежується впродовж усієї промови, виголошеної під час Республіканської конференції, на якій Трамп був номінований кандидатом від Республіканської партії:

Together, we will lead our party back to the White House, and we will lead our country back to safety, prosperity, and peace.

We will make America Proud Again. We will make America Strong Again. We will make America Safe Again (3).

Що цікаво, відчуття командного духу, яке він культивує впродовж усієї президентської кампанії (та й згодом після неї), несе імплікацію, що власне їм, виборцям, республіканцям завдячують тріумфом Трампа в попередніх виборах:

Who would've believed that when we started this journey on June 16, last year, we and I say we, because we are a team, would have received almost 14 million votes, the most in the history of the Republican Party... (3).

Зазначимо також, що ці інклюзивні займенники допомагають кандидату симулювати відчуття рівності з потенційним виборцем і на цьому ґрунті

генерувати почуття солідарності з ним [9, 71]. На соціолінгвістичному рівні це досягається позірним зменшенням соціальної відстані між ним та електоратом і акцентуванням на речах, які є схожими, спільними та потенційно об'єднувальними. Не можна недооцінювати цей останній момент, особливо з огляду на реальну соціоекономічну прірву, що існує між ним, мільярдером і бізнесменом, та пересічним американцем.

Здатність Трампа ідентифікувати себе із простим виборцем ставить його в позицію людини, що може говорити та діяти від імені інших. Ферклоф зазначає, що завдяки займеннику *we* мовець здобуває право виступати від імені людей загалом [5, 181]. Зрозуміло, що бажання представляти інтереси інших імплікує готовність та здатність бути президентом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізований мовний матеріал виявив низку характеристик мовної поведінки Дональда Трампа, які можна кваліфікувати як ідеосинкретичні. Як нетиповий політик, він демонструє комунікативні стратегії, що вирізняють його не тільки з-посеред традиційних республіканців та політиків загалом, але й з-посеред багатьох відомих популістів. У нашому дослідженні ми спробували проінтерпретувати деякі з найяскравіших особливостей його комунікативної поведінки, які, як нам видається, посприяли його успішній президентській кампанії та перемозі у виборах. Його ефективне використання афективного компонента комунікації виявляється в численних риторичних стратегіях, з яких ми ідентифікували повтори, гіперболізацію та використання протиставлення «Ми» та «Вони». Наші дані демонструють, що повтори відіграють виняткову роль у тому, аби закріпити ідею у свідомості аудиторії, а гіпербола може слугувати своєрідною «пробною кулею», тобто допомагати йому оцінювати реакцію ширшого загалу на запропоновану ідею, а відтак діяти відповідно до цього. І, нарешті, не можна недооцінювати генероване Трампом протиставлення між «Нами» та «Ними», яке дало можливість кандидату Трампу солідаризувати навколо себе міцну базу симпатиків, налаштувавши їх проти всіх інших, наділивши останніх необхідними атрибутами ворога. Логічним продовженням цієї розвідки могло би бути дослідження апроксимації мовлення Трампа до дискурсу пересічного виборця, використання образливих прізвиськ у звертанні до конкурентів, специфіки стратегій спілкування у *Twitter*-і, а також дослідження когнітивних аспектів його мовленнєвої поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Burke K. The rhetoric of Hitler's Battle / Kenneth Burke // The Philosophy of Literary Form: Studies in Symbolic Action. – University of California Press, 1974. – P. 191–220.
2. Claridge C. Hyperbole in English: A Corpus-Based Study of Exaggeration / Claudia Claridge. – Cambridge University Press, 2014.
3. Dijk van T. A. Discourse and Power / Teun A. van Dijk. – Palgrave Macmillan, 2008.
4. Dijk van T. A. Multidisciplinary CDA: A plea for diversity / Teun van Dijk // Methods of Critical Discourse Analysis. – London : Sage, 2001. – P. 95–120.
5. Fairclough N. Media Discourse / Norman Fairclough. – Hodder Arnold, 1995.
6. Fairclough N. Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research / Norman Fairclough. – Routledge, 2003.

7. Fillmore Ch. Frame semantics / Charles J. Fillmore // *Linguistics in the Morning Calm*. – Seoul: Hanshin Publishing Company, Linguistics Society of Korea, 1982. – P. 111–138.
8. Healy P. 95,000 words, many of them ominous, from Donald Trump's Tongue / Patrick Healy, Maggie Haberman. *The New York Times*, 2015. – Mode of access: https://www.nytimes.com/2015/12/06/us/politics/95000-words-many-of-them-ominous-from-donald-trumps-tongue.html?_r=0 [31.03.2017].
9. Hyland K. *Metadiscourse: Exploring Interaction in Writing* / Ken Hyland. – Bloomsbury Publishing, 2005.
10. Lakoff G. *The Political Mind: Why You Can't Understand 21st-century American Politics with an 18th-century Brain* / George Lakoff. – New York : Viking Penguin, 2008.
11. Lakoff G. 2016a Understanding Trump's use of language / George Lakoff // George Lakoff. *The Huffington Post*. – Mode of access: http://www.huffingtonpost.com/george-lakoff/understanding-trumps-use-_b_11675280.html [31.03.2017].
12. Lakoff G. 2016b A minority president: Why the polls failed and what the majority can do / George Lakoff // George Lakoff. – Mode of access: <https://georgelakoff.com/2016/11/22/a-minority-president-why-the-polls-failed-and-what-the-majority-can-do/#more-5389> [31.03.2017].
13. Lakoff G. 2016c How to help Trump / George Lakoff // George Lakoff. – Mode of access: <https://georgelakoff.com/2016/12/15/how-to-help-trump/> [31.03.2017].
14. Lakoff G. Trump's Twitter distraction / George Lakoff // George Lakoff. – Mode of access: <https://georgelakoff.com/2017/03/07/trumps-twitter-distraction/>.
15. Leeuwen van T. *Discourse and Practice: New Tools for Critical Discourse Analysis* / Theo van Leeuwen. – New York : Oxford University Press, 2008.
16. Lerner M. Hitler as Thinker / Max Lerner. – *The New Republic*, CI. – Nov. 22, 1939. – P. 132.
17. Nichols C. Donald Trump brings troublesome relationship with the truth to California / Chris Nichols. *Politifact*. – Mode of access: <http://www.politifact.com/california/article/2016/apr/26/donald-trump-candidate-profile/> [31.03.2017].
18. Paradis C. Reinforcing Adjectives: A Cognitive Semantic Perspective on Grammaticalisation / Carita Paradis // *Generative Theory and Corpus Studies: A Dialogue from 10 ICEHL* / ed. Ricardo Bermudez-Otero. – Walter de Gruyter, 2000.
19. Richardson J. E. *Analysing Newspapers: An Approach From Critical Discourse Analysis* / John E. Richardson. – Palgrave Macmillan, 2007.
20. Tannen D. It's not just Trump's message that matters. There's also his metamessage. – Mode of access: https://www.washingtonpost.com/opinions/its-not-just-trumps-message-that-matters-theres-also-his-metamessage/2017/06/09/57321c90-4d20-11e7-9669-250d0b15f83b_story.html?utm_term=.b6e03cd849ec.
21. Trump D. *Trump: The Art of the Deal* / Donald Trump. – Random House, 2016.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. <https://www.vox.com/2016/9/26/13065174/first-presidential-debate-live-transcript-clinton-trump>.
2. <http://abcnews.go.com/Politics/full-text-donald-trumps-2016-republican-national-convention/story?id=40786529>.
3. <https://www.vox.com/policy-and-politics/2017/2/24/14726584/transcript-donald-trump-cpac-speech>.
4. <https://www.c-span.org/video/?327751-1/donald-trump-campaign-rally-mobile-alabama>.
5. <https://www.youtube.com/watch?v=shoBVQxOkjs>.
6. <http://time.com/4386335/donald-trump-trade-speech-transcript/>.
7. <https://www.theguardian.com/us-news/video/2015/jun/16/donald-trump-us-president-republicans-video>.
8. <http://www.businessinsider.com/donald-trump-opens-the-debate-by-bragging-about-making-billions-of-dollars-2015-9>.
9. <https://twitter.com/nbcnightlynews/status/756328084861837313>.
10. https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2017/10/03/trump-pledged-to-end-shootings-and-american-carnage-he-is-failing/?utm_term=.9cbd4c07def7.

УДК. 821.161.2Дочинець:82–31:115

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ЧАСУ У РОМАНІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «МАФТЕЙ»

Прокопович Л. С.

Мукачівський державний університет

У статті теоретично обґрунтовано концепт як інформаційну структуру свідомості; проаналізовано погляди вчених на цю проблему; виокремлено лексику на означення часових понять у художньому тексті. Простежено загальні тенденції та індивідуально-авторські параметри стилістичної та структурно-семантичної модифікації слів – носіїв семантики часу, окреслено особливості їхнього контекстного змісту.

Ключові слова: концепт, функціонально-семантичне поле часу, метафора, метафорична модель, час хронологічний, релятивний, егоцентричний.

Прокопович Л. С. Вербализация концепта ВРЕМЯ в романе Мирослава Доцынца «Мафтей». В статье теоретически рассмотрен концепт как информационная структура сознания, анализируются взгляды ученых на эту проблему, выделены лексические единицы, которые обозначают часовые понятия в художественном тексте. Прослежены общие тенденции, индивидуально-авторские параметры стилистической и структурно-семантической модификации слов – носителей семантики времени, очерчены особенности их контекстуального значения.

Ключевые слова: концепт, функционально-семантическое поле времени, метафора, метафорическая модель, час хронологический, релятивный, эгоцентрический.

Prokopych L. S. Verbalization of the concept TIME in the novel "Maftey" by Miroslav Dochynets'. The concept as information structure has been theoretically substantiated in the article, the scientists' points of views concerning this issue have been analyzed, and the vocabulary for the definition of time concepts has been distinguished. On the basis of the analysis, general tendencies and individual-author parameters of stylistic and structural-semantic modifications of words - carriers of time semantics, features of their context content have been traced. The mechanism of changes in the semantic structure of these words as well as the individual features of the author have been determined.

It is generalized that the concept is the result of the knowledge of the surrounding world, a holistic ideal formation, reflecting centuries of experience and the specifics of the national culture. Concepts act as unique cultural codes of a certain nation, which are transmitted from generation to generation and are absorbed with the language.

The research gives grounds for asserting that the linguistic representation of time is based on the traditional body of temporal tokens. The recorded metaphors testify to both general, indicative for the national linguistic tradition, means of the writing (for example, conceptual metaphorical models "time – a person", time – nature") and the search for innovative ways of verbalization and expressive evaluation of time in the language aesthetic signs of national culture.

Key words: concept, functional-semantic field of time, metaphor, metaphorical model, time chronological, relational, egocentric.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Нова антропоцентрична парадигма знання, яка прийшла на зміну системно-структурній, статистичній, актуалізувала розроблену ще в працях В. фон Гумбольдта, Г. Штейнталя, К. Фослера, О. Потебні проблему взаємозв'язку мови і нації, її культури і менталітету. У другій половині ХХ ст. проблеми зв'язку мови і культури, особливостей мовнонаціональної картини світу, впливу художньої літератури, фольклору на розвиток і вдосконалення концептосфери національної мови порушували Дж. Лакофф, Д. Лихачов, А. Вежицька, Ю. Степанов, С. Єрмоленко, В. Жайворонок, Л. Мацько, Л. Ставицька та ін. Стрижневою категорією в розв'язанні окреслених проблем здебільшого поставав *концепт*.

Концепт – результат пізнання навколишнього світу людиною, цілісне ідеальне утворення, що відображає багатовіковий досвід і специфіку національної культури. *Концепти* виступають у ролі своєрідних культурних кодів певної нації, які передаються із покоління в покоління і засвоюються разом

з мовою. Мова є основною формою реалізації свідомості багатьох поколінь, носіїв певної мови. «Слово матері, слово народної пісні, історія, закодована в думках, піснях, переказах, засвідчена в історичних пам'ятках, козацьких літописах, історія, яка повернулася до українців у страшних документах голодомору, духовного винародовлення, – все це формує національно-мовну свідомість, а вона, своєю чергою, впливає на всі сфери суспільного життя українців», – зазначає Світлана Єрмоленко [4, 391].

Категорія *часу* – одна з найважливіших у концептуальній картині світу. Це пояснюється передусім тим, що важливим аспектом логічності мови як однієї з комунікативних ознак є добір засобів і способів позначення часових властивостей дійсності. Крім того, *час* належить до фундаментальних мовно-ментальних знаків, які «створять основний семантичний «інвентар» культури народу й суспільства» [11, 36], формують специфічні стереотипи світосприйняття та світовідображення, становлять концептуальні фрагменти національної мовної картини світу.

Центром мовної моделі темпоральності є лексема *час*. Осмислення цієї ключової категорії стало об'єктом дослідження багатьох учених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвістиці уже маємо певні напрацювання в цій царині. Зокрема, М. Кочерган вивчав етимологічний аспект лексики на позначення часових понять в українській мові. Учений диференціював назви часових понять у межах доби, акцентував на особливостях визначення часу за допомогою небесних світил, на використанні назв різних процесів вживання їжі в значенні темпоральних термінів [6].

В. Боднар досліджував функціонально-семантичне поле часу, актуалізуючи дієслово як центр цього поля. Науковець стверджував, що завдяки дієслову в дискурсі постійно відбувається часове членування дійсності. Принагідно дослідник звертав увагу і на лексеми темпорального пласту [1].

В. Маслова, вибудовуючи модель співвідношення дійсності, мови й людини, розглядає концепції лінійності та циклічності часу, специфіку їх відображення в мові. Науковець так характеризує вербалізатори *концепту*: «Час – невід'ємний компонент змістового аспекту мови, відображений одиницями різних мовних рівнів: морфологічними – як дієслівна категорія часу, лексичними – як слова з часовою семантикою, синтаксичними – у ролі темпоральних синтаксичних конструкцій» [8].

Художній час, який «об'єднує весь темпоральний зміст, представлений у творі, – зауважує М. Голосова, – самостійний об'єкт лінгвістичного вивчення» [2, 1]. Ознакою художнього часу як естетично освоєної реальності є те, «що він інтегрує час реальний і час зображуваний. Найповніше його вираження відбувається на рівні словника – у цьому процесі бере участь весь масив лексичних одиниць, які покривають відповідну понятійну площину і формують мовну картину часу» [10, 72].

Л. Дзиковська у дисертаційній роботі «Художественное время и художественное пространство в лирике М. Волошина» порушує проблему осмислення темпоральності в авторському тексті. На думку дослідниці, художній час поєднує час фактичний і час зображуваний. При цьому виникають різноманітні варіанти, які співвідносяться з художнім замислом твору, детерміновані ним. Художній час – важливий бік того світу, який створює письменник у своїй уяві [3, 15].

Оскільки категорія часу є абстрактними поняттям, концепт *час* розглядають як один зі складних концептів, які людина усвідомлює і переживає, поєднуючи з більш конкретними поняттями. Найчастіше в мові час пов'язаний з простором. Досліджуючи концепт *час*, В. Карасик звертає увагу на цей зв'язок і зазначає, що «для мовознавчих досліджень найбільш характерним є розрізнення трьох основних інтерпретацій часу: час хронологічний, релятивний та егоцентричний» [5, 161]. Інтерпретація *хронологічного часу* відбувається за допомогою датування та фіксації часових інтервалів на затвердженій суспільством шкалі, наприклад, *1956 рік після Різдва Христового*. Релятивний час відображено в системі понять «раніше – одночасно – піз-

ніше», точкою відліку яких є довільно відзначений мовцем момент. Трактуючи *егоцентричного часу* пов'язане з моментом усвідомлення часу як теперішнього, минулого і майбутнього [Там само].

Отже, мовознавчі студії, присвячені вираженню категорії часу, можна розділити на етимологічні, граматичні та лексикологічні. Детальний аналіз поглядів науковців став підґрунтям для дослідження особливостей вираження концепту *час* у романі Мирослава Дочинця «Мафтей».

Попри універсальний характер категорії *часу*, способи і засоби його текстової репрезентації у творах, різних за жанрово-стильовою належністю, тематикою, часопросторовою паспортизацією, помітно відрізняються, «адже творці художньої мови завжди перебувають у певній реальній соціокультурній ситуації, живуть у реальному часі і просторі» [10, 73]. З огляду на це «індивідуальне творче мовлення є конкретним вираженням літературної мови, його лінгвістична індивідуальність усвідомлюється тільки на фоні загальномовної норми певної історичної епохи, індивідуальний стиль письменника як система осмислень багатоманітних можливостей естетичного функціонування мови виявляє її потенційне смислове та емоційне багатство» [9, 199].

Системного аналізу мовотворчості М. Дочинця в українській лінгвістиці поки що не маємо, за винятком окремих розвідок А. Вегеш, Л. Прокопович. Власне для глибшого лінгвістичного осмислення індивідуальної художньої моделі світу автора розглянемо один з останніх його романів «Мафтей».

Формулювання мети і завдань дослідження.

Мета статті – дослідити особливості вербалізації концепту *час* в романі Мирослава Дочинця «Мафтей».

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття *час* реалізоване у численних образних висловах, які формують об'ємний сегмент загального корпусу метафор. Насамперед відзначаємо мовно-естетичні стереотипи зображення початку, перебігу, закінчення певного періоду. Здебільшого це дієслівно-іменникові метафори, зміст яких розкривається через дієслівну ознаку. Мовна практика Мирослава Дочинця опирається на національну загальномовну практику, тому природними для нього є поєднання іменників *час, роки, віки, дні* з дієсловами руху, прибуття – *йти, минати, прийти, приходити*. Така сполучуваність узуальна, закріплена у словниках, тому зафіксовані вислови в тексті Мирослава Дочинця сприймаються як автологічні, стилістично нейтральні, напр.: *Як скоро минає година. Як скоро минає день, не встигнеш збагнути, що се був не день, а життя* (Доч., 101); *Час мине – сльози зжене* (Доч., 249).

Лінгвостетику художнього часу показово виявляють концептуальні темпоральні метафори. Щодо них виокремлюємо три базові моделі: *час – людина, час – дорога, час – природа*.

Показова для автора репрезентація часу в межах метафоричної моделі «час – людина». Концептуальну модель антропоморфної метафори розвивають дієслівні образи, у яких функцію суб'єкта дії виконує темпоральна номінація, а предиката – дієслова на позначення фізичної активності людини, напр.:

Я – як пустинножитель, оповитий заповідним захистом від світу. **Час начебто забув про мене.** Але не люди. **Час вивітрює проминуле** і вже мало що пам'ятаю (Доч., 12). В іншому контексті Людина, що піддалася владі часові і залишилася перед ним беззахисною. **А час ліпить із неї, що хоче.** Буває змушує прожити ще раз минуле, а потім не дає взагалі. Тільки – неясний і нечутний плин тягlosti нинішньої доби (Доч., 17). Олюднення, крім дієслівних конкретизаторів, підтримують і інші тропейні складники – епітети (неясний і нечутний), об'єктні конкретизатори – минуле, потімне.

На традицію внутрішнього (психологічного) словесного портретування зорієнтоване авторське порівняння в такому фрагменті: **Зносилися, потоншали мої повіки. Проміння сіється через них, як через крильця бабки, воно й не чудниться: сімдесятим роком приденно кліпати, висліпувати неприязне в світі, переціджувати зримає, вбирати очима просторинь і замикає в них загуслий час** (Доч., 10). Предикатами слугують дієслова на позначення фізичної дії, фізіологічного стану людини: **зносилися, потоншали, не чудниться, сіється, кліпати, висліпувати, переціджувати, вбирати.** Спільною семантичною основою для наведеного метафорично слововживання є сема 'дивитися'.

Мотив залежності людини від часу розвивають багатопланові метафори, у яких через мікродеталі та мікрохарактеристики сформульовано екзистенційну проблему сенсу людського життя: **А я в часі зв'язаний** (Доч., 341); **Щодалі час більше обтяжує мене, перестає бути моїм союзником** (Доч., 341); **О, то велика наука: обернути час із ворога в приятеля** (Доч., 341); **Здавалося, що перестало битися серце і зупинився час** (Доч., 227).

Оцінно-естетичний зміст співвіднесення «час – природа» забезпечує образна кореляція «час – вода». Її текстотвірну продуктивність пояснюємо передусім глибокою міфопоетичною закоріненістю, адже в «міфології час концептуалізувався як водний простір або його різновид, найчастіше річка» [7, 196].

Показове в цьому сенсі смислово скоординоване асоціативне членування **вода – краплі: ...видати час – та ж ріка, що тече без вороття, але течія її устала** без всяких крапель, і сі краплі ріки життя – ми (Доч., 195).

Для художньої достовірності, чуттєвого увиразнення авторського показу часу важливі і такі сприйняткові параметри, як: **час – дитинство; час – юність**, напр.: **Дивуюся, чому в дитинстві так довго тягнеться час. День як рік. Певно, солодкі мої, що дитина за день запам'ятовує теменну многоту всього. Як пчола безумна набиває стільники світовидження** (Доч., 183); **Золотий час – юнацькі літа** (Доч., 341).

Семантичний та експресивний обсяг іменників **час, день, рік** розширено в тропейних структурах – порівняннях (**день як рік**), (як пчола безумна), у традиційній та контекстуально віднайденій сполучуваності.

Філософська єдність категорій **час і простір** визначає їхню мовно-естетичну взаємоскорельованість у метафоричній моделі «час – простір». «Її актуальність значною мірою пов'язана із незамкнутістю, дифузністю відповідних концептосфер,

їхньою здатністю до взаємонакладання та взаємоперетину не тільки на рівні системних швів, перехідних семантичних зон, а й у межах смислово цілісного образу» [10, 77]. Скажімо, психологічний стан суб'єкта часто описано через модель «час – життя – дорога», напр.: **Путь є чимось більшим, аніж дорога, чи ходіння, чи пережиття, чи навіть доля, бо не він тебе вибирає, а ти його. Вибираєш напрямки і ідеши, ідеши із чимось і за чимось, а лишаєш на перепуттях щось. Се твої віхи в безмірі часу і простору. На відтинках, де тобі добре, спинаєшся і всолоджуєшся животтям. А відтак прямуєш далі** (Доч., 199). У тексті ця модель розвинута через специфічну словникову мікропарадигму, основу якої становлять іменники **путь, дорога, ходіння, пережиття, доля, напрямки, перепуття, час, простір, відтинки** та дієслова **вибираєш, ідеши, лишаєш, спинаєшся, всолоджуєшся, прямуєш**.

Значення «перебіг часу, тривання часового періоду» актуалізує контекст, у якому номінація **час** зрощена в метафорично-предикативний комплекс із дієсловом **пливе** та прислівником **повільніше**, напр.: **Стверджував, що єдиний спосіб уповільнити час – мандри, в піших походах час пливе повільніше. А коли сунешся на колінах, то ще повільніше** (Доч., 281). Або: **Час напавду йшов, обганяючи наших волів. Хіба час ублажиш.** У цьому контексті авторські метафори виявляють ситуативне сприйняття й трактування часу (Доч., 234).

Художнє означення швидкоплинності часу стилістично не симетричне із вербалізацією мотиву «час минає повільно»: **Бувають роки – куці, як хвіст білки. А той був довгий, як старосвітське намисто. І такий же кошовий для мене. Рік чудес** (Доч., 102); **Єдиний мій скарб. Сумлінно неспішно прожитий день – ось глина, з якої ліпиться витривала людина** (Доч., 17); **Я не зволікаю і не поспішаю, я рухаюся з часом і природою. Бо хіба мож їх обігнати** (Доч., 100).

Конкретизують семантичну ознаку «швидкоплинність часу» такі контексти: **Як скоро минає година. Як скоро минає день, не встигнеш збагнути, що се був не день, а життя** (Доч., 101); **Час земний не такий уже скупий, коли ощадливо ділити його на години і хвилини** (Доч., 28), які моделюють час в річизні філософсько-ностальгійної тональності твору.

Біблійне осмислення дійсності в просторі і часі є визначальною рисою світогляду українців, найважливіших аспектів їхнього життя. Стійкими, унормованими традицією є часові відрізки, які співвідносяться з церковним календарем або з категорією «священний час». Цю категорію репрезентують лексеми **Різдво, Святий вечір, Великдень, перша Богородиця, піст**.

У романі Мирослава Дочинця часовими орієнтирами, окрім названих свят, є і інші, напр.: **Минулого Великодня пропала перша дівця. На Вознесіння – друга. На Петра – третя...** (Доч., 13); **За кількоро днів по Петрові, вона вертає додів (Доч., 158); У ніч – петрівку, настояну на яблучних росах, дістав я з ясенного дупла білу платинку...** (Доч., 158); **Жаливу ми брали до Великодня, як тільки тріснуть пупчики на вербі** (Доч., 184); **На Здвиження сталося. Коли гадя сходилося на свою прощу** (Доч., 307).

Індивідуальну естетику авторського висловлювання зумовлюють компактні тропеїчні форми – генитивні метафори (напр.: *Ми, чоловіче, дерево роду, у віхолі часугнулися й падали* (Доч., 190); *Крізь сукно вранішньої імлі пробивалася усмішка нового дня* (Доч., 101); *Се нас із ними знову, через бунту* (Доч., 117), які розгорнуті до рівня мікроконтексту. До того ж найбільш прогнозованим напрямом розвитку таких метафор залишається емоційно-експресивний, а не змістовий.

Звертаємо увагу на інноваційні мовні формули для вербалізації суб'єктивного особистого сприйняття, ознак настання тієї чи тієї пори року, частини доби тощо, напр.: *Літо нахло прибережною ряскою і мореним дубом* (Доч., 102); *Осінь того року вдалася гнилувата і вогка, під ногами цямкало* (Доч., 74); *Зима висушила мокву, смачно ссала дим із люльок коменів* (Доч., 74). Поетична сполучуваність відповідних часових номінацій оновлюється, розширюється серед усього й за рахунок метафоричної асоціації, напр.: *ссала дим із люльок коменів*.

Метафоричному розгортанню теми «частини доби» сприяють:

- *епітети* на означення температури, напр.: *Був літній паркий вечір* (Доч., 314); *Ще й ніч удалася тепла й безмісячна – найліпший час для рачиного жеру* (Доч., 314);
- *дієслівні метафори*, напр.: *День відходив, але в ситі свого пересіву децю лишав* (Доч., 28); *Не я служив дневі, а день мені, вів мене за руку до вечора* (Доч., 230); *Субота вмирала для завтрашнього воскреслого дня* (Доч., 67); *День сіє, ніч забирає* (Доч., 200).

Оригінально презентовано в романі пейзажний опис травня (в тексті *мая*). Стриженеве лексичне значення останнього місяця весни автор естетизує в розгорнутих ліро-епічних замальовках, напр.: *На переломі маю, перед молодим місяцем, стали теплі і ясні, як очі дитини, погоди* (Доч., 9); *Скалічена земля, вивітрений дух пустки, вороння над кістками дерев, та ще й безрадісний циганський пересуд на хвилю затьмарили ясний посвіт маю*. (Доч., 39); *І перші майові гримоти обвалилися на поранку, хмаровиння затягло сірим платом овид, зіллялося з рікою* (Доч., 83).

Релятивний час (за визначенням Ю. Карасика) вербалізується за допомогою прийменників та прислівників, напр.: *До півночі я двічі вигрібав верші* (Доч., 56); *Звечора ми їли хліб дорожній* (Доч., 311); *Під вечір Марковій ізнадвору писнув на гвалт* (Доч., 165).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Асоціативно-образна структура художнього часу в романі Мирослава Дочинця «Мафтей» синкретична. На формування цього концепту вплинуло світобачення, світовідчуття автора, міфопоетичні уявлення про доквілля та сприйняття реального часу і простору. Здійснене дослідження дає підстави стверджувати, що лінгвістична репрезентація часу спирається на традиційний корпус темпоральних лексем. Зафіксовані метафори засвідчують і загальні, показові для національної мовної традиції засоби часоопису (наприклад концептуальні метафоричні моделі «час – людина», «час – природа»), й пошуки інноваційних способів вербалізації та експресивного оцінювання часу в мовно-естетичних знаках національної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар О. І. Темпоральні відношення в сучасній українській мові : система засобів вираження : [монографія] / О. І. Бондар. – Одеса : Астропринт, 1996. – 192 с.
2. Голосова М. Т. Темпоральна структура художнього тексту : автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / М. Т. Голосова. – К., 2002. – 36 с.
3. Дзіковська Н. Л. Художній час та художній простір у ліриці М. Волошина 1900–1910 років : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.02 «Російська література» / Н. Л. Дзіковська. – К., 2001. – 18 с.
4. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (Стилістика та культура мови) / С. Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
5. Карасик В. И. Субкатегориальный кластер темпоральности (к характеристике языковых концептов) / В. И. Карасик // Научные труды Центроконцепта. – Архангельск. – 1997. – С 154–171.
6. Кочерган М. П. Лексика понятий времени в украинском языке : автореф. дисс. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Український язык» / М. П. Кочерган. – К., 1967. – 16 с.
7. Кравець Л. В. Метафорична репрезентація концепту «час» в українській поезії ХХ ст. / Л. В. Кравець // Лінгвостилістика : об'єкт – стиль, мета – оцінка : [зб. наук. праць]. – К., 2007. – С. 192–197.
8. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику : [учеб. пособие] / В. А. Маслова. – М. : Флинта, 2016. – 296 с.
9. Ставицька Л. О. Індивідуальний стиль М. П. Бажана в сучасній літературній мові / Л. О. Ставицька // Жанри і стилі в історії української літературної мови. – К. : Наук. думка, 1989. – С. 199–215.
10. Сютя Г. М. Лінгвосвіт поезії авторів Нью-Йоркської групи : [монографія] / Г. М. Сютя. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 164 с.
11. Тарасова В. В. Время как компонент лингвокультуры / В. В. Тарасова // Вестник МГУ. – 2000. – Т. 3. – № 4. – С. 36–38.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Доч. – Дочинець М. «Мафтей». Книга, написана сухим пером : [роман] / Мирослав Дочинець. – Мукачево : Карпатська вежа, 2016. – 352 с.

УДК 811.111'366.581

ТРАНСПОЗИЦІЯ ПРЕТЕРИТНИХ ТА ФУТУРАЛЬНИХ ЧАСОВИХ ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ У ПЛОЩИНУ ТЕПЕРІШНОСТІ

П'ятницька Т. В.

Тернопільський національний економічний університет

У статті йдеться про окремі мовні засоби, які здатні за певних умов змінювати часову орієнтацію. Об'єктивну презентну ситуацію реалізовано в текстовій структурі художнього дискурсу за допомогою мовного інструментарію різних рівнів. Кожна мова володіє широким спектром засобів для вираження різноманітних кореляцій у темпоральній площині теперішності. У дослідженні приділено особливу увагу функціонуванню семантичних і граматичних транспозицій претеритних і футуральних часових дієслівних форм англійської мови.

Ключові слова: категорія теперішності, транспозиції часових дієслівних форм, сприйняття часу.

Пятницька Т. В. Транспозиция претеритных и футуральных временных глагольных форм в сферу настоящего. В статье рассматриваются некоторые конкретные способы отнесенности действия к настоящему. Объективная презентная ситуация реализуется с помощью языкового инструментария разных уровней, объединенного в текстовую структуру. Каждый язык предоставляет широкий спектр различных средств выражения всевозможных корреляций сферы настоящего. В исследовании особое внимание уделено использованию семантических и грамматических транспозиций претеритных и футуральных временных глагольных форм английского языка, а также проанализированы их контекстуальные значения.

Ключевые слова: категория настоящего, транспозиции временных глагольных форм, восприятие времени.

Piatnychka T. V. Transposition of Past and Future Simple Tense verb forms into the field of presence. The article deals with some specific ways of referring an action to the presence. The objective presence peculiarities are realized in the language by means of different levels usually combined in a text structure. Every language provides its speakers with a wide range of powerful means to express the present time correlations. They are examined with respect to human's perception of time and its social organization.

The stock of the language means for reproducing the presence is classified according to the zones of the functional-semantic field of the presence with respect to the commonness and interaction of their semantic functions, identified and illustrated in the process of their analysis.

In the given paper an attempt is made to show that there is no one-to-one correspondence between time and tense. The reason of such a situation is to meet the requirements of communication in all its aspects. Particular tense forms need not always carry their basic time-referential meaning. A present tense form may sometimes refer an action to the past dimension; a past tense form may sometimes refer an event to the non-past and so on. That is why in the research special attention has been paid to the usage of semantic devices concerning the transformations of tense forms. The contextual meanings of the past and future simple tense forms are considered in detail. They are not the typical grammar means that represent the category of presence, therefore, they are qualified as those which function in the peripheral zones of the functional-semantic field and indicate the category of present time orientation.

Key words: category of presence, tense forms transpositions, perception of time.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Описуючи систему мовних засобів реалізації теперішності, ми виходимо з того, що мова як явище соціальне і як продукт людської діяльності має цільове спрямування. Вивчення фактичного матеріалу доводить, що кожен окремий мовний засіб відтворення теперішності, наскільки б вдало і влучно він не був підібраний автором, виражає лише частину того різноманіття властивостей, станів і зв'язків предметів та явищ об'єктивної дійсності, які відображає свідомість автора і яку він прагне передати через персонажів та створені ним комунікативні ситуації. Тому доцільно було б провести комплексне, узагальнене дослідження, що презентувало б специфіку відображення теперішності різнорівневим та різноплановим інструментарієм.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковій літературі питання семантики дієслова, різних форм теперішнього часу або їх комбінацій висвіт-

лювали Є. В. Бондаренко, Л. М. Великова, Т. І. Домброван, Дж. Ейтчисон, О. О. Залізняк, О. М. Гарбалєв, М. М. Лучак, В. М. Сердюк, М. М. Удіна, І. І. Левіна, С. Barber, D. Brasil, R. Close, M. Swan, E. Woods, N. McLeod, J. Cheshire, T. Crowell, D. Bolinger, S. Ehrlich, M. Lewis, Ch. Meyer, R. Reichman-Adar, D. Crystal, G. Leech, A. Delahunty, E. Weiner.

Значний доробок науковців у вивченні англійських дієслівних видо-часових форм і особливостей їх функціонування не означає недоцільності розвитку лінгвістичних досліджень у цьому аспекті, а, навпаки, наголошує на потребі системного аналізу усієї сукупності засобів вираження реальної презентної темпоральної ситуації. Цілісне опрацювання повного інструментарію передачі об'єктивної теперішності загалом та його інструментів зокрема дає можливість виділити різноманітні семантичні елементи значень, відповідно до яких різні мовні засоби інтегруються у функціонально-семантичне поле теперішності (ФСПТ).

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті полягає у виокремленні претеритних і футуральних мовних структур, які здатні виражати теперішність, та аналізі особливостей відтворення ними часового значення та часової орієнтації на об'єктивну презентну ситуацію. Відповідно до мети визначено такі **завдання**:

- виокремити мовні структури, здатні виражати теперішність;
- виявити особливості функціонування структур вираження теперішності в художньому дискурсі;
- змодельовати функціонально-семантичне поле теперішності (ФСПТ) і розподілити виявлені нами засоби вираження презентності в художньому дискурсі по ядровій, навіколоядровій та периферійних зонах поля відповідно до рівня концентрації базисних темпорально-дейктичних ознак та регулярності вживання;
- дослідити особливості вираження часової орієнтації на теперішність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Подібно до суті будь-якого явища, суть теперішності складається з її властивостей, *функціонально-семантичних особливостей*, що виявляються у функціонуванні мовних засобів, якими вона реалізується. Численні приклади свідчать, що час може відтворюватися засобами, які не виражають ні категорії часу, ні категорії часової віднесеності, але вказують на час, передають однозначне розуміння часової характеристики подій /станів, тому ми, крім усього, виділяємо *категорію часової орієнтації*, яка реалізується через: а) підпорядковані авторському задуму семантично-стилістичні інтерпретації граматичних форм; б) різнорівневі засоби мови, що мають часові семи або ситуативно орієнтують події/стани на момент мовлення чи якусь іншу точку відліку, яку, своєю чергою, встановлюють з урахуванням моменту мовлення, вказують описово чи мають на увазі, оскільки логічно впливає із певної ситуації/контексту; в) транспозицію граматичних форм.

З огляду на те, що фактологічною базою нашого дослідження є англомовні твори художньої літератури, слід виокремити проблему вираження часових значень та часових відношень на рівні художнього дискурсу. Особливості реалізації темпоральності в художньому творі зумовлені тим, що ця категорія у даному випадку пов'язана із співвідношенням двох часових осей: подій, що описуються, та тексту, що їх описує. Мовець, уживаючи ту чи іншу форму дієслова, не просто вказує чи називає об'єктивний час позначеної ним дії, він подає його відповідно до цілі розмови, пропонуючи іншим саме той ракурс, який мають сприйняти за його задумом. У художньому творі мовець – це персонаж, через сприйняття і висловлювання якого ми усвідомлюємо співвідношення описаних дій і станів із зображуваною дійсністю, що є для нього реальною.

Щоб розглянути у комплексі аспекти і повноту відтворення об'єктивної теперішності в художньому дискурсі, ми вдаємося до аналізу мовних засобів її вираження в англомовних літературних творах на основі принципу поля як сфери взаємодії граматичних структур з елементами контексту. Це дає можли-

вість виокремити найтиповіші моделі, які зосереджено у ФСПТ, згрупувати їх у зони поля відповідно до: а) концентрації базових ознак теперішності; б) семантичного потенціалу, реалізованого в конкретних висловлюваннях залежно від різноманітності варіантів взаємодії системних елементів і середовища; в) опозиції претеритним і футуральним формам; г) регулярності їх функціонування.

Зазначені аспекти підходу до структуризації ФСПТ дають змогу виділити ядрову, навіколоядрову та близьку, віддалену і найвіддаленішу периферійні зони функціонування різнорівневих мовних засобів реалізації теперішності у художньому дискурсі (рис. 1. Функціонування мовних засобів у зонах ФСПТ).

Подані нижче моделі відносимо до засобів контекстуальної реалізації теперішності. Контекст у роботі розуміємо як сукупність формально фіксованих умов, за яких однозначно розкривається зміст тієї чи іншої мовної одиниці.

МОДЕЛЬ 1 – транспозиція претеритних форм: Past → Present

$$M1 \quad V_2 \rightarrow \text{Present}$$

$$\text{was/were} + V_{\text{ing}} \rightarrow \text{Present}$$

Структури цієї моделі передають випадки, коли претерит функціонує на віддаленій периферії ФСПТ і за рахунок транспозиції граматичного значення реалізує категорію орієнтації на теперішність.

Здатність форм минулого часу виражати презентність є типовою не лише для англійської мови, а й для української, російської, німецької. На це явище у своїх наукових доробках вказують дослідники: К. Я. Кусько, Є. О. Гончарова, О. І. Хазова, Х. Брінкман та інші [4, 41–43; 1, 64; 5, 97; 6, 82]. У спеціальній статті, присвяченій механізму функціонування темпоральних форм у системі невластиво-прямої мови, К. Я. Кусько на низці прикладів з німецької художньої літератури простежує семантику презентності наявних у текстах претеритних форм [3, 38–44].

Претерит зазвичай набирає значення орієнтації на теперішність в умовах транспозиції, коли категоріальна часова семантика цієї форми вступає у конфлікт з темпоральністю контексту: контекст вказує на теперішнє (відносно персонажів), хоча вжито дієслівну форму минулого:

1. “*There was no sense in getting up now*” (2, 82).
2. “*Now he felt sorry for her*” (8, 261).
3. “*But now it seemed more than an amusing foible*” (5, 39).
4. “*There was a waterlogged silence. The two uninsured plumbers, gay and lecherous moments before, were lifeless now*” (9, 103).
5. *Now, she was forced to admit that if he didn't show the students any more warmth than he was showing now, all her work would have been in vain* (3, 18).
6. “*But was there anything one could do nowadays that somebody couldn't laugh at?*” (5, 55).
7. “*But today, bless his heart, he looked like a perfect little angel*” (3, 24).
8. “*Why did you study German?*”

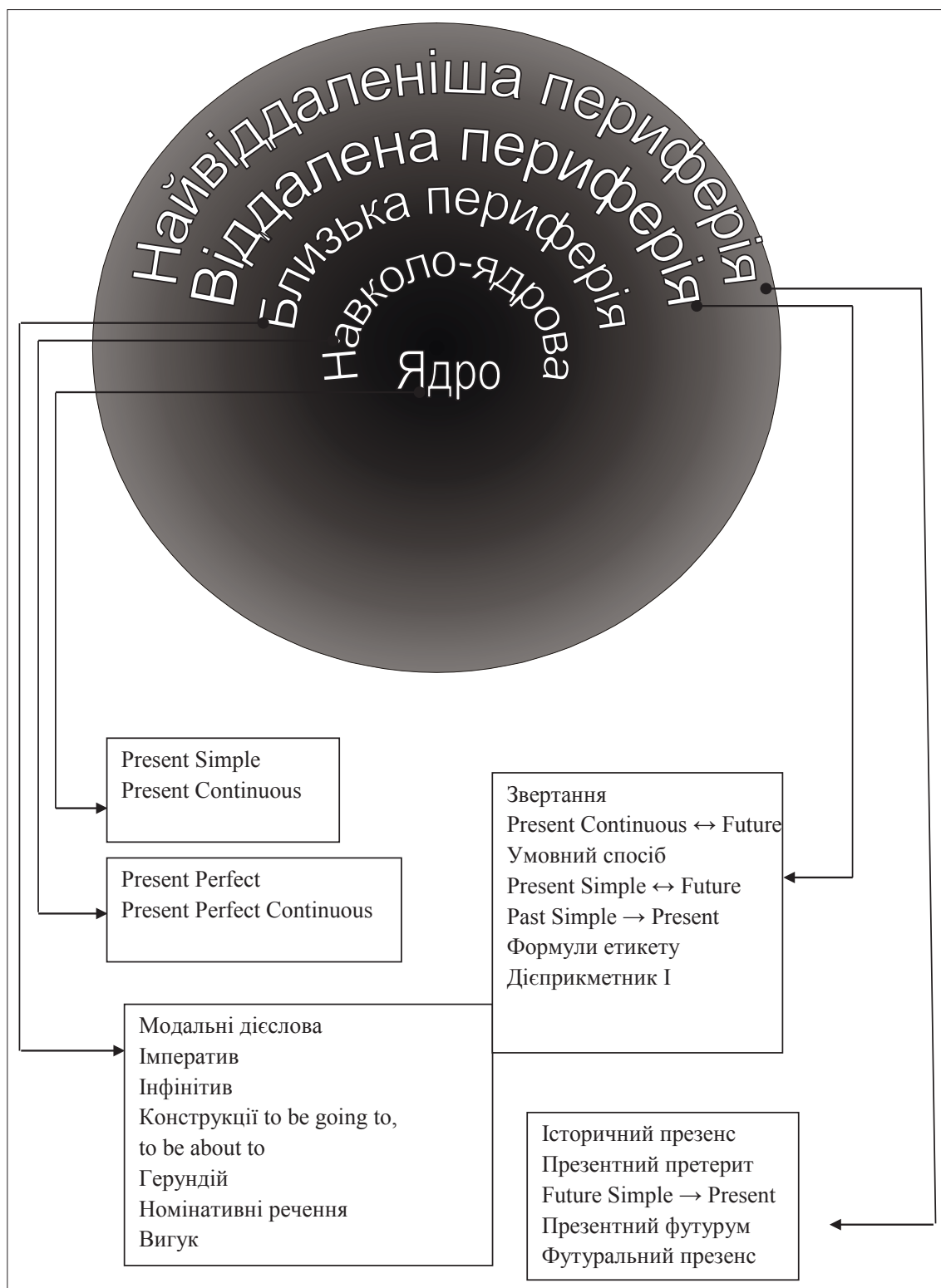

Рис. 1. Функціонування мовних засобів у зонах ФСПТ

*I looked at him dumbly. "Why **did** one study anything? Because one **wanted** to know. I wanted to make up my lack of ordinary education. I told my grim interrogator cautiously"* (4, 169).

9. *"Boys never **understood** what a friend a doll could be"* (4, 171).

У прикладах 1–9 домінують претеритні форми часу, але їх поєднання з корелятами теперішності або сам

зміст речення приводить до того, що сюжетні події не сприймаються як минулі. Структури наведених речень можна розділити на дві групи. До першої відносимо приклади 1–7, у яких прислівники *now, nowadays і today* як маркери теперішнього часу сприяють транспозиції значень дієслівних форм минулого часу *was, were, felt, seemed, looked і was showing*. Претерит у цих випадках не виявляє своєї традиційної катего-

ріальної семантики, а набуває нової – він у художній формі реалізує об'єктивну для персонажа твору теперішність. Особливо показовим з цього приводу є приклад 5, де форма Past зумовлена правилом узгодження часів. Форма *was showing* репрезентує теперішню щодо мовця дію, передаючи відношення персонажа до студентів у період, що збігається з часом аналізу цього відношення героїнею.

Маркери теперішнього часу в поданій групі прикладів вживаються для виділення саме того чи іншого стану серед інших, щоб зосередити увагу читача на нову, у теперішньому для мовця часі якість на противагу попередньому стану речей. Презентність тут співвідноситься з минулим, яке виступає як тло для актуалізації теперішнього. Внаслідок вираження теперішності граматичними формами минулого часу виникає особлива динаміка, і розповідь сприймається як художнє теперішнє.

У другій групі прикладів (речення 8, 9) форми *did*, *wanted*, *understood* передають теперішність, надаючи дієслову узагальнювальне значення.

МОДЕЛЬ 2 – транспозиція футуральних форм: Future → Present

M 2 will/shall + V₁ → Present

Завдяки поліфункціональності першого компонента структура *will+V₁* може передавати повторювані дії у теперішньому чи просто узагальнене теперішнє [2, 92] і належати до найвіддаленішої периферії ФСПТ. На противагу використанню Future Simple з дієсловом *will* у модальному значенні, приклади 1–4 демонструють випадки, коли понятійний розвиток здійснюється від лексики до граматики, і сполучення *will* з *інфінітивом* перетворюється з коллокації двох значень у фразеологічну одиницю з єдиною граматичною спрямованістю.

Nowadays a broken heart will run to many editions (9, 17).

“Don't call good hare soup bawd bree” – she said. “It is what it is. I will call it that” (1, 23).

“I'd had a brother, who only now comes to me as part shadow, part light, a baby born when I was three and who died when I was four, and there are times before I go to bed when I will stop in at Burton and Wilman's room, sometimes even James', though he has fast become a man and lost the look of a child, and I will see in their faces the faintest trace of my brother” (6, 5).

The nurses who have to record the medication orders and give the pills to the patients will sometimes note omissions and phone the doctor to ask about the order (7, 117).

Although kestrels seldom prey on anything bigger than a rat, they will sometimes attack young rabbits (1, 142).

У реченні 1 одного слова *nowadays* як лексичного маркера презентності достатньо, щоб уточнити функціонування *will+V₁* як мовного засобу, що реалізує повторювану дію у площині узагальненого теперішнього. Транспозиція Future → Present (від майбутнього за формою до теперішнього за значенням) здійснюється на контекстуальному рівні, і орієнтації на презентність досягають за допомогою лексично-часового маркера. Приклади 2–5 доводять здатність структури *will+V₁* як засобу орієнтації на теперішність функціонувати на найвіддаленішій периферії поля презентності без допоміжних маркерів (*sometimes* у прикладах 3–5 вказує на характер дії, а не на її часову орієнтацію). Відповідно до властивості структури значення повторюваності кожне речення репрезентує багатократну дію в неактуальному теперішньому: у теперішні дні – приклад 1; завжди, коли йдеться про цей суп – приклад 2; кожного разу, як зупиняюся у кімнаті Вільяма чи Реймса – приклад 3; час від часу, коли медсестри помічають пропуски у призначеннях лікаря – приклад 4. У реченні 5 *will attack* набуває властивого для Present Simple значення постійної характеристики об'єкта, яке, однак, проявляється за певних умов.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, можна стверджувати, що:

- для реалізації теперішності у мовленні вагоме значення має кожен із засобів її вираження;
- значення лексичних часових маркерів презентності варіюються від самостійного вираження теперішності до конкретизації часу, характеру дії та площини презентності, яку вона охоплює, до надання дії певної експресивності і до зовсім незначної чи нульової ролі лексично-часового маркера;
- контекстуальну теперішність зумовлює функціонування часових дієслівних форм у їхніх некатегоріальних значеннях (М 1–2);
- реалізація презентності може здійснюватися не лише через вираження категорії часу, а також за рахунок часової орієнтації (М 1–2): контекстуальне відтворення теперішності, якого досягають шляхом транспозиції значень претеритних і футуральних форм (моделі 1–2), становить лише 1,3% усіх аналізованих прикладів.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо виокремлення та виявлення специфіки функціонування мовних засобів реалізації категорії минулого та майбутнього часу в площині англійського художнього дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончарова Е. А. Несобственно-прямая речь в современной немецкой художественной прозе : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Евгения Александровна Гончарова. – Л., 1968. – 153 с.
2. Ермоленко С. С. Образные средства морфологии / С. С. Ермоленко. – К. : Наук. думка, 1987. – 122 с.
3. Кусько К. Я. Темпоральна система невластне-прямої мови / К. Я. Кусько // Іноземна філологія. – Львів, 1980. – Вип. 58. – С. 38–44.
4. Кусько Е. Я. Проблемы языка современной художественной литературы / Е. Я. Кусько. – Львов : Изд-во при Львовском государственном университете, 1980. – 208 с.
5. Хазова О. И. Функции и грамматическое оформление чужой речи в произведениях : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О. И. Хазова. – Ташкент, 1967. – 178 с.
6. Brinkmann H. Die deutsche Sprache // Gestalt und Leistung / Hennig Brinkmann. – Dusseldorf, 1971. – S. 73–91.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Adams R. Watership Down / Richard Adams. – Great Britain : Penguin Books, 1974. – 478 p.
2. Crichton R. The Camerons / Robert Crichton. – USA : Alfred A. Knopf, 1972. – 510 p.
3. Dair Ch. Hesitant Hero / Christina Dair. – USA : Silhouette Books, 1994. – 256 p.
4. Forrester H. By the Waters of Liverpool / Helen Forrester. – London : Fontana, 1981. – 280 p.
5. Galsworthy J. The Forsyte Saga / John Galsworthy. – Moscow : Progress Publishers, 1964. – 304 p.
6. Lott B. Jewel / Bret Lott. – New York : Washington Square Press, 1992. – 358 p.
7. Nolen W. A. Surgeon Under the Knife / W. A. Nolen. – New York : Dell Publishing Co., 1977. – 221 p.
8. Rock P. The Passing Bells / Phillip Rock // Reader's Digest Condensed Books. – Canada : The Reader's Digest Association Ltd, 1980. – P. 247–440.
9. Vonnegut K. God Blessed You, Mr. Rosewater / Kurt Vonnegut. – New York : Dell Publishing Co., 1973. – 192 p.
10. Wilde O. The Picture of Dorian Gray / Oscar Wilde. – Kiev : Dnipro Publishers, 1978. – 232 p.

КАРНАВАЛЬНІСТЬ ЯК ВИЯВ ТЕАТРАЛІЗАЦІЇ АНГЛОМОВНИХ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ: ЛІНГВОПОЕТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Раренко Н. В.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті досліджено лінгвальні засоби створення ефекту карнавальності як одного з виявів театралізації постмодерністської художньої прози з позицій лінгвопоетологічного підходу. Особливу увагу приділено реалізації карнавальності на різних рівнях текстобудови в англомовних романах письменників-постмодерністів Дж. Вінтерсон, Дж. Фаулза і А. Картер.

Ключові слова: карнавальність, театралізація, постмодернізм, лінгвопоетика, лінгвальні засоби.

Раренко Н. В. Карнавальность как проявление театрализации англоязычной постмодернистской художественной прозы: лингвопоэтологический аспект. В статье рассматриваются лингвальные средства создания эффекта карнавальности как одного из проявлений театрализации постмодернистской художественной прозы с позиций лингвопоэтики. Особое внимание уделено реализации карнавальности на различных уровнях текстовой организации в англоязычных романах писателей-постмодернистов Дж. Уинтерсон, Дж. Фаулза и А. Картер.

Ключевые слова: карнавальность, театрализация, постмодернизм, лингвопоэтика, лингвальные средства.

Rarenko N. V. Carnavalesque as a manifestation of theatricality in English postmodernist literary text: a linguopoetic perspective. This article explores linguistic means of creating the effect of carnivalesque as a manifestation of theatricality of postmodernist prose through the prism of linguopoetics. Despite the general interest of literary scholars towards the phenomenon of carnivalesque, its linguistic representation in postmodernist literature remains understudied. Alongside literary studies, various approaches to defining the effect of carnivalesque are considered by text linguistics. In the context of postmodernism this effect stems from the fundamental interrelatedness of literary and theatrical forms of expression. Carnavalesque, along with other forms of theatricality, entails exaggerated and often playful dichotomy between realistic and unrealistic illusive modes of literary representation. From a linguopoetic perspective, the carnivalesque is construed as a multilateral property of literary text grounded in a wide range of linguistic means and manifested at various textual levels, lexical, imagistic, compositional, and narrative among them. Following this approach, special attention is given to the representation of carnivalesque in J. Winterson's, J. Fowles', and A. Carter's novels. Viewed as a salient characteristics of postmodernist fiction, the carnivalesque amplifies the effect of role-playing, illusion, and masquerade in literary text. In this sense, a linguopoetic perspective of the carnivalesque enriches the overall understanding of theatricality and elucidates further perspectives of its explication within the framework of intermediality studies.

Key words: carnivalesque, theatricality, postmodernism, linguopoetics, linguistic means.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Явище театралізації, що передбачає звернення до видовищно-театралізованих елементів та прийомів у площині художніх текстів, становить одну із провідних рис постмодерністської прози [8, 286]. Тенденцію до театралізації дійсності традиційно асоціюють з атрибутами карнавальної та маскарадної культури [2], чим підсилюють її ігровий характер, наділяють підкресленою умовністю та видовищністю. Власне феномен карнавальності перебуває у фокусі дослідження низки літературознавчих [3, 235–247; 11, 71–74; 12, 249–255; 13, 3–16] розвідок. Однак поняття карнавальності як однієї з форм театралізації художнього тексту залишається недостатньо вивченим із лінгвістичного боку і потребує глибшого тлумачення термінами лінгвістичності та лінгвопоетики.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Згідно з концепцією М. М. Бахтіна, карнавальні дійства та святкування не лише виступають невід'ємним складником народно-сміхової культури на різних етапах її розвитку, а й мають безпосередній зв'язок

із кризовими, «переломними» періодами в суспільному житті [1, 14]. Звідси закономірними є карнавалізовані елементи в постмодерністських художніх творах, оскільки постмодернізм тлумачать як літературний напрям, для якого характерним є «кризове світовідчуття» [5, 11] у світлі глобальних суспільно-політичних і культурно-філософських трансформацій другої половини XX – початку XXI ст.

У межах лінгвістичної парадигми дослідники зосереджують особливу увагу на деяких аспектах вивчення карнавальності. Так, І. О. Дегтярьова, досліджуючи карнавальність як одну зі стрижневих рис постмодерністської прози, тлумачить поняття карнавалізації мови як «перенесення ознак специфічного майданно-пародійного стилю на мову художнього твору» [4, 68]. Своєю чергою, У. І. Тиха характеризує карнавальну поетику в контексті жанрового пародіювання в англомовних постмодерністських текстах і виділяє такі риси, як «численні повтори, незв'язні речення (не пов'язані в певному контексті), нероздільні опозиції, які створюють більш виразний діалогізм, ніж у будь-якому іншому

дискурсі» [9, 387]. У дослідженні Н. М. Маєвської карнавальність («карнавалізація») постає як один із мовностилістичних засобів, що реалізує авторську прагматику [7]. Н. В. Кондратенко акцентує на проблемі творення «карнавального» художнього дискурсу, де лінгвістична гра є однією з її передумов, і зазначає, що карнавалізація художнього мовлення реалізується на синтаксичному рівні художнього тексту як полікодовість та поліфонія [6, 62–80]. Тож різноманітність форм і виявів карнавальності засвідчує актуальність обраної проблеми та зумовлює необхідність проаналізувати її у лінгвопоетологічному ракурсі на матеріалі художніх текстів.

Мета статті полягає у з'ясуванні лінгвальних засобів текстового втілення карнавальності як вияву театралізації в англomовній постмодерністській художній прозі. Зазначена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) схарактеризувати лінгвальні параметри карнавальності як однієї з форм театралізації художнього тексту; 2) виявити особливості лінгвальної реалізації карнавальності на різних рівнях текстобудови в англomовних прозових текстах письменників-постмодерністів (Дж. Вінтерсон, Дж. Фаулз, А. Картер).

Виклад основного матеріалу дослідження. У нашому дослідженні виходимо із розуміння театралізації як категорії художнього дискурсу, де карнавальність виступає однією із категорійних форм, представлених у текстовій структурі різнорівневими лінгвальними засобами. З оперттям на лінгвопоетологічні засади текстового аналізу експлікація лінгвальних засобів вираження карнавальної складової театралізації художнього тексту передбачає їх систематизацію у словесно-образному, сюжетно-композиційному і наративному вимірах.

На словесно-образному рівні карнавальність репрезентовано асоціативно-семантичними полями, асоційованими із концептами КАРНАВАЛ, ДІЙСТВО, ВИДОВИЩІСТЬ, УДАВАНІСТЬ, СМІХ, МАСКА, елементами яких є лексеми зі спільною семантичною ознакою – «театральна-карнавальна стихія». Так, наприклад, у наведеному нижче уривку з роману А. Картер "Nights at the Circus" («Ночі у цирку») карнавальність маркують такі лексичні одиниці, як "mask", "dissimulation", "juggle", "burlesque", порівняймо: "he experienced the freedom that lies behind the mask, within dissimulation, the freedom to juggle with being, and, indeed, with the language which is vital to our being, that lies at the heart of burlesque" (1, 119). Прикметно, що лексика також актуалізує карнавальний характер художнього тексту у складі образно-стилістичних засобів, надаючи йому виразних ознак умовності. До прикладу, у романі Дж. Фаулза "The Magus" («Маг») образ обличчя персонажа ослівлюється за допомогою метафори маски: "I smiled across the table at his unrevealing face; the pupils of his eyes seemed black in their clear whites — a mask that watched me, watched me" (2, 312). Відповідно у фрагменті із зазначеного вище роману А. Картер спостерігаємо метонімічне вживання лексичної одиниці "face" за суміжністю до лексеми "mask":

Sometimes it seems that <...> the faces exist of themselves, in a disembodied somewhere, waiting for the clown who will wear them, who will bring them to life. Faces that wait in the mirrors of unknown dressing-rooms, unseen in the depths of the glass like fish in dusty pools (1, 142).

I dressed as a boy because that's what the visitors liked to see. It was part of the game, trying to decide which sex was hidden behind tight breeches and extravagant face-paste (3, 54).

Лексичні одиниці на позначення елементів чоловічого одягу "tight breeches", а також сценічного гриму "extravagant face-paste" увиразнюють метафоричний характер перевтілення головної героїні у чоловічий образ ("part of the game") і наближають його за своїм змістом до карнавально-ігрової стихії. Цей прийом також актуалізується через лексико-семантичну опозицію «справжнє/удаване», що, приміром, у наведеному нижче фрагменті з роману А. Картер "Nights at the Circus" («Ночі у цирку») вербалізовано стилістичною фігурою антитези:

Therefore, for the moment, his disguise disguises — nothing. He is no longer a journalist masquerading as a clown; willy-nilly, force of circumstance has turned him into a real clown, for all practical purposes, and, what's more, a clown with his arm in a sling — type of the 'wounded warrior' clown (1, 169).

Як бачимо з наведеного фрагмента тексту, образна репрезентація перевтілення одного з персонажів роману ґрунтується на протиставленні контрастних за значенням фразових єдностей "a journalist masquerading as a clown" і "a real clown", "wounded warrior clown", що відповідно утворюють дихотомію «справжнього» і «удаваного» вимірів художньої дійсності.

Карнавалізації може зазнавати також і цілісний художній простір постмодерністських текстів. До прикладу, в основі сюжетно-композиційної будови зазначеного вище роману Дж. Вінтерсон лежить хротоноп Венеції — осередку карнавальної культури. Серед мовностилістичних засобів, що маркують карнавально-венеційський художній простір, — наскрізна метафора Венеції як міста, що приховує істинні обличчя його мешканців ("the city of disguises", "the city of uncertainty"). Це здебільшого підсилюється синтаксичним паралелізмом: "You're a Venetian, but you wear your name as a disguise" (3, 54); "In the dark you are in disguise and this is the city of disguises" (там само, 56); "When we get through this snow, I'll take you to the city of disguises and you'll find one that suits you" (там само, 100); "This is the city of uncertainty, where routes and faces look alike and are not" (там само, 58); "I wanted to ask her more about her water city that is never the same" (там само, 99).

Карнавальність як вияв театралізації художнього тексту знаходить втілення на наративному рівні, зокрема за рахунок використання наративних масок. У контексті постмодерністської поетики поняття «наративна маска» розуміють як прийом текстотворення [10, 291] — «обличчя наратора, манеру його повідування», зумовлені «конкретною ситуацією та мовленнєвою поведінкою різних оповідачів у ході взаємодії із ідеальним читачем» [там само, 287]. Так, у згаданому романі Дж. Вінтерсон уживання

мовностилістичних засобів сигналізує про зміну наративного модусу і водночас окреслює індивідуальні особливості кожного з носіїв оповідної «маски», зокрема їхнє походження, а також зовнішні та поведінкові характеристики. Зауважимо, що в досліджуваному романі прийом наративної маски вибудовується навколо двох персонажів – Віланель, уродженки Венеції, та Генрі, дезертира з французької армії. Вербальними показниками, що вказують на наявність прийому наративної маски у досліджуваному романі, слугують: 1) топонімічні лексичні одиниці у поєднанні з присвійними займенниками: *“The French people are civilised, their leader is not... We are not especially civilised, we wanted what he wanted for a long time”* (3, 104); *“As a further precaution I think you should shave off your beard. We Venetians are not hairy and you will stand out”* (там само, 111); *“The fact that I was a Frenchman didn't bother them at all”* (там само, 110); 2) повтор того самого слова, словосполучення або усієї фрази виключно однією дійовою особою. Так, наприклад, наративну «маску» Віланель характеризує повтор слова «прагматичний» та його похідних: *“We understand that in Venice, being a pragmatic people”* (там само, 72); *“I am pragmatic about love”* (там само, 59); *“I was thinking of pulling*

a knife on him right there in the middle of the Casino, but my Venetian pragmatism stepped in (там само, 63). У випадку другої наративної «маски», Генрі, повторів зазнають лексичні одиниці зі значенням «байдужий/в'ялий», підсилені синтаксичним паралелізмом: *“We're a lukewarm people for all our feast days and hard work”* (там само, 7); *“We are a lukewarm people and our longing for freedom is our longing for love”* (там само, 154); *“He was my passion and when we go to war we feel we are not a lukewarm people any more”* (там само, 108).

Висновки та перспективи подальших досліджень. У кінцевому підсумку своєрідність лінгвального вираження карнавальності в досліджуваних англомовних постмодерністських художніх текстах охоплює різнопланові засоби словесно-образного, сюжетно-композиційного та наративного рівнів, що актуалізують тяжіння художнього тексту до театральної умовності та надмірної видовищності. Розгляд проблеми карнавальності як однієї з форм театралізації художнього тексту окреслює нові перспективні напрямки подальшого вивчення зв'язків між постмодерністською літературою і театральновидовищними формами сучасної культури в інтермедіальному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса / М. М. Бахтин. – 2-е изд. – М. : Худож. лит., 1990. – 543 с.
2. Гринштейн А. Л. Карнавал и маскарад в художественной литературе : [учеб. пособие для вузов культуры и искусств] / А. Л. Гринштейн. – Самара : Изд-во СГАКИ, 1999. – 120 с.
3. Гундорова Т. Кітч і Література. Травестії / Тамара Гундорова. – К. : Факт, 2008. – (Сер. «Висока полиця»). – 284 с.
4. Дегтярьова І. Лексико-семантичні ознаки карнавальності в постмодерністському тексті / Ірина Дегтярьова // Культура слова. – Київ, 2013. – № 78. – С. 68–73.
5. Задорожна О. Постмодернізм як культурне та літературне явище кінця ХХ – початку ХХІ століть. Теоретичні засади постмодернізму [Електронний ресурс] / Олена Задорожна // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство, мовознавство, фольклористика. – 2012. – Вип. 23. – С. 10–12. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_LMF_2012_23_5.
6. Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу : [монографія] / Н. В. Кондратенко. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 320 с.
7. Маєвська Н. Мовностилістичні засоби реалізації авторської прагматики у романі Девіда Ніколлса «One day» [Електронний ресурс] / Наталія Маєвська // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк, 2013. – № 20. – С. 67–71. – Режим доступу: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/8226/1/18.pdf>.
8. Палій О. П. Поетика постмодерністського роману (до теоретичних аспектів) / О. П. Палій // Літературознавчі студії. – 2013. – Вип. 39 (2). – С. 278–288.
9. Тиха У. І. Лінгвостилістична комбінаторика жанрового пародіювання в постмодерністських текстах / У. І. Тиха // Наукові записки : Серія «Філологічна». – Острог : НУОА, 2013. – Вип. 35. – С. 387–389.
10. Ткаченко І. А. Лінгвостилістичні засоби вираження наративної маски у романі М. Етвуд «Пенелопіада» [Електронний ресурс] / І. А. Ткаченко // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер. : Філологічні науки (мовознавство). – 2015. – № 3. – С. 286–291. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvddpufm_2015_3_48.
11. Шавокшина Н. В. Народа сміхова культура в умовах рецепції постмодернізму: карнавальний постмодерн як прояв національного «Комплексу матері» / Н. В. Шавокшина // Наукові праці : Науково-методичний журнал. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – Т. 80. – Вип. 67 (Серія : Філологія. Літературознавство). – С. 71–74.
12. Шалагінов Б. Карнавал і містерія: роздуми про історичні долі двох метаформ європейського мистецтва / Борис Шалагінов // Всесвіт : Журнал іноземної літератури. – Київ, 2011. – № 3–4. – С. 249–255.
13. Nichols C. Dialogizing Postmodern Carnival: David Foster Wallace's Infinite Jest / Catherine Nichols // Critique: Studies in Contemporary Fiction. – 2001. – Iss. 1. – Vol. 43. – P. 3–16.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. Carter A. Nights at the Circus / Angela Carter. – London : Vintage Books, 2006. – 350 p.
15. Fowles J. The Magus / John Fowles. – London : Vintage Books, 2004. – 656 p.
16. Winterson J. The Passion / Jeanette Winterson. – Grove Press : NY, 1987. – 160 p.

УДК 811.111'367.32'367.625'367.63

ПЕРФОРМАТИВНІ ДІЄСЛОВА НА ПОЗНАЧЕННЯ СПОНУКИ ЯК ЗАСІБ МОДАЛІЗАЦІЇ ВИСЛОВЛЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Рядська Р. І.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті розглянуто специфіку модального виміру перформативних висловлень з експлікованим дієслівним предикатом спонукальної семантики в англійській мові. Простежено взаємозв'язок між формально-змістовим наповненням, типом іллокуції деонтичного перформативного предиката та його модальною перспективою.

Ключові слова: перформативне дієслово, перформативний предикат, категорія спонукування, деонтична модальність, директивна модальність.

Riadskaya R. I. Performative verbs of inducement as a means of expressing modal stance in English. Performatives provide a compelling object of study because of their compelling many-faceted nature. Not only do they express an impressively wide range of illocutionary meanings but they also convey a variety of modal meanings. Speech act verbs and performatives, in particular, have long been of intense and abiding interest to researchers which accounts for the proliferation of different theories and the abundance of investigations undertaken. However, the bulk of attention in most contemporary linguistic studies has been paid to illocutionary forces assigned to performative utterances rather than their specific modal meaning. It calls for the need to consolidate the insights into the theoretical treatment of performative verbs and analyse the functioning of verbal performative predicates on the syntagmatic axis with regard to their semantic structure, illocutionary force and modal potential.

Ключевые слова: перформативный глагол, перформативный предикат, категория побуждения, деонтическая модальность, директивная модальность.

Riadskaya R. I. Performative verbs of inducement as a means of expressing modal stance in English. Performatives provide a compelling object of study because of their compelling many-faceted nature. Not only do they express an impressively wide range of illocutionary meanings but they also convey a variety of modal meanings. Speech act verbs and performatives, in particular, have long been of intense and abiding interest to researchers which accounts for the proliferation of different theories and the abundance of investigations undertaken. However, the bulk of attention in most contemporary linguistic studies has been paid to illocutionary forces assigned to performative utterances rather than their specific modal meaning. It calls for the need to consolidate the insights into the theoretical treatment of performative verbs and analyse the functioning of verbal performative predicates on the syntagmatic axis with regard to their semantic structure, illocutionary force and modal potential.

The article sets out to explore the salient features of deontic performative predicates in English in terms of their modal dimension. It deals with semantic and pragmatic contiguity of directive verbs whose invariant lexical meaning contributes to the semantic, illocutionary and modal characteristics of the respective performative utterances and speech acts. The distinction between a performative directive verb and a performative deontic predicate is discussed. Verbs with a directive illocutionary force constitute a separate functional subclass of performatives and are recognized on the basis of their ability to convey inducement which has a direct bearing on two fundamentally different categories: the category of modality (more precisely, its deontic subcategory) and the category of communicative directive. The paper aims to examine the categorical relationship between deontic modality and performativity within the framework of an explicit directive performative utterance. The findings of the study offer evidence of how deontic stance is expressed in explicit performative utterances by verbal performative predicates with a semantic component of inducement.

Key words: performative verb, performative predicate, the category of inducement, deontic modality, directive modality.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Упродовж останніх десятиріч феномен перформативності становив об'єкт дослідницької уваги не лише в лінгвістиці, але й у суміжних з нею галузях, зокрема культурології, філософії, літературознавстві, соціології, й був докладно висвітлений на основі різних підходів до аналізу мовних явищ на матеріалі різних мов. До одних із найбільш досліджених належить директивний тип мовленнєвих актів. На сьогодні існує чимала кількість класифікацій і тлумачень директивів, які різняться між собою залежно від застосовуваних підходів та критеріїв поділу. Однак метою наукових розвідок є здебільшого вивчення структурно-семантичних і комунікативно-прагматичних характеристик спонукальних мовленнєвих актів, тоді як власне модальний вимір спонукальних перформативних висловлень, як і перформативів загалом, досі не був предметом самостій-

ного дослідження. На нашу думку, нарізю є потреба в комплексному дослідженні перформативів, зокрема їх директивного функційного класу, із застосуванням інтегрального підходу до вивчення формально-змістових, модальних і прагматичних характеристик з огляду на їхню цілісність, взаємопов'язаність і взаємодоповнюваність.

Актуальність нашого наукового пошуку обумовлена недостатністю системного вивчення й диференціації перформативів за модальним параметром та необхідністю поглиблення знань про взаємозв'язок між семантико-інтенційним наповненням і модальною перспективою дієслівно-виражених перформативних предикатів в англійській мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Напрацювання в царині перформативності упродовж останніх десятиріч можна умовно поділити на дві частини. До першої належать мовознавчі праці,

присвячені вивченню мовленнєвих актів з перформативними висловками, які охоплюють широке коло питань, пов'язаних з феноменом перформативності та висвітлення характерних ознак усього класу перформативів (Т. В. Терещенко, Ю. Г. Твердохліб, Є. Л. Ліпська, А. В. Дедухо). Сюди ж відносимо розвідки, у яких з'ясовано функційно-семантичну й регулятивну специфіку композитних перформативів, визначено їхню аргументну структуру (Л. А. Романова), окреслено етнічну й історичну перспективи перформативності як конститутивної ознаки культури (І. В. Четиркіна), проаналізовано перформативність як динамічний фрейм у межах інваріантної когнітивної моделі мовленнєвого акту (Ж. В. Ніконова), запропоновано неоперформативний підхід до аналізу структури мовленнєвого акту (Р. Spreas, С. Tenny) та ін.

Друга група об'єднує дослідження, у яких увагу зосереджено на з'ясуванні особливостей окремих функційних класів перформативів. Серед проблем, які порушували дослідники в цьому ракурсі, були: історична динаміка мовленнєвого акту квестиву в німецькій та англійській мовах у зіставному аспекті (Л. Р. Безугла) та прагматики питальних речень в англійській мові (І. С. Шевченко); модально-прагматична специфіка директивних мовленнєвих актів в англійській мові (О. І. Беляєва); комунікативно-прагматична специфіка спонукальних мовленнєвих актів в англійській (А. В. Дорошенко) та французькій (В. Г. Кулікова) мовах; еволюція директивних мовленнєвих актів в англійській мові (Л. В. Михайлова); комунікативно-прагматичні особливості висловлень, що передають вибачення (С. В. Цюра), каяття (С. В. Дорда), згоду/незгоду (І. М. Рудик), відмову (І. М. Осовська), погрозу (О. В. Новосолова); директивні та етикетні перформативи як соціальні категорії модусу в межах модусно-диктумного членування висловлення (М. М. Телеки).

Формулювання мети і завдань статті. Метою дослідження є обґрунтувати перформативність з урахуванням її концептуального виміру – деонтичної модальності та конкретизації сутності поняття деонтичного перформативного предиката.

Сформульована мета зумовлює необхідність розв'язання таких завдань:

- розглянути сучасні підходи до трактування лінгвістичної сутності деонтичної модальності та визначити її місце в структурно-функційній ієрархії модальних значень;
- простежити особливості функційно-структурної співвіднесеності деонтичної модальності й перформативності та їх взаємодії в межах перформативного висловлення;
- провести аналіз лексикографічного тлумачення перформативних дієслів на позначення спонуки;
- з'ясувати семантичні, граматичні та структурні властивості, які є визначальними в реалізації досліджуваними дієсловами модальності спонукування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перформативні предикати становлять особливий різновид іллокутивних предикатів. Для них характерний збіг факту вислову й факту виконання мовцем відповідної мовленнєвої дії. За формально-

змістовою й функційною природою перформативні предикати утворюють самостійний функційний тип предикатів, наділених рисами, за якими вони мають зони перетину з іншими типами предикатів і водночас істотно відрізняються від них у системі дійктичних координат і семантичних ролей їхніх актантів. Перформативні предикати входять до категорії *Я*-речень, до того ж реалізація їхньої лівобічної валентності є обов'язковою умовою перформативного функціонування відповідних іллокутивних дієслів [13, 166–165].

Кожному іллокутивному типу мовленнєвого акту відповідає певний модальний зміст висловлення. Окрім семантико-прагматичного навантаження, перформативний предикат слугує засобом вираження певного модального значення в межах мовленнєвого акту. Не будучи компонентом конкретного змісту висловлення, його модальна площа виступає в ролі своєрідної надбудови, яка містить суб'єктивну кваліфікацію мовцем того, про що йдеться в повідомленні. Категорія модальності належить до однієї з найбільш активно опрацьовуваних, суперечливих та часто порушуваних проблем у сучасному мовознавстві. Справедливо назвати модальність найбільш значущою і знаковою з-поміж інших категорій з огляду на втілення в мовній канві її антропоцентричності, оскільки в центрі поля модальності є носій мови – суб'єкт мовлення. Внаслідок зміщення дослідницького фокусу від раніше пріоритетного системного вивчення фактів мови до антропоцентричного сьогодні спостерігається посилений інтерес до функційного аспекту мовних одиниць і граматичних категорій, зокрема прагматичної модальності, яка розкриває комунікативну перспективу висловлення. На думку О. В. Бондарка, однією з іманентних властивостей граматичної системи мови є її егоцентризм. Граматичний устрій мови егоцентричний у тому розумінні, що дає змогу об'єднати словниковий фонд, за своєю сутністю антропоцентричний, із суб'єктом мовлення – певним *Я*, таким чином групує диктальні компоненти з модусом мовця [4, 93]. Дослідник пропонує починати розгляд мовної системи від модальної периферії й відповідно фокусувати увагу на граматичних засобах суб'єктизації, які виявляють співвіднесеність змісту висловлення із суб'єктом модусу як носієм певної точки зору – модусну обумовленість диктальної синтаксичної структури. Канонічною морфологічною формою вираження модального суб'єкта є займенник *Я* [4, 94].

Співвідношення мовленнєвого модусу з першою особою однини витлумачують термінами перформативності [16] й метатекстовості [6].

Мовна функція спонукування наділена великою значущістю для процесу спілкування та регулювання відносин між членами суспільства. Якщо сам модус спонуки є явищем антропоуніверсальним, то конкретний спосіб реалізації відносного комунікативного наміру – інвентар лексико-семантичних засобів, ієрархія компонентів поля спонукування, характер співвідношення ядра та периферії цього поля іллокуції, – безумовно, визначається низкою мовних і позамовних чинників, а тому є явищем етнокультурно специфічним.

Категорія спонукання співвідноситься з іншими категоріями, зокрема імперативністю. Обидві категорії пов'язані з намаганням мовця каузувати виконання певної дії адресатом висловлення, тому в сучасних мовознавчих дослідженнях їх нерідко трактують як синонімічні [1, 9]. Існує й інша думка, згідно з якою імператив виступає граматикалізованим засобом вираження спонукання [8, 59]. У широкому розумінні спонукання слід кваліфікувати як комунікативно-семантичну категорію, яка реалізується за допомогою ієрархічно-організованих комунікативних, прагматичних і власне лінгвістичних компонентів. Лінгвістичний компонент категорії спонукання представлено сукупністю різнорівневих мовних засобів спонукальної семантики, організованих за принципом функційно-семантичного поля [9, 8–9]. Водночас спонукальність також тлумачать як категорію модальності, морфологічно виражену формою наказового способу дієслова, або ж категорію комунікативної настанови, яка відповідає певному функційному типові речення [7].

У межах теорії мовленнєвих актів як частини функційно-когнітивної науково-лінгвістичної парадигми сформувався прагмалінгвістичний підхід до спонукання як компоненту прагматичного значення й іллокутивної сили висловлення [11]. Таким чином, спонукання виступає різновидом директивного мовленнєвого акту [20]. Розрізняють директиви-спонукання каузованих дій в інтересах адресанта (наказ, вказівка, прохання, вимога, благання, заборона) і директиви-спонукання каузованих дій в інтересах адресата (порада, рекомендація, пропозиція, застереження, попередження, дозвіл, запрошення) [15, 74–75]. Модальність спонукання (директивна модальність) входить до поля деонтичної модальності як один з її типів. Її кваліфікують як прагматичний тип реченнєвої модальності, яка характеризує комунікативний аспект речення, перебуваючи в тісній взаємодії з пропозиційною модальністю, що, своєю чергою, співвідноситься з номінативним аспектом речення [5].

Важливо розмежовувати *деонтичну настанову* перформативного предиката спонукальної семантики як його концептуальний вимір і директивну настанову як його комунікативний вимір. Попри їх тісний взаємозв'язок і взаємодію в межах перформативного висловлення, вони фундаментально відрізняються одна від одної своїми категорійними ознаками. Услід за Дж. Найтсом, розглядаємо деонтичність як оцінну, *кваліфікаційну* ознаку висловлення, яка уособлює базові когнітивні поняття й лінгвоментальні категорії, що є ключовими в процесі мовної концептуалізації дійсності. На противагу цьому директивність перформативного висловлення уособлює його комунікативну ціль – іллокутивну мету, яка співвідноситься з функціонуванням висловлення у процесі мовленнєвої діяльності [18, 52].

Номінативною основою деонтичних мовленнєвих актів і засобом експлікації деонтичного модусу є соціальні перформативи, до яких належать директиви (*advise, recommend, suggest, ask, beg, urge, demand, order, admonish, warn*) й комісиви

(*guarantee, pledge, promise, swear, vow, undertake, warrant*). Перформативні предикати директивного типу, окрім раціональної оцінки, виражають волевиявлення мовця щодо вчинення або невчинення адресатом певної дії та його зацікавленість у реалізації чи нереалізації ситуації, яка становить зміст пропозиції [14, 118].

Перформативні дієслова, об'єднані комунікативно-смісловим інваріантом – спонукання адресата до дії, формують другий за чисельністю клас серед досліджуваної перформативної лексики. У виборі терміна ми спиралися на відому таксономію іллокутивних актів Джона Серля, згідно з якою *директивами* вважаються висловлювання, іллокутивна спрямованість яких полягає в намаганні адресанта досягнути виконання адресатом деякої дії, названої у пропозитивній частині висловлювання [20].

Інвентаризацію функційного класу директивів здійснено на основі компонентного аналізу словникових тлумачень дієслів мовлення зі значенням спонуки та виділення в межах їхньої значеннєвої структури словозначень з перформативною перспективою. Перформативна парадигма директивів включає дієслова на позначення *поради* (*advise, counsel, consult, recommend, suggest, prescribe, propose, propound, offer, commend, warn, admonish, caution*), *прохання* (*ask, request, beg, beseech, implore, appeal, plead, intercede, importune, solicit, sue, crave, invite, advocate*) та *вимоги* (*demand, exact, seek, tell, command, order, direct, instruct, require, insist, claim, dare, challenge, defy, urge*), які відрізняються типом спонукання (категоричне, пом'якшене, нейтральне) і засобами реалізації відповідної деонтичної настанови та формують у межах директивної парадигми три мікросистеми. Дієслова на позначення погрози, залякування, шантажу (менасиви) формують лакуну в директивній парадигмі перформативів, оскільки не дозволяють прямого експліцитного вживання для вираження спонуки. Відповідно до ступеня інтенсивності способу досягнення іллокутивної мети та особистої зацікавленості мовця у виконанні адресатом каузованої ним дії, перформативні дієслова на позначення прохання, наказу, вимоги визначаються як інтенсивні директиви, а дієслова на позначення поради, пропозиції, застереження – як нейтральні [10]. У денотативно-референтному аспекті семантична структура будь-якого дієслова, лексичне значення якого корелює з МА директивного типу, передбачає наявність трьох аргументів, наділених чітким рольовим статусом:

- 1) адресанта як носія каузації дії;
- 2) адресата як об'єкта каузації;
- 3) цільового аргументу, який виражає мету каузації як імовірний наслідок здійснення МА.

Перформативним дієсловом на позначення спонуки властива значна розгалуженість смислової структури. Це забезпечує велику ємність їхнього парадигмального простору, що знаходить свій вияв як у внутрішньому парадигмальному співвідношенні функційно-тотожних синонімічних одиниць (таких як *ask, beg, implore; advise, urge, suggest, encourage*), так і в міжпарадигмальній взаємодії одиниць у зонах перетину різних функційних кла-

сів перформативів. Наприклад, дієслово *ask* здатне переходити з класу реквестивів (від англ. *request*), інтегральною диференційною ознакою яких є інтенція спонукання у формі прохання, до класу квестивів (від англ. *question*), об'єднаних комунікативною інтенцією запитування. Іллокутивною метою квестивів є заповнення «когнітивного дефіциту мовця» [2]. Реалізація перформативним полісемантом різних словозначень як компонентів перформативного висловлення зумовлює його вихід за межі смислового діапазону тієї чи іншої іллокуції, унаслідок цього спостерігається семантично мотивована прагматична конвергентність різних за своїм функційним навантаженням класів директивів та асертивів. Варто наголосити на тому, що модальний компонент таких перформативних висловлень залишається при цьому незмінним. Такий тип вираження деонтичного модального значення перформативним предикатом значення ми розглядаємо як асиметричний.

Вживання дієслова *suggest* у поданому нижче прикладі ілюструє його функційну тотожність з ментальними перформативами й засвідчує зміну його модально-вимірного компонента з деонтичного на епістемічний:

There will be similar trouble over the gender difference if indeed as I am suggesting – it is true that ideas about the meaning of maleness have distorted moral thinking in our culture quite deeply, so as to affect the whole concept of individuality, and thereby condition the way in which some central metaphysical issues are seen [BNC ECV 490].

Засобом поверхневого вираження інваріантної перформативної матриці у висловленнях непоширеного типу виступає первинний матричний предикат у граматичній формі простого дієслівного присудка. В перформативних висловленнях поширеного типу вторинний предикат виконує модифікаційну функцію щодо первинного в межах аналітичної форми складеного модального дієслівного присудка. До прикладу, дієслово *must* виступає в ролі інтенсифікатора, який виконує аугментативну (підсилювальну) функцію відносно деонтичного компонента перформативного висловлення при збереженні тієї ж смислової й інтенційної складових. Такий тип вираження деонтичної модальності не порушує тотожності між формально-змістовим, граматичним і прагматичним наповненням перформативного дієслова й визначається нами як симетричний:

Colleagues, I urge you to reject the dogma, look at the practical integrated policy and support the motion [BNC HDU 250]; *I must urge you to support our resolutions so that Herts County Council can join the many other Council and other organisation that are pressing the government to change its mind.* [BNC JS8 721]; *I warn you not to cross the moors at night* [BNC H7V 28]; *However, I must warn you to be on your guard and to approach the picture gallery with caution* [BNC CMM 344].

На противагу цьому дієслова *can/could*, *may/might*, як і допоміжне умовного способу *would*, виконують деінтенсифікаційну роль, знижуючи категоричність перформативного висловлення, не змінюючи при цьому його інваріантної моделі:

Of course, in these difficult circumstances you seek to keep order, but I ask you to reflect on one problem and to see what you can do about it [BNC HHX 16151]; *Colleagues, just before we adjourn for lunch, could I ask you to try and take the opportunity to visit the Labour Party and Trade Unions for Labour stand where there is a live link to the national membership system* [BNC HUC 665]; *Now, 'Thiercelin took out notebook and pencil, 'just as a matter of routine, might I ask you to relate once again the circumstances of Herr Hamnett's business with you?'* [BNC B20 974].

У межах досліджуваного функційного класу перформативів може спостерігатися внутрішня парадигмальна варіативність смислового й прагматичного компонентів перформативного дієслова при збереженні модального елемента. Наприклад, дієслово *invite* у наведених нижче прикладах тлумачать як *запрошення*, *прохання* або *пораду*. При цьому воно у всіх випадках реалізує комунікативну інтенцію спонуки:

'May I invite you and your lord to share my meat with me before we leave?' [BNC APW 3094]; *On behalf of the Labour party, I invite you to join the vast majority of people in this country at the next election and to vote Labour* [BNC HHX 16164]; *Sir, I invite you attach no importance at all to that ridiculous concept in relation to this highly important piece of land* [BNC FMP 906].

Перформативні предикати, ускладнені модальним дієсловом, постають як «модалізовані перформативи» [12], «загороджені перформативи» (“hedged performatives”) [17], «включені перформативи» (“embedded performatives”) [19]. Останніми роками відбулося певне переосмислення категорії перформативності, зокрема модалізованих перформативів, які потрактовані не як ускладнений варіант канонічних перформативів, а як окремий функціональний криптоклас [11; 12]. На відміну від канонічних перформативів, композитні перформативи містять у своїй організаційній структурі додаткові модифікатори у вигляді «включених предикатів» думки, наміру, оцінки, спонукання, емоційного стану [3]. Такі перформативи характеризуються нижчою мірою відповідальності мовця за пропозитивний зміст висловлення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз мовних фактів та мовленнєвої реалізації семантичної, граматичної й прагматичної парадигмальності перформативних дієслів на позначення спонуки дає змогу укласти кваліфікаційні виміри парадигми перформативних дієслів англійської мови, доповнюючи характеристику її формально-змістової та функційної площин характеристикою її модально-вимірної специфіки. Спосіб вираження деонтичної модальності перформативними дієсловами на позначення спонуки можна вважати симетричним, що мотивується збігом семантичного, граматичного (модального) та функційного (прагматичного) наповнення дієслівної лексики в межах перформативного висловлення. Перформативні дієслова, що належать до інших функційних класів, передають значення спонукальної модальності асиметрично й характеризуються розбіжністю між семантико-функційним і модальним параметрами. Під час взаємодії

різних типів модальностей внаслідок прагматичної конвергентності різних функційних класів відбувається заміщення центральної семи однією з периферійних сем, що спричиняє транспонування іллокутивного значення перформативного предиката й появу маргінальних іллокутивних типів, які допускають подвійне трактування з огляду на свій таксономічний статус. У висловленнях з перформативними дієсловами на позначення спонуки найчастіше вза-

ємодіють директивний (спонукання) та асертивний (інформування) значеннєві компоненти, що співвідносяться з деонтичною й епістемічною модальностями відповідно. У цих випадках доречно говорити про перформативи синкретичного модального типу. В перспективі важливим постає докладне вивчення семантичної й комунікативно-інтенційної багатомірності інших функційних класів перформативних предикатів на тлі їх модального навантаження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды. Т. 1 : Лексическая семантика (синонимические средства языка). / Ю. Д. Апресян. – М. : Школа «Языки русской культуры», Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1995. – 472 с.
2. Безугла Л. Р. Історична динаміка мовленнєвого акту квестиву в німецькій та англійській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л. Р. Безугла. – Х., 1998. – 22 с.
3. Богданов В. В. Семантико-синтаксическая организация предложения / В. В. Богданов. – Л. : Издательство ЛГУ, 1977. – 204 с.
4. Бондарко А. В. Проблемы функциональной грамматики : Принцип естественной классификации / отв. ред. А. В. Бондарко, В. В. Казаковская. – М. : Языки славянской культуры, 2013. – 512 с.
5. Ваулина С. С. Модальность предложения – модальность текста : актуальные аспекты изучения / С. С. Ваулина, И. Ю. Кукса // Acta Polono-Ruthenica. Olsztyn : Wydawnictwo Uniwersytetu Warminsko-Mazurskiego, 2009. – № 14. – С. 513–520.
6. Вежбицкая А. Метатекст в тексте / Анна Вежбицкая // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1978. – Вып. 8 : Лингвистика текста. – С. 402–421.
7. Дрінко Г. Г. Спонукальні конструкції в англійській та українських мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Г. Г. Дрінко. – Донецьк, 2005. – 21 с.
8. Изотов А. И. Функционально-семантическая категория императивности в современном чешском языке как прагмалингвистический феномен : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.03 «Славянские языки» / А. И. Изотов. – М., 2007. – 42 с.
9. Маслова А. Ю. Коммуникативно-семантическая категория побудительности и её реализация в славянских языках (на материале сербского и болгарского языков в сопоставлении с русским) : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.03 «Славянские языки», 10.02.01 «Русский язык» / А. Ю. Маслова. – СПб., 2009. – 40 с.
10. Никифорова Р. В. Коммуникативно-семантическая группа высказываний, реализующих интенцию «предложения» (в современном английском языке) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Р. В. Никифорова. – К., 1988. – 24 с.
11. Романов А. А. Системный анализ регулятивных средств диалогического общения / А. А. Романов. – М. : Институт языкознания АН СССР, 1988. – 183 с.
12. Романова Л. А. Структурно-семантические аспекты композитных перформативов в функциональной парадигме языка / Л. А. Романова. – М. : Ин-т языкознания РАН, 2009. – 180 с.
13. Степанов Ю. С. Имена. Предикаты. Предложения / Ю. С. Степанов. – М. : Наука, 1981. – 360 с.
14. Таривердиева М. А. Высказывания с глаголами пропозиционального отношения как речевые акты / М. А. Таривердиева // Логический анализ языка. Пропозициональные предикаты в логическом и лингвистическом аспекте. – М. : Наука, 1987. – 139 с.
15. Телеки М. М. Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру : [монографія] / М. М. Телеки, В. Д. Шинкарук. – К. : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2007. – 176 с.
16. Austin J. L. How to Do Things with Words / J. L. Austin. – London : Clarendon Press, 1962. – 167 p.
17. Fraser B. Hedged performatives / Bruce Fraser // Syntax and semantics. – 1975. – Vol. 3. – P. 187–210.
18. Nuyts J. On deontic modality, directivity, and mood: A case study of Dutch *mogen* and *moeten*. Wilrijk: Antwerp Papers in Linguistics 110, 2005 [Електронний ресурс] / Jan Nuyts, Pieter Byloo, Janneke Diepeveen. – Режим доступу: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.113.1165&rep=rep1&type=pdf>.
19. Sadock J. M. Toward a linguistic theory of speech acts / J. M. Sadock. – New York : Academic Press, 1974. – 168 p.
20. Searle J. R. A Classification of Illocutionary Acts / J. R. Searle // Language in Society : Cambridge University Press, 1976. – Vol. 5. – No. 1 – P. 1–23.
21. Longman Dictionary of Contemporary English / ed. by Della Summers. – New ed., 2003. – 1949 p. (LDCE).
22. British National Corpus XML Edition. – University of Oxford. (BNC).

КОГНІТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ МИТНИХ ДОКУМЕНТІВ

Светлічна А. А.

Запорізький національний університет

У статті досліджено когнітивну організацію англійськомовних митних документів. Установлено специфіку пропозиційних схем фрейму «Транспортування», які застосовують для аранжування інформації в момент створення англійськомовної митної документації.

Ключові слова: англійськомовний митний документ, фрейм «Транспортування», пропозиційні схеми, аранжування інформаційного простору.

Светличная А. А. Когнитивная организация англоязычных таможенных документов. В статье рассматривается когнитивная организация англоязычных таможенных документов. Устанавливается специфика пропозициональных схем фрейма «Транспортировка», которые используются для аранжировки информации в момент создания англоязычной таможенной документации.

Ключевые слова: англоязычный таможенный документ, фрейм «Транспортировка», пропозициональные схемы, аранжировка информационного пространства.

*Svietlichna A. A. Cognitive organization of English Customs documents. The article highlights cognitive organization of English Customs documents. The object of this research is the complex of English Customs documents (Customs Declaration, Cargo Declaration, Certificate of Origin, Phytosanitary Certificate, Certificate of Quality, Weight List, ATA Carnet, Invoice, Proforma-Invoice). English Customs documents were not the object of complex research in linguistics before now, and this caused the actuality of this paper. The **subject** of this study is cognitive parameters of English Customs documentation. The aim of this study was to reveal the specificity of propositional schemas of the frame "Transportation" which are used for arranging information in time of creating English Customs documents. It was pointed out that structuring information in time of forming English Customs documents carried out within the frame «Transportation» by using thing, identification, possession and action propositional schemas. These schemas are combined in different configurations depending on the compositional peculiarities of a certain kind of English Customs document. The schemas of the possession frame are used for arranging information in time of forming Customs Declarations and Cargo Declarations. Comparison schemas are not typical for this complex of texts at all. The main points and conclusions of this study can be a certain contribution to cognitive linguistics. The obtained results can be used for creating some educational and methodical manuals concerning the specifics of writing English Customs documents; in scientific work of students, masters and postgraduates. The possibilities of further scientific research of English Customs documentation complex are seen in the study of these documents in diachronic vision.*

Key words: English Customs document, the frame "Transportation, propositional schemas, the arrangement of information space.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. На сучасному етапі розвитку лінгвістики особливий інтерес для науковців становить дослідження інформаційних систем, що стоять за мовними знаками, а також процедур обробки інформації, що відбуваються в мисленні людини в кожний конкретний момент комунікації (Н. Д. Арутюнова [1], М. М. Болдирев [2], С. А. Жаботинська [3, 4], М. Мінський [6], Ч. Філмор [7], R. W. Langacker [8]).

У процесі будь-якої комунікації використовуються знання про світ, що накопичені людиною за певний період життя. Цей інформаційний пласт – рухлива структура, що постійно поповнюється та оновлюється. Так, обсяг знань у сфері ділової комунікації являє собою конструкцію, що зберігається в пам'яті ділової людини. Це ментальна «картинка», яка є результатом відбиття у свідомості особистості «типового» фрагмента реального світу, інваріантом певної ділянки картини світу [5, 179]. Усі ці знання можуть бути представлені за допомогою ментальних схем, системи фреймів та концептів, типових для ділового дискурсивного простору.

Актуальність цієї розвідки зумовлено необхідністю вивчення когнітивної організації англійськомовних документів, що досі залишалося поза зоною лінгвістичних досліджень.

Об'єкт дослідження – сучасні англійськомовні митні документи. **Предмет** дослідження – когнітивна організація текстів англійськомовних митних документів.

Матеріал дослідження – Customs Declaration, Cargo Declarations, ATA Carnet, Certificate of Origin, Phytosanitary Certificate, Certificate of Quality, Weight List, Invoice, Proforma-Invoice.

Формулювання мети і завдань статті. **Мета** дослідження – установити специфіку мережної моделі фрейму «Транспортування», яку використовують для аранжування інформації в момент активності знань людини в процесі створення англійськомовної митної документації. Мета передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) опис пропозиційних схем фрейму «Транспортування»;
- 2) з'ясування особливостей конфігурацій пропозиційних схем, які застосовуються для структури-

зації інформаційного простору кожного окремого виду англійськомовного митного документа.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно із С. А. Жаботинською, фрейми формуються пропозиційними схемами, а тип схеми визначається його належністю до конкретного фрейму [4, 360]. Репрезентація інформації для формування англійськомовних митних документів (далі АМ документи) відбувається в результаті поєднання предметного, акціонального, посесивного та ідентифікаційного фреймів.

Предметний фрейм включає набір пропозицій, де ознака поєднується з предметом імпліцитною зв'язкою *є/існує (is/exist)*. Для формування митного документа **Customs Declaration** предметні пропозиційні схеми мають декілька варіантів. Розглянемо їх детальніше:

- **Квантитативна схема** «ХТОСЬ/ЩОСЬ є СТИЛЬКИ – кількість»:

ХТОСЬ (*Number of family members*) є СТИЛЬКИ (2, 3, 4 особи);

ЩОСЬ (*Number of accompanied baggage*) є СТИЛЬКИ (вага/PKG).

- **Темпоральна схема** «ХТОСЬ/ЩОСЬ є/існує ТОДІ – час»:

ЩОСЬ (*Entry date*) є ТОДІ (час в'їзду в країну).

- **Локативна схема** «ХТОСЬ/ЩОСЬ є/існує ТАМ»:

ЩОСЬ (*address in Japan*) є ТАМ (адреса проживання).

- **Кваліфікативна схема** «ХТОСЬ/ЩОСЬ є/існує ТАКЕ – якість»:

ЩОСЬ (*purpose of trip*) є ТАКЕ (*official/business*).

Формування **ідентифікаційного фрейму** забезпечують такі пропозиційні схеми:

- **Схема персоніфікації** «ХТОСЬ/ЩОСЬ – ідентифікатив є ХТОСЬ/ЩОСЬ – класифікатор»;

ЩОСЬ (*Family name*) є ЩОСЬ (прізвище).

- **Схема специфікації** «ХТОСЬ/ЩОСЬ – ідентифікатив є ХТОСЬ/ЩОСЬ – специфікатор»;

ЩОСЬ (*Nationality*) є ЩОСЬ (національність особи).

Виокремлення **акціонального фрейму** відбувається «на основі пропозицій, що включають предмет-агента та акт, призначений для виконання» [4, 360]. Структурування інформаційного простору для формування англійськомовних митних декларацій відбувається з додаванням таких акціональних схем:

- **Схема стану/процесу** «ХТОСЬ/ЩОСЬ – агент діє»:

ХТОСЬ (*I/We*) – агент діє (*am/are bringing*).

- **Схема каузації** «ХТОСЬ/ЩОСЬ – каузатор робить ЩОСЬ – фактив»:

ХТОСЬ (*I*) – агент діє (*have read information on the reverse side and have made the truthful declaration*).

Фіксуються випадки розширення пропозицій акціонального фрейму за рахунок **діє/робить якщо, незважаючи на** – передумови (умови, поступки): *If you have answered yes, please declare the aggregate amount in USD* [Mexico Declaration]; *If the consignment consist of more than one UN Number in a single shipping container, segregation checks will need to be done before acceptance* [Cargo

Declaration]; «темпоральних слотів» [4, 361]: *Number of days you are staying in Mexico* _____ [Mexico Declaration].

Для моделювання інформаційного простору в момент формування англійськомовних митних декларацій відмінною стає наявність пропозицій посесивного фрейму:

- **Схема власності** «ХТОСЬ/ЩОСЬ – власник має ХТОСЬ/ЩОСЬ – власність»:

ХТОСЬ (*You*) – власник має ЩОСЬ (*have any unaccompanied article*) – власність.

Предметні, ідентифікаційні, акціональні та посесивні пропозиційні схеми поєднуються в різні конфігурації, специфіка яких варіюється залежно від особливостей структури конкретної митної декларації (пасажирської або вантажної).

Типовою для структуризації інформації вступних частин текстів **Customs Declaration** та **Cargo Declaration** стає переважна кількість предметних та ідентифікаційних схем, які забезпечують виклад загальних інформативних даних про персону/вантаж. Для репрезентації інформації в інструктивних сегментах цих документів найбільш характерними стають акціональні пропозиційні схеми.

Модифікація пропозиційних схем в основних частинах текстів таких митних документів відрізняється. Для Customs Declaration – це конфігурація предметних, посесивних та акціональних схем, а для Cargo Declaration – предметних та ідентифікаційних пропозиційних схем.

Аранжування інформації під час створення англійськомовних сертифікатів відбувається як наслідок синтезу предметних, ідентифікаційних та акціональних пропозиційних схем.

Предметний фрейм представлений набором таких пропозицій, як:

- **Квантитативна схема** «ХТОСЬ/ЩОСЬ є СТИЛЬКИ – кількість»:

ЩОСЬ (*Quantity*) є СТИЛЬКИ (кількість) [Certificate of Origin].

- **Темпоральна схема** «ХТОСЬ/ЩОСЬ є/існує ТОДІ – час»:

ЩОСЬ (*Date of inspection*) є ТОДІ (дата інспекції) [Phytosanitary Certificate].

- **Локативна схема** «ХТОСЬ/ЩОСЬ є/існує ТАМ»:

ЩОСЬ (*Port of loading*) є ТАМ (порт вантаження/Russia) [Certificate of Quality].

- **Схема способу буття** «ХТОСЬ/ЩОСЬ є/існує ЯК – спосіб»:

ЩОСЬ (*means of conveyance*) є ЯК (транспортні засоби/by vessel) [Certificate of Quality].

Формування **ідентифікаційного фрейму** відбувається за такими пропозиційними схемами:

- **Схема персоніфікації** «ХТОСЬ/ЩОСЬ – ідентифікатив є ХТОСЬ/ЩОСЬ – класифікатор»:

ХТОСЬ (*consignor*) є ХТОСЬ (прізвище, ім'я, адреса вантажовідправника) [Certificate of Quality].

- **Схема специфікації** «ХТОСЬ/ЩОСЬ – ідентифікатив є ХТОСЬ/ЩОСЬ – специфікатор»:

ЩОСЬ (*treatment*) є ЩОСЬ (лікування) [Phytosanitary Certificate].

Схеми **акціонального фрейму** здебільшого структурують інформацію на завершальному етапі створення документа. Представлені вони такими варіантами:

- Схема стану/процесу «ХТОСЬ/ЩОСЬ – агенс діє»:

ХТОСЬ (*I*) – агенс діє (декларує/*declare*) [Certificate of Origin].

- Схема каузації «ХТОСЬ/ЩОСЬ – каузатор робить ЩОСЬ – фактив»:

ХТОСЬ (*We*) – агенс діє (виконали перевірку якості/*have performed the quality inspection*) [Certificate of Quality].

Аналіз такого виду англійськомовних митних документів, як сертифікати, показав, що для їх формування інформація зорганізується переважно за допомогою предметного та ідентифікаційного фреймів, акціональні пропозиційні схеми використовуються для структурування значно рідше.

Для аранжування інформаційного простору вступних частин **Certificate of Origin, Phytosanitary Certificate, Certificate of Quality, Weight List** типовою стає модифікація предметних та ідентифікаційних пропозиційних схем. Акціональні схеми застосовуються в комбінації з предметними та ідентифікаційними схемами і лише в момент формування завершальних частин. Виняток становлять тексти документів **Weight List**, для створення яких акціональні пропозиційні схеми не використовуються взагалі. Специфіка набору конфігурацій пропозиційних схем у кожному з розглянутих текстів залежить від їхніх композиційних особливостей.

Структурування інформаційної системи мислення в момент формування документа АТА карнет, як і у випадках із сертифікатами, – це процес інтеграції предметного, ідентифікаційного та акціонального фреймів.

Для аранжування інформації вступного блоку документа АТА карнет типовим стає застосування предметних та ідентифікаційних пропозиційних схем. Акціональні схеми застосовуються для моделювання інформаційного простору основних та заключних частин таких документів.

Акціональні пропозиційні схеми для структуризації основної частини цього документа розширюються за рахунок уведення локативів (країн, де застосування цього документу є легітимним):

ЩОСЬ (*This Carnet*) – агенс діє (може бути використаним/*may be used*) – **TAM** (*in the following countries: European Union* – перелік країн Європейського Союзу, де цей документ дійсний; *other countries* – перелік інших країн [ATA Carnet]).

Кількість схем обмежено і на завершальному етапі формуванні інформаційного простору документа АТА карнет. Тут характерною стає структуризація інформації за допомогою конфігурацій предметних пропозиційних схем із додаванням акціональних.

Посесивні та компаративні фрейми для впорядкування інформаційного простору АТА Carnet не застосовуються.

«Скелетною» структурою інформаційної системи для формування текстів комерційних митних документів є мережа, що формується при взаємодії **предметних пропозиційних схем**, зокрема:

- Квантитативна схема «ХТОСЬ/ЩОСЬ є СТИЛЬКИ – кількість»:

ЩОСЬ (*Total amount per position*) є СТИЛЬКИ (загальна сума за позицію).

- Темпоральна схема «ХТОСЬ/ЩОСЬ є/існує ТОДІ – час»:

ЩОСЬ (*Terms of payment*) є ТОДІ (терміни платежу).

- Локативна схема «ХТОСЬ/ЩОСЬ є/існує ТАМ»:

ЩОСЬ (*Country of export*) є ТАМ (країна експорту).

- Схема способу буття «ХТОСЬ/ЩОСЬ є/існує ЯК – спосіб»:

ЩОСЬ (*Transportation*) є ЯК (транспортні засоби/віа), – та

ідентифікаційних пропозиційних схем:

- Схема персоніфікації «ХТОСЬ/ЩОСЬ – ідентифікатор є ХТОСЬ/ЩОСЬ – класифікатор»:

ХТОСЬ (*Exporter*) є ХТОСЬ (ім'я, прізвище експортера).

- Схема специфікації «ХТОСЬ/ЩОСЬ – ідентифікатор є ХТОСЬ/ЩОСЬ – специфікатор»:

ЩОСЬ (*Full description of goods*) є ЩОСЬ (повний опис товару/book, calendar).

Специфіка конфігурацій пропозицій, потрібних для створення та розуміння змісту документів **Invoice** та **Proforma-Invoice**, полягає в домінуванні двох основних фреймів предметного та ідентифікаційного.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Підсумовуючи результати проведеного аналізу, можна стверджувати, що структуризація інформаційного простору під час формування масиву англійськомовної митної документації – процес поступовий. Відбувається він у результаті зміни комбінацій предметних, ідентифікаційних, посесивних та акціональних пропозиційних схем, які зорганізуються залежно від композиційних особливостей кожного окремого виду АМ документа.

Застосування посесивних пропозиційних схем виявляється характерним лише для моделювання інформації англійськомовних митних декларацій.

Особливістю використання акціонального фрейму слід вважати пріоритетне застосування акціональних пропозиційних схем в конфігураціях пропозицій основного та завершального сегментів АМ документа. У процесі дослідження зафіксовано можливість пропозицій акціонального фрейму доповнюватися локативами, темпоративами або словами передумови (умови, поступки).

Представлений набір пропозицій із встановленими специфічними ознаками дає змогу відобразити ту своєрідну мережну структуру фрейму «Транспортування», яка стає необхідною абстрактною базою для перебігу когнітивно-семантичних процесів у момент створення текстів АМ документів.

Перспективу майбутніх наукових пошуків вбачаємо в подальшому дослідженні текстів комплексу англійськомовної митної документації в діяхронічному розрізі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : Курс лекций по английской филологии. – Тамбов : Изд-во Тамбов. ун-та, 2000. – 123 с.
3. Жаботинская С. А. Принципы построения концептуальной сети / С. А. Жаботинская / *Złoto z perspektywy językoznawcy i tłumacza*. – Gdansk, 2005. – P. 53–62.
4. Жаботинская С. А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / С. А. Жаботинская // *Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В. В. Левицького* / [під ред. Г. Альтмана, І. Задорожної, Ю. Мацкуляк]. – Чернівці : Книги ХХІ, 2008. – С. 357–368.
5. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.
6. Минский М. Структура для представления знаний / Марвин Минский // *Психология машинного зрения*. – М. : Мир, 1978. – С. 249–338.
7. Fillmore Ch. J. Frame Semantics / Charles J. Fillmore // *Linguistic Society of Korea : Linguistics in the Morning Calm*. – Seoul, 1982. – P. 111–138.
8. Langacker R. W. Cognitive Grammar. A Basic Introduction / R. W. Langacker. – Oxford : Oxford University Press, 2008. – 562 p.

UNTERSUCHUNG DER NOMINATIONSPROZESSE IN DER MULTILINGUALEN ERGONYMIE IN DEN VERSCHIEDENEN EUROPÄISCHEN LÄNDERN

Sydorenko O. M.

Priazov Staatliche Technische Universität

Der Artikel enthält komparative Untersuchung der Lexik entlehnten in verschiedenen Regionen der Ukraine sowie in einzelnen Städten in Deutschland und Polen. Dargestellt ist das prozentuale Verhältnis der Wörterbuchfonds der Entlehnungssprachen.

Schlüsselwörter: Nominierungsprozess, Entlehnung, Ergonim, Eigennamen, künstliche Formation, Dienstleistungsobjekt.

Сидоренко О. М. Дослідження номінаційних процесів у полілінгвальній ергонімії різних європейських країн. У статті проведено порівняльне дослідження використання іношомовної лексики в різних регіонах України, а також у деяких містах Німеччини і Польщі. Надано відсоткове співвідношення словникових фондів мов запозичення.

Ключові слова: номінаційний процес, запозичення, ергонім, власна назва, штучне утворення, об'єкт обслуговування.

Сидоренко Е. Н. Исследование номинационных процессов в полилингвальной эргонимии различных европейских стран. В статье проведено сравнительное исследование использования иноязычной лексики в различных регионах Украины, а также в некоторых городах Германии и Польши. Представлено процентное соотношение словарных фондов языков заимствования.

Ключевые слова: номинационный процесс, заимствование, эргоним, имя собственное, искусственное образование, объект обслуживания.

Sydorenko O. M. The study of nomination processes in the polylingual ergonymy of various European countries. The article compares the works of Ukrainian linguists from the point of view of using foreign vocabulary for naming objects of human activity in different regions of Ukraine over the past 15 years: in Transcarpathian region, in the city of Kiev, in Donetsk region. The languages of borrowing are indicated and an attempt to explain the reasons for borrowing is made. The influence of such extralinguistic factors as economic, ideological, cultural is pointed out.

The interpretation of the term ergonym in modern terminological dictionaries is presented. Its use in a broad sense for objects of various types of activity is explained. The terms for the designation of classes of objects of a narrow focus are presented: firmonym is used for industrial objects, emporonym is used for trade and commercial objects, serviceonym is used for objects of service, clubonym is used for entertainment objects.

Groups of ergonyms of Donetsk region, divided by their belonging to a specific language, among which there are hybrid and artificial names, are shown.

Comparative analysis of Ukrainian ergonymy with ergonymy of Germany and Poland is based on numerous practical materials including more than 4000 titles and it is now a new aspect of the author's scientific research.

The percentage ratio of the language funds of the borrowings is presented.

It is noted that in view of the globalization of science, technology, economics, and culture, the involvement of foreign vocabulary in ergonomics becomes an inevitable process.

Key words: nomination process, borrowings, ergonym, proper name, artificial formation, service object.

Problemstellung und Begründung der Relevanz ihrer Berücksichtigung. Der vorliegende Artikel stellt eine Übersicht der Aufsätze der ukrainischen Namenforscher dar, die in den letzten 15 Jahren Ergonyme in einzelnen Regionen der Ukraine untersucht haben: in der Transkarpatenregion [1], in der Stadt Kiew [2], in der Donezregion [4]. Komparative Analyse der ukrainischen Ergonyme mit Ergonymen in Deutschland und Polen ist im Moment ein neuer Aspekt der wissenschaftlichen Forschung der Autorin.

Zielstellung. Der Zweck dieses Artikels ist es, aus der Zahl der von Onomasten der Ukraine in den obenerwähnten Regionen früher untersuchten Ergonyme, diejenige zu betrachten, die sich als Entlehnungen

erweisen und sie weiterhin zu klassifizieren. Ein weiteres Ziel des Artikels ist es, sie auch einer vergleichenden Analyse mit den in Deutschland und Polen erschienenen Ergonymen zu unterwerfen sowie die öfter vorkommenden Sprachen der Entlehnung und die Ursachen dieser Situation herauszusuchen.

Hauptmaterial. In der ukrainischen Onomastik kommt der Terminus Ergonym sehr oft vor. Und Ergonym bedeutet in den slawischen Sprachen Sprachgebrauch das, was Institutionym im Deutschen zum Inhalt hat. Der in der onomastischen Terminologie verwendete Terminus Ergonym besitzt gegenwärtig einen deutlich breiteren Bedeutungsumfang als der im Deutschen verwendete Terminus „Institutionym“ [5, 34-35].

Ergonym kann aber in den slawischen Sprachen auch für Benennungen von großen oder kleineren kommerziellen Objekten wie Einkaufszentren, Geschäften und Läden sowie auch von Firmen verwendet werden. In der vorliegenden Arbeit verwenden wir den Terminus Ergonym nämlich in diesem Sinne.

N.W. Podolskaya gab als die erste in der onomastischen Literatur die Definition des Begriffes *Ergonym*: „*Ergonym* ist eine Bezeichnung eines Geschäftsverbandes der Menschen bzw. Gewerkschaftsorganisationen, Institutionen, Unternehmen, Firmen, Gesellschaften, etc.“ [7, 151]. Nachdem N.W. Podolskaya ihre Definition gegeben hatte, haben D.I. Ganitsch und I.S. Oliynik fast die gleiche Definition im "Wörterbuch der Linguistischen Terminologie" dargestellt [6, 77]. Die Definition des Ergonyms von N.W. Podolskaya wird von vielen Forschern verwendet. Obwohl der Begriff an sich selbst meistens im weiteren Sinne gebraucht wird, sind einige Forscher dazu übergegangen, ihn mehr im engeren Sinne zu verwenden.

Einige Forscher haben vorgeschlagen, andere Begriffe für verschiedene Tätigkeitsbereiche zu verwenden. Oleg Belej schlug vor, den Begriff „*Firmonym*“ für die Benennung von Objekten der gewerblichen und industriellen Produktion zu verwenden [1]. Olena Sydorenko schlägt vor, für die Benennung der Serviceeinrichtungen den Begriff „*Servisonym*“ und für Entertainmenteinrichtungen den Begriff „*Klubonym*“ zu verwenden [4]. N.N. Lisovets hat die Namen von Handelseinrichtungen in einer Gruppe unter der Benennung „*Emporonym*“ identifiziert [3].

Verschiedene Klassen von Eigennamen, (die Benennungen) wie Anthroponyme (Namen), und vor allem Toponyme (Ortsnamen), Ergonyme (Namen der verschiedenen Unternehmen und der verschiedenen bürgerlichen Vereine) sowie Pragmatonyme (Warenzeichen) sind für diese Einflüsse auch anfällig.

Die Beschreibung der Entstehungsprozesse von Namen kann durch einen Vergleich bestimmter Gruppen von Onymen in verschiedenen historischen Perioden oder in unterschiedlichen Teilen des Landes oder sogar in verschiedenen Ländern durchgeführt werden. Solche außersprachlichen Faktoren wie zum Beispiel wirtschaftliche, ideologische und kulturelle sollten auch in Betracht gezogen werden. Die Namen enthalten immer Abdrücke von Kultur und Ideologie der Gesellschaft.

Es hat auch einen wesentlichen Einfluss der ausländischen Wörter auf die Namenbildung für verschiedene Objekte der menschlichen Tätigkeit in der Donezregion gegeben [4]. Es gibt eine allgemeine Tendenz zur Einführung der ausländischen Wörter bei der Benennung der Betriebe und Organisationen verschiedener Arten sowie ihre Verwendung bei der Benennung der verbalen Warenzeichen. So wird in der Region Donezk in den Namensgruppen für verschiedene menschliche Tätigkeiten ein Trend zum Übergang von der Zweisprachigkeit (ukrainische und russische Namen) zu der Mehrsprachigkeit beobachtet.

Nach der Zugehörigkeit zu einer bestimmten Sprache lassen sich alle erwähnten Ergonyme in die folgenden Gruppen unterteilen:

– Ergonyme, die als gemeinsam im Russischen wie auch im Ukrainischen verwendet werden. Sie gehören zu dieser Gruppe, weil sie einen hohen Grad der lexikalisch-phonetischen und graphischen Entsprechungen erweisen: die Personalagentur «*Спеціаліст*» (aus dem Ukrainischen übersetzt *der Spezialist*), die Bank «*Канітал*» (aus dem Ukrainischen übersetzt *das Kapital*);

– nur russische Namen: die Geschäfte «*Жемчуг*» (aus dem Russischen übersetzt *die Perle*), das Cafe «*Праздничное*» (aus dem Russischen übersetzt *festliches*);

– nur ukrainische Namen: die Geschäfte «*Крамниця*» (aus dem Ukrainischen übersetzt *das Geschäft*), «*Майдан*» (aus dem Ukrainischen übersetzt *öffentlicher Platz*);

– Wörter aus anderen Sprachen: das Cafe *Golden lion* (aus dem Englischen übersetzt *Goldener Löwe*), der Nachtclub *Red Cat* (aus dem Englischen übersetzt *Rote Katze*), *Christian Dior* (der Name des französischen Modehauses);

– die Namen, die aus mehreren Wörtern bestehen und die aus verschiedenen Sprachen stammen, sogenannte Hybridnamen: das Reisebüro *Atlantic-myp* (*Atlantic* – aus dem Englischen übersetzt *atlantisch*, *myp* – aus dem Russischen übersetzt *der Tour*), der Computerclub *WEB-xama* (*WEB* – aus dem Englischen übersetzt *das Netz*, *xama* – aus dem Ukrainischen übersetzt *die Hütte*);

– Die künstlichen Neubildungen von den Objekten des Eigentums: Möbelgeschäft «*Ал-Ден*» (Der Geschäftsname wurde aus zwei Vornamen zusammengesetzt – Alexander und Denis – Al Den);

Tabelle 1
Der prozentuelle Anteil der lexikalischen Einheiten, die zum Wortbestand der verschiedenen Sprachen gehören [4, 162]

Namengruppen	Anzahl, %
Wörter, die gemeinsam im Russischen wie auch im Ukrainischen verwendet werden	65
nur russische Namen	8
nur ukrainische Namen	3
Wörter aus anderen Sprachen	15
Hybridnamen	2,5
künstliche Neubildungen	6,5

Im letzten Jahrzehnt ist in die ukrainische Sprache eine riesige Menge der ausländischen Wörter eingegangen. Die Werbung und die Schilder enthalten eine große Menge der ausländischen Wörter. Sie werden auch von den ausländischen Investoren gebracht. Die entstehenden Gemeinschaftsunternehmen haben in der Regel die ungewöhnlichen Namen. Die von diesen Unternehmen hergestellten Waren haben auch sehr oft im Produktnamen ausländische Wörter. Die vorherrschende Lage nehmen sich die Anglizismen ein, wie die Vertreter der Sprache des internationalen Verkehrs, der Informationstechnologien, der Kultur und des Sportes: die Meeragentur *Shock* (aus dem Englischen übersetzt *der Schock*), der Immobilien Makler *Buy Sell* (aus dem Englischen übersetzt *Kaufen-Verkaufen*), *Pet* (aus dem Englischen übersetzt *das Haustier*). Weiter folgen die französischen Wörter: die Namen

der bekannten Modeschöpfer, die geographischen Benennungen, die Namen der Botiquen; die zum Symbol der hohen Mode wurden: *L'amour* (aus dem Französischen übersetzt *die Liebe*), *Christian Dior* (der Name des französischen Modehauses). Diesem Prinzip folgen auch die italienischen Benennungen: *La Perla* (aus dem Italienischen übersetzt *die Perle*), *Antonio Biaggi* (der Markenname für Europäische Schuhe und Accessoires).

Das Vorhandensein der griechischen Wörter ist in der Stadt Mariupol und in ihrem Vorort festgestellt, was durch die Lage der Stadt an der Küste des Asowschen Meeres erklärt wird, wo griechische Wurzeln der Umsiedler erhalten sind und verankert wurden: Restaurant *Аκροπολις* (Akropolis – aus dem Griechischen *ακρόπολη* – Berg in Tasmanien), *Ελλάδα* (Hellas – aus dem Griechischen *Ελλάδα* – Selbst Griechenland, Hellas. Der Begriff wird häufig in Bezug auf das antike Griechenland verwendet). Die deutschen, japanischen, koreanischen Benennungen stellen allgemein anerkannt, weltumfassende Marken vor: *BergHOFF*, *Bosch*, *Toyota*, *Hyundai*, *Honda*, *Samsung*.

Tabelle 2
Quellen der Entlehnung der lexikalischen Einheiten aus anderen Sprachen in der Ergonomie der Donezregion [4, 165]:

Entlehnungssprachen	Anzahl, %
Englisch	52
Französisch	11
Griechisch	10
Italienisch	9
Lateinisch	6
Deutsch	5
Polnisch	1,5
Japanisch	1,5
Koreanisch	1
Arabisch	1
andere Sprachen	2

Die Forschungen sind auch auf die komparative Analyse der Benennungen für Betriebe und Organisationen in den verschiedenen Regionen der Ukraine und sowie im Ausland gerichtet.

In westlichen Gebieten der Ukraine wird die Tendenz zur Senkung der Menge der russischen Benennungen und die Vergrößerung der Menge der Entlehnungen beobachtet.

In der Transkarpatenregion führte Oleg Belej die Forschung der Firmonyme [1]. In den Ergebnissen ist es angewiesen, dass 40 % aller Benennungen die Benennungen sind, die aus anderen Sprachen kommen, (aus dem Russischen, Englischen, Ungarischen, Rumänischen, Slowakischen): die Werkstatt *«Восход»* (aus dem Russischen übersetzt *der Sonnenaufgang*), *«Лыч»* (aus dem Russischen übersetzt *der Strahl*), *Ung* (es war der Name einer Verwaltungsgrafschaft (comitatus) des Königreichs Ungarn), *Sageata* (aus dem Rumänischen übersetzt *der Pfeil*), *Humenne* (nach Ortsname *Humenne* – einer kleinen Stadt in der Ostslowakei), *Stavebnik* (aus dem Slowakisch übersetzt *Baumeister*),

die Bar *Red Queen* (aus dem Englischen übersetzt *rote Königin*), die Cafe *Legyott* (aus dem Ungarischen übersetzt *Stelldichein*), *Ghiocel* (aus dem Rumänischen übersetzt *das Schneeglöckchen*) und andere. Die Verwendung solcher Sprachen wie Ungarisch, Rumänisch, Slowakisch kann man durch die geographische Lage der Transkarpatenregion erklären. Es ist auch die Verwendung der künstlichen Benennungen ist hier zu betonen (5,4 %).

Tabelle 3
Die Quellen der Entlehnung der lexikalischen Einheiten aus anderen Sprachen in der Transkarpatenregion:

Namengruppen	Anzahl, %
Nur ukrainische	54,6
Entlehnungen(russische, englische, ungarische, rumänische, slowakische)	40
Künstliche Neubildungen	5,4

Die Ergonyme der Stadt Kiew hat Julia Didur erforscht [2]. Die Ergebnisse ihrer Forschung haben zwei Arten der Entlehnungen gezeigt: zur ersten Gruppe gehören diejenige, die in der ukrainischen Sprache sind und zur zweiten Gruppe gehören diejenige, die in einer Fremdsprache sind. Zum Beispiel die Namen von Restaurants: *Борщ* (Borschtsch – Ukrainische Gericht, Nationalstolz), *Beer Point* (aus dem Englischen übersetzt *Bier Stelle*) und das Geschäft *Dragée* (aus dem Französischen übersetzt *Pastille*). Es gibt solche, in denen zwei Sprachen vereinigt sind: *BEEF М'ясо & Вино* (*BEEF* – aus dem Englischen übersetzt *das Rindfleisch*, *М'ясо & Вино* aus dem Russischen übersetzt *Fleisch und Wein*), *Casa del М'ясо* (*Casa* – aus dem Italienischen übersetzt *Haus*, *М'ясо* – aus dem Russischen übersetzt *Fleisch*). Diese Kombination ist durch die Differenz von Alphabeten verursacht: nicht alle Bewohner von Kiew können das lateinische Alphabet entziffern. Deshalb werden in Kiew in der ukrainischen Sprache die Erklärungen zur Spezifik der Einrichtung gegeben. Die Ergonyme sollen vor allem die informative Funktion erfüllen und auch die Werbefunktion, die für Business sehr wichtig ist. Die Hauptsprachen der Entlehnungen der Ergonyme in Kiew sind Englisch (15,5%), zum Beispiel: die Namen von Restaurants *Meat & Fish* (aus dem Englischen übersetzt *Fleisch und Fisch*), *Mister Cat* (aus dem Englischen übersetzt *Herr Cat*). Englisch wird immer mehr und mehr verständlicher für einen Großteil der Bevölkerung, vor allem für junge Menschen. Und als Folge dieser Erscheinung ist die Entstehung solcher Namen zu nennen: 5% sind Russischen Ergonyme: Cafe *«Толстый лев»* (aus dem Russischen übersetzt *feist Löwe*), *«Дрова»* (aus dem Russischen übersetzt *die Brennholz*). Die Ergonyme, die aus dem Hebräischen entlehnt sind, betragen etwa von 2,5% infolge einer mächtigen jüdischen Diaspora, die traditionell ein fester Bestandteil einer multiethnischen Zusammensetzung der Ukraine ist, zum Beispiel: das Cafe *Beim Ezyda* (*Beim* aus dem Arabischen *Haus*, *Ezyda* aus dem Hebräischen *verherrlicht Gott*), der Kindergarten *Миша-613* (aus dem Hebräischen *das Gebot*). Die weltweite Beliebtheit der italienischen und französischen Kultur, Mode, Geschichte, Ernährung wurde die

Ursache für eine recht große Anzahl von Ergonymen, die aus dem Italienischen und Französischen entlehnt wurden, z.B: *Pizzeria Napule*, *Quanto Costa* (aus dem Italienischen übersetzt *Wie viel*). Die Verwendung dieser Sprachen bei der Nomination ist auch in anderen Regionen der Ukraine zu beobachten. Die georgische Sprache hat auch als eine Quelle für das Erscheinen von 1% der Ergonyme in Kiew gedient, zum Beispiel: das Cafe *Оджахури* (aus dem Georgischen ოჯახური – Das nationale Gericht aus Fleisch und Kartoffeln in der georgischen Sprache "*odzhahuri*" bedeutet "Familie"), das Cafe *Міміно* (*Mimino* aus dem Georgischen მიმი – der Vogel – Sperber). Heutige Mode auf die asiatische Kultur hat zur Entstehung der Ergonyme weltweit geführt, die aus den Wörtern in den japanischen und chinesischen Sprachen bestehen. Sie sind auch in Kiew zu finden. Zum Beispiel: der Name des Restaurants *Tanuki* wird nicht durch die Hieroglyphen wiedergegeben, sondern durch das Latein, zum besseren Verstehen der Gäste. Schließlich haben 0,5% Ergonyme in Kiew den lateinischen Ursprung, wie zum Beispiel: *Carpe Diem* (Nutze den Tag), *Persona non Grata*.

Tabelle 4
Herkunftswege der Ergonyme in Kiew sind deutlich in der folgenden Tabelle dargestellt [2, 99]:

Sprache	Anzahl (%)
Ukrainisch	70
Englisch	15,5
Russisch	5
Jüdisch	2,5
Italienisch	2
Französisch	2
Georgisch	1
Hybridnamen	1
Japanisch	0,5
Latein	0,5

Unter den **polnischen** Ergonymen wurden verschiedene Objekte der Bedienung: die Geschäfte, die Restaurants, die Hotels in den Städten Warschau, Krakau, Lodz (insgesamt 1250 Benennungen) untersucht.

Mehr als die Hälfte der Namen von Hotels und Supermärkten sind Wörter auf Englisch präsentiert, was lässt sich durch wachsende Interesse und Popularität des historischen und kulturellen Zentrums von Polen unter den Touristen erklären. Die Namen der Hotels *Platinum Residence*, *Holiday Inn* – sind für die Besucher aus der ganzen Welt verständlich. Die Einkaufszentren *British Shop*, *Fashion House*, *Sportsales* verdeutlichen mit ihren Namen ihre Funktionalität. Die Einkaufszentren von Weltmarken sind in der Originalsprache vertreten und brauchen keine weitere Erklärung: *OBI*, *IKEA*, *Tesco*.

Doch die nationale polnische Eigenart und die Kultur sind in den Namen des Cafes in Warschau: *Kawiarnia cava* (Café Kaffee – das Kafeehaus), *Polonez* (die Polonäse – Polnischer Nationaltanz), *Kawka z mleczkiem* (Kaffee mit Milch); der Geschäfte: *Galeria Krakowska* (Galeria Krakau), *Galeria Kazimierz* in Krakau und in anderen Städten aufbewahrt und widerspiegelt.

Tabelle 5

Die Quellen der Entlehnung der Ergonyme in polnischen Städten Warschau, Krakau, Lodz sind in der folgenden Tabelle dargestellt:

Sprache	Anzahl (%)
Polnisch	39
Englisch	52
andere Sprachen	2
Hybridnamen	7

Unter den **deutschen** Ergonymen in unserer Kartei sind die Benennungen von Geschäften, Supermärkten, Cafes, Restaurants, Hotels in Köln, Darmstadt, Düsseldorf, Paderborn (insgesamt 3000 Benennungen) zu finden.

Unter den Wörtern aus anderen Sprachen dominieren die Anglizismen, die man zur Benennung der Hotels verwendet: *Holiday Inn*, *Welcome*, *Ibis*, *Premier*, *Imperial* für ausländische Besucher sowie Boutiquen und Einkaufszentren, die weltberühmten Marken vertreten: *Adidas Originals*, *Mango*, *Zara*, *Levis*, *Hugo Boss* und andere.

Nationale Eigenart ist in den Namen der klassischen deutschen Bierlokalen und Kneipen, Cafés und Restaurants aufbewahrt: *Zum Uerige*, *Brauerei Schumacher*, *Im Fuschen*. Unter ihnen gibt es eine große Anzahl von Benennungen der Cafes auf Italienisch, Japanisch, Spanisch usw., die nationale Küche anderer Länder anbieten. So in Düsseldorf wird eine große Anzahl von japanischen Restaurants durch die Anwesenheit der größten japanischen Gemeinde in Europa erklärt: *Okinii*, *Takumi*. Italienische Restaurants in verschiedenen Städten Deutschlands bieten die Gerichte eines der gastronomischen Länder Europas – Italien. Sie besitzen eine große Beliebtheit auch dank der schönen, wohlklingenden, italienischen Namen: *Pepenero* (Schwarzer Pfeffer), *La Luce Due* (zwei Lichter), *Amici* (die Freunde).

Tabelle 6

Die Quellen der Entlehnung der Ergonyme in deutschen Städten Köln, Darmstadt, Düsseldorf, Paderborn sind in der folgenden Tabelle dargestellt

Sprache	Anzahl (%)
Deutsch	60
Englisch	14
Italienisch	7
Japanisch	7
Spanisch	3
Französisch	2
andere Sprachen	4
Hybridnamen	3

Schlussfolgerungen: der Einschluss der zweiten Sprache in das System der kommunikativen Mittel schafft die komplizierte sprachliche Situation, da nur ein bestimmter Teil des sprachlichen Kollektives zu den Bedingungen der Zweisprachlichkeit zugeeignet ist. Die Sättigung der Sprache mit den ausländischen Wörtern ist mit der Globalisierung der Wissenschaft, der Kultur, der Wirtschaft, mit der Beschleunigung der

Kommunikation und der Universalität vieler technischer Mittel verbunden. Daraufhin werden die neuen Namen, und die Warenzeichen einschließlich (sowie auch die Ergonyme), in einem Land entstanden, in anderen

Ländern schnell bekannt. Zum Beispiel, kann man den *McDonalds* überall finden.

Gleichzeitig muss man betonen, dass die Verwendung der internationalen Lexik unvermeidlich ist.

LITERATUR

1. Белей О. О. Сучасна українська ергонімія (на матеріалі власних назв підприємств Закарпатської області) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Олег Омелянович Белей. – Львів, 2000. – 209 с.
2. Дідур Ю. І. Особливості функціонування ергонімів у мові, мовленні та ментальному лексиконі (в українській, англійській та російській мовах) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / Юлія Ігорівна Дідур. – Одеса, 2015. – 195 с.
3. Лесовець Н. М. Ергонімія м. Луганська : структурно-семантичний і соціально-функціональний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. М. Лесовець. – Луганськ, 2007. – 19 с.
4. Сидоренко Е. Н. Номинационные процессы в полилингвальной эргонимии Донетчины : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / Е. Н. Сидоренко. – Донецк, 2013. – 210 с.
5. Vasil'eva Natalija. Die Terminologie der Onomastik, ihre Koordinierung und lexikographische Darstellung. – Namenkundliche Informationen 99/100 : Leipziger Universitätsverlag, 2011, S. 31–45.
6. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища шк., 1985. – 360 с.
7. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1988. – 170 с.

УДК 811.111'373.45

ХАРАКТЕР НОВИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ОКСФОРДСЬКОГО СЛОВНИКА)

Сисоєва І. А.

Сумський державний університет

Кириченко О. А.

Сумський державний університет

Роботу присвячено аналізу нових лексичних запозичень, які з'явилися в сучасній англійській мові останніми десятиліттями ХХ та на початку ХХІ століття. Вибір зазначених параметрів зумовлено позамовними чинниками, зокрема поширенням інтернету, глобалізацією економіки, зближенням культур, що стали потужним каталізатором активізації мовних процесів, до яких належать і запозичення. Автори досліджують джерела запозичень і їхні подальші перспективи в межах формування словника англійської мови.

Ключові слова: носії мови, еволюція англійської мови, запозичення, джерела, відповідники.

Сисоева И. А., Кириченко Е. А. Характер последних заимствований в английском языке (на материале Оксфордского словаря). Данная работа посвящена анализу новых лексических заимствований, появившихся в современном английском языке в последние десятилетия ХХ и в начале ХХІ века. Выбор указанных параметров обусловлен внеязыковыми факторами, к числу которых относятся распространение интернета, глобализация экономики, сближение культур, которые стали мощным катализатором активизации языковых процессов, в частности и заимствований. Авторы исследуют источники заимствований и их дальнейшие перспективы в рамках формирования словаря английского языка.

Ключевые слова: носители языка, эволюция английского языка, заимствование, источники, соответствия.

Sysoieva I. A., Kyrychenko O. A. The character of the latest borrowings in English language (on the material of Oxford Dictionary). This article deals with the problem of language contacts. It focuses on the development of borrowings with the main attention paid to contemporary English. This work is devoted to the analysis of new lexical borrowings that appeared in modern English in the last decades of the 20th century and at the beginning of the 21st century. The choice of these parameters is due to extralinguistic factors such as the spread of the Internet, the globalization of the economy, the rapprochement of cultures which have become a powerful catalyst for activating linguistic processes, in particular that of borrowing. The purpose of the article is to review systematically the latest borrowings in the English literary language in the context of their entry into the Oxford Dictionary, to track the sources of borrowing. The theoretical background is completed by empirical studies, the aim of which is to show the characteristic features of lexical transfer on actual linguistic material. The authors propose substantiation of the sources of borrowing and their further prospects in the formation of the English vocabulary. This article characterizes Japanese, Indian and Philippine loanwords, shows their semantic fields and lexical categories as well as a description of findings in a number of examples from different spheres. It presents the etymology of several words and surveys the status of loan words in the English lexicon as well as the current situation in the process of borrowing from different languages. From a semantic point of view, the main groups of borrowings in English are connected to its global role: these words typically describe other cultures, namely those English enters into contact situations with. The authors research the question concerning the role of English as a lingua franca in modern lexical borrowing by investigating how it borrows and lends elements at an international level. The authors come to the conclusion that although English is taking over the words with a worldwide scale, the whole number of foreign words newly borrowed into English is decreasing over the years. The biggest reason for this is that it itself has become the world language of science, business, research, and many other areas, making it a powerful source for borrowing.

Key words: native speakers, English language evolution, borrowing, sources, correspondences.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. А. А. Реформатський у книзі «Вступ до мовознавства» писав: «Немає жодної мови на землі, словниковий склад якої б обмежувався лише власними споконвічними словами. У кожній мові є й іншомовні запозичення. У різних мовах та в різні періоди їхнього розвитку відсоток цих «не своїх» слів відрізняється» [1, 139].

Цю роботу присвячено аналізу нових лексичних запозичень, що з'явилися в сучасній англійській мові останніми десятиліття ХХ та на початку ХХІ століття. На вибір зазначених часових меж значною мірою впли-

нули позамовні чинники, зокрема поширення інтернету, глобалізація економіки, зближення культур, що, безумовно, послугувало потужним каталізатором активізації мовних процесів, до яких належать і запозичення.

Актуальність обраної теми зумовлено недостатньою кількістю досліджень, присвячених запозиченню лексичних одиниць на предмет їхнього походження, кількості, типів та особливостей асиміляції в англійській мові за останні десятиліття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Через свою варіативність тема запозичення цікавила як вітчизняних, так і іноземних дослідників. Нау-

кові публікації останніми роками лише підкреслюють її невичерпність. Так, наприклад, К. Войтенко торкається класифікації запозичень, оскільки вони «є результатом тривалої історичної взаємодії мов та їхнього змішування і посідають значне місце в лексиці багатьох мов» [2, 5]. Вона зауважує, що «у процесі розгляду питання про вживання іншомовних слів однією із найскладніших проблем завжди було розмежування понять, які позначають цей вид лексики. У лінгвістичній літературі для цього використовують різні терміни: іншомовні вкраплення, запозичення, іноземні слова, варваризми, інтернаціоналізми тощо. Найбільш поширеним терміном для номінування слів, які прийшли в мову з інших мов, є термін *запозичення*. Здебільшого ним послуговуються для називання як мовного процесу запозичення, так і результатів цього процесу: тобто запозичення це і акт, в результаті якого одна мова засвоює елемент іншої мови, і сам запозичений елемент» [2, 2].

Л. Гончаренко досліджує їхній функціональний аспект, виділяючи п'ять основних функцій, серед яких інформаційна, номінативна, функція прецизного висвітлення проблеми, емоційного впливу та експресивності [3, 295–298]. Він твердить, що «потенційні можливості (функції) лексичних запозичень закладено в узусі та знаходять своє вираження в тексті безпосередньо на основі співвідношення форми і значення. Їх існування важливе для структурування та творення текстів. Функція як реалізація є опосередкованою категорією. Вона може бути виявлена в газетному тексті на базі певних мовних форм із урахуванням екстралінгвальних чинників через свідомість людини залученням абстрактних дій, логіки та мисленнєвих операцій» [3, 292].

Зі свого боку Н. Дундій у праці «Лексичні запозичення у глобалізаційних процесах міжкультурної комунікації та діалогу культур» зацікавився співвідношенням інтернаціональних взаємин і лексичних запозичень [4]. Одночасно в іншій своїй роботі «Класифікація лексичних запозичень у німецькій мові» він дійшов висновку, що «поняття «запозичення» є ширшим за поняття «інтернаціоналізм», хоч інтернаціоналізми проникають у більшу кількість мов» [5, 125].

Серед інших зарубіжних дослідників варто зазначити Філіпа Дуркіна, заступника головного редактора Оксфордського словника англійської мови. У книзі «Borrowed Words: A History of Loanwords in English» [6], виданій 2014 року, він розглядає повну історію запозичень – від зародження мови до сьогодення. Багатий склад англійського словника відображає величезну кількість слів, які вона взяла з інших мов. Вони варіюються від латинських, грецьких, скандинавських, кельтських, французьких, італійських, іспанських та російських до, зокрема, іврити, маорі, малайських, китайських, хінді, японських та ідиш. Філіп Дуркін показує, як з'ясувати джерела запозичень, коли і чому вони були прийняті і що з ними відбувається по тому, зокрема використання англійської як міжнародної мови науки.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – системно оглянути новітні запозичення в англійській літературній мові в контексті їхнього входження до Оксфордського словника, простежити джерела запозичень, дослідити динаміку явища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Англійська мова запозичувала слова сторіччями. Здебільшого її носії навіть гадки не мають, що знають інші мови, хоча в повсякденній розмові трапляється чимало чужоземних лексичних одиниць.

Етимологічно словниковий запас англійської мови гетерогенний і різноманітний. Він складається з двох пластів – рідних та запозичених слів. Запас запозичених слів значно більший, ніж запас рідних слів. Фактично рідні слова нараховують лише 30% від загальної кількості слів у словнику англійської мови, проте саме вони найчастіше використовуються в мовленні та на письмі. Крім того, рідні слова мають ширший діапазон лексичної та граматичної валентності, є полісемантичними та утворюють великі групи слів та виразів [7, 43].

На запозичення слів у XVIII та XIX століттях, безумовно, вплинули колоніалізм та глобалізація торгівлі. Слова, як-от *jungle* (1776), *bangle* (1787), *yoga* (1818), *khaki* (1863), прийшли в англійську з азійських мов. Проте в багатьох інших випадках лексичні одиниці були транслітеровані з інших європейських мов у результаті наукової діяльності. Приміром, *oxugen* є калькою французького *oxygène*, нового на той час хімічного елемента, що був відкритий науковцями Лавуазьє та Гайтоном де Мерво у 1780-х роках [6, 394]. Цей іменник має грецьке коріння, створений у французькій і лише потім перейшов в англійську мову.

Подібне сталося й зі словом *paraffin*, яке було створене 1830 року в німецькій мові з елементів латини, а 1835 року воно було запозичене в англійську. Інші німецькі поняття, як-от *seminar* (1826) чи *seminar* (1889), перейшли до англійської мови, бо стосувались інновацій у сфері освіти [6, 418]. Запозичення такого типу трапляються й сьогодні, проте їх кількість значно зменшилась, оскільки англійська мова стала лінгва франка в галузях науки, освіти, бізнесу та багатьох інших.

На сьогодні англійська мова переймає іншомовні слова з дійсно глобальним розмахом. Оксфордський словник англійської мови лише за останні 30 років долучив такі слова, як *tarka dal* (індійська крем-ова страва із сочевиці; додано до словника 1984), *quinzhee* (різновид укриття зі снігу; 1984), *popiah* (сінгапурські чи малайзійські спрінг-ролі; 1986), *izakaya* (тип японської барної закуски; 1987), *affogato* (італійський десерт, зроблений із кави та морозива; 1992) (4). Цілком зрозуміло, що не всі носії англійської мови знають ці слова, тож варто зазначити, що вони не належать до повсякденного лексикону.

Деякі з них розповсюджуються дуже швидко. Так, слово *sushi* вперше з'явилося в англійській мові у 1890-х, і перший час поняття потребувало тлумачення [8, 52]. Тільки останніми десятиліттями воно стало досить поширеним, коли суші заповнили полиці супермаркетів в усьому світі.

Перше слово, що прийшло з японської, – *kuge* (шляхетний придворний), зафіксоване в Оксфордському словнику ще 1577 року (4). Станом на 2013 рік Шун Дої, дослідник із приватного університету в Нагої, нарахував 584 запозичення з японської [8, 105].

Іншим прикладом слугує слово *emoji*. Уперше його вжито в газеті ще 1997 року, але до словника воно потрапило лише 2013 року. Вже до 2014 року використання слова *emoji* зросло втричі, навіть перевищивши частоту вживання популярних на той час слів *refugee* та *lumbersexual* (1).

Попри популярність слова *suui* сьогодні, воно ще не опосередковувалося серед базових слів англійської мови, як це сталося з французькими лексичними одиницями *peace*, *war*, *just* чи *very* або скандинавськими запозиченнями *leg*, *sky*, *take* та *they*. І річ не лише в тім, як давно вони були перейняті, а й у тім, як іноземні мови впливали на англійський словник упродовж сторіч.

За редакції 2015 року Оксфордський словник охопив деякі філіппінські слова, як-от *gimmick* (проводити вечір із друзями), запозичення з іспанської (*estafa* у значенні шахрайство) та тагальської (*barkada* – компанія товаришів) мов (2).

Співробітник редакційної колегії словника Даніца Салазар зазначила, що багато філіппінських запозичень позначають культурні явища, притаманні країні, наприклад, *mabuhay* (привітання) і *kuya* (старший брат); місцеві делікатеси та харчові звичаї, як-от *halo-halo*, *pan de sal*, *sinigang*, *baon* та *pulutan*; а також менталітет громадян, а саме *bahala na*, *pasalubong*, *suki* та *utang na loob* [9, 97].

Згідно з останнім переліком включень, станом на вересень 2017 року до словника додано 70 нових слів з індійських мов, серед яких телугу, урду, тамілу, хінді та гуджараті (3). Оновлення цього року доповнює 900 вже наявних у словнику лексичних одиниць, що перейшли із зазначених вище мов.

У багатьох словах описуються продукти харчування чи стосунки, наприклад: *anna* (старший брат), *abba* (батько), *gulab jamun*, *mirch masala*, *keema*, *funda* та *chamcha* [10, 44].

Цілоком розуміло, що спільна історія Британії та Індії залишила за собою спадщину запозичень та інших лексичних нововведень, які значно збагатили англійський словниковий фонд. Ці сімдесят слів відображають не лише історію країни, але й багато різних культурних та лінгвістичних впливів, що формували та змінювали англійську мову в Індії.

Визначити межі словникового запасу будь-якої мови надзвичайно важко, особливо якщо ми говоримо про таку глобальну, як сучасна англійська.

Вокабуляр кожного мовця певною мірою відрізняється. Так, новозеландці, найімовірніше, знайомі із ширшим колом слів маорійського походження, серед яких *Pakeha* (новозеландець європейського походження), *aro-ha* (симпатія, порозуміння), *kia ora* (вітання чи прощання). Шотландець, напевно, знає більше слів гaelського походження, як-от *cranachan* (вид десерту), *pibroch* (музика на волинці), *Sassenach* (англісець) (4).

Словники, особливо такі великі, як Оксфордський, відстежують іншомовні слова, що періодично з'являються в мові. Можна дійти висновку, що, хоча англійська мова і переймає слова з усього світу розмахом, загалом кількість іншомовних слів із роками зменшується. Найбільшою причиною цього є її статус: вона сама собою стала світовою мовою науки, бізнесу, досліджень та багатьох інших сфер, що робить її потужним джерелом для запозичення.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Закономірності в запозиченні слів відображають складні форми культурних контактів протягом століть. Традиційно для того, щоби слово увійшло в мову, почало широко використовуватись і було занесено до словника, спливало одне чи два десятиліття. Однак у сучасному світі стан речей з появою інтернету змінився, і тепер на це вистачає й декількох днів.

Оксфордський словник англійської мови кожен рік має 4 редакції, й за кожної з них до нього додається приблизно 1000 нових слів та словосполучень. Дослідивши їх, можна дійти висновку, що з роками англійська мова починає запозичувати все менше слів і вони здебільшого стосуються вузьких культурних понять. Назви харчових продуктів, рослин, тварин та інших особливостей природного світу переймаються в рамках комунікацій між народами в різних частинах світу.

У сучасній англійській мові немає суперечностей щодо доцільності переймання слів. Вони розкривають значення нових культурних явищ і створюють синонімічні ряди із вже наявними одиницями. Саме тому подальші перспективи щодо формування словника англійської мови через запозичення здаються потужними й потребують детального дослідження. Доцільним було б простежити механізми виникнення запозичень у молодіжному середовищі та їх шлях до широкого вживання, зокрема у ЗМІ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Реформатский А. А. Введение в языковедение : [учеб. для вузов / под ред. В. А. Виноградова]. – 5-е изд. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 536 с.
2. Войтенко К. Класифікація запозичень в сучасних лінгвістичних дослідженнях [Електронний ресурс] / Катерина Войтенко. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/7_NMIV_2010/Philologia/60103.doc.htm.
3. Гончаренко Л. О. Функціональний аспект запозичень / Л. О. Гончаренко // Актуальні проблеми слов'янської філології. – 2010. – Вип. XXIII. – Ч. 4. – С. 294–300.
4. Дундій Н. П. Лексичні запозичення у глобалізаційних процесах міжкультурної комунікації та діалогу культур / Н. П. Дундій // Вісн. Дніпропетр. ун-ту ім. Альфреда Нобеля. Сер. «Філологічні науки». – 2011. – № 2 (2). – С. 251–257.
5. Дундій Н. П. Класифікація лексичних запозичень у німецькій мові / Н. П. Дундій // Лінгвістика XXI століття : нові дослідження і перспективи. – К. : Логос, 2011. – С. 120–126.
6. Durkin P. Borrowed Words: A History of Loanwords in English / Philip Durkin. – Oxford University Press, 2014. – 512 p.
7. Quirk R. An Old English Grammar / Randolph Quirk, Charles Leslie Wrenn. – London : Methuen, 1955. – 176 p.

8. Doi S. Japanese Loanwords Found in the Oxford English Dictionary and Kämpfer's the History of Japan / Schun Doi. – 2013. – 197 p.
9. Salazar D. Lexical bundles in Philippine and British scientific English. Philippine Journal of Linguistics / Danica Salazar. – Oxford University Press, 2010. – P. 94–109.
10. Caldwell R. A comparative study of the Dravidian and South Indian Family of Languages / Robert Caldwell. – New Delhi : Asian Education Services, 2007. – P. 43–54.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Grunebaum D. Japanese is affecting the English lexicon in new ways / Dan Grunebaum. – The Japan Times, 2017.
2. Salazar Ch., Barkada, carnap, presidentiable now in English dictionary / Cherry Salazar. – The Philippine Star, 2015.
3. Press Trust of India. 70 Indian words added to Oxford dictionary. – The Hindu Business Line, 2017.
4. Оксфордський словник англійської мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oed.com/>.

УДК 81'22(811.161.2+811.111):81'37

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ СЕМАНТИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКО- ТА АНГЛОМОВНИХ АКСІОНОМЕНІВ

Сорока Т. В.

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

У статті розглянуто морально-етичний аспект семантизації українських та англійських аксіономенів із застосуванням матричного методу. Особливу увагу приділено вказівкам на морально-етичні характеристики в лексикографічних тлумаченнях аксіономенів двох мов і форм їхньої систематизації за відповідними генералізованими семами.

Ключові слова: матриця, аксіономен, моральність, генералізована сема.

Сорока Т. В. Морально-этический аспект семантизации украинских и английских аксиоменов. В статье рассматривается морально-этический аспект семантизации украинских и английских аксиоменов с применением матричного метода. Особое внимание уделяется указаниям на морально-этические характеристики в лексикографических толкованиях аксиоменов двух языков и форм их систематизации по соответствующим генерализованным семам.

Ключевые слова: матрица, аксиоменов, моральность, генерализованная сема.

Soroka T. V. Mental and ethical aspect of the Ukrainian and English axionomens semantization. The purpose of the article is to investigate mental and ethical aspect of the Ukrainian and English axionomens semantization. Special attention to the indications of mental and ethical characteristics in lexicographical axionomens explanations has been paid. Matrix method used in the research enables to study all the interconnections between different lexical units. It also gives an opportunity to describe in detail the structure of axionouns lexical meanings, to expose the functional character of generalized semes.

The usage of multifunctional and single-functional generalized semes as well as generalized semes of combined functioning which actualize specifics of moral consciousness and moral practice in lexical semantics of Ukrainian (порядок₁₇, честь₁₄, слава₁₃, любов₁₂, добро₁₀, пам'ять₉, правда₉, істина₉, гордість₇, повага₇, достоїнство₆, мужність₆, справедливість₆, співчуття₆, благоговіння₆, довершеність₆, благородство₅, побратимство₅, чуйність₅, мораль₅, совість₅, злагода₅, доброчесність₄, авторитет₄, симпатія₄, гуманізм₄, уважність₄, дружба₄, доброта₄, гуманізм₄, надія₄, толерантність₄, чесність₃, щирість₃, милосердя₃, користь₃, опікування₃, гостинність₃, вихованість₃, пристойність₃, людяність₂, турботливість₂, альтруїзм₂, порядність₂, патріотизм₂, гідність₂, дисциплінованість₂, вдячність₂, ввічливість₁, трітність₁, щедрість₁, лояльність₁, неупередженість₁) and English (right₂₁, grace₂₀, love₁₇, honour₁₃, trust₁₂, freedom₁₁, dignity₁₁, sympathy₁₁, morality₁₁, truth₁₁, faith₁₀, justice₁₀, mercy₁₀, piety₉, good₉, virtue₉, charity₉, respect₈, worship₈, tolerance₈, duty₈, humility₈, benevolence₇, goodness₇, humanism₇, integrity₇, chastity₇, generosity₆, honesty₆, friendship₆, legality₆, loyalty₅, kindness₅, decency₅, modesty₅, rectitude₅, moderation₅, sincerity₄, temperance₄, patriotism₄, politeness₄, impartiality₄, gratitude₄) axionomens has been justified. Moral consciousness is semantized with the indications of deep admiration for someone, notable human features, world outlook. The signs of moral practice in semantic structure of the Ukrainian and English axionomens as forms of social interaction based on friendly attitudes of individuals have been analyzed.

The prospect of research is to analyze language objectivization of Ukrainian and English axiological categories presented with words denoting philosophical, world outlook, scientific, social, political, legal, aesthetic values.

Key words: matrix, axionomen, morality, generalized seme.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Мовна об'єктивація категорії моралі як однієї з форм суспільної свідомості, різновиду відносин між людьми і засобу нормативної регуляції їхніх дій у соціумі представляє значний інтерес для лінгвістичного дослідження її складників – морально-етичних цінностей – крізь призму розкриття семантичного змісту аксіономенів¹. З огляду на це необхідність розв'язання питання про характер співвідношень аксіономенів різного ступеня полісемії,

які своїми лексичними значеннями розкривають сутність моральності українсько- та англійських спільнот, зумовлює актуальність заявленої проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У низці статей, присвячених аналізу лексико-семантичної структури слів на позначення духовних цінностей [6; 7; 8], викладено результати наукового дослідження виключно англійських аксіономенів з найвищим і середнім ступенем полісемії, які кваліфікують як ціннісно обумовлені реєстрові одиниці лексикографічних джерел тлумачного характеру [10; 11]. Тому видається доцільним охоплення всього спектру семантичних зв'язків між полі- і моносемантичними аксіономенами двох неспоріднених мов в аспекті синхронної передачі смислової структури їхніх словникових тлумачень.

¹ Аксіономен (від грецького ἄξιον – "цінність" і латинського – nomen – "ім'я, назва") є робочим терміном, запровадженим у науковий обіг автором для позначення філософсько-світоглядних, наукових, громадсько-політичних, соціальних, моральних, релігійних, правових і естетичних цінностей.

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження полягає в розкритті морально-етичного компонента змісту семантичної структури українсько- та англомовних аксіономів із застосуванням матричного методу. Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) ідентифікувати вказівки на морально-етичні характеристики в лексикографічних тлумаченнях слів на позначення цінностей у двох мовах; 2) проаналізувати багатофункціональні, однофункціональні та генералізовані семи комбінованої функціональності, що передають специфіку моральної свідомості і моральної практики в лексичній семантиці досліджуваних аксіономів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи мораль як цілісну систему, на думку В. А. Малахова, необхідно розглядати її структурні елементи: моральну свідомість, моральну діяльність та моральні відношення [3, 103]. Але з урахуванням цього вважаємо за доцільне підтримати іншу позицію, згідно з якою останні два компоненти – моральна діяльність та моральні відношення – об'єднуються під загальною назвою *моральна практика* [2, 243], яка включає в себе всю сферу індивідуально-масових виявів моральної діяльності та відношень, орієнтованих на моральні принципи та норми. Моральна практика неодмінно пов'язана з моральною свідомістю, щоби більше, вони взаємопороджують та взаємозумовлюють один одного. З одного боку, як носії моральної свідомості «індивіди підносяться до моральної діяльності відповідно до вираженої в нормах міри людяності, яка існує для них у формі категоричного імперативу, регламентована моральними цінностями й принципами моральної свідомості» [1]; з іншого – моральна свідомість сама є ідеальним відображенням і впорядкуванням моральної реальності, тобто моральної практики [3, 105].

З'ясовуючи семантику ціннісно зумовленої лексики, що виражає моральність, зазначимо, що за матрицею, у якій достатньо повно представлено семантичну значущість аксіономів, стає можливим вивчення їхніх співвідношень у межах лексико-семантичних угруповань. Порівняно з тлумачним словником матриця формально простіше представляє лексичну семантику двох мов, а топографічний спосіб розміщення в ній заповнених клітин практично замінює словесне вираження тлумачної частини.

За допомогою методу компонентного аналізу в семемах слів виокремлюються семи, які розуміємо як елементарні, граничні одиниці семантичної системи мови. Вони можуть виступати мінімальними розрізнявальними рисами, об'єктивно притаманними як денотату, так і конотату лексичної одиниці [4, 23; 5, 632; 9, 42]. На позначення компонентів змісту семем використовують різні терміни: *маркер* (Дж. Катц, Дж. Фодор), *фігура* (Л. Ельмслев), *диференційна ознака* (Л. Арнольд), *семантичний множник* (Л. М. Васильєв, О. К. Жолковський), *семантична ознака* (Г. А. Уфімцева), *семантичний примітив* (Г. Вежицька) та інші. Згідно з фактичним матеріалом нашого дослідження, вважаємо за потрібне ввести в науковий обіг термін *генералізована сема* (ГС), яку розуміємо як конструкт рубрикового або підрубрикового словникового тлумачення зі скорочено-узагальненим змістом, що виводиться логічним

шляхом із вихідної семемі і застосовується в моделюванні горизонтальної ланки матриці. ГС, виступаючи дискретними семантичними елементами семем, функціонують як формалізовані вказівки на наявність семантично-похідних компонентів (з урахуванням відтінків лексичних значень на рівні ремарок і позначок) у структурі лексичного значення одного або кількох різногрупних аксіономів на позначення моральності.

Морально-етичні цінності прийнято визначати як суспільні установки, імперативи, які виражені формою нормативних уявлень про добро та зло, справедливе та несправедливе, про сенс життя та призначення людини тощо. Інтерпретація моральної свідомості і моральної практики мовними засобами двох мов потребує групування словникового і семного складу в межах відповідних матриць.

Розрізняємо ГС за типами їхньої функціональності: багатофункціональні, однофункціональні та семи *комбінованої функціональності* (термін наш – Т. В. Сорока), останні з яких визначаємо в нашому дослідженні як такі, що здатні виступати компонентами лексичних значень слів на позначення цінностей, водночас як з найвищим і середнім ступенем полісемії, так і моносемічних.

В українській та англійській матрицях моральну свідомість описують ГС, наявними в лексичних значеннях аксіономів.

Українські багатофункціональні ГС: “*позитивна риса, якість*” (*честь*¹₁₄, *достоїнство*₆, *мужність*₆, *довершеність*₅, *благородство*₅, *добродішність*₄, *гідність*₂); “*почуття прихильності, доброзичливості*” як емоційна настроєність (*любов*₁₂, *благодієння*₆, *співчуття*₆, *симпатія*₄, *уважність*₄, *доброта*₄); “*втілення чесності, порядності*” (*совість*₅, *благородство*₅, *добродішність*₄, *чесність*₃, *порядність*₂); “*те (ті), що (чим)...*” (*честь*₁₄: “*те, що дає право на шану, повагу, визнання*”, *надія*₄: “*те (той), на що (на кого) можна надіятися, покладатися, що (хто) є відрадою, опорою для кого-небудь*”); “*гідність*” (*честь*₁₄, *гордість*₇, *достоїнство*₆); “*моральні принципи, переконання*” (*честь*₁₄, *совість*₅, *мораль*₅); “*моральний ідеал, справедливість*” (*правда*₉, *істина*₉, *справедливість*₆); “*невинність, цнотливість*” (*честь*₁₄, *добродішність*₄); “*добре ім'я*” (*честь*₁₄: “*чесне ім'я*”, *слава*₁₃: “*честь, добре ім'я*”); “*репутація, авторитет*” (*честь*₁₄: “*добра, незапам'ятована репутація, авторитет людини*”, *повага*₄: “*діалектне слово авторитет*”), *авторитет*₄: “*поважність*”).

Англійські багатофункціональні ГС: невинність, непорочність, целібат² за ГС “*virginity; celibacy*”: жіноча цнотливість (*honour*₁₃: “*a woman's virtue*”), *virtue*₉, *chastity*₇, в архаїчному значенні – невинність, цнотливість (*honesty*₆: “*Obsolete. virginity*”); праведність за ГС “*righteousness*” (*right*₂₁, *morality*₁₁, *goodness*₇, *honesty*₆, *rectitude*₅); чиясь добра репутація за ГС “*reputation, standing*” (*honour*₁₃: “*somebody's good reputation*”); відсутність мізерності, нікчемності в характері за ГС “*freedom (from)*” (*generosity*₆: “*freedom from pettiness in character*”).

¹ Тут і далі цифрою позначено загальна кількість лексичних значень аксіономена.

² Тут і далі з метою полегшення читачького сприймання іншомовного тексту подано пояснення лексикографічних дефініцій аксіономів.

Українські однофункціональні ГС: "почуття жалю" (співчуття₆), "сумління" (совість₅), "теплі, ніжні почуття" (симпатія₄), "почуття подяки" (вдячність₂).

Англійську однофункціональну ГС на позначення сором'язливості ("pudency") виявлено в семантичній структурі лексеми **modesty**₅.

Для розкриття сутності моральної практики як якісної характеристики міжособистісної інтеракції в двох досліджуваних мовах встановлено діапазон ГС і тих аксіоменив, що складаються з них.

Українські багатофункціональні ГС: "ставлення" як характер доброчесного поведіння (любов₁₂, повага₇, справедливість₆, благоговіння₆, співчуття₆, побратимство₅, чуйність₅, гуманізм₄, уважність₄, доброта₄, щирість₃, честь₁₄, милосердя₃); "стосунки, відносини" як добрі взаємини між людьми (любов₁₂, справедливість₆, побратимство₅, злагода₅, дружба₄, щирість₃); "зовнішній вияв поваги" як вираження почуття шанси (честь₁₄, любов₁₂, повага₇, благоговіння₆, достоїнство₆); "добрі вчинки, наслідки, результати" (добро₁₀, справедливість₆, користь₃); "норми поведінки" (порядок₁₇, мораль₅); "на честь" (честь₁₄, пам'ять₉, достоїнство₆); "увага" (чуйність₅, уважність₄, опікування₃); "глибока приязнь" (любов₁₂, благоговіння₆); "чулисть" (співчуття₆, чуйність₅); "вияв жалості" (співчуття₆, милосердя₃); "людинолюбство" (гуманізм₄, людяність₂); "турбота" (уважність₄, турботливість₂); "безкорисливе піклування, нагляд" (опікування₃, альтруїзм₂).

Англійські багатофункціональні ГС: прихильність, вірність, дотримання приписів, правил за ГС "adherence, allegiance": дотримання моральних та правових принципів (right₂₁: "adherence to moral and legal principles"), відданість справі або людині (faith₁₀: "allegiance to a cause or a person"), релігійне додержання морально-етичних принципів (integrity₇: "adherence to moral and ethical principles"), додержання правових принципів (legality₆: "adherence to legal principles"), чесна відданість монарху, уряду, лідеру, справі тощо (loyalty₅: "faithful adherence to a sovereign, government, leader, cause, etc"), патріотична вірність, відданість (patriotism₂: "adherence, allegiance"); прихильність, приязнь ставлення до кого-, чого-небудь за ГС "favour": ласка, милість (grace₂₀, mercy₁₀, respect₈, benevolence₇), дружня прихильність (friendship₆, kindness₅: "friendly favour"); доброзичливість за ГС "kindness": (mercy₁₀, good₉, charity₉, benevolence₇, goodness₇, humanism₇), доброта, особливо у щедру витрачання речей (generosity₆: "kindness to give things freely"); повага, шанування за ГС "regard, esteem" (honour₁₃: "great respect, regard, esteem"), повага до батьків, вітчизни (piety₉: "regard for parents, homeland", respect₈, worship₈, duty₈); відвертість, щирість за ГС "fairness, frankness": щирість, відкритість у спілкуванні (freedom₁₁: "frankness in speech"), справедливість, законність (justice₁₀: "fairness"), чистота, чесність (integrity₇: "fairness"), щирість (honesty₆: "frankness"), відвертість; прямота (sincerity₄: "frankness"); обов'язок, зобов'язання за ГС "obligation": обов'язок, зобов'язання – лексичне значення в ірландському варіанті англійської мови (right₂₁: "Irish. obligation"), відповідальність,

обов'язок когось (trust₁₂, duty₈: "the obligation of someone"); коректність, правильність за ГС "correctness" (right₂₁, justice₁₀); пристойність, етикет за ГС "propriety, decorum" (right₂₁, decency₅, modesty₅; м'якість); поблажливість, лагідність, терпимість за ГС "leniency" (grace₂₀, mercy₁₀, charity₉, tolerance₈); жалість, співчуття за ГС "compassion" (love₁₇, sympathy₁₁, mercy₁₀); піклування, уважність за ГС "care" (trust₁₂); благородство, шляхетність за ГС "nobility; magnanimity" (dignity₁₁, generosity₆); добровільна матеріальна допомога за ГС "aid" (charity₉: "the voluntary giving of aid, typically in the form of money, to those in need"); турбота про людей за ГС "interest(s), concern" (humanism₇: "concern for people"); здатність прощати людей за ГС "ability, capacity" (grace₂₀: "a capacity to forgive people"); поведінка, що відповідає встановленим моральним стандартам за ГС "conduct" (morality₁₁: "conduct that is in accord with accepted moral standards"); спокійний, стриманий спосіб поведінки за ГС "way (of), manner (of), method" (dignity₁₁: "a composed manner"); правдивість за ГС "veracity" (truth₁₁); простота, скромність за ГС "simplicity" (chastity₇, modesty₅); стриманість за ГС "restraint" (стриманість у висловах: chastity₇: "restraint in expression", moderation₅), самовладання всупереч спокусам чи бажанням (temperance₅: "self-restraint in the face of temptation or desire"). ГС "attitude(s)" експлікує той чи інший характер поведінки з ким-, чим-небудь, а саме прихильне, доброзичливе ставлення (sympathy₁₁: "a favourable attitude", charity₉: "a kindly and lenient attitude towards people", loyalty₅: "an attitude of devoted attachment"), шанобливість до батьків, до старших або родини (piety₉: "a pious attitude to parents, superiors, or family"), шанобливе ставлення, сповнене любов'язністю (respect₈: "an attitude of consideration"), терпимість до чужого способу життя, поглядів, звичаїв, почуттів, раси, вірувань, національності (tolerance₈: "a permissive attitude toward those whose opinions, practices, race, religion, nationality, etc., differ from one's own"), гуманність (humanism₇: "human attitude").

Українські однофункціональні ГС: "помилування" (милосердя₃); "привітність", "ласка" (доброта₄); "любов до Батьківщини, народу", "відданість" (патріотизм₂); "готовність віддячити" (вдячність₂); "гостинне приймання" (гостинність₃); "героїчні подвиги" (слава₁₃: "доблесні діла, героїчні подвиги").

Англійські однофункціональні ГС: серйозність в поведінці, манерах за ГС "seriousness" (dignity₁₁: "seriousness in behavior").

На матеріалі української мови виділяємо ГС комбінованої функціональності – "властивість/якість за значенням" та "абстрактний іменник до...".

ГС "властивість/якість за значенням відповідного прикметника" об'єднує як багатозначні **справедливість**₆ ("властивість за значенням справедливий"), **толерантність**₄ ("властивість за значенням толерантний"), **доброчесність**₄ ("властивість за значенням доброчесний"), **щирість**₃ ("властивість за значенням щирий"), **чесність**₃ ("властивість за значенням чесний"), **вихованість**₃ ("властивість за значенням вихований"), **гостинність**₃ ("властивість за значенням гостинний"), **порядність**₂ ("властивість

за значенням порядний”), **дисциплінованість**₂ (“властивість за значенням дисциплінований”), **турботливість**₂ (“властивість за значенням турботливий”), так і однозначні аксіономи **ввічливість**₁ (“властивість за значенням ввічливий”), **гrecність**₁ (“властивість за значенням гrecний”), **щедрість**₁ (“властивість і якість за значенням щедрий”).

ГС “абстрактний іменник до відповідного прикметника” у словах із середнім ступенем полісемії займає перше місце в переліку лексичних значень: **людяність**₂ (“абстрактний іменник до людяний”), **пристойність**₃ (“абстрактний іменник до пристойний”). В моносемантах зазначена ГС виступає єдиним конституентом семантичної структури слів **лояльність**₁ (“абстрактний іменник до лояльний”) і **неупередженість**₁ (“абстрактний іменник до неупереджений”).

Англійські ГС комбінованої функціональності – “quality of”, “act (of)”, “action(s)”, “feeling (of)”, “agreement, conformity” – знаходимо в семантичній структурі слів з найвищим, середнім ступенем полісемії та моносемантичних аксіономів. Так, вказівка на моральну якість за значенням відповідного прикметника (“quality of”) є спільною для семантики мовних одиниць і характеризує здатність бути коректним (**right**₂₁: “the quality of being correct”), позитивні моральні якості, гідність (**dignity**₁₁: “the quality of being morally or spiritually good”), правдивість (**truth**₁₁: “the quality of being true”), моральність; мораль (**morality**₁₁: “the quality of being moral”), справедливості (**justice**₁₀: “the quality of being just”), благочестя (**piety**₉: “the quality of being pious”), доброчесність (**virtue**₉: “the quality of being morally good”), толерантність (**tolerance**₈: “the quality of being tolerant”), чесність (**integrity**₇: “the quality of being honest”), цнотливість (**chastity**₇: “the quality of being pure or chaste”), доброзичливість (**benevolence**₇: “the quality of being well meaning”), доброту (**goodness**₇: “the quality of being good”), чесність, правдивість (**honesty**₆: “the quality of being fair, truthful”), доброту, великодушність (**generosity**₆: “the quality of being kind and generous”), **kindness**₅: “the quality of being kind”), порядність (**decency**₅: “the quality of being decent”), чесність, прямоту (**rectitude**₅: “the quality of being straight”), вірність, відданість (**loyalty**₅: “the quality of being loyal”), скромність (**modesty**₅: “the quality of being modest”), відвертість (**sincerity**₄: “the quality of being open and truthful”), безсторонність, неупередженість (**impartiality**₁: “the quality of not being prejudiced”).

ГС “act (of)”, “action(s)”, трапляючись у лексичних значеннях аксіономів, уточнює моральну дієвість через вияв доброти, жалю, помилування або не суворе ставлення до когось, особливо з боку того, хто може карати за провину (**mercy**₁₀: “an act of kindness, compassion; the act of forgiving someone or not treating them severely, especially someone who you have the authority to punish”), щиросердечну дію (**piety**₉: “a devout act”), благодійність (**charity**₉: “a charitable act”), акт прояву доброзичливості (**benevolence**₇: “an act showing good will”), шляхетне обходження з ким-небудь (**generosity**₆: “a generous act”), добрий вчинок (**kindness**₅: “a kind act”), ввічливість, чемність, гrecність стосовно інших (**politeness**₁: “the act of showing regard for others”).

ГС “feeling (of)” репрезентує психічні й фізичні відчуття людини, стани моральної свідомості, що відображені в лексичній семантиці аксіономів, характеризуючи почуття приязні, доброзичливості до батька або матері, дитини, друга (**love**₁₇: “a feeling of warm personal attachment or deep affection, as for a parent, child, or friend”), жалість, співчуття (**mercy**₁₀: “the feeling that motivates compassion”), співчуття до тих, хто бідує або попав у немилість (**charity**₉: “benevolent feeling, especially toward those in need of aid or in disfavor”), скромність (**humility**₈: “a humble feeling”), глибоку повагу, що ґрунтується на визнанні чийось видатних здібностей або досягнень (**respect**₈: “a feeling of deep deference for someone elicited by their abilities, or achievements”), почуття приязні, викликане дружніми стосунками (**friendship**₆, **kindness**₅: “friendly feeling”) й обов’язком (**loyalty**₅: “feeling of duty”), щирі почуття (**sincerity**₄: “an earnest and sincere feeling”), сильні почуття любові, поваги й обов’язку до своєї країни (**patriotism**₂: “strong feelings of love, respect, and duty toward your country”), почуття подяки (**gratitude**₁: “a feeling of thankfulness”); сумління (**conscience**₇: “the conscientious feeling”).

ГС “agreement, conformity” хоча і має статус семи комбінованої функціональності, але в досліджуваному мовному матеріалі її виявлено в лексичних значеннях лише полісемантичних аксіономів на позначення морального принципу визначення правильної поведінки (**justice**₁₀: “conformity to the moral principle determining just conduct”), укладу життя й поведінки встановленим морально-етичним принципом (**virtue**₉: “conformity of one’s life and conduct to moral and ethical principles”) або визнаного стандарту пристойності (**decency**₅: “conformity to the recognized standard of propriety”).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, провівши аналіз зазначених багатофункціональних, однофункціональних і ГС комбінованої функціональності в структурі українських та англійських аксіономів, які безпосередньо торкаються моральної сфери буття людини, відмітимо, що вони своїми морально-етичними характеристиками нюансують моральну свідомість і моральну практику суб’єкта. Моральна свідомість семантизується вказівками на почуття шани, визначні риси та властивості людини, її світогляд. Показниками моральної практики в лексичних значеннях українсько- та англомовних аксіономів виступають форми соціальної взаємодії як орієнтації на аксіологічно симетричні відношення між суб’єктами через констатацію доброзичливого ставлення один до одного. Діалектичний характер взаємодії моральної свідомості і моральної практики визначається їхньою взаємною обумовленістю, нерозривною єдністю.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі ми вбачаємо в аналізі мовної об’єктивації аксіологічних категорій духовної культури українського та англійського народів, яка репрезентована філософсько-світоглядними, науковими, громадсько-політичними, соціальними, правовими та естетичними цінностями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етика : [навч. посібник] / Т. Г. Аболіна, В. В. Єфименко, О. М. Лінчук та ін. – К. : Либідь, 1992. – 328 с.
2. Кондрашов В. А. Этика. Эстетика / В. А. Кондрашов, Е. А. Чичина. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1988. – 512 с.
3. Малахов В. А. Етика : курс лекцій : [навч. посібник] / В. А. Малахов. – 3-тє вид. – К. : Либідь, 2001. – 384 с.
4. Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике (анализ семантической структуры слова) / Ж. П. Соколовская. – К. : Вища шк., 1979. – 189 с.
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
6. Сорока Т. В. Семантика найбільш багатозначних англійських аксіономенів / Т. В. Сорока // Сучасні дослідження з іноземної філології : [зб. наук. праць / відп. ред. М. П. Фабіан]. – 2014. – Вип. 12. – С. 189–200.
7. Сорока Т. В. Семантична структура англійських аксіономенів із середнім ступенем полісемії / Т. В. Сорока // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія» : [зб. наук. праць / гол. ред. І. В. Ступак]. – 2014. – Вип. 11. – Т. 2. – С. 64–67.
8. Сорока Т. В. Семантична характеристика аксіономенних спільностей (на матеріалі сучасної англійської мови) / Т. В. Сорока // Мова і культура. – 2014. – Вип. 17. – Т. II (170). – С. 288–296.
9. Фабіан М. П. Етикетна лексика в українській, англійській та угорській мовах : [монографія] / М. П. Фабіан. – Ужгород : Інформаційно-видавниче агентство «ІВА», 1998. – 256 с.
10. Словник української мови : в 11-ти тт. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
11. Oxford English Dictionary / Being a corrected re-issue with an introduction, supplement and bibliography of a new English dictionary on historical principles / ed. by : J. A. H. Murray : Vol. 1–12. – Oxford : the Clarendon Press, 1970.

ПОНЯТІЙНІ ОЗНАКИ КОНЦЕПТУ GENIUS В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Строченко Л. В.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Статтю присвячено дослідженню особливостей вербалізації концепту GENIUS в англійській мові. У роботі наведено основні аспекти дослідження феномену геніальності у філософії та психології; проаналізовано дефініції лексичної одиниці *genius* в англомовних словниках; виокремлено понятійні концептуальні ознаки досліджуваного концепту в англійській мові.

Ключові слова: вербалізація, концепт, концептуальна ознака, геній.

Строченко Л. В. Понятийные признаки концепта GENIUS в английском языке. Статья посвящена исследованию особенностей вербализации концепта GENIUS в английском языке. В работе указаны основные аспекты исследования феномена гениальности в философии и психологии; проанализированы дефиниции лексической единицы *genius* в англоязычных словарях; выделены понятийные концептуальные признаки исследуемого концепта в английском языке.

Ключевые слова: вербализация, концепт, концептуальный признак, гений.

Strochenko L. V. Notional features of concept GENIUS in the English language. The article is dedicated to the investigation of the peculiarities of verbalization of the concept GENIUS in the English language. The research presents main aspects of the study of the phenomenon of genius in philosophy and psychology; analyzes definitions of the lexical unit "genius" in the English dictionaries; singles out notional conceptual features of the analyzed concept in the English language.

According to Z.D. Popova and J.S. Sternin, representatives of the semantic-cognitive approach, concept is a basic unit of human mental code which has an internal structure consisting of conceptual features; it is the result of the individual and social learning of the world. Conceptual features contain comprehensive information about the corresponding object or phenomenon as well as the interpretation of information of public consciousness and the treatment of the subject or phenomenon. Thus, the representatives of this trend treat language as one of the main tools of cognition and conceptualization of the world. The study of concept through the language is the most reliable way of linguistic analysis which allows to detect conceptual features and to work out the model of the concept. Any analysis of the concept starts by detecting language units that represent a given concept, their interpretation and vocabulary speech contexts. The structure of any concept includes notional, figurative and evaluative features.

The etymology of the lexical unit "genius" has been studied as well as the structure of its semantic meaning. The internal form of this nomination foregrounds the irrational component of the concept. The following notional conceptual features of GENIUS in the English language have been singled out: intellectual power; creative power; uncommon, exceptional superiority; originality.

Key words: verbalization, concept, conceptual feature, genius.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Однією з актуальних проблем сучасної когнітивної наукової парадигми є вивчення засобів мовного відображення людиною навколишньої дійсності та місця людини у світі. Центральною ідеєю, яка об'єднує численні лінгвокогнітивні дослідження, є положення про те, що мова відбиває знання, представлені у вигляді концептів. Таким чином, однією з головних проблем когнітивної семантики є вивчення мовного відображення процесів концептуалізації та категоризації дійсності [8, 105].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Услід за О. С. Кубряковою, визначаємо концепт як «термін, що служить поясненню одиниць ментальних і психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; це оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, усієї картини світу, відображеної в психіці людини» [7, 90].

На сучасному етапі розвитку когнітивної семантики вчені виділяють декілька напрямів аналізу концептів відповідно до методологічної орієнтації

дослідників. Спільним для всіх напрямів є визнання концепту базовою одиницею свідомості, відмінності ж пов'язані передусім з фокусуванням на певному типі концептів, а також з різним трактуванням відношень між концептом як елементом етнокультурної картини світу та лексичним значенням [14, 192–193]. Зокрема, культурологічний напрям представлено в дослідженнях Ю. С. Степанова, де концепт постає як згусток культури у свідомості людини; саме у вигляді концепту культура входить у ментальний світ людини, і через нього людина сама входить у культуру та іноді впливає на неї; це основний осередок культури в ментальному світі людини [12, 40–41]. У цьому річизі мову розуміють як одне із джерел знань про концепти [14, 192].

Як зазначає І. С. Шевченко, у межах когнітивно-поетичного напрямку, представленого у дослідженнях О. П. Воробйової, О. М. Кагановської, аналізується образний простір концепту в художньому тексті, текстові концепти художньої прози [14, 193]. У дослідженні текстових концептів художнього тексту мовну форму розуміють як концепт, що реалі-

зований у конкретних мовних знаках і зумовлений властивістю мови кодувати знання, отримані через сприйняття та осмислення світу.

Оскільки для сучасної лінгвістики характерний синтез когнітивної та комунікативної парадигм знань [2, 22], то виділяють когнітивно-дискурсивний напрям вивчення концептів, представлений, зокрема, працями О. С. Кубрякової, І. С. Шевченко. У цьому напрямі, як зазначає А. П. Мартинюк, «обов'язковою передумовою концептуального аналізу є не лише семантичний аналіз імені концепту та інших номінативних одиниць, що його репрезентують, а й верифікація одержаних даних вивченням дискурсивних реалізацій засобів вербалізації концепту з опорою на методики дискурс-аналізу, що дає змогу встановити його базові семантичні ознаки, які необхідно співвіднести між собою та змодельовати у вигляді фреймової мережі, що гіпотетично репрезентує відповідні ментальні структури» [9, 12].

Серед представників семантико-когнітивного підходу до вивчення концептів можна виділити М. М. Болдирева, Є. В. Рахіліну, Й. А. Стерніна, а також Н. Д. Арутюнову та О. Л. Бессонову, праці яких, на думку І. С. Шевченко, є близькими за методами дослідження [14, 192]. Основна спрямованість семантико-когнітивного підходу полягає у дослідженні співвідношень семантики мови з концептосферою народу, співвідношень семантичних процесів з когнітивними. У процесі лінгвокогнітивного дослідження метод семантико-когнітивного аналізу передбачає перехід від змісту значень мовних знаків до змісту відповідних концептів на певному етапі опису – когнітивної інтерпретації [10, 178].

Представники цього напрямку вважають мову одним із основних інструментів пізнання та концептуалізації навколишнього світу, а відтак й інструментом опису концептів [3, 27]. «Шлях дослідження від мови до концепту є найбільш надійним, аналіз мовних засобів дає змогу найбільш простим та ефективним способом виявити ознаки концепту та змодельовати його» [10, 179]. Саме тому предметом семантико-когнітивних досліджень є різні засоби репрезентації, тобто вираження, передачі концептів у мові. Аналіз складу того чи іншого концепту виявляється через значення мовних одиниць, що репрезентують той чи той концепт, їхні словникові тлумачення та мовленнєві контексти. Структура концепту складається з понятійного, образного й ціннісного складників. Понятійні ознаки вербалізуються через пряму номінацію та її словникові дефініції. Образний складник відображається в мові концептуальними метафорами. Ціннісний складник нерозривно поєднаний із понятійним та образним компонентами [3, 31].

Ще одним аспектом сучасних лінгвокогнітивних студій є теорія картини світу. Досліджуваний концепт GENIUS є фрагментом концептуальної картини світу, яка знаходить своє відображення у мовній картині світу. Лінгвістичний підхід до вивчення картини світу розрізняє два її типи: наукову, що опосередкована науковим знанням, та наївну, яка формується у свідомості носія мови у процесі безпосереднього пізнання реального світу під впливом і в категоріях

його національно-мовного, історичного та культурного досвіду. «Наївні картини світу, які складаються зі значення слів різних мов, можуть в деталях відрізнятися одна від одної, тоді як наукова картина світу не залежить від мови, якою вона описується» [11, 156–157; про це дивись також: 5, 63].

Формулювання мети і завдань статті. Мета роботи полягає у вивченні особливостей вербалізації концепту GENIUS в англійській мові, а саме виокремленні його понятійних ознак. Матеріалом дослідження слугували англомовні тлумачні словники, які репрезентують наївну картину світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Геніальність як феномен найвищої творчої здібності в науковій чи художній діяльності здавна привертала увагу дослідників. Серед основних напрямів трактування та дослідження феномену геніальності у філософії та психології відзначимо *ірраціональний підхід*, який наголошує на божественній природі геніальності та є тісно пов'язаним з архаїчними і релігійними уявленнями; *раціональний підхід*, у межах якого геніальність розглядають як вроджену якість людини, що дає змогу удокладнювати геніальність як властивість людського розуму і робить можливим її дослідження різними напрямками в психології, педагогіці і генетиці та визначення біологічних (інстинкти, пам'ять, генетична спадковість, вроджені здібності до творчості) і психологічних (фантазія, уява, натхнення, спонтанність) факторів геніальності; *емпіричний підхід*, з погляду якого геніальність є набутою властивістю людини в процесі її розвитку; *соціокультурний підхід*, який розглядає значимість і разом з тим проблематичність взаємодії генія і суспільства [13].

Сучасна лінгвоконцептологія має великий доробок праць, присвячених дослідженню споріднених концептів, зокрема, РОЗУМ, ІНТЕЛЕКТ [див., зокрема, 1]. Проте феномен геніальності як найвищого прояву інтелектуальної чи творчої діяльності людини та власне людини-генія зостається поза увагою лінгвістів, що увиразнює *актуальність* пропонованого дослідження, у якому ми потрактуємо GENIUS як антропоконцепт та аналізуємо його лексикографічне втілення на матеріалі англомовних словників.

З огляду на зазначене вище цілком логічним першим етапом аналізу складу будь-якого концепту є розгляд словникових дефініцій його мовних репрезентантів, що власне входить до завдань цього дослідження.

Розглянемо етимологію англомовної лексичної одиниці *genius*, яка номінує відповідний концепт.

"*L. genius, prop., the superior or divine nature which is innate in everything, the spirit, from genere, gignere, to beget, bring forth*" (15).

Як зазначає Р. О. Будагов, латинське *genius* було маловживаним словом і довго зберігало зв'язки з дієсловами *genere, gignere* (народжувати). «Геній сприймався як дещо вроджене, притаманне людині, сім'ї та навіть місцевості» [4, 160]. Таким чином, внутрішня форма цієї номінації актуалізує ірраціональний компонент відповідного концепту. Саме в такому ракурсі розглядає концепт ГЕНІЙ Ю. С. Сте-

панов. Учений наголошує, що *геній, ангел, іпостась, душа* є частинами одного понятійного поля – *внутрішнього Я людини*. Геній в античності – це дух, божество життєвої сили, яке з народження було притаманне лише чоловікам (аналогічним божеством жінок вважалась Юнона) [12, 581–584].

І лише в другій половині XVIII століття відбувається перелом в семантиці цієї лексичної одиниці. Відтоді *genius* позначає не тільки особливу здібність, але й саму людину, яка має цю якість. Саме тоді з'являються численні трактати Е. Юнга, Д. Дідро, І. Канта, які дають поштовх для подальших досліджень цього феномену [4, 160].

Сучасні тлумачні словники англійської мови наводять дефініцію лексеми *genius*, що містить чотири семени. Розглянемо кожну з них.

“1. **Genius** *A good or evil spirit, or demon, supposed by the ancients to preside over a man's destiny in life; a tutelary deity; a supernatural being; a spirit, good or bad. Cf. Jinnee. "The unseen genius of the wood. "We talk of genius still, but with thought how changed! The genius of Augustus was a tutelary demon, to be sworn by and to receive offerings on an altar as a deity"* (15).

Як бачимо, перша семема позначає генія-духа, який впливає на долю людини чи місцевості, тобто оригінальне значення цієї лексичної одиниці в латинській мові збереглося до наших днів.

“2. **Genius** *A man endowed with uncommon vigor of mind; a man of superior intellectual faculties and creativity; as, Shakespeare was a rare genius*” (15).

Друга семема позначає людину із надзвичайними здібностями. Ці здібності стосуються інтелекту людини або її творчих здібностей. Такі описові семи, як *uncommon, superior*, підкреслюють унікальність інтелектуальних та творчих можливостей такої людини.

“3. **Genius** *Distinguished mental superiority; uncommon intellectual power; especially, superior power of invention or origination of any kind, or of forming new combinations; as, a man of genius. "Genius of the highest kind implies an unusual intensity of the modifying power"* (15).

Третя семема позначає вже саму надзвичайну здібність, власне геніальність. Знову ж таки виокремлюємо описові семи *uncommon, superior, distinguished*, які підкреслюють новизну відкриття чи винаходу.

“4. **Genius** *The peculiar structure of mind with which each individual is endowed by nature; that disposition or aptitude of mind which is peculiar to each man, and which qualifies him for certain kinds of action or special success in any pursuit; special taste, inclination, or disposition; as, a genius for history, for poetry, or painting*” (15).

І, нарешті, остання семема позначає природну схильність людини до певного виду занять – *inclination, disposition*, яка притаманна кожній людині та є індивідуальною рисою – *peculiar to each man*.

Таким чином, англомовний концепт GENIUS / ГЕНІЙ / ГЕНІАЛЬНІСТЬ вербалізують друга та третя семени у структурі лексичного значення відповідної лексеми.

Слід відзначити однаковий семний склад цих семем у різних словниках. Так, порівняймо наведені визначення у *New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language* із дефініціями *American Heritage Dictionary*:

“**Genius**:

a. *Extraordinary intellectual and creative power: artistic works of genius*;

b. *A person of extraordinary intellect and talent*” (15).

Як бачимо, наведена дефініція також підкреслює виключність, незвичайність інтелекту чи творчих здібностей людини-генія. Подібні семи виокремлюємо і в дефініції *Collins English Dictionary*:

“**Genius**:

1. *a person with exceptional ability, esp of a highly original kind*;

2. *such ability or capacity: Mozart's musical genius*” (15).

Дефініція у *Webster's College Dictionary* містить також згадку про сфери діяльності людини, в яких проявляє себе геній:

“**Genius**:

1. *an exceptional natural capacity of intellect, esp. as shown in creative and original work in science, art, music, etc.: the genius of Mozart*;

2. *a person having such capacity*” (15).

Використані в дослідженні тлумачні словники зазначають еталонні приклади геніальних людей – це Шекспір та Моцарт, що вказує на прототипний характер постатей цих митців. Ще одним прикладом типового представника категорії «геній» є вчений Ейнштейн, прізвище якого є синонімічним до лексичної одиниці «геній». Цей випадок антономазії (*einstein*) засвідчено словниками (15).

Зазначені словники англійської мови відображають наївну картину світу. Наукову картину світу представлено в нашому дослідженні медичними словниками, які дефінують номінацію *genius* по-іншому:

“**Genius** (psychology)

– adjective. Referring to a marked superiority in intellectual power.

noun. *A highly intelligent person, whose IQ is > 140 and/or in the top 1% of those subjected to IQ testing*” (15).

Ця дефініція відносить номінацію *genius* до термінів психології. Основна відмінність дефініцій тлумачних словників та медичних полягає в тому, що в останніх наголошено виключно на інтелектуальних надздібностях людини-генія, тоді як тлумачні словники фіксують серед усього й визначний творчий потенціал. Ще однією особливістю наукового тлумачення феномену геніальності є зазначення того, що її можна визначити за допомогою тесту на IQ: на переконання психологів, людину вважають генієм, якщо рівень її IQ вищий за 140. Згідно з офіційною статистикою, такі люди становлять усього лише 1 %.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Проведений компонентний аналіз уможливив виділення таких понятійних концептуальних ознак досліджуваного концепту GENIUS:

– інтелект (вербалізується такими лексичними одиницями: *intellectual faculties, intellectual power, intelligent, mental, vigor of mind*);

– творчі здібності (вербалізується такими лексичними одиницями: *creative power; talent, creativity*);
– видатний / найвищий / надзвичайний (вербалізується такими лексичними одиницями: *uncommon, superior, distinguished, highly, exceptional, extraordinary, marked superiority*);

– новизна / оригінальність (вербалізується такими лексичними одиницями: *power of invention or origination of any kind, or of forming new combinations; original work*).

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розгляді особливостей вербалізації концепту GENIUS в англomовному різножанровому дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антология концептов / под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – Волгоград : Парадигма, 2005. – Т. 1. – 352 с.
2. Бехта І. А. Концептосфера у динаміці (текст і дискурс у світлі когнітивно-дискурсивної парадигми) / І. А. Бехта // Мовні і концептуальні картини світу : [зб. наук. праць]. – К. : Логос, 2001. – № 5. – С. 22–26.
3. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : Курс лекций по английской филологии / Н. Н. Болдырев. – Тамбов : Издательство Тамбовского университета, 2000. – 123 с.
4. Будагов Р. А. История слов в истории общества / Р. А. Будагов. – М. : Просвещение, 1971. – 270 с.
5. Колегаєва І. М. Перцептивне і когнітивне бачення світу : ономазіологічний аспект. / І. М. Колегаєва // Вісник ОНУ імені І. Мечникова. – 2013. – Т. 18. – Вип. 2 (6). – С. 63–69.
6. Колегаєва І. М. Що нам показує картина світу : людський чинник ономазіологічних процесів / І. М. Колегаєва // Наукові записки НАУКМА. – 2014. – Т. 164 : Філологічні науки (Мовознавство). – С. 8–11.
7. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков и др. – М. : Филологический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 1996. – 248 с.
8. Кронгауз М. А. Семантика / М. А. Кронгауз. – М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. – 399 с.
9. Мартинюк А. П. Концепт у дискурсивній парадигмі / А. П. Мартинюк // Вісник ХНУ. – 2006. – № 725. – С. 9–12.
10. Попова З. Д. Семантико-когнитивный подход как направление когнитивной лингвистики / З. Д. Попова, И. А. Стернин // Vita in lingua: К юбилею профессора С. Г. Воркачева : [сб. статей / отв. ред. В. И. Карасик]. – Краснодар : Атриум, 2007. – С. 171–180.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
12. Степанов Ю. С. Константы : Словарь русской культуры. – изд. 2-е, испр. и доп. / Ю. С. Степанов. – М. : Академический проект, 2001. – 990 с.
13. Хомченкова Е. А. Феноменология гениальности: от антропной к социокультурной детерминации : автореф. дисс. ... канд. филос. наук : спец. 09.00.13 «Философия и история религии, философская антропология, философия культуры» / Е. А. Хомченкова. – Омск, 2007. – 20 с.
14. Шевченко И. С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике / И. С. Шевченко // Вісник ХНУ. – 2006. – № 725. – С. 192–195.

ДОВІДКОВІ ДЖЕРЕЛА

15. Genius. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thefreedictionary.com/genius>.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ У ТЕКСТАХ АСТРОЛОГІЧНИХ ПРОГНОЗІВ

Тараба І. О.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

У статті здійснено дослідження німецькомовних текстів астрологічних прогнозів на предмет виокремлення концептів, які результатуються внаслідок концептуалізації соматичного коду культури.

Ключові слова: концепт, концептуалізація, соматизм, соматичний код культури, фразеологізм.

Тараба И. А. Функционирование фразеологизмов с соматическим компонентом в текстах астрологических прогнозов. В данной статье осуществляется исследование немецкоязычных текстов астрологических прогнозов с целью выделения концептов, которые результируются вследствие концептуализации соматического кода культуры.

Ключевые слова: концепт, концептуализация, соматизм, соматический код культуры, фразеологизм.

Тараба І. О. The functioning of the phraseologisms with a somatic component in the texts of astrological predictions. This research deals with the analysis of the German texts of astrological predictions. The aim of the article is to define the concepts resulting from the conceptualization of the somatic code of culture. The article comprises the analysis of the German phraseological units with somatic component. This thesis focuses on the study of somatic sector of the German phraseological picture of the world. The aim of this study is a general analysis of the phraseological units with a somatic component (FSC) and determining the frequency of the component-somatism on the basis of texts of the astrological predictions. In focus of cognitive-discursive paradigm we also investigated the features of processes of coding and decoding of information. In the centre of our scientific interest there is somatic phraseology the subject of which is the meaning of FSC, the analysis of their use. On the material around the body of FSC which was investigated during the research on the background of discursive fragments of the texts of horoscopes 23 concepts were singled out. Within the picture of the world that is in constant development, somatisms retain the status of multifunctional units and are transmitted as acceptable in representation of the key concepts of human consciousness. The research of FSC which was carried out in the given work can serve as a starting point for creation of a new type of lexicographic editions – dictionary of phraseological concepts on the material of somatisms of German language.

Key words: concept, conceptualization, somatism, somatic code of the culture, phraseologism.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Тексти астрологічних прогнозів стали об'єктом нашої науково-дослідницької «оптики» через наявність таких критеріїв, як популярність та масовість, що визначає пропонований дискурсивний матеріал як «живу», динамічну дискурсивну практику, яка презентує «сприятливе середовище» для виявлення інвентарю основних ключових концептів, які позиціонуються як результати концептуалізації соматичного коду культури у фразеологічному сегменті на матеріалі текстів гороскопу. Актуальність дослідження визначається антропоцентричною спрямованістю сучасної лінгвістичної парадигми, щораз більшим інтересом мовознавців до лінгвокультурологічних досліджень, присвячених національному аспекту значення фразеологізмів у межах когнітивної лінгвістики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Фразеологічний склад мови – це дзеркало, у якому лінгвокультурна спільнота ідентифікує свою національну самосвідомість, тому особливу увагу в дослідженні приділено опису соматичних фразеологізмів у різних лінгвістичних розвідках. Вони були предметом аналізу на матеріалі різноструктурних мов, зокрема української (О. І. Андрейченко, О. О. Селіванова), німецької (І. П. Задорожна, G. Gréciano, E. Piirainen), іспанської (О. Л. Толстова), англійської (Н. І. Андрейчук), естонської (Ф. Вакк), а також в аспекті зістав-

лення різних мов: німецької й української (І. В. Грицюк), англійської й російської (О. Ю. Семушина), французької й російської (І. Є. Городецька), індонезійської й російської (А. Салім, Л. О. Івашко), китайської та російської (Т. Цзюнь), китайської та англійської (Ning Yu), слов'янських (Р. М. Вайнтрауб) та романських мов (Н. Я. Стрілець). У роботах досліджено широке коло проблем. Проте індексація концептів, що лежать в основі фразеологізмів із соматичним компонентом (далі ФСК), які функціонують у текстах астрологічних прогнозів, ще не була об'єктом наукового пошуку.

Тексти гороскопів, на які натрапляємо в сучасному мас-медійному просторі, містять амбівалентні суперечливі прогнози щодо можливих подій, які стосуються адресатів [2, 43–44]. Зазвичай з вимогою до конкретно сформульованих способів поведінки, для того, щоб мати змогу завірити читача, що той чи той гороскоп стосується саме його, використовують такі вислови:

– "Das Chaos wächst den Zwillingen über den Kopf" [5].

Для того ж, щоб перенести звертання на диспозицію майже усіх адресатів – особи, предмети чи час, прогнози звучать дуже розмито:

– "Jemand zeigt Ihnen die kalte Schulter" [6]; *jmdm. die Schulter zeigen* – повернутись до когось спиною) [5];

– "Die Dinge gehen Ihnen nicht so leicht von der Hand, dass Sie schnell übers Ziel hinausschießen"; "[6]"; *leicht (flink) von der Hand gehen* – відважитися [5].

Загалом мовний стиль текстів гороскопів є різноманітним – від зухвалих і сучасних (з багатьма неологізмами, англіцизмами та розмовними фразами) до псевдонаукових. Але, незважаючи на різноманітність мовних стилів та стилістичних засобів, для всіх текстів астрологічних прогнозів характерна висока частотність шаблонів, які слід розуміти як ФО в широкому значенні: референціальні, структурні та комунікативні фразеологізми. Крім того, важливою є частотність й інших класів, таких як прислів'я, парні словосполучення, компаративні фразеологізми, крилаті слова, загальновживані вирази та фразеологічні сполучення [3, 22–23].

Формулювання мети і завдань статті. У нашому дослідженні ми фокусуємо свою увагу на особливостях концептуалізації соматичного коду культури на матеріалі такого популярного дискурсивного фрагменту, як тексти астрологічних прогнозів (до дослідження залучено різнотипні гороскопи: загальні та ті, які стосуються лише однієї конкретної сфери). **Мета** статті полягає у виокремленні та описі концептів як результату концептуалізації соматичного коду культури в німецькомовних текстах астрологічних прогнозів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Текст астрологічного прогнозу є за своєю домінантною функцією персуазивним, тобто орієнтованим на когнітивно-мовленнєвий вплив на адресата з метою впровадження у його свідомість установок, відношень, оцінок, у яких зацікавлений відправник повідомлення. Для текстів німецьких гороскопів особливий інтерес презентують такі сфери, як ПОЧУТТЯ, СТОСУНКИ, КАР'ЄРА, ДОЗВІЛЛЯ, ЗДОРОВ'Я, УСПІХ, ПРОМОУШН та ін. Ми провели перспективне та цікаве дослідження 23-х видів астрологічних прогнозів загальною кількістю 560 дискурсивних фрагментів [4, 200]. Проаналізовано такі види гороскопів: 1. *Babyhoroskop*; 2. *Beziehungshoroskop*; 3. *Blumenhoroskop*; 4. *Charakterhoroskop*; 5. *Diäthoroskop*; 6. *Erfolgshoroskop*; 7. *Erotikhoroskop*; 8. *Fashionhoroskop*; 9. *Finanzhoroskop*; 10. *Fitnesshoroskop*; 11. *Flirtheroskop*; 12. *Frauenhoroskop*; 13. *Freundehoroskop*; 14. *Krimihoroskop*; 15. *Liebeshoroskop*; 16. *Partnerhoroskop*; 17. *Partnerschaftshoroskop*; 18. *Romantikhoroskop*; 19. *Schuhhoroskop*; 20. *Versicherungshoroskop*; 21. *Wochenendehoroskop*; 22. *Wohnhoroskop*; 23. *50plus-Horoskop*. У результаті концептуалізації соматичного коду культури у цих типах астрологічних прогнозів ми виокремили 23 концепти: 1. *Kindheit* (дитинство); 2. *Beziehungen* (відносини); 3. *Blume* (квітка); 4. *Charakter* (характер); 5. *Diät* (дієта); 6. *Erfolg* (успіх); 7. *Erotik* (erotика); 8. *Fashion* (мода); 9. *Finanzen* (фінанси); 10. *Fitness* (фітнес); 11. *Flirt* (флірт); 12. *Frau* (жінка); 13. *Freund* (друг); 14. *Kriminalität* (кримінальність); 15. *Liebe* (кохання); 16. *Partner* (партнер); 17. *Partnerschaft* (партнерство); 18. *Romantik* (романтика); 19. *Schuhe* (взуття); 20. *Versicherung* (страхування); 21. *Wochenende* (вихідні); 22. *Wohnung* (житло); 23. *Alter* (старість).

Експлікація названих концептів у кожному випадку є різною. Спробуємо це довести:

1. *Löwe* (23. Juli bis 23. August).

Mini-Majestät *brüllt sich die Lunge aus dem Hals* und ist "not amused" wenn das dienende Volk nicht nach seiner Pfeife ums goldene Löwenkalb tanzt! Damit das Tyrannchen gnädig gestimmt bleibt, braucht es Beifall in großartigen Mengen und erwartet Jubel für alles: sein sonniges Lachen, kräftige Rülpsen oder *den ersten Raubtierzahn*. У поданому дискурсивному фрагменті виокремлюємо концепт KINDHEIT, який експлікує ФСК: 1) sich (Dat.) die Lunge aus dem Hals/Leib schreien (ugs.): *sehr laut schreien* – дуже голосно кричати; 2) den ersten Raubtierzahn haben – отримати перший зуб [5; 6].

2. *Stier* (21. April bis 20. Mai).

Ruhiges Blut, alles ist gut! Eine wahre Wellnessoase ist die Stier-Beziehung, wenn das Rindvieh regelmäßig gesättigt, bequem gelagert und in materieller Sicherheit gewiegt wird. Es sollten mit einem leckeren Bethupferl auch die sinnlichen Gelüste befriedigt und Aufregungen ferngehalten werden, dann kann ein Stier sein Leben wie Gott in Frankreich genießen. Наведений фрагмент є свідченням вираження концепту BEZIEHUNGEN за допомогою ФСК *ruhig Blut, alles ist gut* – вихідна форма – Preise gut, alles gut – якщо спокій, спокійні стосунки, то все добре або ж *ruhig Blut!*: nur keine Aufregung! – не переймайся! [5; 6].

3. *Stier* (21. April bis 20. Mai).

Das etwas andere Wiederkäuen verspricht Mehrfachgenuss auf allen Ebenen. Erst darf sich das Ochsenauge an der Butterblumen-Schönheit laben, *die Nase kriegt einen Hub Fliederduft*, Maiglöckchen klingeln in den Ohren, runde Hortensien bieten sich als Handschmeichler an und Veilchen landen kandierte im Nachtsch. Фрагмент ілюструє концепт BLUME, який експлікує трансформований ФСК *die Nase kriegt einen Hub Fliederduft* – вдихнути бузковий запах [5; 6].

4. *Zwillinge* (21. Mai bis 21. Juni).

Was zum einen Ohr hineingeht, trifft sich mit dem Input des anderen Gehörorgans und kommt gut gemischt durchs Sprachrohr wieder heraus. Zwillinge müssen zwei sein, einer allein kann so viel gar nicht reden, und weil sie äußerst kontaktfreudig sind, verteilt sich die Wörterschwemme ja auf mehrere Zuhörer. Тут виділено концепт CHARAKTER, реалізований трансформованим ФСК *was zum einen Ohr hineingeht, trifft sich mit dem Input des anderen Gehörorgans und kommt gut gemischt durchs Sprachrohr wieder heraus* – вихідна форма – zum einen Ohr hinein-, zum anderen wieder hinausgehen (ugs.): *nicht richtig aufgenommen, sofort wieder vergessen werden* – що в одне вухо влетіло, те зустрілося з введення інформації іншого органу слуху та виходить через рупор [5; 6].

5. *Skorpion* (24. Oktober bis 22. November).

Ein bisschen abnehmen gilt nicht: entweder die Energiezufuhr kompromisslos auf Null-Diät herunterfahren oder den Schlankheitsgedanken vernichten. Die 100% skorpiongeeignete Intensiv-Methode soll ein dunkles Geheimnis bleiben, nicht weitersagen: *je heißer die Erotik, desto besser brennt das Fett*. Наведений дискурсивний фрагмент засвідчує концепт DIÄT, що виражений трансформованим ФСК *je heißer die Erotik, desto besser brennt das Fett* – вихідна форма – das Fett brennt – худнути [5; 6].

6. Waage (24. September bis 23. Oktober).

Mit Oberflächlichkeit können Schöngeister ganz hübsch hochkommen, sie lieben den äußeren Schein schöner Kleidung genauso wie formvollendete Frisurkultur oder künstlerische Kulissen und schmücken sich gern mit fremden Federn. Waagen bringen es weit, weil sie sich so charmant aufwärts schleimen oder hochheucheln. Виокремлюємо концепт ERFOLG, який реалізує ФСК sich gern mit fremden Federn schmücken – *Verdienste anderer als die eigenen ausgeben (und sich damit brüsten)* – видавати заслуги, успіхи інших за свої [5; 6].

7. Stier (21. April bis 20. Mai).

Die Erotik geht durch den Magen oder über das Bankkonto, wenn des Stiers Hormonhaushalt in Schwung kommen soll. Er verliebt sich zuerst in das Essen und genießt dann die Köchin oder lässt sich auf ein stimulierendes Finanzpolster betten, bevor er der angeborenen Sinnlichkeit ihren langen, ausdauernden Lauf lässt. У поданому дискурсивному фрагменті експлікатором концепту EROTIK слугує трансформований ФСК die Erotik geht durch den Magen oder über das Bankkonto – вихідна форма – Liebe geht durch den Magen (scherzh.): *wer gut kochen kann, gewinnt leicht die Zuneigung anderer* – хто добре готує, швидко завойовує прихильність іншого; у нашому випадку маємо переклад – хто добре готує, той викликає лібідю та еротика вимагає грошових затрат [5; 6].

8. Stier (21. April bis 20. Mai).

"Wie innen, so außen", sagt der Stier, und weil sich Rinderleder so gemütlich anfühlt, wird es zur zweiten Haut, möglichst im Trachtenlook. Solch sinnlichen Genießern kommt natürlich nur Naturkosmetik in die Pflegetüte, und mit schweren Düften, dicken Klunkern und gutem Tuch bleiben sie immer auf dem Boden der Qualität. Наявний у фрагменті концепт FASHION передає ФСК etwas wird zu zweiten Haut – щось стає другою шкірою (мається на увазі одяг) [5; 6].

9. Fische (20. Februar bis 20. März).

Geld ist dafür da, um Gutes zu tun, und wo Fische sind, da gibt's auch immer viele Hilfsbedürftige mit leeren Händen. Die mitfühlenden Helfer opfern sich gerne mit Haut, Haaren und klingender Münze. Ihr Gotteslohn ist dann die Rückzahlung vom Finanzamt, wenn sie stapelweise die Bescheinigungen einreichen. Цей фрагмент містить концепт FINANZEN, який експлікують ФСК: 1) mit leeren Händen – *1. ohne etwas mitzubringen, ohne ein Geschenk; 2. ohne etwas erreicht zu haben*; 2) sich gerne mit Haut, Haaren und klingender Münze opfern – вихідна форма – mit Haut und Haaren – цілком, без залишку; у нашому випадку маємо переклад – жертвувати собою та грошима [5; 6].

10. Jungfrau (24. August bis 23. September).

So wenig wie möglich, so viel wie nötig. Sport in Maßen, aber regelmäßig, so hält man Leib und Seele gesund. Tägliche Leibesübungen sind Fensterputzen für die Oberarme, Rumpfbeugen beim Treppenwischen, Jogging zum Supermarkt und Rückentraining als jedermanns Lastesel. У запропонованому прикладі виокремлюємо концепт FITNESS, що виражений ФСК mit Leib und Seele: *1. mit Begeisterung und innerer Beteiligung; 2. ganz und gar* – тіло і душа, людина цілком [5; 6].

11. Wassermann (21. Januar bis 19. Februar).

Zur Party geht's mit dem abartig funkelnden T-Shirt, Aufschrift: "Ich stehe unter Strom, soll ich dich elektrisieren?" Die spürbare Erregung bringt die Luft zum Knistern und das Kribbeln in den Bauch. Wer angebissen hat, dem zeigt der Wassermann seine Sammlung spezieller Spielzeuge für Große. Тут засвідчено концепт FLIRT, який реалізований трансформованим ФСК Knistern und das Kribbeln in den Bauch – вихідна форма – Kribbeln im Bauch haben – хвилюватися; у нашому випадку маємо переклад – тріскотіти та лоскотати у животі – дуже хвилюватися (внаслідок симпатії або закоханості) [5; 6].

12. Fische (20. Februar bis 20. März).

Sie wäre so gern die gute Fee, die alle geheimen Wünsche erfüllt, es dürfen sogar mehr als die üblichen drei sein. Der Fische-Frau geht das Leid der Welt ungefiltert unter die Haut, sie ahnt persönliches Elend, bevor es der Betroffene selbst spürt und hat schon weinend in manch fröhliches Gesicht gefragt: "Wie kann ich helfen, wenn's dir nachher so schlecht geht?" Виокремлюємо концепт FRAU, засобами вираження якого слугують ФСК: 1) jmdm. unter die Haut gehen/dringen: *jmdn. sehr berühren, innerlich aufwühlen* – бути дуже сензитивною (що є дуже типовим для жінки); 2) ins Gesicht fragen – ставити відкрито запитання [5; 6].

13. Krebs (22. Juni bis 22. Juli).

Ein Krebs ist zu jedem freundlich, der sich freiwillig in seine immer weit ausgebreiteten Arme oder unter die schützenden Fittiche begibt. Wen er einmal ins Herz geschlossen hat, den lässt der Krebs nicht mehr aus seiner Gefühlswelt, zählt ihn fortan zur großen Familie und schickt an jedem Geburtstag eine Vergissmeinnicht-Grußkarte. У цьому дискурсивному фрагменті концепт FREUND реалізований трансформованими ФСК: 1) jmdn. unter seine Fittiche nehmen (meist scherzh.): *jmdn. beschützen, betreuen* – захищати кого-небудь, оберігати, взяти під своє крило; 2) jmdn. ins/ in sein Herz schließen: *jmdn. lieb gewinnen* – полюбити кого-небудь, прив'язатися до кого-небудь [5; 6].

14. Löwe (23. Juli bis 23. August).

Nach seiner feurigen Rede schwang sich der Baron auf sein hohes Ross und sprengte davon. Wütende Menschen blieben zurück und drohten mit den Fäusten. Seine joviale Arroganz war unerträglich. Am Morgen fand man ihn enthauptet an der Allee. Zwischen den Bäumen war noch ein fester dünner Draht gespannt. Концепт KRIMINALITÄT експлікований ФСК jmdm. mit den Fäusten drohten – загрожувати кому-небудь бійкою [5; 6].

15. Widder (21. März bis 20. April).

Ohne Zaudern oder Zagen reißt sich der Widder ans Herz, was ihm als Beute in die Arme läuft. Es muss nicht gleich die große Liebe sein, eine Bettgeschichte reicht durchaus, und wenn sich eine Beziehung daraus entwickelt, auch recht. Ein Widder liebt zuerst seine Freiheit, dann sich selber und – soweit vorhanden – auch den Partner. У наведеному фрагменті концепт LIEBE реалізують ФСК: 1) sich ans Herz reißen – прийняти до серця що-небудь, кого-небудь; 2) jmdm. in die Arme laufen (ugs.): *jmdm. zufällig begegnen* – раптово зустріти кого-небудь [5; 6].

16. Zwillinge (21. Mai bis 21. Juni).

Schwätzer sucht Ohren. Informations-Schleuder Zwilling ist so mitteilungsfreudig wie kontaktbedürftig und braucht deshalb unbedingt auch menschliche Zuhörer, die sichtbar über seine Witze lachen. Wenn der Austausch nämlich nur über moderne Kommunikation stattfindet, hat der Begriff "beziehungstechnisch" so eine flache Bedeutung. Виокремлюємо концепт PARTNER, виражений ФСК-неологізмом – Schwätzer sucht Ohren – пліткар шукає вуха (досл.), для пліткаря потрібний партнер [5; 6].

17. Fische (20. Februar bis 20. März).

Keine Abgrenzung möglich, Fische überschwemmen mit ihren Gefühlen sich selbst und ihre Mitmenschen, mit Hingabe *gehen* sie dem Partner *unter die Haut* und *sind fortan ein Fleisch, ein Herz, ein Verstand*. Recht asymmetrisch ist die Beziehung zwar, wenn einer nur gibt und nichts außer dem allgemeinen Weltschmerz (auf sich) nimmt, aber sie wollen es so. Ця ілюстрація засвідчує реалізацію концепту PARTNERSCHAFT за рахунок ФСК: 1) jmdm. unter die Haut gehen/dringen: jmdn. sehr berühren, innerlich aufwühlen – бути дуже сензитивною; 2) ein Fleisch, ein Herz, ein Verstand sein – бути у єдності, у партнерських відносинах [5; 6].

18. Fische (20. Februar bis 20. März).

Hand in Hand, Spuren im Sand, der Spaziergang am Strand - das ist der Stoff, aus dem Fische wundersame Verse schmieden, die mit Poesie und Sehnsuchtsfäden durchwoben sind. Damit sie sich nicht schmachend in ihren unendlichen Fantasien verlieren, schreiben sie unterwegs mit Teelichten immer wieder ihre Namen ans Ufer. Тут експлікація концепту ROMANTIK відбувається за допомогою ФСК Hand in Hand – разом, рука у руці (досл.) [5; 6].

19. Jungfrau (24. August bis 23. September).

Naseweise Zehenspitzen. Keine Zeit vergeuden wollen Zwillinge und sind möglichst an mindestens zwei Stellen gleichzeitig, da braucht's *schnelle Schlappen für flinke Füße*. Slipper, Sneakers oder flotte Sandalen passen sich überall an und weil dem überaus neugierigen Typen auch unterhalb der Augenhöhe nichts entgehen darf, hat er sogar am Boden noch Gucklöcher in seinen Peeptoes. Поданий дискурсивний фрагмент засвідчує концепт SCHUHE, експлікований ФСК schnelle Schlappen für flinke Füße – *швидке взуття для швидкої ходи* [5; 6].

20. Waage (24. September bis 23. Oktober).

Auch wenn Schönheit ja kein Ding ist (Ausnahmen möglich), schließen eitle Waagen für *ihren sehenswerten Körper* hohe Sachversicherungen ab. Ob *ein abschlaffender Hintern unter Verschleiß oder Schaden fällt*, wird diplomatisch verschwiegen. Bei Bedarf reicht die Versicherungssumme sicher für einen Push-up-Schlüpfer. У цьому фрагменті виділено концепт VERSICHERUNG, реалізований ФСК: 1) den sehenswerten Körper haben – мати дороге тіло, дорого коштувати; 2) ein Hintern fällt unter Verschleiß oder Schaden (трансформований ФО з соматичним компонентом der Hintern) – зад підпадає під знос або пошкодження (потребує страхування) [5; 6].

21. Stier (21. April bis 20. Mai).

Die ehrlich-faule Haut. Wenn er nach getaner Arbeit endlich *die Füße mal längerfristig hochlegen darf, wackelt* der Genießer höchstens munter *mit den Zehen*, falls ihn

unstillbarer Bewegungsdrang plagen sollte. Zu mehr möchte er sich ungern aufraffen, das Schönste im Leben sind schließlich die Pausen und ein Stier ist kein Rindvieh, das ständig ackern muss. Експлікаторами виокремлюваного концепту WOCHENENDE слугують ФСК: 1) die ehrlich-faule Haut haben – бути лінивим; 2) die Füße hochlegen – (досл.) задерти ноги, ледарювати; 3) mit den Zehen wackeln – (досл.) ворухити пальцями на ногах, ледарювати, відпочивати [5; 6].

22. Skorpion (24. Oktober bis 22. November).

Wollen Sie einfach nur *ein Dach über dem Kopf* oder muss es unbedingt ein Baldachin über dem Bett sein, damit Sie zufrieden sind? Dichte Spinnweben einschließend Bewohnern als Sichtschutz vor den Fenstern, ein brodelnder Vulkanbrunnen im Bad, Giftnattern im Terrarium und Kugelfisch in der Pfanne – willkommen daheim beim Skorpion. *Die Möbel sind von Kopf bis Fuß in schwarzes Leder gekleidet*, damit auch tagsüber die behagliche Düsternis gewahrt bleibt. Засвідчений концепт WOHNUNG реалізують ФСК: 1) ein Dach über dem Kopf haben – мати дах над головою, житло; 2) die Möbel sind von Kopf bis Fuß in schwarzes Leder gekleidet sein – вихідна форма – von Kopf bis Fuß – цілком, повністю – у нашому випадку маємо переклад – меблі повністю з чорної шкіри [5; 6].

23. Wassermann (21. Januar bis 19. Februar).

Bloß weil er nun ein paar Jahrzehnte *auf dem Buckel hat*, wird er noch lange nicht von seinen verrückten Ideen verschont. Von Wassermännern sind aber in der knapper werdenden Restzeit besonders geniale Erfindungen zu erwarten, die überraschenderweise immer öfter auch für normale Leute brauchbar sind. Засобами реалізації актуалізованого концепту ALTER є ФСК: etwas auf dem Buckel/Rücken haben (ugs.): 1. *etwas hinter sich gebracht, erlebt haben*; 2. *mit etwas belastet sein* – в нашому випадку доцільний переклад – прожити певний час, мати позаду себе певний часовий проміжок [5; 6].

Виокремлені в процесі дослідження 23 концепти, які розглядаємо як дискурсоутворювальні, об'єднано (на основі класифікації О. В. Атьман) в такі групи: 1) суспільно-політичні: *Erfolg, Kriminalität, Partner, Partnerschaft, Wohnung*; 2) релігійні: *Alter, Blume, Liebe*; 3) наукові: *в даному переліку виокремлених концептів не знаходимо жодного*; 4) педагогічні: *Kindheit, Beziehungen, Charakter, Diät, Fashion, Fitness, Freund*; 5) економічні: *Finanzen, Versicherung*. До «формату» пропонованої класифікації не увійшли т. зв. автохтонні концепти (на основі типізації Г. Г. Слишкіна) [7, 100–103]: *Erotik, Flirt, Frau, Romantik, Schuh, Wochenende*, які історично сформувалися в межах тексту астрологічного прогнозу та регулярно в ньому відтворюються.

Найбільш відкритим для перенесень концептуальних складників з площини інших дискурсів є текст астрологічних прогнозів, що демонструє такі характеристики, як відкритість, персуазивність, псевдонауковість (присутні концептуальні змінні наукового дискурсу), експресивність, специфічна езотеричність (претензія на володіння таємницею), поліфонічність прогнозованих сфер життєдіяльності (як наслідок – величезний лінгвістичний ресурс), та відноситься до прогностичних комбі-

нованих (гібридних) текстів, які реалізують більше однієї комунікативної мети. Дискурс гороскопу презентує глобальне інформаційне поле і щодо стратифікації задовольняє гендерні, вікові та соціальні аспекти [1, 410–413].

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Результати проведеного дослідження концептуалізації соматичного коду

культури в німецьких фразеологізмах на матеріалі даного типу дискурсу дали змогу не лише виокремити конкретний для дискурсивного фрагмента інструментарій концептів, але й проаналізувати та охарактеризувати основні дискурсоутворювальні процеси, які, на нашу думку, є внеском у розробку проблем текстолінгвістичних досліджень, прагмалінгвістики та когнітивного аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Baranov A. N. Cognitive Modeling of Actual Meaning in the Field of Phraseology / A. N. Baranov, D. O. Dobrovolskij // *Journal of Pragmatics*. – 1996. – № 25. – P. 409–429.
2. Burger H. *Sprache der Massenmedien* / Harald Burger. – Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 1990. – S. 41–62.
3. Burger H. *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen* / Harald Burger. – Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2003. – S. 22–68.
4. Evans V. *Cognitive Linguistics. An Introduction* / Vyvyan Evans, Melanie Green. – Edinburgh : Edinburgh University Press Ltd, 2006. – 830 p.
5. Duden in zwölf Bänden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. 3., überarbeitete und aktualisierte Auflage. Dudenverlag. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich. – 2008. – B. 7. – 959 s.
6. Deutsche Horoskope. Zugangsmodus [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kostenlos-horoskop.de/>.
7. Hetzel S. *Wie der Deutsche spricht*. – Nachdruck der Originalausgabe von 1896 nach einem Exemplar aus Privatbesitz / S. Hetzel. – Reprint : Melchior Verlag Wolfenbüttel ; Leipzig : Dr. Milh. Grunov, 1896. – 234 s.

УДК 821.161.2-3:811.161.2'373.2

ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У РОМАНАХ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «КРИНИЧАР» ТА «ВІЧНИК»

Теребус Р. М.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті досліджено розмаїття власних назв, які використовує М. Доцинець у романах «Криничар» та «Вічник», з'ясовано їхнє значення, простежено національну самобутність. Доведено, що власні назви допомагають краще втілити ідейний задум та передати особливості таланту митця.

Ключові слова: власні назви, оніми, гідроніми, топоніми, головний герой.

Теребус Р. Н. Функциональное наполнение имён собственных в романах Мирослава Доцинца «Криничар» и «Вічник». В статье исследованы имена собственные, которые использует М. Доцинец в романах «Криничар» и «Вічник», выяснено их значение, прослежена национальная самобытность. Доказано, что имена собственные помогают лучше воплотить идейный замысел и передать особенности таланта писателя.

Ключевые слова: имена собственные, онимы, гидронимы, топонимы, главный герой.

Terebus R. M. Functional load of proper names in the novels «Krynnychar» and «Vichnyk» by Myroslav Dochynets. Modern linguistics tends to the study of the language phenomena through the prism of analysis of work of separate artists. Individual writer's style, language picture of the world are reflected through the vision of the world by this or that personality. In their works writers use different stylistic devices, language units, emotional background and others. Artistic text carries the imprint of authorial ideas in itself, his inner world and a reader; first of all, pays attention to the vocabulary used by an author. Specific authorial stylistic devices and combinations of different language means form individuality of authorial style. A writer actively uses the techniques of retrospective view, authorial historical insertions, lyric digressions, monologues and dialogues of characters, legends etc. However, the most characteristic means of reflection of space and time is the active use of the proper names and geographical names.

The personal life experience of a writer is important for the creation of his own picture of the world as well as a person's natural abilities, intellectual and spiritual level, peculiarities of psyche. A writer's world view is important for the formation of his individual style.

The writer's language picture of the world, according to his ideological and artistic position, is condensed into the integral system which is created by language means that are used by an author. A language is an important factor in revealing creative individuality of a writer, where such his properties as creative character, functional orientation, role in the reflection of authorial vision of the world are considered. Analyzing the language of works, it is possible to define the specificity of a word in its individual using and according to this or that situation, to define its use as a means of artistic reflection of reality.

For the creation of the certain world, background, with the aim of the influence on a reader authors introduce into their works characters with the names which help embody ideological intention and express the features of an artist's talent better.

The use of proper names in works allows the artist to define clearly the location and time of events, the way of life and characters' occupation. Traditions, culture, history of a certain nation are expressed through the proper names. Speaking about the proper names that are used by M. Dochynets in his works, it is possible to assert that they accumulate the experience of generations, traditions and culture of the population of Zakarpattia.

The proper names of the main characters of the analyzed works are consonant with the names of works – "Krynnychar" and "Vichnyk". They are well-aimed, exact as if they are prompted by the content, writer's preferences. The proper names play an important role in the works by M. Dochynets, create a special canvas, underline national originality. On the pages of his books the author presents the variety of national groups of the population of Zakarpattia, the circle of communication of the main characters, wide geography of their staying. Due to proper names a reader is plunged into the history of characters' lives, connections with native places and towns.

Key words: proper names, onyms, hydronyms, toponyms, main character.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Сучасне мовознавство тяжіє до вивчення мовних явищ крізь призму аналізу творчості окремих митців. Індивідуальний стиль письменника, мовна картина світу відображаються через бачення світу тією чи іншою особистістю. Письменники у своїх творах використовують різні стилістичні прийоми, мовні одиниці, емоційне тло тощо. Н. Сологуб стверджує, що в «кожного індивіда, кожної конкретно-історичної епохи є своя власна картина світу. ...людина, контактуючи зі світом, одер-

жує ніби «готовий світогляд», ... створює свій образ, вносить в нього нові деталі й барви, одухотворює і оживлює істотне для неї» [5, 5].

Художній текст несе на собі відбиток авторських уявлень, його внутрішнього світу, а читач насамперед звертає увагу на лексику, вжиту автором. Специфічні авторські стилістичні прийоми, комбінації різних мовних засобів формують індивідуальність авторського стилю. Письменник активно використовує прийоми ретроспекції, авторські історичні вставки, ліричні відступи, монологи та діалоги персонажів,

легенди тощо. Проте найхарактернішим засобом відображення простору та часу є досить активне вживання власних імен та географічних назв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми власних імен (онімів) загалом та використання їх у творчості різних митців зокрема були об'єктом зацікавлень багатьох науковців. Л. Масенко досліджувала українські імена та прізвища; Л. Скрипник та Н. Дзятківська уклали словник-довідник власних імен людей; Ю. Карпенко працював над проблемами ономастики і вивченням власних імен та назв творів як об'єктів ономастики; Л. Белей простежував функціонально-стилістичні можливості антропонімів; Т. Гриценко розглядала власні назви як засіб стилетворення; В. Калінкін з'ясовував роль та місце онімів у художніх творах; А. Вегеш досліджувала власні назви в художніх творах та заголовках.

Мета статті – проаналізувати місце та роль власних назв, особливості їх використання в романах М. Дочинця «Криничар» та «Вічник». Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) здійснити аналіз власних назв на матеріалі творів М. Дочинця; 2) визначити особливості використання власних назв у романах «Криничар» та «Вічник».

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливими при створенні власної картини світу є особистий життєвий досвід, природні дані людини, інтелектуальний та духовний рівень, особливості психіки. Письменник, створюючи картину світу, йде «шляхом пізнання і оцінки дійсності, що й формує його філософсько-естетичне кредо. Оцінювальний погляд автора організовує сюжет, він виявляється в композиції, в системі образів, у мові» [5, 6].

У формуванні індивідуального стилю письменника важливе місце належить його світогляду. М. Храпченко зауважує, що питання про світогляд письменника варто розглядати передусім як питання про бачення світу, про характер і особливості розкриття явищ дійсності, про відношення до них. Талант письменника – «здатність сприймати процеси життя гостріше й глибше, аніж властиво іншим людям, здатність відчувати і бачити те, що залишається непомітним для інших» [6, 9].

Літературознавці відзначають інтелектуальність художнього доробку закарпатського письменника Мирослава Дочинця, автора понад двадцяти книг, лауреата низки літературних премій та відзнак, а також наголошують на насиченості, самотності та багатстві мови, притаманним його творам. Сам автор «сповідує аскезу тонкого литва і холодної чеканки. Стиль – самособоюнаповнення. Писати слід так, щоб «клапоть прози» можна було опорядити в рамку, як портрет чи акварель» [3].

Мирослав Дочинець почав писати в шкільному віці, упродовж багатьох років працював журналістом обласної газети, пізніше почав займатися видавничою справою. Будучи сином «містечкового філософа», як сам митець каже про свого батька, з раннього дитинства призивався до читання філософських праць, захоплювався творами Г. Сковороди. Багато подорожував. «До письма прийшов сформованою особистістю», – каже письменник [3].

Митець тонко відчуває слово, закоханий у мову та звичай своїх земляків, любить свій край, пишається народом. Дослідники літератури відзначають інтелектуальність його творів та підкреслюють специфічну «лексикографію письма», своєрідну стихію мови, що є головним героєм творів митця.

Мовна картина світу письменника відповідно до його ідейно-художньої позиції конденсується в цілісну систему, яку створюють мовні засоби, що їх використовує автор. Мова є важливим фактором у розкритті творчої індивідуальності письменника, де враховуються такі її властивості, як творчий характер, функціональна спрямованість, роль у відображенні авторського бачення світу. Аналізуючи мову творів, можна визначити специфіку слова в індивідуальному вживанні, з огляду на ту чи іншу ситуацію визначити його використання як засобу художнього відображення дійсності.

Про свою письменницьку роботу М. Дочинець каже, що це дуже особистісний та інтимний процес, а його герой несе сутність, духовну якість. В одному з інтерв'ю автор підкреслив, говорячи про головного героя своїх творів, його бесіди, життя, що – «це творчість. Це ритуал, коли немає зайвих слів, рухів, метушні, а все достойне, гідне, красиве» [3]. Світогляд М. Дочинця, представлений у художніх та есеїстичних творах, є відображенням його внутрішнього світу. Сам письменник каже: «Треба народитися на Закарпатті, щоб відчути пахощі, аромат нашої мови. Те, що закладене за словами» [3].

У письменницьких текстах мова виступає засобом вираження дійсності та відображає світ мислення. А також, за словами Н. Сологуб, на картину світу впливають національне тло та природне середовище, які відображені в мові митця [5, 6].

Романи М. Дочинця – сплав минулого та сучасного, екскурси в різні епохи та часи, де тісно поєднані простір та час, що проектується одночасно в майбутнє та зв'язують епохи. Для цього автор використовує прийоми ретроспекції, авторські історичні вставки, ліричні відступи, монологи та діалоги персонажів, легенди тощо. Проте найхарактернішим засобом відображення простору та часу є досить активне вживання власних імен та географічних назв.

Для створення певного світу, тла, з метою впливу на читача автори вводять у твори персонажів з іменами, які допомагають краще втілити ідейний задум та передати особливості таланту митця.

Використання власних імен у творах дає змогу митцеві чітко визначити місце розташування та час перебігу подій, спосіб життя та рід занять героїв. Через власні назви передаються традиції, культура, історія певного народу. Власні назви, які використовує М. Дочинець у своїх творах, акумулюють досвід поколінь, традиції та культуру населення Закарпаття.

Для творів письменника характерно, що головний герой може мати кілька імен. Так, у романі «Криничар» він охрещений *Овферієм*, проте в дитинстві та юності його називають *Ферком*, *Федором*, за любов до собак та через те, що в ранньому віці виживав і був вигодований серед собак, – *Кутьом* (*Псом*). «*Пан Кутьо* – так називають мене. По-нашому це *Пес*. Хіба я можу сердитись? Назвисько це не найгірше. А головне – заслужене» (2, 15), пізніше

стали називати **Криничарем**, бо копав та чистив криниці: **«Криничар – моє прилюдне ім'я. Це від задоволення мого ремесла»** (2, 22). Усі ці імена автор використовує упродовж усього твору – залежно від обставин та ситуацій. Досліджуючи етимологію імені цього героя, А. Вегеш тлумачить, що «Криничар – той, що дає воду, а вода – Божий дар; Даритель. Виходить, що Криничар – Даритель» [1].

У романі «Вічник» головний герой також має кілька імен, які він сам перераховує, – звать його то **«Знахарем, то Знатником, то Відуном, то Босоркуном, то Характерником, то Вічним Дідом, то Тим, що живе в Чорній Хащі»** (1, 118). Сам герой про себе каже: **«Мене називають вічником, знатником, відуном. Але що я знаю? Що я відаю? Хіба лише те, що я занесена вітром часу порошина якоїсь Галактики; жива порошина, що у вирі земного життя затверділа в перлину вічності, аби колись знову засвітитися зоряною крихіткою в небесному безмірі»**. Так, я – вічник...» (1, 352). Науковець А. Вегеш, використовуючи Великий тлумачний словник, пояснює: **«...опираючись на дефініцію до слова вічний, дізнаємось, що це такий, який «не має початку й кінця, безконечний у часі; незалежний від часу, незмінний; який не зникає, не перестає існувати»** [1].

Власні назви головних героїв аналізованих творів співзвучні з назвами самих творів – «Криничар» та «Вічник», влучні, точні, ніби підказані самим змістом творів, уподобаннями письменника. А. Вегеш наголошує на символічному значенні цих назв, «всі вони виконують символічну функцію, несуть характеристичний заряд, тобто промовляють. Автор називає своїх героїв (а значить і романи) метафорично – Вічником, Криничарем, ... здебільшого ігноруючи традиційне наймення, яке людина отримує при народженні. Цей художній прийом вияскравлює «надособистісний» характер виголошуваних істин» [1].

Головний герой цих романів – старий мудрий чоловік з гуманістичним світоглядом, який упродовж життя ніс у собі любов до свого краю, народу, традицій, а найголовніше, любов до людей, хоча його життєвий шлях не простий, на ньому зустрічалися не завжди дружньо налаштовані люди.

Традиційно автори заздалегідь продумують власні назви своїх героїв, їхні характеристики, рід занять, особливості, роль у розвитку сюжету.

У творах М. Дочинця велика кількість персонажів. Роман «Криничар» – є одним з таких, що наповнений героями – представниками різних соціальних станів, національностей, віросповідань. Більшість імен представлено у народно-розмовних варіантах: *Жига* (монастирський писар, художник-самоучка), *Іван Гошик* (дяк), *вуйко Митро*, *Лінь* (японський воїн), *Мордко* (*Мордакей*), *Мошко*, *Йошко*, *Рифка*, *Влена* (*Олена*, друга матір), *Гречин*, *Рахунк* (майстровий), *Божий Симко* (отець Симеон), *Пальо* (сторож), *Іванко*, стригаль *Пензелик*, *Ладьо* (безногий жебрак), *Чопик* (сторож) та ін. У романі «Вічник» – сотник *Скобало*, пан *Драг*, вуй *Ферко*, професор *Матіко*, дід *Гафич*, *Попик*, *Волошин*, *дереводіл Микула*, *Терка* та багато ін. Така форма вживання свідчить про перебування персонажа переважно серед простих людей, людей праці та визначає буття тих постатей, що є головним об'єктом зображення.

Разом з автором та героєм читач подорожує селами та містами Закарпаття. Тексти М. Дочинця наповнені топонімами та гідронімами цього регіону. Серед топонімів: *Мукачеве*, *Ділове*, *Росви́гів*, *Білгород*, *Визниця*, *Шелестів*, *Лавки*, *Сукмарі*, *Добро́чин*, *Макарові та Пістряві хутори*, *Дрогобич*, *Хотин*, *Паланок*, *Косин*, *Тересва*, *Шелестов*, *Лопухово*, *Модьоровиша*, *Тересва*, *Добро́чин*, *Ужгород*. Милується читач і ріками мальовничого краю: назви *Боржава*, *Карічка*, *Латориця*, *Коронець*, *Ловачка*, *Дунча*, *Біла Тиса* та ін. формують групу гідронімів. Відвідує різні місцини (*торжище Піяц*, *Підгород*, *Руський кінець* (*Оросвийг*), *Черлена корчма*, *Сорочий лісок*, *винарня «Молоко русалки»*, *Обавський Камень*, біля якого водяться плазуни, *Мужіївська гора*, *Дикий Брід*, *Чорний Мочар*, *Заброда*, *Зняцівське рукавище*, *Попова гора*, *Жигова Гостинка*, *Німецька Кучава*, *Павлова гора*, *Галасівський берег*, *вулиця Святої Коруні* і т. д.). Знайомиться з легендами рідного краю, з традиціями та ремеслами місцевих жителів.

Намагаючись розширити простір, у якому живуть дійові особи творів, письменник вживає, окрім місцевих топонімів, і назви інших європейських міст та регіонів, з якими жителі Закарпаття пов'язані (*Словаки*, *Сербія*, *Лемберг*, *Відень*, *Волохія*, *Берегвар*, *Ефес*, *Пешт*, *Венеція*, *Америка*).

Часто М. Дочинець вводить у тексти власні назви з Біблії, інших релігійних книг, біблійні сюжети тощо, таким чином знову ж таки розширюючи світогляд головного героя, підкреслюючи його знання в цій галузі (*Письмо*, *Учитель*, *Спаситель*, *Господь*, *Божий хрест*, *іскра Божя*, *Вавилон*, *Єрусалим*, *Голгофа*, *Творець*, *святий Петро*, *Владика*, *Первообраз*, *Цар Соломон*, *Царство Небесне* – конфесіоніми), а також імена різних історичних осіб, напр.: *Маркус Аврелій*.

Зачаровують розповіді про походження назв тих чи інших місцин. Одна з них про походження назви броду **Дикий Брід** – **«значене змією місце. ... мертва для риболовлі царина. Ріка тут ламається, має глибинне коліно. ... Темне місце, сюди потопельників прибиває»** (2, 24). А далі автор переказує легенду: **«Коли мадари перевалили через Карпатський хребет і продерлися через сольвівські хащі, то відкрилася їм пречудова долина. Повноводна тиха ріка обнімала її широкими синіми рукавами. І кліпали до сонця облатки чистих озер, повних риби, птиці і рудих цурів. На вольних обишрах наслися тучні табуни турів, буйволів і кіз. Тугі трави сягали їм під груди. Дикі винні лози густою павутиною обплітали припутні акації. Тисові дерева зеленими списами пробивали небо, а дубники сіяли стільки жолудів, що дикі свині спали на них, як на рині. Ласкаве сонце ряхтіло на збруї кудлатих коней кочівників і по-домашньому сюрчали маленькі коники в траві. Дику красу пом'якиували співом птиці»** (2, 26).

І зайди вирішили тут зупинитись та заснувати свою батьківщину. **«Зачувши свіже м'ясо, перші комонники з гелотом понеслися на лагідну дичину. Здригнулися стада, тривожно затрубили возжаківатаги, скликаючи худобу в яри, і з безумним тупотом кинулися до ріки. Живими вервечками попливли на рятівний берег. Лучники пускали їм навздогін стріли, кидали зашморги і витягували звірів на**

тверде. А інших, підстрелених, несла **Латориця**, і хвилі злизували густу кров. Порятowana дичина поховалася в **Чорному Мочарі**, за **Макаровим** та **Пістрявим хуторами**. З тих часів і означили те місце **Диким Бродом**» (2, 24–25).

Окрім легенди про **Дикий Бід**, автор використовує перекази про походження назв міст, лісів. Про походження назви міста **Мукачеве** письменник вводить «пам'ятну оповідку» (2, 97) монаха Божого Симка: «...котрийсь завзятець спустився з крем'яної гори і перебрався на привільний випас. ... зажив собі ситно... Водні плеса далеко розносили звідси мукання худоби. Так і прилипло до чоловіка – **Мукач**. На доколишніх групах говорили: «Пове-земо до **Мукача** садовину й вино, виміняємо на сир». А поле його назвали – **Мукачево**» (2, 97).

Недноразово вкладає М. Дочинець в уста своїх героїв схвальні, захопливі, сповнені любові слова про це місто. Так, головний герой роману «Криничар» каже: «За три найбільші ласки безмежно вдячний я Господу: за те, що народив мене людиною, а не твариною; за те, що народив мене русином; за те, що народив мене в **Мукачеві**. Бо тут мій новий Вавилон, осяйний мій Єрусалим. Тут моє глибоке закорінення і моя листата крона» (2, 33).

А перше враження про місто в малого автор колоритно змальовує, переплітаючи вервечку епітетів, порівнянь та метафор: «Тримаючись за собачий загривок, несміливо увійшов я в чрево города. Відкрилися кривуваті вулиці, зм'якшені порохом, соло-

мою і здобрені кінськими кім'ярами й помиями, які газдині виплескували з вікон і дворів. Розверзлися темні й сморідні пащі дуфортів-дворищ, які ковтали поодиноких людей і навіть брички. Розпросторився синім бруком плац, оторочений коробицями будинків. Загалайкала-запістрявіла торговиця, стягуючи людей, наче свіжий кізяк мух. Над усім цим зоддалік бовваніло маленьке дівоче груденя з камінним соском замку. І несподавано виблискувала крізь мури й дерева ріка – як розлите й забуте на землі небо» (2, 33).

Важливе місце належить заголовкам творів М. Дочинця, у яких міститься певний інформаційний зміст («Криничар», «Горянин», «Світован», «Бранець Чорного лісу» та ін.). Завдяки їм передається в стислій формі тема чи ідея твору.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Власні назви відіграють важливу роль у творах М. Дочинця, створюють своєрідну канву, підкреслюють національну самобутність. Автор на сторінках книг представляє різноманітність національних груп населення Закарпаття, коло спілкування головних героїв, широку географію їх перебування. Завдяки власним назвам читач занурюється в історію життя персонажів, зв'язки з рідними місцями та містами.

Символіка, власні назви, художні засоби, система образів, використані у романах М. Дочинця, що є виразниками індивідуального стилю автора, стали предметом наукового дослідження автора цієї статті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вегеш А. Промовистість назв романів М. Дочинця / Анастасія Вегеш [Електронний ресурс] // Режим доступу : www.visnyk_filolog.uzhnu.edu.ua/uploads/articles/2014/2119_promovistst_nazv_romaniv_miroslava_dochintsya.pdf.
2. Карпенко Ю. Специфика имени собственного в художественной литературе / Юрий Карпенко // Літературна ономастика : [зб. статей]. – Одеса : Астропринт, 2008. – С. 205–220.
3. Мирослав Дочинець – прозаїк, філософ, публіцист [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://miroslav-dochinets.com/?tmpl=unsupported>.
4. Скрипник Л. Г. Власні імена людей : [словник-довідник] / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська / [ред. В. Русанівський]. – 3-тє вид., випр. – К. : Наук. думка, 2005. – 335 с.
5. Сологуб Н. М. Мовний світ Олеса Гончара / Н. М. Сологуб. – К. : Наук. думка, 1991. – 140 с.
6. Храпченко М. Б. Творческая индивидуальность писателя и развитие литературы / М. Б. Храпченко. – М. : Худ. лит., 1977. – 446 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Дочинець М. Вічник / Мирослав Дочинець. Лад. – Мукачеве : Карпатська вежа, 2014. – С. 115–352.
2. Дочинець М. Криничар. Діряюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії / Мирослав Дочинець. – Мукачеве : Карпатська вежа, 2013. – 332 с.

УДК 821.111–31'06.09

РЕФЕРЕНЦІАЛЬНІСТЬ АНГЛІЙСЬКОЇ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ МЕТАФІКЦІЇ В РОМАНІ П. АКРОЙДА «ЧАТТЕРТОН»

Тимофєєва В. С.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті представлено ретроспективний погляд П. Акройда (опертий на роман «Чаттертон») на літературу в контексті постмодерністських художніх пошуків. Окреслено описові стратегії та методи роману, які зумовлюють демістифікацію процесу пізнання сенсу тексту, а звідси проблематизацію реальності.

Ключові слова: постмодерністська метафікція, проблематизація, пародія, референціальність.

Тимофеева В. С. Референциальность постмодернистской английской метафизики в романе П. Акройда «Чаттертон». В статье представлен ретроспективный взгляд П. Акройда (основан на романе «Чаттертон») на литературу в контексте постмодернистских художественных поисков. Очерчены повествовательные стратегии и методы романа, которые приводят к демистификации процесса познания смысла текста, а следовательно проблематизации реальности.

Ключевые слова: постмодернистская метафизика, проблематизация, пародия, референциальность.

Timofeieva V. C. The referentiality of English postmodern metafiction in P. Ackroyd's novel "Chatterton". The analysis of P. Ackroyd's novel "Chatterton" is offered in the terms of a representative view on literature in the context of postmodern art searches.

The representational view of literature has highly been questioned in the last few decades. Postmodernist metafiction, as a type of postmodernist fiction, aims at putting the view into question, not to reject any representational view of art so as to assert anti-representationality, but to problematise both views. It simultaneously draws upon and withdraws from previous conventions to highlight the text's fictionality and to offer its meaning as created and granted in the process of narration. To do so metafiction juxtaposes the historical with the fictive. It also self-reflexively exposes its own fictionality and the process of construction through narrative strategies and techniques to suggest history as well as literature is a human construct.

The aim of this paper is the study of Ackroyd's Chatterton as a metafictional work, as a novel selfconscious of its own procedures and of the subject-matter it deals with. The most appropriate critical study of a novel whose main concern is with the issue of plagiarism and forgery might be one that would adapt, copy or interpret previous studies of it. Due to a lack of a substantial and specific critical corpus on Ackroyd's novel, however, I will have to content myself with adapting, copying and interpreting the novel itself and with quoting from some critical references to it and I am conscious of it.

This article discusses how Peter Ackroyd's Chatterton problematises the representational view of literature regarding postmodern theories. It also highlights the novel's narrative strategies and techniques which result in demystifying the text's meaning-granting process; hence, problematisation of reality.

Key words: postmodernist metafiction, problematisation, parody, referentiality.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Протягом усієї історії письменники та літературознавці були одержимі репрезентативним уявленням про літературу одночасно з її критикою. Для багатьох майже було істиною, що мистецтво повинно відображати реальність життя. Однак «аксіоматичний факт», ідею, що література може представляти реальність, постмодерністи поставили під сумнів. Парадоксально, як це може здатися, але постмодерністська метафікція (postmodernist metafiction) є водночас репрезентативною і антирепрезентативною, що породжує проблематизацію подання дійсності. Постмодерністська метафікція, якою є «Чаттертон», відомий твір П. Акройда, англійського письменника ХХ–ХХІ ст., як тип постмодерністського фантазування спрямована на те, щоб довести відносність репрезентативного і антирепрезентативного погляду на мистецтво, що зумовлює актуальність порушеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Метафікції П. Акройда, і зокрема «Чаттертон», в наративному аспекті лише нещодавно стала предметом спеці-

альних досліджень у літературознавстві (Г. Колесник) [1]. Серед невеликої кількості розвідок зарубіжних учених, які звертались до вивчення оповідної організації його творів, заслуговують на увагу праці Б. Фінні («Пітер Акройд, постмодерністична гра і Чаттертон»), А. Ганнінема («Перепис літературної історії. Пітер Акройд та інтертекстуальність») та Д. Шиллер («The Redemptive Past in the Neo-Victorian Novel») [11].

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є спроба проаналізувати роман П. Акройда «Чаттертон» з ретроспективного погляду на літературу в контексті постмодерністських художніх пошуків.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- узагальнити найбільш авторитетні дослідницькі підходи до вивчення постмодерністських метафікцій Акройда;
- систематизувати сучасні теоретичні версії поняття референціальності;
- проаналізувати проблему факту (fact) та нефаті (non-fact) у романі Акройда «Чаттертон».

Виклад основного матеріалу дослідження. У «Поетиці» (335 р. до н. е.) Аристотель, захищаючи поезію, запропонував те, що називається мімесисом. Він висвітлює ідею шляхом диференціації засобів, моделей (об'єктів) та манер імітації. Б. Б. Шалагінов, погоджуючись з актуальністю зауваження Аристотеля, що «людина притаманна людині» [2, 117], продовжує постулювати імітаційну та репрезентативну функцію поезії (літератури). Аристотель хотів би, щоб поет представив те, що є вірогідним [5], – література повинна йти в ногу з життям. Також, порівнюючи літературу з історією, він пропонує віру в універсальність літератури. Такий наслідувальний та міметичний погляд на літературу панував протягом усієї історії (особливої популярності набув у філософії), доки його не вдалося розвінчати останніми десятиліттями, особливо в метафізиці.

Для письменника-постмодерніста Акройда світ – це величезний текст, у якому все вже колись було сказано і вже неможливо забути попередників, не можна творити нові твори, не зважаючи на вже створене. Неминуча присутність попередніх текстів унеможливорює створення принципово нового, автономного художнього твору. Річ в тім, що характерною особливістю світогляду автора є упереджене ставлення до традиційного ототожнення поняття «істина» з жанром біографії, а поняття «брехня» – з художнім текстом. А. В. Шубіна пише, що Пітер Акройд «оскаржує перевагу факту над уявою як інструменту пізнання світу в масштабі історії і в масштабі окремого життя» [1]. Письменник не визнає жодної різниці між жанрами літературними і нелітературними, відмовляється від жанрових меж, експериментує зі своїми творами на кшталт гри з поняттям істини, поєднуючи факти і домисли, видаючи вигадку за реальність, реальність же, навпаки, – за вимисел.

У книзі «Пітер Акройд: абсурдний і заплутаний текст» Дж. Гібсон і Дж. Вулфріс за допомогою постструктуралістської деконструкції підкреслюють «навмисне використання трюків, розігрування ролей, пантоміму, палімпсест, пародію, пастиш, інтертекстуальну референтність» [10] романів Акройда. Відзначимо, що основний підхід, якого дотримується більшість дослідників, – ілюстрування постмодерністських принципів поетики в Акройда, – суперечить неодноразово висловленій письменником індиферентності до постмодернізму. Друга група критиків вписує Акройда у візіонерську традицію англійської літератури, у традицію Мілтона, Чаттертона, Блейка, Дікенса.

У романі «Чаттертон» Акройд звертається до одного з найталановитіших містифікаторів в історії літератури Томаса Чаттертона (1752–1770 рр.). Містифікація, автором якої був Чаттертон, «цілком відповідала романтичному сприйняттю середньовіччя, що починало формуватися в той час, а також явищу «передромантичної містифікації», найбільш яскравим прикладом якої став Оссіан Макферсона [11, 15]». Багато дослідників творчості Чаттертона вважають, що найбільший вплив на письменника мав Томас Персі (Percy Thomas), відомий як автор «Реліктів давньої англійської поезії» (Relique of Ancient English Poetry), антології балад і пісень, уперше опублікова-

ної 1765 року. Саме ця книга, найбільш ймовірно, й надихнула юного Чаттертона на створення ченця Томаса Роулі [8, 188]. Але сумніви з приводу достовірності «знайдених поетом рукописів» та бідність поета спровокували його самогубство. Така загальноприйнята версія його життя та смерті, яку у творі Акройд бере під сумнів. Особистість і доля англійського поета XVIII ст. давно цікавили Пітера Акройда. У передмові до першої (опублікована 1999 року) збірки статей «Томас Чаттертон і романтична культура» (Thomas Chatterton and Romantic Culture), присвячених життю й творчості Томаса Чаттертона, Акройд висловлює радість з приводу того, що нарешті наукова громадськість сприймає серйозно Томаса Чаттертона. Акройд зауважує, що Чаттертон пережив «численні літературні інкарнації», починаючи з «містифікатора августіанської епохи» і закінчуючи «романтичним ідолом і постмодерністською аватарою» [4].

Чаттертон є найбільш показовим прикладом для вивчення його неоднозначного ставлення до факту (fact) та нефатії (non-fact), а також для подання історичних осіб як персонажів у межах вигаданої біографії або його постмодерністського еквівалента. Він бачить себе в самому центрі нових історичних теорій і пропонує себе як нову форму роману. Раймонд Федермен визначає постмодерністський роман як «збірку фрагментів, як загадковий каталог подій або деталей, як монтаж або колаж з несуміжними елементами» [9]. Стираючи жанрові кордони, руйнуючи стереотипи і штампи, збагачуючи оповідь уявою і фантазією, постмодернізм повертає роман до його первісної функції – розповідати історії, але з позицій нових підходів до реальності, мови, сформованих ідеями Р. Барта, Ж. Лакана, М. Фуко, Ж. Дерріда.

Тут Акройд використовує історичні докази, щоб посягти на довіру у читача, припускаючи, що «Чаттертон не вмер» і продовжує писати «fake» – середньовічні вірші [6, 14]. Проте, віддаляючись від простого копіювання і остаточного висновку, Акройд доводить усю ситуацію до кризи, розкриваючи рукописи як фальшивки, які нагадують, якою постає правда та реальність для історіографа. У романі зроблено покликання на зовнішню реальність від початку життя Чаттертона, місця, де він жив, докладну інформацію про його оточення та діяльність протягом життя, його вигадку віршів Роулі, його статус як генія тощо.

Ідею написання історії та імітації з викривленням історії викладено і актуалізовано в усьому наративі на рівні як структури, так і предмету. Чаттертон, представлений в оповіданні, каже: «Я прочитав геральдику, англійську старовину... Але ніщо не захоплювало мене так, як історично працювали, і я дійсно не міг так багато навчитися у Колстона, як міг би вдома» [3, 51]. Як ми бачимо, Чаттертон – хороший читач минулого, а також хороший фальсифікатор. Однак така референціальність претендує залишатись проблематичною, оскільки її оскаржують і допитують, але не в тому сенсі, що реальності не існує, адже вона є конструкцією, яка надає сенс. Її піддають сумніву і оскаржують різними шляхами – від подій та інцидентів у цій історії до зіставлення

реального з фіктивністю, до символічного використання налаштування. Після того, як встановлено референцію та покликання на реальний світ, у романі піддано сумніву їх можливість за допомогою саморефлексивних коментарів, хоча і езотеричних, наданих персонажами. Наприклад, Гаррієт запитує Чарльза: «Я не можу їх об'єднати». У мене є всі імена та дати. У мене є мої записи і мої щоденники. Але я не можу ... «інтерпретувати їх» [3, 25]. Це саме та ситуація, яку ми маємо в романі: ми не можемо дійти остаточного витлумачення.

Дослідники (І. Вершинін, Я. Гребенчук, О. Петрусь, Г. Колесник, М. Блінова, І. Липчанский, Ф. Абілова) відзначають не тільки інтерес Акройда до теми авторства, первинності і вторинності тексту, запозичення, привласнення, стилізації, що притаманне постмодерністській прозі, але і віртуозне використання письменником аллюзій і автоцитат, яких чимало в романі [1].

Це саморефлексивно свідчить, що твір є пародійним історичним романом з імітацією його предмету та форми і водночас віддаленням від нього. Крім того, біографічний запис Томаса Чаттертона на початку роману як пролог перед початком розповіді – спроба Акройда використати історичні документи як тло роману. Таке використання паратекстичності як встановлює, так і використовує історіографічні конвенції. У поєднанні з вигаданою історією Чаттертона, сфабрикованого письменником, вона все ж таки розриває сформовану ілюзію.

За допомогою своїх романів Акройд ставить питання авторитетним джерелам, які збираються перевірити легітимність будь-якого оригінального твору, коли не існує такої речі, як оригінальність. Орган, який може покарати за плагіат, перебуває в трагікомічній ситуації, в гіперреальному світі постмодерної фантастики. Саме для Акройда це своєрідне подання фейкового часу, у якому все йде. Минуле можна читати і зробити таким, щоб це відбувалося в будь-який спосіб, який нам подобається, який ми самі можемо для себе обрати. Історія поля-

гає в тому, що нічого ніколи не відбувалося в тому вигляді, у якому представлено. Її внутрішня сторона невидима для споглядачів, і немає жодних обмежень на те, що можна законно сказати про реальність, правдивість баченого. Події, що траплялися в минулому, наповнюються архівними дослідженнями, інформацією в другій частині твору, іншими текстами та іншими поглядами і репрезентовані Акройдом-істориком значною мірою так, як це робить таксидерміст. Він демонструє минуле за допомогою нових матеріалів, і це працює, тому що мертві не можуть говорити. Як стверджує Гертруда Стейн, «подія є лише зовнішньою стороною без внутрішньої, а те, що існувало, має зовнішнє середовище всередині себе» [7]. «Чаттертон» Пітера Акройда – це історія-таксидермія життя, вона наповнює його будь-яким «змістом» (inside), який ми хочемо та можемо використати. Цесамете, що випробовує як історик, так і письменник-фантаст: вони наповнюють відсутність цим «inside» – своїми альтернативними подарунками.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Протягом своєї літературної кар'єри П. Акройд плідно поєднує форму науково-популярної біографії зі створенням ігрових біографічних експериментів. Для творів П. Акройда характерна тенденція до розмивання меж між «історичним фактом і «художнім вимислом» та негативне ставлення до традиційного асоціювання літератури з вигадкою, а історії й біографії – з правдою. Теоретичні дискусії останніх десятиліть, присвячені питанням природи репрезентації, інтертекстуальності, оригінальності будь-якої творчості, а також проблемам співвідношення художньої літератури й реальності, є не повністю з'ясованими. Декілька класифікацій творів жанру зміненої історії (зокрема, класифікації Ст. Дж. Коллінса і К. Хеллексона) спрямовані здебільшого на упорядкування фантастичних творів, тоді як тексти, що знаходяться на межі жанрів і потребують подальшого розвитку та уваги дослідників, залишаються без уваги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колесник Г. Л. Образ Чаттертона як історична і літературна проблема та гра з ним в романі Пітера Акройда «Чаттертон» [Електронний ресурс] / Г. Л. Колесник // Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/philology/2009/118-105-4.pdf>
2. Шалагінов Б. Б. «μίμησις – наслідування – мімесис»: поняття і термін у добу Модерн / Б. Б. Шалагінов // Питання літературознавства. – 2013. – № 88. – С. 117–126.
3. Ackroyd P. Chatterton / Peter Ackroyd. – New York : Grove Press, 1987.
4. Ackroyd P. Preface / Peter Ackroyd // Thomas Chatterton and Romantic Culture. – Houndmills, England; New York, NY : Macmillan; St. Martin's, 1999. – P. 1–3.
5. Aristotle. (n. d). On Poetry and Style. Trans. G. M. A. Grube. New York : The Bobbs-Merrill Company Inc.
6. Barthes R. The Death of the Author / Roland Barthes // Modern Criticism and Theory : A Reader (2nd ed.) / [ed. David Lodge]. – New York : Pearson Education Inc, 2000. – P. 146–150.
7. Derrida J. Structure, Sign and Play in the Discourse of Human Science / Jacques Derrida // Modern Criticism and Theory : A Reader (2nd ed.) / [ed. David Lodge]. – New York : Pearson Education Inc, 2000. – P. 89–103.
8. Federman R. Critifiction: Postmodern Essays / Raymond Federman. – Albany, N.Y. : State University of New York Press, 1993. – 133 p.
9. Groom N. Fragments, Reliques, & MSS : Chatterton and Persy / Nick Groom. Thomas Chatterton and Romantic Culture. – London : Macmillan Press LTD, 1999. – P. 188–209.
10. Gibson J. Peter Ackroyd : The Lucid and Labyrinthine Text / Jeremy Gibson, Julian Wolfreys. – London : Macmillan Press LTD, 2000. – 288 p.
11. Shiller D. The Redemptive Past in the Neo-Victorian Novel / Dana Shiller // Studies in the Novel (SNNTS). – 1997. – Vol. 29. – № 4 (Winter). – P. 538–60.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СЕМАНТИКИ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ ПРОСТОРУ В БРИТАНСЬКОМУ ТА АМЕРИКАНСЬКОМУ ВАРІАНТАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Ткаченко Н. Д.

Київський національний лінгвістичний університет

Статтю присвячено тенденціям змін функціональної семантики лінгвокультурних номінацій функціонально-семантичного поля простору у британському та американському варіантах англійської мови у контекстах різних функціональних стилів мови.

Ключові слова: лінгвокультурологія, функціональна семантика, функціонально-семантичне поле, британський та американський варіант англійської мови, репрезентація.

Ткаченко Н. Д. Тенденции развития функциональной семантики лингвокультурных репрезентаций пространства в британском и американском вариантах английского языка. Статья посвящена тенденциям изменений функциональной семантики лингвокультурных номинаций функционально-семантического поля пространства в британском и американском вариантах английского языка в контекстах разных функциональных стилей.

Ключевые слова: лингвокультурология, функциональная семантика, функционально-семантическое поле, британский и американский вариант английского языка, репрезентация.

Tkachenko N. D. Tendencies of developing functional semantics of cultural linguistic representations of space in the British and American variants of English. The article is devoted to the functioning of the British and American cultural linguistic representations of the functionally-semantic field of space in the contexts of different functional styles of English. So, the aim of the article is to establish the ways and means of developing space nominations semantic changes. The scientific importance of the article is connected with the complex, polyparadigmatic investigation that reveals the development of scientific knowledge. The conception that is put forward – "technical and scientific progress, polyethnicity and generic cultures are interconnected in the functioning of the British and American cultural linguistic nominations of space". The origin of the American variant of English from the British variant explains common tendencies of developing British and American cultural linguistic space representations: syncretical and analytical processes, semantic changes: homonymic transformations tending to monocentricity in the functional contexts for the purpose of distinguishing professional terms, actualization of the primary nonspace meanings in centripetal functionally-semantic processes resulting in territorial lacunas, as well as forming appellatives from the nouns of other functionally-semantic fields in centrifugal semantic processes; borrowings, tendency to aging egocentric semantics and developing social meanings in lexics, toponymization of general nouns, forming semantic chains of toponyms-derivatives etc. American cultural linguistic representations reveal the tendency to professional and metaphoric associative semantics and their British equivalents differ in more subjective, sensory semantics. So, global integration processes, verbalized in the territorial cultural linguistic representations of space on the morphological, lexical and syntactic level, prevail over the diverging processes.

Key words: cultural linguistics, functional semantics, functionally-semantic field, British and American variant of English, representation.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Функціональна семантика лінгвокультурних репрезентацій простору (ЛРП) у британському та американському варіантах англійської мови є недостатньо вивченою і потребує подальших розвідок у зв'язку з динамікою мовних процесів під впливом науково-технічного і соціального прогресу та глобальних процесів інтеграції наукового знання. **Актуальність** статті полягає в комплексному та поліпарадигмальному дослідженні функціональної семантики лінгвокультурних номінацій простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Функціональний підхід до вивчення лінгвокультурних репрезентацій (ЛРП) функціонально-семантичного поля (ФСП) "space" бере до уваги лінгвістичну функцію і соціальну цінність, які «становлять

головні системотвірні фактори мови» [5, 14; 2, 17]. Функціонування мови пов'язане з мобільністю її асціологічної норми, яка визначає соціальні оцінні процеси [7, 26], та стабільністю деонтичної норми, що забезпечують рівновагу мовної системи [7, 35]. Функціонування мови відтворюється у формальних та семантичних змінах, пов'язаних із соціальною диференціацією мови. Семантичні зміни досліджували А. Мартіне, Ю. Д. Дешерієв, У. Вайнрайх, О. І. Чередниченко, О. Є. Семенець та ін. Функціональне вивчення ЛРП полягає у виявленні особливостей, засобів і способів утворення та тенденцій розвитку функціональної семантики.

Питання функціонування ЛРП разом з іншими мовними одиницями розглядали в різних аспектах, зокрема: лінгвостилістики (І. Р. Гальперін), лінгвокультури

(В. Г. Костомаров, С. Власов і С. Флорін та ін.). Проте їх специфіка в текстах різної жанрово-стилістичної належності потребує подальших досліджень, автори яких мають виявити прагмалінгвістичні, соціолінгвістичні, психолінгвістичні та інші цілі вживання ЛРП. Соціокультурна функція назв простору, яка демонструє зв'язок з певною соціальною сферою, отже, зі стилями та жанрами мови, спричиняє семантичні зміни ЛРП; а функціонування лексики зумовлює рухомість мовного складу текстів різних функціональних стилів [8, 320; 6, 9], утворюючи вторинні номінації – предикативні комунікативні одиниці, наділені модальністю, семантичними зв'язками в реченні та висловленні, які залежать від суспільних змін, мають когнітивні припущення змісту та емоційно-експресивні конотації [4, 31], пов'язані зі змінами внутрішньої форми слова (за О. О. Потєбнею). Вторинну номінацію досліджували В. Г. Гак, О. С. Кубрякова, В. Н. Телія, Д. Н. Шмельов, Є. А. Карпіловська, Л. Б. Шутак та ін. Просторові номінації у лексикографічних джерелах відтворено загальмовжуваними словами й термінами. Терміни різняться науковим рівнем пізнання дійсності і містять, серед іншого запозичення, усичення, скорочення та інтернаціоналізми різної етимології [8, 319], граматичні явища, полісемію, омонімію.

У функціонально-синтаксичному аспекті ЛРП можна виділити лексеми, номінативні, приєднанні, словосполучення, «які являють собою проєкцію ФСП на висловлення» [2, 5]. У різних контекстах відбувається зміна або доповнення мовних функцій загальних іменників, утворення нових функціональних смислів та конотацій, їх семантизація, десемантизація, ресемантизація, тобто поновлення застарілих назв [1]. Ці явища пояснюють розвиток функціональної полісемії, омонімії, профілювання (за Є. Бартмінським) та стилістичних засобів зі значенням простору, окрім утворення за аналогією.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – виявити тенденції розвитку функціональної семантики в британському та американському варіантах англійської мови. Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань: проаналізувати лінгвокультурні номінації простору в британському та американському варіантах англійської мови; визначити чинники та тенденції змін функціональної семантики.

Об'єктом дослідження є функціональна семантика іменників зі значенням простору в британському та американському варіантах англійської мови. **Предметом** – зміни функціональної семантики лінгвокультурних номінацій простору в британському та американському варіантах англійської мови.

Матеріал статті уклали загальні та власні іменники зі значенням простору та їх сполучення, дібрані з оригінальних британських та американських лексикографічних джерел.

Виклад основного матеріалу дослідження. Номінації простору в британських та американських словниках репрезентують високочастотні контекстні вживання і відтворюють синоніми та лексико-семантичні варіанти (ЛСВ) різного стилістичного забарвлення. Серед них визначне місце посідають літературні та розмовні лексеми або їх ЛСВ – наукові терміни, професіоналізми, стилістичні фігури.

Функціонально-граматичні особливості лінгвокультурних репрезентацій ФСП "space" визначені семантикою слова, його функцією та позицією у висловленні. Функціональна семантика ЛРП пов'язана з внутрішньою формою значення слова та кумулятивним характером системи мови. Кумулятивна функція ЛРП виявляється у збереженні історичної інформації про денотат та його зміни. Цю функцію відображено в семантичних змінах назв рельєфу місцевості, наприклад, іменник *fell* означав «болото», а екологічні зміни сприяли розвитку значення «пагорб» [13, IV, 141]. Розвиток промисловості стимулює диференціацію значення полісеми в одному або обох аналізованих варіантах англійської мови, що приводить до вирівнювання відповідності значення внутрішньої та зовнішньої форми. Наприклад, втрата просторового значення іменником *wood* зумовлена функціонуванням цього іменника в галузі промисловості зі значенням «дерево» [13, XII, 260; 11, 1587], а відсутність іменника брит. *moss* у значенні «болото» [13, VII, 684] в американському словнику можна пояснити тенденцією до прямих значень, у цьому випадку – значення «мох» [12, 912]. Ці приклади свідчать про динаміку топохронних та функціональних семантичних змін на рівні тематичних груп, синонімію, омонімію, серед іншого й відцентрові тенденції – втрату вторинних-просторових ЛСВ іменників *wood* «ліс», *moss* «болото» з домінуючою непросторовою семою, пов'язану із посиленням первинного значення цих номінацій «дерево» та «мох». Елементи кількісного аналізу за формулою $Freq. x = Qall : Qx$ [10] є підтвердженням зазначених змін функціональної семантики:

Wood брит. 100 : 3, амер. 1
Moss Брит. 100 : 12; амер. 0

Згідно з аналізом функціональної семантики ЛРП, основні тенденції розвитку ЛРП ФСП "space" у британському та американському варіантах англійської мови включають: 1) доцентрові мовні процеси [3], які виявляються в залученні соматизмів, назв предметів та абстрактних іменників для позначення простору за схожістю, наприклад: *belt*; 2) відцентрові мовні процеси [3], спрямовані на десемантизацію вторинних просторових ЛСВ, наприклад, втрата просторового значення амер. *wood*, *moss*. Семантичні зміни виявляють тенденцію до відповідності значення внутрішньої та зовнішньої форми, зумовленої функціонуванням зазначених іменників у науковому та діловому стилях мови з первинною предметною семантикою, що особливо очевидно в американському варіанті англійської мови. Американські ЛРП виявляють тенденцію до професійної та метафоричної асоціативної семантики, тоді як британські ЛРП різняться більш суб'єктивним змістом, зумовленим антропологічними чинниками, наприклад: брит. *crosswalk* шлях – амер. *zebra crossing* [11], метафоризований шлях; брит. *paved road* діяльність – амер. *metalled road* [11] діяльність + матеріал. Словосполучення є контекстом кількісних та семантичних змін назв простору, а саме вторинних переносних ЛСВ, наприклад: *wheat field* → *football field* [13, IV, 192], де є зміна функції поля; метафоричних, наприклад: оронім *Lord's Seat* (3, 222) містить омонімічний перенос назви предмета на оронім; метонімічних, наприклад: назва ріки брит. *Clyde* (5) перенесена на долину *Clydesdale* (3, 340).

Таблиця 1
Зміни функціональної семантики
номінацій простору

Види семантичних змін	Приклади семантичних змін
між'ярусна,	у ядрі <i>extension</i> [13, III, 457] «протяжність», ознака простору → на периферії ЛСВ автодор. «подовження залізничної колії» [13, III, 457] (конкретизація);
міжпольова	<i>belt</i> «пояс» – предмет → ЛСВ автодор. шлях сполучення [12, 1055] за ознакою параметра;
стильова	сільгосп. <i>wheat field</i> → спорт. <i>football field</i> [13, IV, 192] (зміна функції поля);
перейменування	<i>Elm Street</i> → <i>Jacksonville Road</i> (зміна визначення шляху сполучення) (6);
ресемантизація	буд., істор. <i>tower</i> «фортеця» (1, 86) → сучас. ЛСВ «хмарочос» за ознакою параметра;
метонімічна	геогр. брит. <i>Clyde</i> – назва ріки → <i>Clydesdale</i> (5, 340) (назва долини за співположенням);
звуження	буд. <i>apartment</i> брит. «квартира» → ЛСВ амер. «дорога квартира» (9, 26) за ознакою оцінки;
символічна	геогр. <i>Manhattan</i> – острів → торг → напій (4);
метафорична	нейтр. <i>seat</i> «сидіння» → геогр. <i>Lord's Seat</i> (3, 222) (оронім за схожістю форми).

Отже, унаслідок функціонально-семантичного підходу до ЛРП простежено динаміку контекстуальних семантичних змін у напрямку конкретизації, термінологізації, розширення, схожості, суміжності, звуження та ін. у різних стилях мови. Вторинна семантизація виявляє ознакові ЛСВ нового денотату.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Тенденції до прагматизації та професіоналізації номінацій простору і, зокрема ЛРП, зумовлені впливом глобалізаційних інтеграційних процесів науково-технічного прогресу, соціалізацією та специфічним відображенням навколишнього світу в свідомості людини та певного народу. Зміни семантики просторових номінацій спричинені лінгвістичними чинниками – такими, як контекст словосполучення, речення, висловлення; омонімічні трансформації у функціональних контекстах; тенденція до розмежування понять у професійному вживанні лексики, отже, до моносемантичності загальних назв, зокрема актуалізації первинних непросторових значень у відцентрових функціонально-семантичних процесах, і, як наслідок, територіальної лакуарності; також утворення апелювативів від іменників інших ФСП у доцентрових семантичних процесах. Американські ЛРП виявляють тенденцію до професійної та метафоричної асоціативної семантики, тоді як британські ЛРП різняться більш суб'єктивним, сенсорним змістом.

Подальше дослідження лінгвокультурних репрезентацій простору є перспективним у зв'язку з глобальними політичними та економічними процесами, відтвореними в мові і спрямованими на визначення та систематизацію розвитку функціональної семантики аналізованих одиниць англійської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдонина М. Ю. Специфика экологических терминов французского языка в сопоставлении с русскими, украинскими и английскими в свете теории полпароадигмальности : особенности функционирования / М. Ю. Авдонина, Н. И. Жабо, С. И. Терехова // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО. – К. : КНЛУ, 2015. – Вип. 31. – С. 14–21.
2. Бондарко А. В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1983. – 208 с.
3. Беспалова Ю. В. Лінгвостилістичний потенціал лексики мовленнєвої дії у художньому тексті (на матеріалі творів О. І. Купріна та В. В. Вересаєва) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Ю. В. Беспалова. – Дніпропетровськ, 2002. – 20 с.
4. Карпіловська Є. А. Вторинна номінація в сучасній українській мові : тенденції розвитку / Є. А. Карпіловська // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць]. – К., 2010. – Вип. 20. – С. 28–32.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М. : АКАДЕМА, 2001. – 208 с.
6. Разинкина Н. М. Функциональная стилистика английского языка / Н. М. Разинкина. – М. : Высшая шк., 1989. – 183 с.
7. Семенец О. Е. Социальный контекст и языковое развитие / О. Е. Семенец. – К. : Изд-во при КГУ Высшая шк., 1985. – 174 с.
8. Galperin I. R. Stylistics / I. R. Galperin. – М. : Higher School Publishing House, 1971. – 343 p.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

9. Жизнь и культура США. Лингвострановедческий словарь / сост. О. А. Леонтович, Е. И. Шейгал. – Волгоград : Станица-2, 1998. – 416 с.
10. Частотность // Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/Частотность>.
11. English (British) – American Dictionary – BG-Map [Electronic resource]. – Available at : www.bg-map.com/us-uk.html.
12. LDEL Longman Dictionary of English Language and Culture. – Edinburgh Gate, Harlow : Pearson Education University Limited, 2005. – 1620 p.
13. OEDHP The Oxford English Dictionary On Historical Principles. – London : At the Clarendon Press, 1970. – V. III, IV, VII–XII.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Aldous T. The World Cities. London / T. Aldous. – London and N. Y. : Marshall Cavendish, 1978 – 100 p., ill.
2. Discovering Britain. An illustrated Guide to more than 500 selected locations in Britain's unspoiled countryside / Ross Finlay, Ted Forrest et al. – London : Drive Publications Limited, 1984. – 415 p.
3. List_of_American_foods [Electronic resource]. – Available at : http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_American_foods.
4. List of rivers in the United_Kingdom [Electronic resource]. – Available at : [https://en.wikipedia.org/wiki/List of rivers in the United_Kingdom](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_rivers_in_the_United_Kingdom).bg-map/us-uk.html.
5. Saks Fawn, Creek Chase. A Look at Street Names in America / Fawn Saks [Electronic Resource]. – Available at : <http://www.jimwegryn.com/Names/Streets.htm>.

СПЕЦИФІКА КОМПОЗИЦІЙНОЇ ПОБУДОВИ АНГЛОМОВНИХ АНОТАЦІЙ У ГАЛУЗІ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Федишин М. І.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У пропонованому дослідженні описано риторичну організацію анотацій наукових статей. Фактичним матеріалом послуговували риторичні кроки 50 анотацій у сфері соціальної роботи, опублікованих протягом 2015–2017 років. Модель п'яти риторичних кроків М. Сантоса обрано як аналітичну базу. На макрорівні проаналізовано організацію риторичної структури анотацій, а на мікрорівні відтворено відповідність кроків до намірів і цілей автора.

Ключові слова: намір, крок, субкрок, анотація, наукова стаття, науковий дискурс.

Федишин М. И. Специфика композиционного построения англоязычных аннотаций в гуманитарных науках. В предложенном исследовании описана риторическая организация аннотаций научных статей. В качестве фактического материала использованы риторические шаги 50 аннотаций в сфере социологической науки, которые были опубликованы в течении 2015–2017 годов. Модель пяти риторических шагов М. Сантоса избрана как аналитическая база. На макроуровне проанализирована организация риторической структуры аннотаций, а на микроуровне воспроизведено соответствие шагов к намерениям и целям автора.

Ключевые слова: намерение, шаг, субшаг, аннотация, научная статья, научный дискурс.

Fedyshyn M. I. Specifics of compositional design of English abstracts in the humanities. Over the past few years linguists consider the discourse of an abstract as a constituent or an element of the megadiscourse of a research paper article. The abstract is characterized by its specific rhetorical organization and functional characteristics. The aim of the given article is to explore the abstract as a genre of academic discourse within its rhetorical organization. The object of the research is English academic discourse represented by the genre of a research paper abstract. The subject of the present study is the author's implementation of certain communicative strategies. In order to reach our goal, we set such objectives as to describe and analyze the specifics of rhetorical moves and their submoves in research paper abstracts. This article analyzes rhetorical moves in 50 abstracts in social work published in the 2015–2017 period. A proposed pattern for research article abstracts suggested by M. Santos has been selected as the analytical basis. At the macro-level we conducted the analysis of the organization of rhetorical structure of abstracts, while at the micro-level we showed moves' accordance with the intentions and purposes of the author. The data show that each separate move is the transference and depiction of the author's intentions regarding the current state of science development. Moreover, ways of aims expression, main features, methodology of the research as well as summarizing the results and discussing the research have been examined. The results of the research suggest that the authors are trying to convey the content of their research paper article in a clear and concise way with the help of an abstract, so they follow precise moves and submoves of its writing rules. Summarizing the results of our analysis, it should be noted that, there lies a great potential implying the discovery of new knowledge in the research area of discourse of an abstract. The obtained data contain pedagogical implications for practical analysis of the rhetorical design of abstracts.

Key words: intention, move, submove, abstract, research paper article, academic discourse.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Серед жанрової парадигми наукового дискурсу ми виокремлюємо такі: дисертації, монографії, статті, анотації, матеріали наукових конференцій, тези доповідей, реферати, автореферати, рецензії тощо. Протягом останніх років мовознавці розглядають дискурс анотації як складник або ж елемент мегадискурсу наукової статті (О. В. Єрченко, І. М. Колегаєва, С. В. Губик). Анотації притаманні своя особлива риторична організація та функціональні характеристики. Вона є невід'ємним елементом наукової статті та потребує глибокого та всебічного аналізу, тому і досі залишається відкритим «полем» для наукових розвідок. Таким чином, **актуальність** дослідження зумовлена загальною дискурсивно-прагматичною парадигмою сучасних лінгвістичних досліджень до вивчення риторичної організації анотації наукової статті як жанру наукового дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому дискурсі жанр анотації є доволі молодою жанрологічною категорією, хоча вже і сформувались певні принципи його організації. В українському мовознавстві анотацію визначають як елемент мегадискурсу наукової медичної статті (О. В. Єрченко) [2, 124–125], як допоміжний компонент мегатексту (І. М. Колегаєва) [3, 79], як короткий зміст тексту чи його топик (discourse topic) або вершину глобальної семантичної макроструктури дискурсу (С. В. Губик) [1, 100]. Західні лінгвісти трактують анотацію як таку, що служить подальшим кроком у перетворенні статті на об'єкт, оскільки анотація спершу розглядає статтю як цілісне поняття, а відтак стисло представляє основні моменти самої статті (Ch. Bazerman), тоді як Дж. Свейлз вважає, що анотація все ще знаходиться на периферії пошуків у розвідках дискурсознавців [9, 181].

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – описати особливості риторичної організації анотацій наукових статей. **Об'єктом** дослідження є англomовний науковий дискурс, представлений жанром наукової анотації. Загалом матеріалом для аналізу послуговувало 50 резюме наукових статей, опублікованих упродовж 2015–2017 рр. у британському журналі соціальної роботи "British Journal of Social Work". Для аналізу релевантним виявився перегляд кожної анотації загалом, щоб зрозуміти дискурсивну покривку природу її риторичної організації, а також аналіз кожного речення анотації, зокрема для визначення його належності відповідному кроку. Одиницею аналізу обрано дискурсивний крок. **Предметом** вивчення є реалізація автором визначених комунікативних стратегій. За основу для аналізу в нашій статті взято схему риторичних кроків М. Сантоса (Табл. 1. Класифікація риторичних кроків М. Сантоса для аналізу анотацій наукових статей), запропоновану в його роботі «Академічні анотації: жанровий аналіз» [7, 32]. Для реалізації поставленої мети ми виділили такі **завдання**:

- описати специфіку кроків та субкроків анотації наукової статті;
- провести аналіз риторичних кроків анотацій наукових статей для реалізації мети.

Виклад основного матеріалу дослідження. Крок є дискурсивною лінгвістичною одиницею аналізу резюме. Чому саме дискурсивною? Тому що термін 'дискурсивний' має схожу етимологічну природу з терміном 'комунікативний'. Дискурс (від лат. *discursus* – дискурс, мовлення) – це процес розуміння, міркування та мислення, а комунікація (від лат. *communicatio* – комунікація, спілкування) – вербальний обмін знань [12]. Отже, дискурс є процесом вербального мовлення, що відбувається в межах тієї чи тієї наукової комунікації.

Таблиця 1
Класифікація риторичних кроків М. Сантоса для аналізу анотацій наукових статей

КРОКИ	Запропонована схема для анотацій наукових статей
КРОК 1	Ситуативне розміщення дослідження Субкрок 1А. Утвердження сучасних знань і/або Субкрок 1Б. Посилання на попереднє дослідження і/або Субкрок 1В. Розширення (занурення у) попереднього дослідження і/або Субкрок 2. Визначення проблеми
КРОК 2	Представлення дослідження Субкрок 1А. Визначення головних ознак і/або Субкрок 1Б. Визначення головної мети і/або Субкрок 2. Формулювання гіпотези
КРОК 3	Опис методології
КРОК 4	Підсумування результатів
КРОК 5	Обговорення дослідження Субкрок 1. Окреслення висновків і/або Субкрок 2. Подання рекомендацій

КРОК 1. Згідно із Сантосом, Крок 1 ознайомлює читача з тим, що відбувається у тій чи тій сфері сучасного дослідження (М. Santos). Він показує результати попереднього дослідження або ж сучасний стан певної науково-соціальної проблеми. Кількість речень субкроку 1А сягає від одного до трьох. М. Сантос виділяє наступні значення щодо ідентифікації субкроку 1А:

- Виявлення значного професійного зацікавлення поданою темою.
- Констатація сучасних ідей та практики щодо викладання і дослідження.
- Запропоноване читачу узагальнення стану розвитку науки [7, 33–34].

Крок 1, субкрок 1А виражений за допомогою таких дієслівних форм: *must manoeuvre, have tended to focus upon, has been paid to, has been called, have continued to present, have been highlighted, is used, continue to evidence, have been recent calls, is immersed in, brings to light, have been used to describe, has become, has been modelled on, engage with, has been constrained by, qualified, have been required to assess, continues, takes place in, is required by, is facing challenges and opportunities, there is broad agreement, there appears to be less consensus about, is core to, position, makes an important contribution to, is, have, require*. Всі ці засоби вказують на процес дослідження сучасного стану того чи того наукового питання та акцентують на основних критеріях його дослідження. Наприклад:

The nature and quality of social work decision making have been highlighted in recent years by a number of high-profile child deaths (40th abstract, Move (dani – M) 1, Sm (dani – Sm) 1A) (15). The social work profession is immersed in health-relevant considerations across its numerous fields of practice (14th abstract, M1, Sm 1A) (17). Community aged care in Australia is facing both challenges and opportunities with the introduction of consumer-directed care and its goal to provide clients with greater choice and control over their care service (19th abstract, M1, Sm 1A) (16).

Субкрок 1Б. Коли автор хоче зазначити інших науковців, які досліджували стан розробленості наукової проблеми, то відбувається покликання на попередні дослідження. Автор називає прізвища та вказує роки написання їхньої (або ж своєї) розвідки і всю подану інформацію бере в дужки. Цим автор бажає показати, що дана тема є актуальною для обговорення та розгляду іншими вченими. Науковець може говорити про відповідність цього питання з тим, що є в сучасній науці (*how the state presently responds to*) або ж наголошувати на конкретному явищі (*a specific focus is placed on*). У цих випадках поява цитати є спробою автора засвідчити правдивість тези, окресленої субкроком 1А або ж 2, таким чином співвідносячи саму тезу із її автором [8, 486]. Наприклад:

The primary source in implementing the Act was its Statutory Guidance, studied in a previous paper for its potentially key contribution to the promised liberation (Whittington, 2016) (32nd abstract, M1, Sm 1B) (15). A specific focus is placed on the concept of a professionalization of social work practice through

academic or scientific knowledge in the context of social work as a 'transdisciplinary science' (Buchner, 2012; Kleve, 2000; Obrecht, 2002; Mittlestrass, 2003) (43rd abstract, M1, Sm 1B) (14).

Одним із важливих субкроків Кроку 1 є суб-крок 2 – визначення проблеми. Функція цього кроку – надавати оцінку сучасному стану проблеми дослідження, окреслену субкроком 1А. Саме ця оцінка позначає ступінь дослідження теми та обсяг одержаних даних. Інакше кажучи, він показує, що тема не є до кінця висвітленою чи завершеною. Загалом субкрок 2 має дві варіації: так звані 'ембріональні твердження' і твердження, які, незважаючи на свою тривалу і напружену дискусію, все ще не мають одностайності думки з того чи того предмета [7, 38]. Г. Стоутсбері виділяє такі п'ять категорій критики субкроку 2: критика попереднього дослідження або ж його відсутність; критика теорії, методу, моделі, аргументу, оцінки; інновація у певній сфері; критика дискусії або ж висновку щодо теми розвідки [10, 136].

Критика попереднього дослідження. У досліджуваному мовному матеріалі відзначаємо, що критика попереднього дослідження чітко виражається за допомогою таких ключових виразів, як: *there is need, there is little research, there has been little research or analysis*. Ці мовні конструкції показують, що вже хтось почав досліджувати той чи той аспект, але не дійшов чіткого результату. Вони виражають потребу глибшого та детальнішого аналізу предмету дослідження. Наприклад:

Nevertheless, there is need to resist 'resilience talk' becoming uncritically incorporated into the 'common sense' of the profession (29th abstract, M1, Sm 2) (15). There is little research that actually identifies the types of placements offering this learning and the key activities provided (36th abstract, M1, Sm 2) (15).

Прогалина в галузі дослідження. Субкрок 2, а саме прогалина в галузі дослідження, виражений за допомогою таких мовних засобів: *little is known about, there was a lack of, very few UK studies make use of, very little evidence exists about, yet we know relatively little about, there have been recent calls for*. Прогалина зумовлює актуальність наукової праці і показує, що ця сфера дослідження ще досі є відкритим полем для нової розвідки. Наприклад:

Little is known about newly qualified social worker (NQSW) experiences of education, employment, and training in Scotland (10th abstract, M1, Sm 2) (17). Very few UK studies make use of longitudinal general population data to explore social service contact for children and young people (42nd abstract, M1, Sm 2) (14). Despite these initiatives, however, very little evidence exists about the nature, range and scope of quantitative research in social work (44th abstract, M1, Sm 2) (14).

КРОК 2. Згідно із Сантосом, завдання Кроку 2 є передача автором своїх намірів за допомогою слів, що позначають мету [7, 44]. К. Гайленд (Hyland, 2000) визначає Крок Метри як шлях позначення цілі, тези чи гіпотези (за схемою Сантоса, ці три наведені вище компоненти є власне субкроками кроку 2), а також окреслення наміру поза самою працею.

Засоби вираження кроку 2 є такими: *argues, explores, are identified, describe, deals with, explored, discusses, takes into account, draws on ... to identify and assess* (субкрок 1А), *ta focuses on, main objective, aim, aims to, seek, seeks* (субкрок 1Б). Тут автор вказує цілі своєї розвідки і водночас виражає наміри, окреслюючи основні особливості даного аналізу. Крок 2 містить дві форми вживання: описову та цілеспрямовану, які, своєю чергою, є субкроками 1А, тобто визначення головних ознак, та 1Б, тобто визначення основної мети. Наприклад:

In response to this concern, this paper argues that social work must appreciate the interplay between the individual and the collective spheres, and its impact on identity formation, in order to enhance human well-being (1st abstract, M2, Sm 1A) (13). In this article, we describe a study... (9th abstract, M2, Sm 1A) (17). This paper focuses on care leavers' experiences of their transition from care to adulthood (5th abstract, M2 Sm 1B) (17). The main objective of the present study is to examine the set of predictor variables (6th abstract, M2, Sm 1B) (17).

Попри те, що субкроки 1А та 1Б кроку 2 є домінуючими засобами вираження процесу представлення дослідження, існує ще один субкрок – формулювання гіпотези. У цих твердженнях автори окреслюють гіпотезу дослідження або ж ставлять питання. Ми спостерігаємо такі засоби застосування для його вживання, як: *may shed light on, may better mirror, can act as, hypothesise, could provide*. Саме за допомогою цих слів автор резюмує висловлює припущення, намагається пояснити окреслене явище і в подальшому його науково обґрунтувати. Наприклад:

Ironically, the double curriculum may better mirror the contradictions of social work than the Professional Capabilities Framework and the existing reform process (33rd abstract, M2, Sm 2) (15). Whilst supervision can act as a conduct to encourage good practice, ensuring compliance with standards and promoting the positive well-being of individual practitioners (the core conditions under which professional curiosity may flourish), we hypothesise that complex relational dynamics have the potential to disrupt such endeavours (47th abstract, M2, Sm 2) (14).

КРОК 3. Питання методології є одним із найактуальніших для аналізу наукового дослідження. Належна методологія є запорукою отримання точних та аргументованих результатів. І коли автор резюмує завершив написання вступу до свого дослідження (мається на увазі Кроки 1 та 2), настає черга дати відповідь на питання «Яким чином ви вивчали (розглядали) цю наукову проблему?» К. Гайленд зазначає, що Крок 3 (крок методу) забезпечує адресату інформацією про дизайн, процедури, припущення, концепції, дані і т. д. (К. Hyland).

Автор описує та аналізує матеріал дослідження за допомогою таких прикладів методів, методики, методології, моделей, анкетування, групових дискусій: *Jenkin's model, oral history methodology, online questionnaires and focus groups, a mixed methods design, quantitative and qualitative software, interviews with managers, weekly meetings... in municipalities, concepts*

of, biographical narratives, PE's practice assessment ... on a small-scale study, a grounded-theory approach, a reflexive methodology, a pair-interview technique, що увиразнюють дизайн розвідки. Наприклад:

To give substance to this argument, Jenkin's model of social identity is appropriated and augmented to take account of four interlinked, yet distinct, orders of experience, namely the individual, interactional, institutional and societal orders (1st abstract, M3) (13). Using an oral history methodology, in depth, semi-structured interviews were conducted with twenty-three individuals who had experience of working in, or in connection with, residential child-care services, followed by thematic analysis of the data (8th abstract, M3) (17). This study used a mixed-methods design, and the results were analysed using quantitative and qualitative software (10th abstract, M3) (17).

КРОК 4. Дискурсивний крок 4 забезпечує читача готовим і завершеним продуктом свого аналізу. Цей крок є загальноживаним риторичним ходом у процесі написання резюме. Крок 4 виражений за допомогою таких словесних утворень, як: *found, presents the results, data show, results highlighted, from our findings we identify* та інші. Науковець ознайомлює адресата зі своїми результатами, що й приваблює увагу читача, оскільки готовий «продукт» є важливим здобутком у певній науковій сфері. Саме тут подають практичні результати виявлення намірів автора. Наприклад:

Results highlighted a range of both positive and negative experiences, and many of the issues still have a contemporary resonance (8th abstract) (17). Data show that the increase in the level of intervention are related to this behaviour of three characteristics of the professionals: post-graduate training and/or updating professional qualifications, the development of reflective practice based on case discussion in their work team and, finally the professionals' expectations of self-efficacy (6th abstract) (17).

КРОК 5. М. Сантос назвав Крок 5 кроком обговорення дослідження. Цей крок пов'язаний з оцінкою результатів і характеризує зв'язок проаналізованого дослідження в межах широкої сфери того дослідження [8, 494–495].

Крок 5 містить 2 субкроки – окреслення висновків (субкрок 1) та подання рекомендацій (субкрок 2). Перший субкрок дає відповідь на питання «Яке значення мають одержані дані?», а другий субкрок – «І що далі?» Ми виділили такі мовні засоби вираження кроку 5, як: *our results suggest, highlighted the importance, should guard, we should not allow, we propose, our findings have implications* та інші, і побачили, що цей Крок показує практичну імплікацію дослідження. Позаяк Крок 4 є вираженням практичного результату намірів автора, то Крок 5 є обговоренням отриманих даних та їхнього подальшого застосування. Наприклад:

Our results suggest that, to enhance care leavers' agency to cope with transition processes, social work practice should strive to understand the clients' biographically driven strategies of creating (dis)continuity (5th abstract, M5, Sm 1) (17). We propose that the model developed can be used by social work educators, service user and carer contributors, and practitioners to maximize the impact of SUCI. We argue that our findings also have implications for employment-based learning routes and post-qualifying education (9th abstract, M5, Sm 1 and Sm 2) (17).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. З опертям на риторичну схему кроків М. Сантоса проаналізовано особливості передачі та окреслення інтенцій автора анотації у сфері науки соціології. Ми побачили, що автори намагаються чітко і стисло передати зміст своєї наукової статті за допомогою анотації, дотримуючись чітких кроків та субкроків її написання. Підсумовуючи результати аналізу, варто зазначити, що саме в дослідженні дискурсу анотації закладено потужний потенціал, який передбачає відкриття нових знань у цій галузі дискурсознавства. Одержані результати містять практичні педагогічні імплікації для вивчення риторичної структури кроків та субкроків анотацій наукових статей. Перспективи подальших наукових пошуків полягають у поглибленому вивченні мікрорівня кожного із кроків, а також у засобах вираження авторської позиції в анотаціях наукових статей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Губик С. В. Когнитивно-дискурсивное исследование английского экономического массмедийного дискурса (на материале журнала «The Economist») : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Светлана Викторовна Губик. – Уфа, 2006. – 200 с.
2. Єрченко О. В. Структурно-композиційні та лінгвокогнітивні принципи наукової медичної статті та анотації (на матеріалі американської англомовної наукової журнальної періодики (1992–2001 pp.) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Олег Владиславович Єрченко. – Львів, 2016. – 269 с.
3. Колегаева І. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации : [монография] / И. М. Колегаева. – Одесса : Ред.-изд. отдел обл. управления по печати, 1991. – 121 с.
4. Bazerman Ch. The writing of scientific non-fiction : contexts, choices, constraints / Charles Bazerman // PRE/TEXT. – 1984. – № 5. – P. 39–74.
5. Hyland K. Disciplinary discourses: social interactions in academic writing / Ken Hyland. – Harlow : Pearson Education, 2000. – 211 p.
6. Pho P. D. Research article abstracts in applied linguistics and educational technology: a study of linguistic realizations of rhetorical structure and authorial stance / Phuong Dung Pho // Discourse Studies. – 2008. – № 10 (2). – P. 231–250.
7. Santos M. B. Academic abstracts : A genre Analysis. Unpublished master thesis / Mauro Bittencourt Dos Santos. – Brazil : Federal University of Santa Catarina, 1995.
8. Santos M. The textual organization of research paper abstracts in applied linguistics / Mauro Bittencourt Dos Santos // Text 16 (4), 1996. – P. 481–499.

9. Swales J. M. Genre Analysis. English in academic and research settings / John Swales. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 260 p.
10. Stotesbury H. Gaps and False Conclusions: Criticism in Research Article Abstracts across the Disciplines / Hilka Stotesbury // Academic Discourse Across Disciplines / Ken Hyland, & Marina Bondi (eds). – New York : Peter Lang, 2006. – P. 123–148.
11. Watinee S. Research Article Abstracts in Two Related Disciplines: Rhetorical Variation between Linguistics and Applied Linguistics / Suntara Watinee, Siriluck Usaha // English Language Teaching. – 2013. – Vol. 6. – No. 2. – P. 84–99.
12. Online etymology dictionary [Douglas Harper]. – 2001–2017 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.etymonline.com/index.php?term=discourse>.
13. The British Journal of Social Work: research paper abstracts selected from Issue 46, Vol. 2, 2016 [Electronic resource]. – Access mode: <https://academic.oup.com/bjsw/issue/46/2>.
14. The British Journal of Social Work: research paper abstracts selected from Issue 46, Vol. 6, 2016 [Electronic resource]. – Access mode: <https://academic.oup.com/bjsw/issue/46/6>.
15. The British Journal of Social Work: research paper abstracts selected from Issue 46, Vol. 7, 2016 [Electronic resource]. – Access mode: <https://academic.oup.com/bjsw/issue/46/7>.
16. The British Journal of Social Work: research paper abstracts selected from Issue 47, Vol. 1, 2017 [Electronic resource]. – Access mode: <https://academic.oup.com/bjsw/issue/47/1>.
17. The British Journal of Social Work: research paper abstracts selected from Issue 47, Vol. 2, 2017 [Electronic resource]. – Access mode: <https://academic.oup.com/bjsw/issue/47/2>.

УДК 81' 373.45

ПРИНЦИПИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЛЕКСЕМ

Фенюк Л. Д.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Статтю присвячено поділу суспільно-політичних інтерлексем за семантичною структурою. У роботі запропоновано кілька підходів до класифікацій суспільно-політичних інтерлексем, опертих на сферу функціонування їх та зміни семантичного значення інтернаціональної лексики. Матеріалом дослідження слугували 503 триади інтернаціоналізмів з тлумачних словників української, французької та англійської мов.

Ключові слова: інтерлексеми, лексико-семантичний варіант, моносемічний, полісемічний.

Фенюк Л. Д. Принципы систематизации общественно-политических интерлексем. Статья посвящена разделу общественно-политических интерлексем за семантической структурой. В работе предлагается несколько подходов к классификациям общественно-политических интерлексем, которые основаны на сфере функционирования их и изменения семантического значения интернациональной лексики. Материал исследования составляют 503 триады интернационализмов с толковых словарей украинского, французского и английского языков.

Ключевые слова: интерлексеми, лексико-семантический вариант, моносемичный, полисемичный.

Feniuk L. D. Principles of systematization of social and political interlexemes. The linguistic science is touched by globalization which is confirmed to a great extent by the fact of a constant increase of a great number of international words. The internationalisms in their turn cause a great interest of linguists to the language of internationalization.

This article is dedicated to the social and political interlexemes division due to its semantic structure. Several approaches to social and political interlexemes classifications were proposed. They touch the sphere of interlexemes function and the changes of semantic meaning of the international vocabulary.

The article's aim is the analysis of available semantic classifications of social-political interlexemes and particularities or its lexical filling in the English, French and Ukrainian languages. 503 triads of internationalisms of explanatory dictionaries of the above mentioned languages were the exploring material.

The internationalisms are words which exist in different languages, in near related and far related ones. Their characteristics are an identical or a close meaning, preservation in most cases of pronunciation and of orthography.

The interlexemes were classified by structural features and semantic particularities. Due to semantic particularities social and political interlexemes are divided into monosemantic (only one meaning) and polysemantic interlexemes (with two or more lexico-semantic varieties).

The analysis of social and political interlexemes permitted to classify them into monosemantic and polysemantic interlexemes. Polysemantic interlexemes (86.26%) prevail over monosemantic ones (10.74%). The biggest and the smallest (by size) of polysemantic and monosemantic social and political interlexemes were described. Relative Full Semantic Community of the interlexemes with identical structures in monosemantic and few polysemantic groups was defined and Incomplete Semantic Community in triads with identical and different semantic structures was described.

As a conclusion, the article mentions that polysemantic interlexemes prevail over monosemantic interlexemes. Research of Incomplete Semantic Community and changes of the meanings of social and political interlexemes in English, French and Ukrainian languages are still perspective.

Key words: interlexemes, lexico-semantic variant, monosemantic, polysemantic.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Перманентне оновлення складу суспільно-політичної лексики свідчить про динаміку розвитку економіки, дипломатії, соціально-політичних стосунків у світі. Щораз більше проникнення інтернаціональної лексики до національних мов посилює інтерес дослідників до визначення інтерлінгвістичних зв'язків. Теоретичний аспект вивчення інтернаціональної лексики передбачає встановлення ролі інтернаціоналізмів міжнародних, міжнаціональних та національних мов у процесі вдосконалення міжкультурних відносин. Практичний аспект стосується систематичних досліджень: перекладознавства, лексикографії, викладання мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтернаціональна лексика в багатьох мовах була предметом дослідження низки авторів, серед яких Е. М. Солодухо,

В. М. Жирмунський та ін. Питання лексичних інтернаціоналізмів загалом та їх класифікації зокрема порушували у свої студії А. І. Едличко, О. В. Копилова, В. В. Акуленко, Т. І. Зеленіна. Хоча проблематиці інтернаціоналізації присвячено багато праць, все ж залишаються не розв'язаними завдання, які стосуються класифікації суспільно-політичних інтерлексем та визначення їхньої смислової структури в українській, французькій та англійській суспільно-політичних термінологіях.

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є аналіз наявних семантичних класифікацій суспільно-політичних інтерлексем та особливості їх лексичного наповнення в англійській, французькій та українській мовах.

Матеріалом розвідки слугували 503 триади інтернаціоналізмів з тлумачних словників англійської, французької та української мов: Словника укра-

їнської мови, Longman Dictionary of Contemporary English, Dictionnaire de science politique.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш вдалою дефініцією терміна «інтернаціоналізм», на нашу думку, є визначення, яке базується на спільності ознак інтернаціоналізмів. *Інтернаціоналізм* – це омологічна лексика, яка існує як у близькоспоріднених, так і в далекоспоріднених мовах і характеризується ідентичним чи близьким значенням та здебільшого збереженими вимовою і написанням.

З огляду на те, що словниковий склад мови пов'язаний із позамовною дійсністю і чутливо реагує на ті зміни, які відбуваються в житті носія мови, слід розглянути кілька класифікацій суспільно-політичних інтерлексем.

За семантичною структурою запропоновано поділ суспільно-політичних інтерлексем на *моносемічні* та *полісемічні*. А. І. Едличко вважає політичною інтерлексемою, у семантичній структурі якої міститься щонайменше одне значення, пов'язане з галуззю політики [1, 13]. Дослідниця відносить до моносемічних політичних інтерлексем: 1) іменники, що позначають політичного діяча; 2) назви громадсько-політичних течій; 3) інтерлексеми, які називають форми і способи здійснення зовнішньої та внутрішньої політики; 4) номінації різноманітних процесів [там само, 5–15]. Оскільки у полісемічних інтерлексемах відбувається змішування інтернаціональних та національних особливостей, полісемічними інтерлексемами вважають лексичні одиниці, семантичне значення яких було видозмінено.

У семантичній класифікації суспільно-політичної лексики (СПЛ) С. В. Трофімової виділено такі сфери вживання політичних інтернаціоналізмів:

1) інтерлексеми, що позначають номенклатурні найменування:

а) осіб: (укр.) *міністр* – (франц.) *ministre* – (англ.) *minister*;

б) відомств та організацій: (укр.) *сенат* – (франц.) *sénat* – (англ.) *senate*;

в) територій: (укр.) *регіон* – (франц.) *région* – (англ.) *region*;

2) назви політичних партій, рухів, ідеологічних течій: (укр.) *мілітаризм* – (франц.) *militarisme* – (англ.) *militarism*;

3) терміни-інтернаціоналізми: (укр.) *імпичмент* – (франц.) *impeachment* – (англ.) *impeachment*;

4) інтернаціоналізми правового жаргону: (укр.) *класовий конфлікт* – (франц.) *conflit de classe* – (англ.) *class conflict* [5, 115].

Більш детально розглядає СПЛ С. С. Лук'яненко, який виокремлює такі семантичні групи цієї лексики:

– державна влада та місцеве самоврядування, форми правління, представники та їхня діяльність;

– адміністративно-територіальний поділ країни;

– знаки й символи держави;

– прибічники/супротивники тієї чи іншої форми державного правління;

– офіційні та неофіційні назви партій, політичних об'єднань, передвиборчих блоків, парламентських фракцій;

– назви людей за їх належністю до партій, блоків, рухів, участю в партійно-політичному житті, за політичними переконаннями;

– найменування політичних учень, систем, ідейних напрямів та доктрин;

– характер діяльності політичних організацій і партій, методи й форми партійної роботи та боротьби;

– поняття міжнародного права;

– міжнародні організації, їхні представники та діяльність;

– міжнародні й регіональні конфлікти, тероризм;

– назви громадських організацій, об'єднань, рухів (серед інших і профспілкових, молодіжних та жіночих), осіб і процесів, пов'язаних з ними;

– класи, прошарки, групи суспільства та їхні представники;

– номени, пов'язані із соціальним та національним гнітом, визвольним рухом, класовою та національною боротьбою;

– явища, пов'язані з військовими, міжетнічними та міжконфесійними конфліктами (т. зв. соціальними та гуманітарними катастрофами);

– прибічники/супротивники громадських, церковних та ін. помітних у суспільстві діячів, явища і процеси, пов'язані з ними;

– проблематика, пов'язана з екологією;

– позначення соціально-політичних наук та спеціальної лексики [2, 3–6].

Дослідник наголошує на тому, що межі між згаданими групами є умовними, рухомими й нечітко окресленими.

Г. П. Клімчук структурує суспільно-політичну лексику таким чином:

1) назви етнічних спільнот;

2) номінації державно-територіального устрою, знаків, символів країни, форм державної влади та форм правління;

3) найменування безпосередніх суб'єктів політики;

4) лексика сфери внутрішньої політики держави;

5) найменування класів, прошарків, груп суспільства та їхніх представників;

6) номінації політичних партій, об'єднань, угруповань;

7) назви людей за характером і способами їхньої політичної діяльності, партійної ідеології;

8) найменування соціальних процесів дезорганізації суспільного життя;

9) лексика виборчого процесу;

10) лексика сфери зовнішньої політики та дипломатичної практики;

11) ідеологеми суспільно-політичної сфери;

12) політико-юридична лексика;

13) соціально-економічні найменування;

14) лексика морально-ідейної сфери суспільного життя.

На думку авторки, така широка класифікація свідчить про тематичну розгалуженість і різноплановість суспільно-політичної лексики та про її здатність забезпечити найрізноманітніші сфери життя суспільства [3, 133–136].

З опертям на ґрунтовні праці С. С. Лук'яненка та Г. П. Клімчук пропонуємо класифікацію суспільно-політичних інтерлексем з розширеними межами кла-

сифікації моносемічних інтерлексем. Проведений аналіз 503 тріад інтернаціональних лексем англійської, французької та української мови дав змогу доповнити класифікацію А. І. Едличко кількома позиціями:

1) найменування суб'єктів політики (представників владних структур), як-от: *vice-président* (фр.) – *vice-president* (англ.) – *віце-президент* (укр.);

2) назви виконавчо-розпорядчих органів влади, установ, наприклад: *Kremlin* (фр.) – *Kremlin* (англ.) – *Кремлін* (укр.);

3) інтерлексеми сфери внутрішньої політики держави, як-от: *néoconservatisme* (фр.) – *neoconservatism* (англ.) – *неоконсерватизм* (укр.);

4) найменування класів, прошарків, груп суспільства, наприклад: *loyaliste* (фр.) – *loyalist* (англ.) – *лояліст* (укр.);

5) інтерлексеми сфери зовнішньої політики держави та дипломатичної практики, як-от: *colonialisme* (фр.) – *colonialism* (англ.) – *колоніалізм* (укр.);

6) номінації способу політичної діяльності, наприклад: *génocide* (фр.) – *genocide* (англ.) – *геноцид* (укр.);

7) інтерлексеми особливостей мовлення суб'єктів політики, як-от: *argot* (фр.) – *argot* (англ.) – *арго* (укр.);

8) інтерлексеми напрямів світогляду суб'єктів політики, наприклад: *aventurisme* (фр.) – *adventurism* (англ.) – *авантюризм* (укр.);

9) найменування соціальних процесів дезорганізації суспільного життя, як-от: *vandalisme* (фр.) – *vandalism* (англ.) – *вандалізм* (укр.);

10) найменування морально-філософської сфери суспільного життя, наприклад: *existentialisme* (фр.) – *existentialism* (англ.) – *екзистенціалізм* (укр.);

11) політико-юридична лексика, як-от: *extradition* (фр.) – *extradition* (англ.) – *екстрадиція* (укр.);

12) позначення соціально-політичних наук та спеціальної лексики, наприклад: *universalisme* (фр.) – *universalism* (англ.) – *універсалізм* (укр.);

13) інтрелексеми побутової тематики, як-от: *ethnologie* (фр.) – *ethnology* (англ.) – *етнологія* (укр.).

Велика кількість інтерлексем зі зміненою семантикою дозволила нам віднести їх до полісемічних інтерлексем суспільно-політичної лексики, що, своєю чергою, уможливило виокремити 20 семантичних підгруп полісемантів на основі спільних лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) у їхній структурі:

1) назви етнічних спільнот, процесів, наприклад: *aborigène* (фр.) – *aborigine* (англ.) – *абориген* (укр.);

2) номінації державно-територіального устрою, знаків, символів країн, як-от: *autonomie* (фр.) – *autonomy* (англ.) – *автономія* (укр.);

3) форма державної влади, форма правління, наприклад: *confédération* (фр.) – *confederation* (англ.) – *конфедерація* (укр.);

4) найменування суб'єктів політики (представників владних структур), як-от: *leader* (фр.) – *leader* (англ.) – *лідер* (укр.);

5) назви виконавчо-розпорядчих органів влади, установ, наприклад: *congrès* (фр.) – *congress* (англ.) – *конгрес* (укр.);

6) інтерлексеми сфери внутрішньої політики держави, як-от: *censure* (фр.) – *censure* (англ.) – *цензура* (укр.);

7) найменування класів, прошарків, груп суспільства, наприклад: *intelligence* (фр.) – *intelligence* (англ.) – *інтелігенція* (укр.);

8) номінації політичних партій, об'єднань, течій, угруповань, як-от: *libéralisme* (фр.) – *liberalism* (англ.) – *лібералізм* (укр.);

9) інтерлексеми сфери зовнішньої політики держави та дипломатичної практики, наприклад: *discrimination* (фр.) – *discrimination* (англ.) – *дискримінація* (укр.);

10) номінації способу політичної діяльності, як-от: *terreur* (фр.) – *terror* (англ.) – *терор* (укр.);

11) інтерлексеми особливостей мовлення суб'єктів політики, наприклад: *articulation* (фр.) – *articulation* (англ.) – *артикуляція* (укр.);

12) інтерлексеми напрямів світогляду суб'єктів політики, як-от: *humanisme* (фр.) – *humanism* (англ.) – *гуманізм* (укр.);

13) найменування соціальних процесів дезорганізації суспільного життя, наприклад: *terrorisme* (фр.) – *terrorism* (англ.) – *тероризм* (укр.);

14) інтерлексеми виборчого процесу, як-от: *débat* (фр.) – *debate* (англ.) – *дебати* (укр.);

15) найменування морально-філософської сфери суспільного життя, наприклад: *protestantisme* (фр.) – *protestantism* (англ.) – *протестантизм* (укр.);

16) політико-юридична лексика (найменування правових норм суспільно-політичних відносин), як-от: *exécution* (фр.) – *execution* (англ.) – *екзекуція* (укр.);

17) інтерлексеми військової термінології, наприклад: *intervention* (фр.) – *intervention* (англ.) – *інтервенція* (укр.);

18) найменування економічної сфери діяльності, як-от: *crise* (фр.) – *crisis* (англ.) – *криза* (укр.);

19) позначення соціально-політичних наук та спеціальної лексики, наприклад: *socialisation* (фр.) – *socialization* (англ.) – *соціалізація* (укр.);

20) інтрелексеми, побутової тематики, як-от: *population* (фр.) – *population* (англ.) – *популяція* (укр.).

Кількісні дані розподілу моносемічних та полісемічних інтерлексем наведено в таблиці 1 (див. табл. 1).

На основі отриманих даних доходимо висновку, що загальна кількість полісемантів (1347 одиниць – 89,26%) значною мірою переважає кількість моносемічних інтерлексем (162 одиниці – 10,74%). Слід зазначити, що семантична структура інтерлексем в англійській, французькій та українській мовах містить від 1 до 27 ЛСВ. Кількісно вирізняється тріада полісемічних інтерлексем *forme* (27 у французькій мові) – *form* (24 в англійській мові) – *форма* (13 в українській мові).

Найбільшою за обсягом виявилась полісемічна підгрупа політико-юридичної лексики на позначення різних правових норм, які регулюють соціальне життя та координують суспільно-політичні відносини, наприклад: *convention* (фр.) – *convention* (англ.) – *конвенція* (укр.). Найменшою є підгрупа найменувань етнічних спільнот та процесів, як-от: *consolidation* (фр.) – *consolidation* (англ.) – *консолідація* (укр.).

Для моносемантів характерна менша кількість підгруп. Найбільшу наповненість має підгрупа найменування соціальних процесів дезорганізації суспільного життя, як-от: *séparatiste* (фр.) – *separatist* (англ.) – *сепаратист* (укр.), а найменшу – підгрупа інтерлексем на позначення напрямів світогляду суб'єктів політики, єдиним прикладом якої є *aventurisme* (фр.) – *adventurism* (англ.) – *авантюризм* (укр.).

Таблиця 1

Семантична класифікація моно- та полісемічних інтерлексем

	Лексико-семантична група	Моно-семанти	Полі-семанти
1.	Назви етнічних спільнот, процесів	0	4
2.	Номінації державно-територіального устрою, знаків, символів країни	0	14
3.	Форма державної влади, форма правління	0	35
4.	Найменування суб'єктів політики (представників владних структур)	2	20
5.	Назви виконавчо-розпорядчих органів влади, установ	2	22
6.	Інтерлексеми сфери внутрішньої політики держави	5	9
7.	Найменування класів, прошарків, груп суспільства	3	43
8.	Номінації політичних партій, об'єднань, угруповань	0	10
9.	Інтерлексеми сфери зовнішньої політики держави та дипломатичної практики	4	6
10.	Номінації способу політичної діяльності	2	12
11.	Інтерлексеми особливостей мовлення суб'єктів політики	6	13
12.	Інтерлексеми напрямів світогляду суб'єктів політики	1	27
13.	Найменування соціальних процесів дезорганізації суспільного життя	10	9
14.	Інтерлексеми виборчого процесу	0	13
15.	Найменування морально-філософської сфери суспільного життя	4	13
16.	Політико-юридична лексика (найменування правових норм суспільно-політичних відносин)	2	67
17.	Інтерлексеми військової термінології	0	15
18.	Найменування економічної сфери діяльності	0	27
19.	Позначення соціально-політичних наук та спеціальної лексики	4	50
20.	Інтерлексеми побутової тематики	9	40
	Усього	54 тріади	449 тріад

Тож одержані результати свідчать про бінарний характер семантики інтерлексем (повний та частковий збіг значень). З огляду на це доцільно говорити про явище *лексико-семантичної спільності*, яке полягає в тому, що слова одного класу називають однорідні явища. Усталеним є виділяти *відносно повну семантичну спільність та неповну (часткову) семантичну спільність* [4, 254]. *Відносно повна семантична спільність* спостерігається загалом в інтерлексемах з ідентичними структурами: в моносемантичних та деяких полісемантичних, як-от: *abolitionniste* (фр.) – *abolitionist* (англ.) – *аболіціоніст* (укр.) чи *anarchiste* (фр.) – *anarchist* (англ.) – *анархіст* (укр.). *Неповна семантична спільність* наявна в тріадах, одиниці яких характеризуються як ідентичними, так і відмінними семантичними структурами та послуговуються інтернаціональними і національними ЛСВ.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Суспільно-політична лексика є основним фоном економічної, політичної і соціальної сфер життя. Унаслідок мовних контактів семантичні зміни постають на рівні лексичного значення слова. Кілька підходів до класифікацій суспільно-політичних інтерлексем (за семантикою та за лексико-семантичними особливостями) стосуються сфер функціонування інтерлексем, а також змін семантичного значення інтернаціональної лексики.

Перспективними вважаємо детальніші дослідження неповної семантичної спільності полісемічних інтерлексем, а також змін лексичного значення суспільно-політичних інтерлексем в українській, французькій та англійській мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Едличко А. И. Семантика политических интерлексем в статистике и динамике (на материале русского, немецкого и английского языков) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / А. И. Едличко. – Владивосток, 2009. – 20 с.
2. Лук'яненко С. С. Тематичні групи соціально-політичних номенів української мови (історія та сучасний стан) / С. С. Лук'яненко // Вісник Харківського національного університету. – 2007. – № 765 : Сер. Філологія. – Вип. 50. – С. 3–7.
3. Клімчук Г. Тематичні групи суспільно-політичної лексики в періодиці Михайла Грушевського / Галина Клімчук // Лінгвістичні студії. – Вип. 19. – Донецьк : Літературне місто, 2008. – С. 133–136.
4. Прошина З. Г. Английский язык и культура народов Восточной Азии : [монография] / З. Г. Прошина. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 2001. – 441 с.
5. Трофімова С. В. Громадсько-політичний переклад і його специфіка / С. В. Трофімова. – Орел : Орловський держ. ун-т, 2007. – С. 15–17.

ДЖЕРЕЛА ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Словник української мови : В 11-ти т. [Електронний ресурс]. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Режим доступу: <http://sum.in.ua>.
2. Le petit Larousse illustré / [direction éditoriale I. Jeuge-Maynard]. – P. : Cedex, 2007. – 1812 p.
3. Longman Dictionary of Contemporary English / [editors Chris Fox, Rosalind Combley]. – New York : Pearson Education, 2014. – 2224 p.

УДК 81'37

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НОМІНАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ ЛЕКСИКИ: КОГНІТИВНІ ЗАСАДИ

Філатова К. О.

Маріупольський державний університет

У статті узагальнено дослідницькі принципи ономазіології та теорії номінації. Особливу увагу приділено розгляду положень когнітивних та психологічних теорій, покладених в основу номінативних процесів лексики.

Ключові слова: когнітивна ономазіологія, теорія номінації, номінативна одиниця, ономазіологічна структура, когнітивна модель, концептуальна модель.

Філатова Е. А. Теоретические основы номинативных процессов лексики: когнитивные основы. В статье обобщены исследовательские принципы ономазиологии и теории номинации. Особое внимание уделено рассмотрению положений когнитивных и психологических теорий, лежащих в основе номинативных процессов лексики.

Ключевые слова: когнитивная ономазиология, теория номинации, номинативная единица, ономазиологическая структура, когнитивная модель, концептуальная модель.

Filatova K. O. Theoretical grounds of linguistic expressions nomination: cognitive foundations. The paper generalizes the main concepts of onomasiology and the theory of naming and determines the main notions of onomasiology, namely onomasiological category, onomasiological structure and the theory of naming, namely the meaning of linguistic expression, internal and external form of a linguistic expression. The research emphasizes that the meaning and denotation, internal form of a linguistic expression and onomasiological structure, way of representation the internal form in external form of a linguistic expression show the essence of nomination. The article considers onomasiological structure represented by prominent scientists.

Special attention is paid to considering the principles of cognitive and psychological bases of linguistic expressions nomination. The emphasis is made on the importance of combination onomasiological and cognitive approaches aimed to explain how the cognition affects the formation of onomasiological structure. The attention is also paid to application of provisions and methods of cognitive linguistic in the theory of naming that permits to describe and explain the process of nomination. The article indicates the importance of motivation and verbalization in the perspective of cognitive onomasiology and cognitive theory of naming.

The research underlines the importance of involving terminological and methodological principles of cognitive psychological theories aimed to explain cognitive basis of forming a linguistic expression. The paper also generalizes the information of the impact of such mental operations as construal and mapping on the formation of a linguistic expression. The article also differentiates the cognitive and conceptual models. The research regards frame as a structure of knowledge representation.

The research is considered to be important as its theoretical principles may be used in linguocognitive analysis of linguistic expression.

Key words: cognitive onomasiology, theory of naming, linguistic expression, onomasiological structure, cognitive model, conceptual model.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Сучасні парадигми лінгвістики потребують пояснення ономазіологічної структури лексичних одиниць під кутом когнітивних та психологічних теорій, що визначає **актуальність** нашого дослідження. Важливо в цьому ракурсі з'ясувати, як знання ментального лексикону людини впливають на формування ономазіологічної структури номінативних одиниць та яку роль при цьому відіграють такі ментальні операції, як конструювання та мапування.

Формулювання мети і завдань статті. Метою нашого дослідження є розгляд теоретичного підґрунтя утворення номінативних одиниць у світлі сучасної когнітивної ономазіології.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

1) уточнити основні положення та базові поняття ономазіології й теорії номінації, що розкривають суть номінативного процесу;

2) узагальнити дослідницькі принципи когнітивної ономазіології й теорії номінації, що разом із доробком психологічних теорій сприяють поясненню когнітивної основи номінативних процесів лексики.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На початку свого становлення кожна наука визначає свою термінологію для дослідження того чи іншого об'єкта. Не винятком у цьому є і ономазіологія. До базових понять ономазіології відносять ономазіологічну категорію та ономазіологічну структуру [26, 28]. У нашій роботі послугувуватимемося також поняттями теорії номінації, яку вважають відгалуженням ономазіології [33; 37; 3; 14; 29; 31; 17; 22] та яка має з нею схожу мету, що полягає у вивченні загальних закономірностей утворення номінативних одиниць; взаємодії мислення, мови та дійсності в цих процесах; встановленні ролі людського (прагматичного) чинника у виборі ознак, покладених в основу номінації [28, 336–337]. Такими поняттями

є значення номінативної одиниці, внутрішня форма слова та зовнішня форма слова. Отже, такі поняття, як значення та позначення, внутрішня форма номінативної одиниці та ономазіологічна модель (структура), а також спосіб представлення внутрішньої форми зовнішньою формою знака, розкривають суть номінативного процесу [8, 7].

Значення номінативної одиниці – це інформація, що знаходиться у мисленні мовця та активується у мисленні слухача, а номінативна одиниця позначає цю інформацію. За визначенням С. А. Жаботинської, номінативна одиниця як мовний знак представляє своє значення трьома способами, а саме: через безпосередній зв'язок немотивованого мовного знака зі значенням; зв'язок мотивованого мовного знака зі значенням через зовнішню форму, «іконічно»; зв'язок мотивованого мовного знака зі значенням через внутрішню форму [там само, 7–8].

Своєю чергою, **внутрішня форма** постає як фрагмент значення, представлений у зовнішній формі мовного знака [8, 8]. Поняття «внутрішня форма» вперше увів В. фон Гумбольдт, який розумів її як «спосіб, яким народ за допомогою мови може досягнути навколишню дійсність» [32, 81]. Погляди В. фон Гумбольдта розвинув О. О. Потебня, який запропонував розмежувати значення слова та його внутрішню форму, таким чином виокремивши в слові три компоненти: зовнішню форму, зміст та внутрішню форму [25, 124]. Сучасне тлумачення внутрішньої форми зводиться до «ознаки предмета, покладеної в основу назви» [23, 173].

Внутрішня форма номінативної одиниці має свою структуру – **ономазіологічну структуру (модель)**. Поняття двочленної ономазіологічної структури запропоновано 1962 року чеським ученим М. Доуклілом як поєднання ономазіологічного базису (форманта) та ономазіологічної ознаки (мотиватора) [26, 28]. Учений розглядав ономазіологічний базис як морфемний показник, який відносив слово до певної ономазіологічної категорії, своєю чергою, ономазіологічна ознака виступала мотиватором, однією з характеристик ономазіологічного базису.

Іншого трактування набула ономазіологічна структура, яку обстоювала О. С. Кубрякова. Дослідниця уточнила поняття ономазіологічного базису та ознаки і доповнила ономазіологічну структуру ще одним компонентом – предикатом, або зв'язкою, що виражає певний тип відношень між ономазіологічним базисом та ономазіологічною ознакою [20, 103].

Послідовниця вченої, професор С. А. Жаботинська, розглядає ономазіологічну модель (структуру) як поняттєву структуру, що має: «а) ономазіологічний базис – цільовий концепт, або основну іменовану сутність; б) ономазіологічну ознаку – характеристику (або характеристики) цієї сутності»; в) у трикомпонентних структурах – предикат-зв'язку, що демонструє тип відношень між базисом та ознакою [8, 9]. Таким чином, ономазіологічна модель структурує номінативне значення, або внутрішню форму, яка є фрагментом значення, репрезентованого зовнішньою формою мовного знака [там само, 9].

Як бачимо, розглянуті вище ономазіологічні моделі (структури) похідного слова можуть мати

два і більше компонентів. Ці компоненти представлені зовнішньою формою знака повністю або частково. Компонент ономазіологічної моделі, який обов'язково маркується, – це ономазіологічна ознака [8, 9; 10, 116].

Процес називання складним словом схожий на процес найменування простим: спочатку обирається «тема» складної одиниці, тобто вибір ономазіологічної бази як представника ономазіологічної категорії, а потім «рема» як найістотніша ознака [19, 20]. За визначенням О. С. Кубрякової: «Для опису ономазіологічної структури композита необхідно ототожнення його ономазіологічного базису, ономазіологічної ознаки й предиката, або зв'язки... Вибір ономазіологічного предиката означає, що між базисом та ознакою встановлюється певний тип відношень і вони входять до пропозиції, яка згортається в складне слово» [там само, 14–15].

Поєднання ономазіологічного та когнітивного підходів наразі виявляється дуже актуальним. На сучасному етапі свої дослідження цьому присвятили такі вчені, як О. С. Кубрякова, С. А. Жаботинська, М. М. Полюжин, О. О. Селіванова, Н. І. Панасенко, В. О. Маслова та ін. Когнітивний напрям ономазіологічних досліджень лексики дає змогу зрозуміти, як на поняттєвому рівні формуються знання про об'єкт номінації із залученням мовних засобів для вираження цих знань у номінативних одиницях, тому що «когнітивна наука вивчає зв'язок мови із пізнавальними процесами, зі всіма засобами отримання, переробки, фіксації, збереження інформації про світ в їх кореляції із мовними формами» [21, 12].

Таким чином, оперуючи поняттями когнітивної лінгвістики загалом, завданням якої є визначити способи представлення знання в ментальному лексиконі людини [20, 4], та поняттями когнітивної ономазіології й теорії номінації зокрема, що, своєю чергою, має на меті показати, як ці знання впливають на формування ономазіологічної структури, тобто вираження мовними засобами цих знань, перед нами стоїть завдання – визначити, як це відбувається в номінативних одиницях у тій чи іншій мові.

Наприкінці останнього століття на розвиток теоретичних та методологічних засад ономазіології впливали дослідження психології, психолінгвістики, філософії мови, лінгвокультурології, що позначилось на «міждисциплінарному характері» сучасних ономазіологічних досліджень [26, 22]. Отже, на помеж'ї XX–XXI ст. ономазіологія набула інтегративного характеру. Особливо вплинула на формування положень ономазіологічних досліджень у когнітивному ракурсі когнітивна лінгвістика, основною метою якої є «пояснення суті зв'язку між мовою й мисленням шляхом аналізу мовних форм та репрезентованих ними структур знання» [2, 12]. За твердженням С. А. Жаботинської, когнітивний ракурс досліджень теорії номінації уможливило розширення її методологічного апарату за рахунок сучасних досліджень різних шкіл когнітивної лінгвістики [8, 9], «яка розглядає функціонування мови як різновид когнітивної, тобто пізнавальної, діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджує через мовні явища» [16, 147].

Як зазначає М. П. Кочерган, «когнітивна лінгвістика досліджує, як пов'язані мовні форми зі структурами людських знань, а також як вони представлені в мисленні людини» [там само].

Своєю чергою, «застосування положень і методик когнітивної лінгвістики в теорії номінації дає можливість не лише описати, а й пояснити природу номінативних процесів, наявних у мові й мовленні» [30, 28]. Із цього випливає необхідність співвіднесення основних понять когнітивної лінгвістики з поняттями традиційної ономазіології та теорії номінації.

Загальновідомо, що «традиційна теорія номінації досліджує зв'язок між значенням і позначенням, представлений внутрішньою формою мотивованого знака» [30, 28]. У когнітивній лінгвістиці значення слова становить ментальну сутність, воно формується та/або зберігається у мисленні [8, 9]. Таким чином, значення прирівнюються до «концепту, як фрагмента інформації, активованого знаком» [12, 358]. За твердженням С. А. Жаботинської, «для об'єктивації концепту у внутрішню форму знака вводиться його фрагмент. Фрагмент значення, з одного боку, пов'язаний із цілісним концептом (значенням) і має певні способи осмислення, а з іншого – він утілений у зовнішній, матеріальній формі знака, тобто має певні способи оформлення» [13, 149].

У теорії номінації аналіз фрагмента значення здійснюють двома взаємопов'язаними підходами: семасіологічним та ономазіологічним [28, 336]. Семасіологічний підхід, для якого характерний напрямок від знака до його значення, досліджує, чим є значення. Своєю чергою, ономазіологічний підхід, що має зворотний напрямок – від значення до знака, досліджує, який саме фрагмент значення актуалізовано внутрішньою формою знака і яким чином внутрішню форму представлено зовнішньою формою знака [10, 115]. Він націлений на пояснення зв'язку між значенням, що потребує вербалізації, та формою його вираження, а також досліджує, у який спосіб формується певне значення в певному знакові [15, 148–149; 18, 21–22]. З огляду на це ономазіологію та теорію номінації в ракурсі когнітивної лінгвістики починають вивчати з мотивації вибору та вербалізації.

Мотивацію в когнітивній теорії номінації розуміють як «відношення між концептом, або значенням мовної форми, та фрагментом цього значення, об'єктивованого в «тілі знака» (термін О. С. Кубрякової)» [10, 115], оперте на метонімію, метафору, звуження або розширення значення. Мотивація в когнітивній ономазіології постає як «процес репрезентації в ономазіологічній структурі вербального елемента когнітивної моделі, висвітленого номінатором, що відображає властивості позначуваного або їхнє образне, метафоричне, асоціативне, парадоксальне сприйняття носіями мови» [27, 9]. Мотивацію структурують ономазіологічні моделі.

Не можна також залишати осторонь психологічний складник формування найменування мовних одиниць, бо «мислення є однією з психічних функцій свідомості» [1; 26, 41], у якій формуються знання з подальшим вираженням їх у мові. Отже, з метою пояснення когнітивного підґрунтя утво-

рення номінативних одиниць необхідно залучення термінологічного та методологічного апарату когнітивних психологічних теорій.

За твердженням С. А. Жаботинської, з когнітивної позиції створення мовного знака в напрямку від значення/концепту до зовнішньої форми мовного знака через його внутрішню форму відбувається за участю таких взаємопов'язаних ментальних операцій, як конструювання та мапування [4, 179]. Суть запропонованої гіпотези полягає в тому, що «під конструюванням у когнітивній науці розуміють спосіб, яким людина сприймає, розуміє й інтерпретує навколишній світ, створюючи суб'єктивний образ об'єктивної дійсності» [там само]. Як відмічає дослідниця, конструювання інформації в мисленні здійснюється у два етапи [див. 7; 8; 9]: на першому – ідентифікуються та структуруються окремі фрагменти інформації, на другому – на основі того самого структурованого цілого створюються його різні модифікації за допомогою когнітивних операцій. Звідси С. А. Жаботинська розрізняє поняття концептуальна модель та когнітивна модель. У ролі першої виступає поняттєва структура без застосування до неї когнітивних операцій, в ролі другої – поняттєва структура з урахуванням застосованих до неї когнітивних операцій, які уможливають створення на основі однієї концептуальної моделі декількох когнітивних моделей [4, 180; 8, 9].

«Когнітивне мапування розуміють як мисленнєве уявлення людиною навколишнього світу, що включає різні психологічні процеси, пов'язані зі сприйняттям, кодуванням, зберіганням, декодуванням та використанням інформації про світ» [4, 180]. Таким чином, пізнаючи світ, у мисленні людини формується ментальна мапа, що фрагментарно відображає інформацію про навколишній світ, тобто «мапує» її. Це відбивається і на номінативному процесі. Зі створенням мовного знака інформацію, що надходить іззовні, фрагментарно представляє значення мовного знака, яке зберігається в мисленні, потім значення мапується, фрагментарно втілюється у внутрішню форму слова (мотиватора), яка, своєю чергою, фрагментарно реалізується в його зовнішній формі [див. 34, 180–181]. С. А. Жаботинська наголошує, що «значення мовного знака – це конструкт, основою якого є когнітивна модель як модифікація концептуальної моделі» [там само, 180].

Ономазіологічна модель, яка структурує внутрішню форму знака з її подальшим втіленням у зовнішній формі, виступає когнітивною моделлю. Ономазіологічна модель утворюється на основі концептуальної моделі – пропозиції або декількох пропозицій базисних фреймів, розроблених професором С. А. Жаботинською: предметного, таксономічного (ідентифікаційного), посесивного, акціонального та компаративного, що мають свої модифікації [див. про це 5; 10; 6; 12; 11]. «Фрейми названі базисними, оскільки вони демонструють найбільш узагальнені принципи категоризації та організації вербалізованої інформації про навколишній предметний світ людини. Це інструменти мислення, які обробляють інформацію» [там само].

Засновник теорії фреймів М. Мінський визначив фрейм як структуру даних, «у якій відображено набуті в результаті попереднього досвіду знання про деяку стереотипну ситуацію та про текст, що описує цю ситуацію. Фрейм можна уявити у вигляді вузлів і відношень між ними, а поєднані між собою фрейми утворюють фреймову систему» [38; 39]. Першим у лінгвістиці поняття фрейму застосував Ч. Філмор, визначивши його «як систему концептів, пов'язаних між собою таким чином, що для розуміння будь-якого з них слід розуміти цілісну структуру, до складу якої вони входять» [34, 373]. Фрейм – це схемна структура знання, яка зберігається в пам'яті людини та використовується в когнітивних процесах [35, 613]. Отже, фрейм є вихідною концептуальною структурою, структурою представлення знань, а значення або концепт є тією структурою знань, що представляє фрейм. Фрейм формується декількома послідовно поєднаними пропозиціями. Пропозиція – це найпростіша структура представлення знань [24, 14]. Пропозицію, що містить два взаємопов'язані концепти – цільовий (логічний суб'єкт) та характеризуючий (логічний предикат), розуміють як елементарний фрейм або конститутивний елемент фрейму. Відповідно базисні фрейми формуються пропозиційними схемами [11, 4].

Повертаючись до концептуальної моделі, зазначимо, що її перетворення на когнітивну можливе в результаті застосування до першої когнітивної операції проміантності. Суть цієї операції полягає у виокремленні увагою, «висвітленні» більш вагомої інформації, при якій один із елементів ономазіоло-

гічної моделі, більш висвітлений, стає траектором (ономазіологічним базисом), а інший, менш висвітлений, – орієнтиром (ономазіологічною ознакою) [36, 66]. Третім складником ономазіологічної моделі стає предикат-зв'язка.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Підбиваючи підсумок зазначеної концепції, запропонованої С. А. Жаботинською, можна сказати, що утворення номінативних одиниць передбачає когнітивне мапування, тобто фрагментарне представлення інформації у значенні, яке фрагментарно репрезентовано у внутрішній формі знака, яка, своєю чергою, фрагментарно представлена в його зовнішній формі. Внутрішня форма номінативної одиниці має ономазіологічну структуру, що формується пропозиціями базисних фреймів – предметного, акціонального, посесивного, ідентифікаційного й компаративного, тобто концептуальною моделлю, яка перетворюється на когнітивну модель за рахунок когнітивної операції «висвітлення», що сприяє виділенню в ономазіологічній структурі ономазіологічного базису та ономазіологічної ознаки з урахуванням також наявності третього компонента – предиката-зв'язки.

Таким чином, ми розглянули суть когнітивного підходу до номінативного процесу, розробленого професором С. А. Жаботинською, урахувавши положення та поняття когнітивних та психологічних теорій.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в застосуванні теоретичних положень когнітивних та психологічних теорій у процесі напрацювання методики лінгвокогнітивного аналізу номінативних одиниць.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтияров О. Г. Постинформационные технологии: введение в психонетику / О. Г. Бахтияров. – К. : ЭКСПИР, 1997. – 160 с.
2. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : [курс лекций по английской филологии] / Н. Н. Болдырев. – Тамбов, 2001. – С. 36–38.
3. Гак В. Г. К типологии лингвистических номинаций / В. Г. Гак // Языковая номинация. Общие вопросы / [отв. ред. Б. А. Серебренников, А. А. Уфимцева]. – М. : Наука, 1977. – С. 230–293.
4. Жаботинская С. А. Когнитивное картирование как лингвосомиотический фактор / С. А. Жаботинская // Функциональная лингвистика. – 2012. – № 3. – С. 179–182.
5. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ : типы фреймов / С. А. Жаботинская // Вісник Черкаського ун-ту. Сер. Філолог. науки. – Черкаси, 1999. – Вип. 11. – С. 12–25.
6. Жаботинская С. А. Лексическое значение: принципы построения концептуальной сети / С. А. Жаботинская // Alicja Pstyga (red). Slovo z perspektywy jezykozawcy s tłumacza. – Gdansk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego, 2005. – S. 53–62.
7. Жаботинская С. А. Лексичні поля й нелінійна динаміка когнітивних структур / С. А. Жаботинская // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2011. – Вип. 52. – С. 1–11.
8. Жаботинская С. А. Лингвокогнитивный подход к анализу номинативных процессов / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2010. – Вип. 928. – С. 6–20.
9. Жаботинская С. А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2009. – № 848. – С. 3–14.
10. Жаботинская С. А. Ономазіологіческие модели в свете современных направлений когнитивной лингвистики / С. А. Жаботинская // С любовью к языку : [сб. науч. трудов. Посвящается Е. С. Кубряковой]. – М. – Воронеж, 2002. – С. 115–123.
11. Жаботинская С. А. Ономазіологіческие модели и событийные схемы / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2009. – № 837. – С. 3–14.
12. Жаботинская С. А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / С. А. Жаботинская // Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В. В. Левицького : [зб. наук. праць]. – Чернівці : Книги XXI, 2008. – С. 357–368.
13. Жаботинская С. А. Теория номинации: когнитивный ракурс / С. А. Жаботинская // Вестник МГЛУ. – 2003. – Вып. 478. – С. 145–164.

14. Колшанский Г. В. Лингво-гносеологические основы языковой номинации / Г. В. Колшанский // Языковая номинация. Общие вопросы / [отв. ред. Б. А. Серебренников, А. А. Уфимцева]. – М. : Наука, 1977. – С. 99–146.
15. Костадинова И. Ономаσιологический аспект словообразования и вопросы обучения лексике русского языка / Ирена Костадинова // Проблемы когнитивного и функционального описания русского и болгарского языков : [сборник]. Ч. 2 / [под общей ред. доц. д-ра Д. Митева и доц. д-ра А. Николовой]. – Шумен : Изд-во «Епископ Константин Преславский», 2003. – С. 148–162.
16. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : [підручник] / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2003. – 464 с.
17. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1986. – 157 с.
18. Кубрякова Е. С. Ономасиологические характеристики комплексных единиц словообразовательной системы / Е. С. Кубрякова // Актуальные проблемы русского словообразования : [сб. науч. статей / отв. ред. А. Н. Тихонов]. – Ташкент : Укитувчи, 1982. – С. 21–25.
19. Кубрякова Е. С. Словообразование как процесс номинации и его отличительные формальные и содержательные характеристики / Е. С. Кубрякова // Теоретические основы словообразования и вопросы создания сложных лексических единиц. – Пятигорск : Изд-во Пятигор. гос. пед. ин-та иностр. яз., 1988. – С. 3–23.
20. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1981. – 200 с.
21. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения / Е. С. Кубрякова. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1997. – 328 с.
22. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
23. Норман Б. Ю. Теория языка. Вводный курс : [учеб. пособие] / Б. Ю. Норман. – М. : Наука, 2004. – 296 с.
24. Панкрац Ю. Г. Пропозициональные структуры и их роль в формировании языковых единиц разных уровней / Ю. Г. Панкрац. – Мн.; М. : МГПИИЯ, 1992. – 112 с.
25. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – К. : СИНТО, 1993. – 192 с.
26. Селиванова Е. А. Когнитивная ономаσιология / Е. А. Селиванова. – К. : Фитосоцицентр, 2000. – 248 с.
27. Селиванова Е. А. Теоретические основы когнитивной ономаσιологии / Е. А. Селиванова // Вісн. Черкас. ун-ту. – 1999. – Вип. 11. – С. 3–12.
28. Телия В. Н. Номинация / В. Н. Телия // Лингвистический энциклопедический словарь / [отв. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 336–337.
29. Телия В. Н. Семантика связанных значений слов и их сочетаемости / В. Н. Телия // Аспекты семантических исследований / [отв. ред. Н. Д. Арутюнова, А. А. Уфимцева]. – М. : Наука, 1980. – С. 250–319.
30. Токарчук В. А. Номінативні одиниці із нумеральним компонентом: лінгвокогнітивний аналіз (на матеріалі сучасної англійської мови) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Вікторія Анатоліївна Токарчук. – Черкаси, 2013. – 420 с.
31. Уфимцева А. А. Семантика слова / А. А. Уфимцева // Аспекты семантических исследований / [отв. ред. Н. Д. Арутюнова, А. А. Уфимцева]. – М. : Наука, 1980. – С. 5–80.
32. Шпет Г. В. Внутренняя форма слова (этюды на тему Гумбольта) / Г. В. Шпет. – [изд. 2-е, стереотипное]. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 216 с.
33. Dokulil M. Tvoření slov v češtině / Miloš Dokulil. – Praha : Nakl. Československé akademie věd, 1962. – 263 с.
34. Fillmore Ch. J. Frame semantics / Charles J. Fillmore // Cognitive linguistics: basic readings / [ed. by D. Geeraerts]. – Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2006. – P. 373–400.
35. Fillmore Ch. J. Frame semantics / Charles J. Fillmore // The Encyclopedia of Language and Linguistics : 14 vols. / [ed. by K. Brown]. – Amsterdam ; Boston : Elsevier, 2006. – Vol. 4. – P. 613–620.
36. Langacker R. W. Cognitive grammar: a basic introduction / R. W. Langacker. – Oxford : Oxford University Press, 2008. – 562 p.
37. Marchand H. The categories and types of present-day English wordformation: a synchronic-diachronic approach / Hans Marchand. – [2nd ed.]. – München : Beck, 1969. – 156 p.
38. Minsky M. A framework for representing knowledge [Електронний ресурс] / Marvin Minsky. – Режим доступу: <http://web.media.mit.edu/~minsky/papers/Frames/frames.html>.
39. Minsky M. The society of mind / Marvin Minsky. – New York : Simon & Schuster Co., 1988. – 298 p.

БІБЛІЙНИЙ ОБРАЗ-СИМВОЛ ЯК СКЛАДНИК РЕЛІГІЙНОЇ КАРТИНИ СВІТУ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ФРЕНКА ПЕРЕТТІ)

Хаботнякова П. С.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті окреслено основу та визначено обсяг релігійної картини світу. З'ясовано зміст терміна «біблійний образ-символ» як компонента релігійної картини світу та простежено ступінь наповнення цього терміна у творах Френка Перетті. Виявлено найбільш уживані біблійні образи-символи у творах Перетті.

Ключові слова: біблійний образ-символ, релігійна картина світу, християнська картина світу, біблійна картина світу, художній дискурс, Френк Перетті.

Хаботнякова П. С. Библийский образ-символ как составляющая религиозной картины мира (на материале произведений Фрэнка Перетти). В статье очерчена основа и определен объем религиозной картины мира. Выяснено содержание термина «библийский образ-символ» как составляющей религиозной картины мира и прослежена степень наполнения этого термина в произведениях Френка Перетти. Выявлены наиболее употребляемые библийские образы-символы в произведениях Перетти.

Ключевые слова: библийский образ-символ, религиозная картина мира, христианская картина мира, библийская картина мира, художественный дискурс, Фрэнк Перетти.

Khabotniakova P. S. Biblical image-symbol as an element of religious worldview (based on Frank Peretti novels). The article focuses on the biblical image-symbol as the element of religious worldview in Frank Peretti novels. The research defines the foundations and components of the religious worldview. The paper deals with the content of the biblical image-symbol as an element of the religious worldview. The research determines the most frequently used biblical image-symbols as an element of religious worldview in Peretti's novels. Using mystical thrillers by Frank Peretti, the author suggests a list of the most frequently used biblical image-symbols as an element of religious worldview in fictional discourse and explains their existence in Frank Peretti novels. The author of the article argues that the issues covered in the article correspond to the modern cognitive linguistics which determines the imagery and symbolism of the linguistic units as a foundation of formation and interpretation of fictional texts. The research says that the religious worldview is a model of the worldview that depends on a certain religion and denomination in particular. The basis of the religious (Christian) worldview is the Bible. The religious worldview consists of images, symbols, and concepts that reflect knowledge about the universe, God, and a man. Biblical image-symbol as the element of the religious worldview is represented in texts of fictional discourse. The biblical image-symbol is a complex semiotic construct that arises as a result of the combination of biblical images and symbols. The issues covered in the article need further research.

Key words: biblical image-symbol, religious worldview, Christian worldview, Biblical worldview, fictional discourse, Frank Peretti.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Поняття «релігійна картина світу» вже давно існує у філософії, літературі та лінгвістиці, але здебільшого це окремі згадки чи припущення. У науковому просторі бракує фундаментальних досліджень змісту та особливостей наповнення релігійної картини світу. Відсутність досліджень біблійного образу-символу як складника релігійної картини світу в сучасних лінгвістичних студіях свідчить про актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика, порушувана в пропонованій статті, відповідає сучасному етапу розвитку когнітивної лінгвістики, одним із завдань якої є визначення образності й символічності мовних одиниць, що лежать в основі формування релігійної картини світу та інтерпретації художнього тексту. Поняття картини світу прийшло з філософії (О. Ю. Єфремов, Д. К. Ногле, О. В. Сарапін, Л. О. Филипович), а особливості її наповнення

досліджували в лінгвістиці (Н. Д. Арутюнова, Л. І. Белехова, В. Г. Ніконова) та літературознавстві (О. Ф. Лосев, Е. Умберто).

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є визначення біблійного образу-символу як складника релігійної картини світу на матеріалі творів Френка Перетті. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання:** 1) дати визначення релігійної картини світу; 2) з'ясувати основу та наповнення релігійної картини світу; 3) розкрити зміст терміна «біблійний образ-символ» як складника релігійної картини світу; 4) виявити найбільш уживані біблійні образи-символи у творах Френка Перетті.

Об'єктом дослідження є мовне вираження «біблійних образів-символів»; **предметом** – біблійний образ-символ як компонент релігійної картини світу.

Дослідження проведено на матеріалі творів Френка Перетті.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття «картина світу» міцно закріпилося у лінгвістичній парадигмі ще у XX столітті. Картину світу (англ. Worldview – калька з нім. Weltanschauung, походить від двох німецьких слів Welt (світ) та Anschauung (погляд)) [7; 8] розуміють як «вихідний глобальний образ світу, що лежить в основі світобачення людини та репрезентує суттєві властивості світу з погляду її носіїв і є результатом духовної активності людини» [5, 8]. Більшість вчених зазначають шість компонентів духовної культури, кожен з яких зумовлює відповідний тип картини світу, – релігійний (міфічний), науковий, художній, етичний, політичний та мовний. Кожен з них будує свою модель (призму) світу відповідно до вподобань.

Релігійна картина світу (від лат. Religare – зв'язувати, пов'язувати) постає як одна з форм конкретизації загальної картини світу [10]; сукупність загальних релігійних уявлень про світ, його генезу та майбутнє [4]; «призма», «модель» або способи світобачення [3; 5]; глобальний образ об'єктивної реальності. Релігійне світобачення набуває об'єктивної реалізації в мові, літературі, мистецтві, культурі тощо.

Змістом релігійної картини світу є уявлення про божественне, вимоги божества щодо людей; вчення про людину, суспільство, світ (у деяких релігіях – також і про кінець світу, про шляхи порятунку, про загробний або інший потойбічний світ); релігійно-етичні та релігійно-правові уявлення і норми; уявлення про належний порядок культу, взаємини кліру та світу, а також уявлення про історію розвитку і розв'язання цих проблем [4; 9; 10].

Науці відомо більше п'яти тисяч релігій, але найбільш поширені з них – християнство, іслам, буддизм, іудаїзм та індуїзм. Ураховуючи те, що вітчизняний світогляд ґрунтується на християнстві, то під релігійною картиною світу ми маємо на увазі саме християнську картину світу. Головною ознакою релігійної (християнської) картини світу є те, що світ поділяється на надприродний та матеріальний, до того ж перший домінує над другим. Творець створює світ «з нічого», тобто до моменту творіння нічого не існувало, окрім Бога (креаціонізм). Абсолютне буття – загадка для людини раціональної, оскільки творіння не може досягнути задуми Творця. Людині тут відводиться місце дитини, яку люблять, заохочують та підтримують у її зусиллях наблизитись до Творця і жити за Його Законами. Основними принципами тут слугують провіденціалізм, божественна зумовленість створеного буття та його недосконалість. Ключове питання, яке постає перед людством, – «Навіщо я живу?», це питання спасіння душі. Релігійні уявлення про світ базуються на авторитеті пророків, релігійній традиції, священних текстах тощо. Важливим є те, що релігійні концепції світостворення можуть варіюватись залежно від конфесійного спрямування (нагадуємо, що християнство поділяється на католицизм, православ'я та протестантизм). В основі релігійної картини світу є віра, а світосприйняття відбувається за допомогою образів [2; 7; 8].

Основою релігійної (християнської) картини світу є Святе Письмо, або Біблія (грец. *tá biblía*, *βιβλία*, «біблія» тобто «збірка книг»), – богонатхненні писання, на яких ґрунтується юдаїзм та християнство. Святе Письмо поділяється на Старий та Новий Завіти. У православній та католицькій традиції додатково вживаються апокрифи (нарколокаонаічні книги). Їх загалом нараховують 77 книг, а в протестанській традиції – тільки 66 (апокрифи не вважаються богонатхненими) [7; 8].

Наповнення релігійної картини світу відбувається завдяки образам, символам та концептам, що відображають категоріальні та ціннісні характеристики знань про всесвіт [6, 18].

Релігійну картину світу яскраво зображує уривок зі Святого Письма: «Так бо Бог полюбив світ, що дав Сина Свого Однородженого, щоб кожен, хто вірує в Нього, не згинув, але мав життя вічне» (Євангеліє від Івана 3:16). Тут ми бачимо, що люблячий Бог віддає Свого Сина Ісуса Христа у жертву за гріхи людства. Ті, хто повірять у це, отримуватимуть вічне життя. Якщо розглядати цей уривок у фреймовій моделі, то схематично він виглядає так:

Суб'єкт	Бог
Процес	Віддає Свого Сина
Об'єкт	Людина
Результат	Вічне життя

Рис. 1. Релігійна (християнська) картина світу

У релігійній (християнській) картині світу відомо два ядра, що є повністю протилежними, хоча і залежать один від одного, це GOD та MAN, які водночас є суб'єктом та об'єктом. Варто зауважити, що вони можуть змінюватись – суб'єкт стає об'єктом і навпаки. Християнство представляє Бога як творця Всесвіту, а людину – як Його творіння. При цьому Бог та людина залежать один від одного. З огляду на це ми можемо спостерігати велику кількість вузлів, які тісно пов'язані між собою: причина – SIN, процес – REPENTANCE (як те, що повертає людину до Бога), PRAYER, WORSHIP – як засіб (те, що підтримує стосунки між Богом та людиною), SPIRITUAL WARFARE – практичне життя християнина, CHURCH – місце, де відбувається процес поклоніння, SALVATION – результат (завдяки цьому людина отримує вічне життя).

У літературному втіленні релігійна картина світу постає зовсім унікальною, оскільки тут основним складником виступають біблійні образи-символи. Біблійний образ-символ – це складний семіотичний конструкт, який виникає внаслідок поєднання біблійних образів та символів. Біблійні образи-символи поділяються на ті, що закріплені у Біблії, та на індивідуально-авторські. Закріплені у Біблії образи-символи є загальновідомими. Необхідною умовою для їх адекватного розуміння є обізнаність у біблійному дискурсі. Індивідуально-авторські біблійні образи-символи набувають символізму безпосередньо в тексті. У біблійних образах-символах символ – це предмет, який виражається словом і має переносне значення. Таким чином, мовні та мовленнєві

образи викликають певну асоціацію, яка щось символізує в переносному значенні. Отже, у біблійних образах-символах спостерігається комплексність у плані змісту. Біблійний образ-символ – складний багатозначний семіотичний конструкт, який виникає внаслідок поєднання символізму та вживання різноманітних образних засобів: метафор, порівнянь, персоніфікацій, алюзій тощо.

Наприклад, ідея духовної битви, яка є ключовою у диалогі *This Present Darkness* та *Piercing the Darkness*, походить із Біблії і є дуже популярною у протестантській теології: «Зодягніться в повну Божу зброю, щоб могли ви стати проти хитрощів диявольських. Бо ми не маємо боротьби проти крові та тіла, але проти початків, проти влади, проти світоправителів цієї темряви, проти піднебесних духів злоби. Через це візьміть повну Божу зброю, щоб могли ви дати опір дня злого, і, все виконавши, витримати. Отже, стійте, підперезавши стегна своїм правдою, і зодягнувшись у броню праведності, і взувши ноги в готовість Євангелії миру. А найбільш над усе візьміть щита віри, яким зможете погасити всі огненні стріли лукавого. Візьміть і шолома спасіння, і меча духовного, який є Слово Боже» (До Ефесян 6: 11–17).

Духовна битва тут постає як метафора «візьміть повну Божу зброю» (тобто Біблію). У Перетті яскраво вимальовуються два світи, де події переплітаються, відбуваються одночасно та впливають один на одного, – світ матеріальний та світ духовний. Дія у фізичній площині *"We cast you out!" Andy said* впливає на духовну *There was a puff of sulfur, and*

Rafar bent over. Tal leaped to his feet, фізична площина – "We rebuke you, Rafar!" Edith shouted again, і знову духовна Effect in spiritual realm Rafar screamed. Tal's blade had torn him open [3, 370].

З оперттям на семантичну класифікацію образів-символів в аспекті вихідного значення, запропоновану Т. Ю. Горчак [1], ми проаналізували найбільш уживані біблійні образи-символи як складника релігійної картини світу у творах Френка Перетті (1, 2, 3).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, релігійна картина світу – це модель світобачення, яка залежить від певної релігії та конфесії зокрема. Основою релігійної (християнської) картини світу є Святе Письмо. Наповнення релігійної картини світу відбувається завдяки образам, символам та концептам, що відображають категоріальні та ціннісні характеристики знань про всесвіт, Бога та людину. У літературному втіленні основним складником релігійної картини світу виступають біблійні образи-символи. Біблійний образ-символ – це складний семіотичний конструкт, який виникає внаслідок поєднання біблійних образів та символів. У результаті аналізу творів Френка Перетті методом суцільної вибірки було виявлено 12 типів біблійних образів символів. Проблематика, що висвітлюється в статті потребує подальшого дослідження, оскільки розуміння образності і символічності мовних одиниць є важливим питанням для інтерпретації сучасного художнього тексту.

Тип біблійного образу-символу	Предмет позначення	Приклад
Анімалістичні	Тварини	<i>lamb</i> – символ жертви Христа; <i>dragon</i> – гріх, який знищує людське серце
Орнітологічні	Птахи	<i>dove</i> – прообраз Святого Духа, смиренність, ніжність
Рослинні	Рослини	<i>grass</i> – швидкоплинність життя
Антропоморфні	Особи та частини тіла людини	<i>Prophet</i> – той, хто передає послання; <i>heart</i> – ество людини, її внутрішній світ; <i>lifted Hands</i> – поклоніння Господу; <i>washing hands</i> – символ відсутності провини
Артефактуальні	Матеріальні об'єкти, створені людиною	<i>coat</i> – символізує покликання, яке передається у спадок; <i>sword</i> – Слово Боже
Предметно-просторові	Елементи простору	<i>church</i> – місце поклоніння Господу
Субстанціональні	Першоелементи природи та речовини	<i>fire</i> – символ Святого Духа; <i>water</i> – те, що приносить очищення (таїнство хрещення)
Феноменологічні	Явища природи	<i>rain, water</i> – те, що приносить очищення (таїнство хрещення)
Просторові	Просторові характеристики	<i>spiritual world, earth</i> – діяхронія
Часові	Проміжки часу	<i>Eternity</i> – безсмертя та вічне життя завдяки спасінню
Атрибутивні	Ознаки, кольори	<i>white light</i> – Божа сила, що змінює життя
Процесуальні	Процеси, дії	<i>prayer</i> – зв'язок між людиною і Богом; <i>baptism</i> – символ спасіння в Ісусі Христі

Рис. 2. Класифікація семантичних сфер біблійного образу-символу як складника релігійної картини світу у творах Френка Перетті

ЛІТЕРАТУРА

1. Горчак Т. Ю. Словесний образ-символ в американській поезії XX століття : когнітивно-семіотичний аспект : дис. ... кандидата філологічних наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Тетяна Юріївна Горчак. – К., 2009. – 214 с.
2. Волков В. В. Философия : [учебное пособ.] / В. В. Волков. – СПб., 2002.
3. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров / Ю. М. Лотман. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
4. Мечковская Н. Б. Семиотика : Язык. Природа. Культура (Курс лекцій) : [учеб. пособие для вузов]. – 2-е изд., испр. / Н. Б. Мечковская. – М. : Академия, 2007. – 432 с.
5. Ніконова В. Г. Трагедійна картина світу в поезії Шекспіра : [монографія] / В. Г. Ніконова. – Дніпропетровськ : Вид-во ДУЕП, 2008. – 364 с.
6. Пименова М. В. Введение в когнитивную лингвистику : [учеб. пособие] / М. В. Пименова. – Кемерово : Графика, 2004. – Вып. 4. – 210 с.
7. Философский словарь / [сост. и гл. ред. Дидье Жюлиа] [Электронный ресурс]. – М. : Междунар. отношения, 2000. – 544 с. – Режим доступа : <http://terme.ru/dictionary>.
8. Философская энциклопедия / [сост. и гл. ред. В. Кемеров] [Электронный ресурс]. – Панпринт, 1998. – Режим доступа : <http://terme.ru/dictionary>.
9. Naugle David K. Worldview: The History of a Concept / David K. Naugle. – Eerdmans, 2002. – 384 p.
10. Webb E. Worldview and Mind: Religious Thought and Psychological Development / Eugene Webb. – Columbia, MO : University of Missouri Press, 2009. – 306 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Peretti F. E. Piercing The Darkness / Frank E. Peretti. – Westchester, Illinois : Crossway Books, a division of Good News Publishers, 1989. – 441 p.
2. Peretti F. E. Prophet / Frank E. Peretti. – Westchester, Illinois : Crossway Books, a division of Good News Publishers, 1991. – 416 p.
3. This Present Darkness / Frank E. Peretti. – Westchester, Illinois : Crossway Books, a division of Good News Publishers, 1986. – 376 p.
4. Святе Письмо [Електронний ресурс] / пер. І. Огієнка. – Режим доступу: <http://allbible.info/bible/ogienko/mr/12/>.

ВПЛИВ СЛОВОТВІРНИХ ПРОЦЕСІВ НА ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЮ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ ТА НА ЗРОСТАННЯ ЇЇ ЕМОЦІЙНО-ОЦІННОЇ ЛЕКСИКИ

Шепель Ю. О.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Статтю присвячено презентації поняття «інтелектуалізація художнього тексту» і визначенню лексико-семантичних та стилістичних чинників формування цього явища в сучасних прозових текстах. Досліджено домінуючі чинники інтелектуалізації і зростання її емоційно-оцінної лексики в сучасних прозових текстах через словотвір на прикладі твору П. Загребельного «Стовпотворіння».

Ключові слова: інтелектуалізм, свідомість, самосвідомість, словотвір, словотворення, словотвірне гніздо, похідне слово, мотивація.

Шепель Ю. А. Влияние словообразовательных процессов на интеллектуализацию украинского литературного языка и на увеличение его эмоционально-оценочной лексики. Статья посвящена презентации понятия «интеллектуализация художественного текста» и определению лексико-семантических и стилитических факторов формирования этого явления в современных прозаических текстах. Исследованы доминантные факторы интеллектуализации и рост ее эмоционально-оценочной лексики в современных прозаических текстах через словообразование на примере произведения П. Загребельного «Столпотворение».

Ключевые слова: интеллектуализм, сознание, самосознание, словообразование, словообразовательное гнездо, производное слово, мотивация.

Shepel Yu. A. The influence of word-forming processes on the intellectualization of the Ukrainian literary language and on increasing its emotional-evaluative vocabulary. The article is devoted to the presentation of the concept of intellectualization of the artistic text and the definition of the lexical-semantic and stylistic factors of the formation of this phenomenon in modern prose texts. The author examines the dominant factors of intellectualization and the growth of her emotionally-valued vocabulary in modern prose texts through word formation on the example of the work by P. Zagrebelsky "Pill." The issue of intellectualization of the Ukrainian literary language is attributed to the functional aspect of the study; linguistic discourse covers the issues of ontological dimensions of thinking and speech, the civilizational evolution of linguistic units as forms of dynamic consciousness, the analysis of the resources of the Ukrainian literary language in the context of the sociocultural progress of the nation, the functional capabilities of the language in communicatively resistant types of speech, the definition of trends in the development of the modern Ukrainian literary language and the science of it.

On the one hand, the relevance of the article is the need to categorize the concept of intellectualization of the artistic text and in determining the lexical-semantic and stylistic factors of the formation of this phenomenon in modern prose texts. On the other hand, the relevance of the topic is determined by the productive directions of modern linguistics addressed to the linguistic picture of the world as a linguistically modeled sum of people's intellectual representations of being: language is the code, the form of the genetic, hereditary tradition of cognition; language forms allow to reconstruct and systematically present the origins of national consciousness, its ability to transform.

The purpose of the article is to investigate the dominant factors of intellectualization and the growth of its emotional and evaluative vocabulary in modern prose texts.

The object of the study were lexical units on the material of the novel by Pavel Zagrebelsky "Pill."

The subject of the study was the emotional-evaluative vocabulary.

Key words: intellectualism, consciousness, self-consciousness, word formation, word-formation nest, derivative word, motivation.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Дослідження процесів інтелектуалізації української літературної мови останнім часом обмежувалось фіксацією інтелектуалізмів як характерної ознаки літератури ХХ ст., проте науковці комплексно не визначали конкретні засоби, що створюють основу сучасного інтелектуального мовлення. Тож останні не були предметом аналізу при описі ідіолекту того чи того автора, і як наслідок – відсутність значення інтелектуалізму для дослідження індивідуально-авторського способу мовомислення.

Інтелектуалізм визнаний диференційною ознакою поезії, що ґрунтується на інтелектуальній рефлексії, самоаналізі, перевазі абстрактного мислення над конкретним, на органічному зв'язку раціонально-логічних, енциклопедичних елементів образного мислення з емоційно-почуттєвими, суб'єктивними складниками. Серед ознак інтелектуалізму також називають оцінність зображуваного, іронічність оповіді, наявність глибинних підтекстових планів.

Під засобами інтелектуалізації розуміють сукупність мовних одиниць, які мають помітне смислове навантаження (культурологічне, істо-

ріософське, філософське тощо), що зумовлене контекстним оточенням, лініями семантичних зв'язків та перекликань.

Питання інтелектуалізації української літературної мови відносять до функційного аспекту дослідження, що в лінгвістичному дискурсі охоплює питання онтологічних вимірів мислення й мови, цивілізаційної еволюції мовних одиниць як форм динамічної свідомості; аналіз ресурсів української літературної мови в контексті соціокультурного прогресу нації, функційних можливостей мови в комунікативно стійких типах мовлення; визначення тенденцій розвитку сучасної української літературної мови та науки про неї.

З одного боку, **актуальність статті** полягає в необхідності категоризації поняття *інтелектуалізація художнього тексту* і визначення лексико-семантичних і стилістичних чинників формування цього явища в сучасних прозових текстах. З іншого боку, **актуальність теми** зумовлена продуктивними напрямами сучасної лінгвістики, що звернені до мовної картини світу як лінгвально модельованої суми інтелектуальних уявлень народу про буття: мова є кодом, формою генетичної, спадкоємної традиції пізнання; мовні форми дають змогу реконструювати та системно представити витоки національної свідомості, її здатність до трансформації. Мовна картина світу як теоретико-лінгвістична специфікація актуальної епістемологічної проблематики мотивує мовно-культурну інтерпретацію цивілізаційних ізоглос, їхній вплив на становлення і розвиток національних літературних мов, формування універсальних символів культури, зокрема християнських, та вербалізованих репрезентацій осмислення цих символів.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – дослідити домінантні чинники інтелектуалізації і зростання її емоційно-оцінної лексики в сучасних прозових текстах. **Об'єктом** дослідження є лексичні одиниці на матеріалі роману Павла Загребельного «Стовпотворіння». **Предметом** дослідження – емоційно-оцінна лексика.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можна впевнено сказати, що істинне функціонування сучасної української літературної мови на цей час не можливе без оцінки подій політичного, економічного, культурного життя українського суспільства та без належної аргументації цих розумінь. Саме тому, як на мене, постає вкрай важливим питання розгляду особливостей реалізації категорії оцінки та її аргументації в художньому стилі, вивчення її структури, засобів і форм вираження. Досить інтенсивно продукується в українській мові лексика категорії оцінки, індивідуально-авторські неологізми та okazіоналізми. Основна сфера функціонування таких одиниць – художній та розмовний стилі, рідше – публіцистичний стиль. Початок ХХІ століття характеризується збільшенням кількості індивідуально-авторських okazіоналізмів у мові підстилю засобів масової інформації. Це зумовлюється взаємодією позамовних і внутрішньомовних чинників. Функціонуючи в мові сучасної публіцистики, okazіоналізми виконують номінативну, когнітивну, експресивно-оцінну функції.

Поряд із терміном «індивідуальний новотвір», або «okazіоналізм», у мовознавчій літературі паралельно використовують такі назви цього поняття, як індивідуальні слова, авторські, індивідуально-авторські неологізми, стилістичні, індивідуально-стилістичні неологізми, неологізми контексту, одноразові неологізми, літературні неологізми, слова-саморобки, слова-експромти, слова-метеори, неологізми поета, поетичні неологізми, егологізми. На означення незвичних слів, створених відповідно до ситуації, випадку чи контексту з переважною настановою не на номінацію, а на експресію, стилістичну маркованість тощо, у сучасній україністиці закріпився термін okazіональне слово, або okazіоналізм [1, 22].

У вітчизняному мовознавстві активно опрацьовуються питання індивідуально-авторського словотворення. Перспективними щодо розвитку української неології виявляються такі питання, як-от: дослідження факторів, що впливають на появу індивідуально-авторських новотворів; взаємодія узуальних та неuzuальних лексичних новотворів у складі національної мови; виявлення характерних словотвірних тенденцій у національній мові певного хронологічного періоду, безпосереднім проявом яких є створення okazіональних лексичних одиниць; вплив неологічної лексики на розвиток лексичної і словотвірної системи мови; функціонування авторських неологізмів у текстах різних стилів і жанрів, а також у художніх творах окремих майстрів слова; okazіональні лексичні новотвори як номінативні одиниці, що відображають специфіку національно-мовної картини світу; еволюційні процеси у сфері okazіональної номінації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динаміка романного мислення Павла Загребельного розгортається в царині категорії комічного, поступово поглиблюючись у сфері критичного осмислення глобальних протиріч сучасності і пошуку адекватних їм засобів художнього творення. Цей шлях умовно можна окреслити так: від іронії, самоіронії, окремих «вибриків» щодо цехового начальства, «розгвинченого в усіх суглобах, а може, більше – в голові», іронічного хлопця Дмитра Череди до розвінчання абсурдності суспільства вже нової формації – суверенної, незалежної держави України. Це шлях також письменника – від окремого до узагальнення парадоксальності нинішнього стану людини і суспільства, коли, здавалося б, естетичною домінантою мала б стати категорія *драматичне як долаття перешкод на шляху до гармонії, гуманізації буття і звеличення людини*. Цей шлях до такого розуміння парадоксальності складався на ширій для Загребельного іронії, самоіронії, скептицизмі, про що він неодноразово писав, зокрема в оповіданні «Турбулентність»: «Однак не забуваймо про могутні знаряддя скептицизму, якими пронизані не тільки вселенські простори, але й душі українців... Скептицизм – це така штука, що, народившись, вже не вмирає ніколи» [5].

Письменник намагається знайти відповідь на болісні питання сучасності, як-от: що відбувається із суспільством і людиною, які руйнівні зрушення відбулися між ними, де вони перетинаються, де збігаються, де відштовхуються, а отже, що відбувається у

свідомості суспільства і свідомості окремої людини – героїв-статистів, масок, функціонерів, агресивних завойовників свого місця під «сонцем капіталу».

Творча манера письменника, що притаманна сучасним письменникам, спостерігається як у викривальному пафосі та проблематиці, так і в розширенні меж категорії комічного, у багатофункційній парадоксальності. Проте у творі «Стовпотворіння» такої логіко-психологічної вмотивованості немає, бо в ньому на перше місце виходить, так би мовити, технологія захоплення влади і використання її у власних цілях, корумпованість її на всіх рівнях і ворожість до простої людини. Тому виклад будується на фрагментарності, вибірковості найпарадоксальніших явищ у всіх виявах, на поєднанні прямого називання всього своїми іменами і на деякій ескізності зображеного, між якими проступає внутрішній зв'язок, що віддзеркалюється у словотворенні. Наприклад, слово *стовпотуція* утворюється за аналогією до *конституція*; *стовпократія* – до *демократія*; *стовпоцид* – до *геноцид*; *Стовпослав* – до *Святослав*; *Стовполандія* – до *Гренландія*.

Словотворення, з одного боку, є складовою мовної системи, а з іншого – саме становить систему. У системних зв'язках воно перебуває з морфологією – кожне похідне слово формується як лексична одиниця певної частини мови. Позачастиномовні слова в мові не утворюються. Немає єдиного погляду на питання про словотвірну систему. Як зазначає В. В. Лопатін, словотвірна система – це сукупність словотвірних типів і словотвірних гнізд [цит. за: 2, 133]. На думку І. І. Ковалика, одиницею словотворення є дериватема, у якій виявляється і словотвірна структура похідного слова, і його модель, у тому числі і формант, і відповідний словотвірний тип [цит. за: 2, 134].

Найзагальнішою закономірністю у словотворенні є здатність майже кожної непохідної основи (кореня) у словотвірному гнізді породжувати похідні. Сукупність усіх спільнокореневих похідних, розміщених відповідно до їхньої словотвірної мотивації, називається **словотвірним гніздом**. Початком, або вершиною, гнізда є непохідна основа (корінь). Усі інші слова в гнізді похідні.

Стовп → Стовпаківський

Стовпарус

Стовпик → Стовпчук

Стовпин

Стовпій

Стовпуля → Стовпулія → Стовпулієчко.

Перевагу П. Загребельний віддає утворенню прізвищ за індивідуальними ознаками носіїв, тобто в основу творення яких покладена автором особистісна ознака героя, що виокремлює останнього з оточення. Прізвища такого типу, як правило, пов'язані з первісними прізвиськами. Підґрунтям для створення прізвища виступає як позитивна, так і негативна ознака, прізвища мають насмішкуватий характер.

Мотивовані зовнішніми ознаками, прізвища в автора твору вказують на будову (частину) тіла (*Стовпоноженко*, *Головстовп*), особливості одягу (*Стовпопідштанник*), психічні властивості (*Стовпововк*), фізичний стан (*Переплигнстовп*, *Давистовп*, *Держистовп*, *Тягнистовп*).

Кожне прізвище як родова назва особи належить до розряду іменників, проте за походженням і будовою, а також морфологічними ознаками прізвища у творі об'єднано в такі групи: 1) прізвища прикметникового типу і 2) прізвища іменникового типу.

П. Загребельний використовує прикметникову форму із суфіксом **-ськ-** і закінченням у називному відмінку однини **-ий (-ій)** у чоловічих прізвищах *Стовпоноушенський*, *Стовпаківський*, *Стовпій*. Серед прізвищ прикметникового типу знаходимо прізвища у формі повних прикметників із закінченням у називному відмінку однини **-ий (-ій)** у чоловічих прізвищах, серед яких велику групу становлять прізвища із суфіксами **-ушенськ-**, **-івськ-** (*Стовпоноушенський*, *Стовпаківський*).

Серед прізвищ іменникового типу вирізняємо такі, що постали: 1) морфологічним способом; 2) синтаксично-морфологічним способом.

Прізвища, які утворені синтаксично-морфологічним способом (складання основ), становлять значну кількісно і типову для української антропонімії групу, зокрема:

1. Основа прикметника з іменником: *Гнилостов*.

2. Іменникова та дієслівна основи: *Стовпороб*, *Стовпохватко*, *Стовпогетькало*, *Стовпоклеп*, *Стовпомель*, *Стовпопхайло*.

3. Дієслівна основа та іменник: *Давистовп*, *Держистовп*, *Тягнистовп*, *Переплигнистовп*.

4. Дві іменникові основи: *Стовпобух*, *Стовпововк*, *Стовпокамінь*, *Стовпокузьма*, *Стовпопідштанник*, *Стовпопишик*, *Бабостовп*, *Бензостовп*, *Головстовп*.

Серед складних прізвищ, утворених синтаксичним способом, є дієслово у формі наказового способу, поєднане з іменником, що виражає об'єкт дії, наприклад: *Давистовп*, *Держистовп*, *Тягнистовп*, *Переплигнистовп*.

Морфологічна будова українських прізвищ дуже різноманітна, але письменник звертається до таких типів:

- Відіменникові прізвища із суфіксами **-ук (-юк)**, **-чук-**, **-енк-**, як-от: *Стовпчук*, *Стовполазенко*, *Стовпоноженко*, *Стовпотвердюк*.

- Прикметникові прізвища з варіантами суфікса **-ськ-**: *Стовпоноушенський*, *Стовпаківський*.

Отак етимологія походження українських прізвищ в романі «Стовпотворіння» характеризує індивідуальні особливості літературних героїв, розкриває їхній внутрішній світ. Проте навіть тепер, коли в науковий обіг пущено численні дані про прізвища, коли значна частина з них дістала слушну характеристику семантики, морфологічної будови, територіального поширення, деякі їхні особливості або групи з них залишаються не дослідженими.

За визначенням І. І. Ковалика, «під лінгвістичним поняттям «способи словотвору» розуміються структурно різні шляхи й прийоми творення нових слів у результаті використання всіх наявних у даній мові словотворчих ресурсів. Способи словотворення – це комплексна система використання різних структурних словотворчих засобів ... утворення дериватем ... на всіх етапах розвитку мови» [цит. за: 2, 134].

Словоскладання (міністовпотизація, стовпоперенайменування, новостовпи, стовпознавство, стовпостружка, стовпобол, стовпоідеї) використовується автором як стилістичний засіб, як засіб стилізації. Стилістичне забарвлення утворених слів пов'язане здебільшого з новим значенням, що виникає внаслідок поєднання слів.

За характером словотворчих засобів розрізняють основоскладання чисте, складно-суфіксальне, складно-суфіксально-префіксальне (стовпостружка, стовпоідеї, стовпотворення, стовпопхалець; стовпорванець; стовпогетькало, високостовність).

Широко вживаним у тексті твору є слова-абрєвіатури: *Стовпьякитінд*, *Стовпгевргам* (94–95). Так, *Стовпьякитінд* у П. Загребельного – назва блоку, за аналогією до «НАТО, СЕАТО, Євросоюзу, СНД, Юнеско», пор. ряд: «Стовполандія, Гренландія, Ісландія, Японія, Китай, Індія» (94), *Стовпгевргам*, пор.: «Стовполандія, Гевропа (вся!), Гаме-рика (вся!)» (95). У цьому випадку при абрєвіації з'єднані компоненти є асемантичними частинами слова або окремими звуками.

За аналогією до *конституції* автором утворений іменник *стовпотуція*; *стовпократія* – від демократії; геноцид – *стовпоцид*; *Стовпослав* – від Святослав; *Стовполандія* – від Гренландія.

Тож можемо сказати, що у словотвірне гніздо об'єднуються всі спільнокореневі похідні з живими структурно-семантичними зв'язками. Словотвірний аналіз похідних у складі гнізда дає

можливість всебічно, найтипівіше визначити їхню словотвірну структуру.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Семантика слова може набувати того чи того стилістичного забарвлення не лише внаслідок афіксації, але також у результаті семантичного зв'язку і зближення цього слова з іншими. В одних випадках зближувані слова втрачають самостійність лексичних і граматичних одиниць, їхні основи більшою чи меншою мірою зрощуються, утворюється одне складне слово; в інших – подвоюється. Стилістичні властивості мають ті складні слова, які визначають певні поняття з різними відтінками значення, позитивної чи негативної характеристики. Одні зі складних слів посилюють образно-виражальні властивості, інші посилюють відповідні стилістичні колорити висловлювання.

Інтелектуалізм – це диференційна ознака твору, яка ґрунтується на інтелектуальній рефлексії, самоаналізі, перевазі абстрактного мислення над конкретним, на органічному зв'язку раціонально-логічних, енциклопедичних елементів образного мислення з емоційно-почуттєвими, суб'єктивними складниками. Його ознаками також є оцінність зображуваного, іронічність оповіді, наявність глибинного підтекстового шару.

У подальших дослідженнях інтелектуалізації в сучасних художніх текстах актуальним буде опис особливостей функціонування термінологічної та політичної лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герман В. В. Індивідуально-авторські неологізми (оказіоналізми) в сучасній поезії (60-90 рр) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. В. Герман. – К., 1999. – 22 с.
2. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : [навч. посіб.] / В. О. Горпинич. – К. : Вища шк., 1999. – 207 с.
3. Гурко О. В. Функційно-семантична категорія ствердження в українській літературній мові : [монографія] / О. В. Гурко. – Дніпро : Ліра, 2017. – 316 с.
4. Корольова В. В. Комунікативно-прагматична організація сучасної української драми : [монографія] / В. В. Корольова. – Дніпро : Ліра, 2017. – 382 с.
5. Загребельний П. Турбулентність / Павло Загребельний // Неймовірні оповідання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=4360&page=33>.
6. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К., 2006. – 752 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Загребельний П. А. Стовпотворіння; Кавтаклізма / П. А. Загребельний. – Харків : Фоліо, 2004. – 286 с.

КУЛЬТУРНА МАТРИЦЯ: КЛЮЧ ДО РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ ЧИ МОДЕЛЮВАННЯ ЧИТАЧЕВОЇ РЕЦЕПЦІЇ У ПЕРЕКЛАДІ

Шмігер Т. В.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті розглянуто культурну матрицю як поняття для аналізу відтворення терміносистеми на позначення боголюдськості в перекладі «Катехизму» св. Петра Могили сучасними українською та англійською мовами.

Ключові слова: перекладознавчий аналіз, абстрактна лексика, лінгвокультурний простір, боголюдськість, середньокраїнська мова.

Шмігер Т. В. Культурная матрица: ключ к пониманию текста или моделирование читательской рецепции в переводе. В статье рассмотрена культурная матрица как понятие для анализа воспроизведения терминотерминной системы для обозначения богочеловечества в переводе «Катехизиса» св. Петра Могилы на современные украинский и английский языки.

Ключевые слова: переводоведческий анализ, абстрактная лексика, лингвокультурное пространство, богочеловечество, среднеукраинский язык.

Shmiger T. V. Cultural matrix: a key to understanding a text or modeling a reader's perception in translation. A cultural matrix is a set of acquired judgements, value coding and semantic networks or maps inscribed in secondary texts on the basis of certain literary – and not only – primary works. Between the system of values at the level of the microsystem of terms which helps to interpret specific contexts, and the system of values at the level of discourse, there is a middle niche which contains a system of values at the level of the main idea of a writing which provides a specific text with its unique identity. From the viewpoint of translation, these contemplations stimulate the need to reformulate the definition of "equivalence" through the prism of culture and cultural studies. In religious discourse, equivalence is a balance between linguistic and terminological symbols and social and religious patterns of behaviour. The essence of the cultural dimension of equivalence can lie not only in the synchronic existence of adequate replacements, but also in its diachronic – cause-and-effect – development. While translating the term system associated with theanthropism, the cultural value codes which have been shaped in the target language-culture, are the point of reference in determining how successfully the translation can be received by the target reader. The case study of St. Petro Mohyla's Catechism and its contemporary Ukrainian and English translations has revealed that in the religious discourse value codes are important because man-centred values contribute to the knowledge of God and God-centred values are to change the humankind. However, it is impossible to avoid historical and cultural collective memory in translation.

Key words: translation quality assessment, abstract lexis, linguistic and cultural space, theanthropism, Middle Ukrainian.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Зіставна лінгвокультурологія зосереджується на вивченні втілення ментальності певного етносу крізь призму лексико-семантичного рівня мови. Такий постулат спонукає теоретиків і практиків перекладу до пошуку національного в тексті оригіналу, щоб відтворити його (або оцінити можливість такого відтворення) у тексті перекладу.

При перекладі такі розмісли стимулюють потребу переформулювати визначення «еквівалентності» з погляду культури. У релігійному дискурсі еквівалентність – це баланс між мовно-термінологічними символами та суспільно-релігійними моделями поведінки. Суть культурного виміру еквівалентності може полягати не тільки в синхронному існуванні тотожників, а й у її діахронному – причиново-наслідковому – творенні, зокрема у процесі переходу від оригіналу до перекладу, а також і в процесі співіснування культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвокультурні аспекти інтерпретації тексту досліджували Н. І. Андрейчук, Т. І. Біленко, І. О. Голубовська, Є. М. Грицак, Р. П. Зорівчак, П. А. Ковалів, П. В. Мацьків, Н. М. Тома. Їхні погляди та опрацювання лексичних проблем можна екстраполювати на релігійний пере-

клад. Зокрема, модифікуючи визначення «ідеологічних матриць» А. Слюсар [8, 15], уважаймо, що культурна матриця – це набуті переконання, ціннісне кодування і значеннєві мережі-мапи, вписані у вторинні тексти на основі певних літературних – і не тільки – першотворів.

Культурна матриця є не лише об'єктом, породженим певними суспільно-духовними умовами, але водночас виконує функції псевдо-суб'єкта, який засвоює і моделює сприйняття світу. Вона є сіткою-взірцем, за яким культура описує та концептуалізує довкілля. У такому ж контексті культурна матриця моделює людину як суб'єкт досвіду. У розгляді мовного досвіду належить враховувати три принципи: 1) мовна система певної спільноти пропонує певне стандартизоване міжсуб'єктне бачення світу; 2) частина бачення світу ґрунтується на ненаукових, поточних, «наївних» знаннях, що віддзеркалюють матеріальний і духовний досвід мовної спільноти; 3) поняттєві моделі для осмислення людини як суб'єкта досвіду є головно метафоричні [7, 43–44]. Так ми підходимо до розуміння, що лише читачевий досвід допоможе ідентифікувати відповідний смисловий зв'язок із дійсністю та правильно інтерпретувати текст. Утім нація теж має свій досвід читання (або сприйняття текстів), який

міститься в історично-культурних межах сприйняття, а тому перекладачеві доводиться враховувати такий рівень асоціативності при виборі лексичних одиниць, які би гарантували сприйнятність перекладу.

Формулювання мети і завдань статті.

При перекладі терміносистеми, асоційованої із боголюдськістю, культурні ціннісні коди, які вже сформувалися у цільовій мовокультурі, є точкою звірки визначення вдалості сприйняття перекладу цільовим читачем. Водночас потрібно з'ясувати, наскільки чинні такі постулати для відтворення аналізованої лексики в перекладі «Катехизму» св. Петра Могили сучасними українською та англійською мовами [18; 19; 20; 21]:

1. Лексика давніх текстів зорієнтована на сімейні цінності, але християнство сприяло значному розвитку державницьких понять і термінів [2, 210–211].

2. При перекладі текстів, пов'язаних із Біблією, потрібно враховували лише біблійний прототекст, а отже, перекладачі послуговуються протестантським принципом «sola scriptura».

3. Відмінність поняттєвих структур, закріплених у мовах, уможливорює взаємоперекладність мов. Труднощі порозуміння виникають не через відмінності в мовних системах, а через відмінності в досвіді й переконаннях мовців [6, 45–46].

Виклад основного матеріалу дослідження.

Бог: існування поза людиною, в людині та назовництво. Катехизм учить: «Ч[о]л[овк]кѣ ѿ Г[оспо]да Б[о]га створений єсть на образъ и подобенство егѡ» [18, 80]. Насправді ця формула, мабуть, приховує історичний протилежний зміст: пізнання Бога відбувалося через пізнання людини, а отже, людина була первинною, а Бог – вторинним. Для аналізу терміносистеми назв Божественної сутності необхідно використати елементи етносеміотрії, зокрема ідентифікацію культуротворчих номінацій, які діагностують виокремлення аксіологічних переваг певного суспільства [3, 59], а з них укласти матрицю-систему для сприйняття й опису аналізованої сутності. Оскільки текст конденсує інформацію, унаслідок зв'язків із культурним контекстом і читацьким довкіллям, то він набуває пам'ять [4, I, 131], а тому потрібно враховувати діахронний аспект розвитку терміносистеми.

Н. М. Тома доводить, що абстрактна лексика у творах св. Петра Могили – антропоцентрична [5, 7 і 10]. Це породжує питання, наскільки автору вдалося відобразити божественну сутність нашого – християнського – Творця. Спробуймо інтерпретувати таку структуру за порядком розгортання значень: Божа сутність – це ідеал людських стосунків (а може, не ідеал, а ціль), який ґрунтується на милосерді. У цій ситуації позалюдське переважає, однак варто звернути увагу на всю систему номінації Бога в Катехизмі:

Дихотомія «Богъ» і «Божество» існує для того, щоб підкреслити найвище єство Бога. «Божество» – це божественне начало, суть святості [12, III, 9 і 12], адже у народній культурі «Богі» має чимало людських ознак, що засвідчено у фразеологічних висловах: «Богъ запластитъ», «Богъ нехай ховаєтъ», «зоставайте зъ Богомъ», «душѣ Богови в рці порічити», «кѣ Богѣ ити» тощо [12, III, 3–5].

Антропоцентричність уявлень про Бога підтримує супутній номен «Персона», який позначає людину [14, II, 104]. Натомість «Усоба» позначає візуальне представлення, «подобу» [14, II, 55], що дуже добре зображає втілення святості й не-людського у вислові «Бозска Усоба». Отож у Катехизмі бачимо чітке розділення: якщо лексема «Богъ» надто загальна для певних богословських цілей (позаяк цілком уміщує подвійну суть, тобто чисту боголюдськість), то у термінах «Божество» і «Усоба» виразно закладено божественну природу, а в лексемі «Персона» – людськість або людські ознаки. Відповідно тлумачити текст потрібно в напрямку від терміна до контексту, а не навпаки.

У терміносистемі тексту не знаходимо терміна «єство», який уживався в релігійному дискурсі того часу, але, крім «сутності, природи», означав також «субстанцію, речовину», «фізичні й духовні властивості людини» [12, IX, 105]. У сучасній українській мові лексема «єство» теж має головно людське наповнення – «сукупність усіх фізичних і душевних сил та властивостей людини» [11, II, 499], а тому для опису божественних ознак не завжди підходить.

З погляду перекладів, належить одразу відзначити, що лінійного відтворення термінів немає. Наприклад, о. Р. Попівчак перекладає «Божество» і як «divinity», і як «God» (Ч. 1, пит. 9 і 38); на противагу цьому в о. Р. Попівчака і Ф. Лодвіла вжито один термін у двох контекстах («divine person» і «Divinity» відповідно у Ч. 1, пит. 30). Звідси очевидно, що перекладачі по-різному сприймали втілення Бога в різних контекстах. Певною мірою це позначилося на розумінні вислову «добротъ Бозскал» [18, 84] та відповідного фрагмента з Великого катехизму (Ч. 1, пит. 25). Лексема «добротъ» є однозначно предметом, яким володіють, при означеннях «Бозскал» і «God's», тоді як означення «Божа», «Божественна» і «Divine» можуть вказувати на її рису, її природу, з наголосом на ній, а не на суб'єкті володіння, тобто доброта присвячена Богові, а не походить від нього.

Спостерігаємо розширення терміносистеми, що розмиває увагу читача до ключового розмежування, яке криється у переході від божественної сутності через розмиту (амбівалентну, подвійну)

Петро Могила	В. Шевчук	о. Є. Кумка	Ф. Лодвіл	о. Р. Попівчак
Богъ; Божество;	Бог; Божество;	Бог; Божество; Божественна природа;	God; Godhead; Divinity;	God; divinity;
Бозска Усоба; Персона	Божа Особа; особа	Особа; істота; єство	Person; Essence; nature	divine person; person; essence
добротъ Бозскал	Божа доброта	Божественна доброта	God's goodness	Divine goodness

зону до людської природи. Водночас баланс термінів не витримано. У новоукраїнській мові (за [11]) три лексеми – «особа», «істота», «єство» – стосуються лише людини, дві лексеми – «бог», «божество» – можна тлумачити приземлено, як «уявну надприродну істоту», тобто ту саму людську природу, і лише один термін – «Божественна природа» – цілком виходить за межі людськості. У сучасній англійській мові ситуація протилежна (за [15]): три лексеми – «essence», «divinity», «Godhead» – стосуються лише до божественності, а три лексеми – «God», «person», «nature» – перебувають в амбівалентній зоні і залежно від контексту можуть позначати і божественні, і людські властивості. Фактично у перекладах бачимо відмінну аксіологічну акцентуацію: в українських текстах – це підсвідома рецепція Божественної природи через матрицю людських передумов, а в англійських текстах – це вивіщення Божественної природи та уникання приземленості.

Суспільний вимір назв Ісуса Христа. Для ідентифікації ціннісних асоціацій, пов'язаних із семантичним описом суспільного представлення Христа, доречно застосувати концепцію лінгвокультурного простору як інтерпретаційної моделі, яку розробила Н. І. Андрейчук [1, 85 і 87]. Оскільки мова творить людське буття (ціннісно-смісловий універсум) у певному ціннісно-адаптованому варіанті (як людина пізнає світ через мову) [1, 89], а матрицею є лінгвокультурний простір як система інтерпретації семантичних систем і культурних текстів [1, 102], то ідея просторовості стимулює аналітика шукати близькі та далекі асоціації при інтерпретації конкретних лексем (термінів). Тому доцільно розмежовувати найближчі асоціації та супутні поняття, які перебувають в асоціативному зв'язку із обраним терміном. Найближчі асоціації розкривають деякі його семантичні ознаки й аспекти і творять «внутрішній горизонт», а супутні поняття формують широке тематичне тло – «зовнішній горизонт» [1, 86].

У тексті Катехизму ([18, 90 і 92] та у відповідному фрагменті з Великого катехизму (Ч. 1, пит. 34, 40)) подібуємо два номени для опису Христа, які збалансовують двоїстість Христової природи – земну і Божественну:

св. Петро Могила	В. Шевчук	о. Є. Кумка	Ф. Лодвіл о. Р. Попівчак
помазанець	помазанець	Помазаник	anointed
Збавитель	Спаситель	Спаситель Спас	Saviour (Savior)

В античних близькосхідних культурах «помазання» означало підвищення правового статусу, а в ізраїльській історії існувала традиція помазувати царів та найвищих священиків [16, II, 179]. Отже, у внутрішньому горизонті маємо ціннісні асоціації із найвищою владою в державі або церкві, а в зовнішньому – містяться асоціації на державний устрій та церковну ієрархію. Оскільки обряд помазування означав уділення «Духа Господнього» [там само], то боголюдськість тут відображає вірування в те, що всяка влада є від Бога, і важлива не так вказівка на людську природу, як на саму суспільну організацію.

У сучасній українській мові за лексемами «помазанець» і «помазаник» закріплено лише значення «монарх, над яким здійснено обряд помазання на царювання» [11, VII, 111]. Відповідно обряд помазання розуміють як Боже благословення, а не якісну зміну стану помазаного – перехід у божество. В англійській мовокультурі є подібне уявлення: вислів «The Lord's Anointed» водночас означає «Ісус Христос; Месія», а також і «король», згідно з «божественним правом» [15, I, 87]. У давньоукраїнській мові лексема «помазаник» – «назначений божественною владою» [13, II, 1155]. Отож внутрішній горизонт української та англійської мов опертий на смисл «найвища влада», і він однаковий з поглядом світського читача.

У біблійному контексті помазання трактують як «присвяту себе служити Богові» [17, I, 477–478], і це підтверджується у Катехизмі: Ісуса Христа помазано на три **оґради**: на **с[ва]щенство**, на **Кролевство** и на **Пророцтво**» [18, 92]. У зовнішній горизонт одразу потрапляють дві лексеми – «**ґрадъ**» і «**кролевство**».

Лексема «**ґрадъ**» у давньоукраїнській мові означала лише «умову, договір» [13, III, 1263], і вже в староукраїнській розвивається полісемія – «умова, угода», «законна сила», «службове становище, посада», «установлений обов'язок» [10, II, 484], з погляду якого можна широко тлумачити Христові функції – застосування наданої сили для виконання зобов'язань згідно з посадою. Таке пояснення цілком уміщується в опис державного апарату. Перекладаючи відповідний фрагмент (Ч. 1, пит. 34), В. Шевчук використав як відповідник лексему «служіння», яка вказує на «виконання обов'язків, підкоряючись чийсь волі, владі», «корисну працю» [11, IX, 379–380], тобто відображено біблійну настанову, але суспільних ціннісних кодів не відтворено. о. Є. Кумка вжив лексему «становище зі значенням «обставини, умови перебування», «сукупність суспільно-політичних відносин», «місце, роль у суспільстві», «погляд» [11, IX, 648]. Фактично відображено всю повноту політичного життя, але не залишилося місця для функції, зокрема релігійної функції. Англійськомовні перекладачі послужилися лексемою «office», яка має дуже розгалужену мережу смислів – «послуга», «зобов'язання», «здатність виконати», «посада», «виконавець», «ритуал», «громадський заклад» тощо [15, I, 1979]. Така розгалуженість підтримує суспільні і релігійні ціннісні коди лексеми «office» і віддалено впливає на ціннісне тлумачення лексеми «anointed» (уточнює його).

У Катехизмі Ісус Христос цілком співвідноситься із земними (суспільними) формами управління: попри біблійні топоси «небо» і «Сіон» (Ч. 1, пит. 15), головною державною формою є «**кролевство**», а Христові присвоєно титул «**Ц[ѣса]рь Іудейскій**» (Ч. 1, пит. 34). Прихований парадокс полягає в тому, що обидва номени держав походять від імен реальних людей: «**кролевство**» – від франкського імператора Карла Великого [9, III, 39], а «**ц[ѣса]рство**» – від римського імператора Гая Юлія Цезаря [9, VI, 261]. Англійська лексема «kingdom» має відповіднішу

для біблійних цілей етимологічну основу – «управління родом, плем'ям» [15, I, 1539–1540]. Цікаво, що той самий прагерманський корінь запозичено в українську мову і з нього утворено лексему «**кѣназь**» [9, II, 475].

Лексема «**Збавитель**» – це тотожник до грецького терміна «σωτήρ», яке первинно означало бже втручання при людській потребі (хвороба, кораблетроща, війна), щоб порятувати людину [17, XII, 712]. Знову ж божественність виявляється у міжсуб'єктних взаєминах, де поганські боги поставали в людській подобі. У теології поняття «спасіння» прямо пов'язане із абстрактним поняттям «благодать», а також поведінковими моделями [17, XII, 713], а тому бачимо, як зовнішній горизонт абстрактних понять формує внутрішній горизонт вихідної лексики.

У середньоукраїнському дискурсі найпоширенішим смислом у лексемі «**Збавитель**» був саме релігійний – «Христос, який рятує від вічних мук», але зафіксовано і більш нейтральний смисл – «рятівник, визволитель» [12, XI, 59]. У сучасному варіанті української мови побутують дві лексеми – «Спас» і «Спаситель», що теж уміщують смисли «Христос, який рятує від вічних мук» і «рятівник» [11, IX, 490 і 492]. Водночас така дублетність уже існувала в давньоукраїнській мові [13, III, 787 і 789–790]. Порівняймо найдавніший та найновіший періоди:

сѣпась	спас	сѣпаситель	спаситель
«порятунок»	«Ісус Христос»	«Ісус Христос»	«Ісус Христос»
«благополуччя»	«рятівник»		«рятівник»
«рятівник»	«церква/монастир на честь Христа»		
«Ісус Христос»	«церковне свято»		
«церква/монастир на честь Христа»			

Церковнослов'янський суфікс **-итель** звужив значення від полісемантичної функціональності до виконавця. Тому повну рацію має о. Є. Кумка, коли

вживає принаймні у деяких контекстах лексему «Спас», адже в давньому періоді української мови це був досконалий боголюдський термін.

Англійська лексема «saviour» має досить вузьке значення – «рятівник», «Ісус Христос», «церква або монастир на честь Христа» [15, II, 2648]. Така актуалізація смислів вказує на домінантність людського сприйняття Ісуса Христа, але вона досить добре відображає середньоукраїнську лексему «**Збавитель**».

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Текст такого рівня авторитетності покликаний змінювати релігійну свідомість, тому зіткнення оригіналу та цільової культури неминуче. З часом поняттєва система може засвоїтися повністю або не засвоїтися у цільовій мовокультурі, зберігаючи унікальність вжитку оригіналу. У релігійному дискурсі ціннісні коди важливі тим, що людиноцентричні цінності сприяють пізнанню Бога, а богоцентричні цінності мають змінити людство. Утім уникнути історично-культурної колективної пам'яті не можливо.

При відтворенні цінностей у релігійному тексті не варто дотримуватися принципу *sola scriptura*. Принцип *prima scriptura*, який можна у філологічному контексті означити як залучення етимологічних, історичних словників та енциклопедій, допомагає встановити цінності оригіналу на тлі біблійного прототексту, але відповідність цінності в перекладі завжди корелюватиме із культурною матрицею цільової мовокультури.

Культурна матриця лежить в основі формування читачевого досвіду, закладеного в мовокультурі, де читачем є вся нація, а тому змінити її або не можливо, або можливо частково, і то впродовж тривалого часу. Взаємоперекладність мов існує, але опірна матриця сприятиме або заважатиме подальшому формуванню певних цінностей відповідно до певних традиційних метафор. Аксиологічний перекладознавчий аналіз все-таки показує, що кожна нація бачить Бога по-своєму.

Лексика, зорієнтована на сімейні цінності, усталеніша, ніж державницькі поняття і терміни, а тому в перекладах саме суспільний вимір найбільш етноспецифічний і потребує найпильнішої уваги. Можливо, саме він і змінюватиметься з плином часу, але не надто швидко, оскільки перекладач завжди матиме на оці різні періоди державотворення в різних частинах світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрейчук Н. І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття / Н. І. Андрейчук. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2011. – 277 с.
2. Буслаєв Ө. О влиянии христианства на славянский языкъ. Опыт истории языка по Остромировому Евангелию / Ө. Буслаевъ. – Москва, 1848. – 211 с.
3. Казыдуб Н. Н. Дискурсивное пространство как аксиологическая система / Н. Н. Казыдуб // Лингвистика и аксиология: этносемиотика ценностных смыслов. – М. : ТЕЗАУРУС, 2011. – С. 58–76.
4. Лотман Ю. М. Избранные статьи : в 3 т. / Ю. М. Лотман. – Таллинн : Александра, 1992–1993.
5. Тома Н. М. Семантико-стилістичні параметри функціонування абстрактної лексики у творах Петра Могили : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. М. Тома. – К., 2012. – 19 с.
6. Grzegorzczkova R. Pojęcie językowego obrazu świata / Renata Grzegorzczkova // Językowy obraz świata / por red. J. Bartmińskiego. – Lublin : Wyd-wo UMCS, 1999. – S. 39–46.
7. Maćkiewicz J. Językowy obraz człowieka jako podmiotu doświadczającego / Jolanta Maćkiewicz // Literackie reprezentacje doświadczenia / pod red. W. Boleckiego i E. Nawrockiej. – Warszawa, 2007. – S. 43–50.

8. Ślósarz A. Ideologiczne matryce lektury a ich konteksty: postkomunistyczna Polska, postkolonialna Australia / Anna Ślósarz. – Kraków : Universitas, 2013. – 712 s.
9. Етимологічний словник української мови : у 7 т. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. II. – 572 с.; 1989. – Т. III. – 552 с.; 2012. – Т. VI. – 568 с.
10. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2 т. / АН УРСР. Ін-т суспіл. наук. – К. : Наук. думка, 1977–1978.
11. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
12. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. : у 28 вип. / НАН України. Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 1994–2006. – Вип. 1–14.
13. Срезневскій И. И. Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникам : в 3 т. / И. И. Срезневскій. – Санктпетербургъ, 1893–1912. – Т. I–III.
14. Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. / Євген Тимченко ; НАН України, УВАН у США. – К. ; Нью-Йорк, 2002–2003.
15. The Compact Edition of the Oxford English Dictionary: Complete Text Reproduced Micrographically : in 2 vols. – Oxford; London; Glasgow et al. : Oxford University Press, 1971.
16. Encyclopedia Judaica : in 22 vols / Fred Skolnik, editor-in-chief ; Michael Berenbaum, executive editor. – [2nd ed.]. – Detroit et al. : Gale. Thompson Learning, 2007.
17. New Catholic Encyclopedia : in 15 vols. / The Catholic University of America. – [2nd ed.]. – Detroit et al. : Gale. Thompson Learning, 2003.
18. Катехизис Петра Могили / НТШ в Європі ; упорядкув. А. Жуковського ; пер. В. Шевчука. – К. ; Париж : Воскресіння, 1996. – 287 с.
19. [Могила Петро]. Православне сповідання віри Католицької і Апостольської Східної Церкви / [Петро Могила] ; пер. з рос. Є. Кумка ; дата створення pdf-файла: 10 жовтня 2011 р. – http://www.stmstguoc.thishouse.us/linked/catechism_part_1.pdf. – Доступ: 16.08.2017.
20. [Mogilas Peter]. The Orthodox Confession of the Catholic and Apostolic Eastern-Church / [Peter Mogilas] ; translated [by Philip Lodvill]. – London, [1762]. – 206 p.
21. Popivchak R. P., Rev. Peter Mohila, Metropolitan of Kiev (1633–47): Translation and Evaluation of His "Orthodox Confession of Faith" (1640) / Rev. R. P. Popivchak ; The Catholic University of America, S.T.D., [No. 259]. – Manuscript. – Washington, D. C., March 1, 1975. – ii, 489 p.

УДК 811.161.2

СТАТУС БАЧВАНСЬКО-СРИМСЬКОГО ВАРІАНТА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ У РОЗВІДКАХ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Юрса Л. В.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті подано відомості про бачвансько-сримський варіант української літературної мови. Значну увагу приділено розгляду досліджуваної проблеми у працях відомого українського мовознавця, фольклориста Володимира Гнатюка.

Ключові слова: бачвансько-сримська говірка, русинська мова, руснаки.

Юрса Л. В. Статус бачванско-сримского варианта украинского литературного языка в работах Владимира Гнатюка. В статье изложены сведения о бачванско-сримском варианте украинского литературного языка. Особое внимание уделено рассмотрению исследуемой проблемы в работах украинского лингвиста, фольклориста Владимира Гнатюка.

Ключевые слова: бачванско-сримский говор, русинский язык, руснаки.

Yursa L. V. The status of bachvansko-srymsky variant of the Ukrainian literary language in the works by Volodymyr Hnatyuk. The article focuses on bachvansko-srymsky dialect. Special attention is drawn to the key characteristic features of the dialect. Special attention is paid to the works by the popular Ukrainian linguist Volodymyr Hnatyuk. Volodymyr Hnatyuk was a well-known linguist, folklorist and cultural figure. He devoted all his life to studying Ukrainian language, literature, which contributed to the development of culture in general.

It is indicated by the origin of the bachvansko-srymsky version of the Ukrainian literary language. Volodymyr Hnatyuk was one of the first who started studying the bachvansko-srymsky dialect as an alternative to the Ukrainian literary language. His folkloric researches are the basis for the dissolution of the bachvansko-srymsky dialect as a variant of the Ukrainian literary language.

In his writings Volodymyr Hnatyuk submits the functioning of the bachvansko-srymsky dialect, its origin. The author points out a number of borrowings from other languages but emphasizes that it does not give grounds for speaking about the affiliation of the dialect to languages other than Ukrainian.

The systematic study of the bachvansko-srymsky dialect did not take place until today. Significant contribution was made by G. Kostelnik, J. Tamash, N. Nady, L. Beley. The bachvansko-srymsky version of the Ukrainian literary language is actively used by Ukrainian settlers of such settlements as: Bachka and Srim, Kerestur, Kotsur.

Ruskiy language is a variant of the Ukrainian language. The bachvansko-srymsky variant of the Ukrainian literary language is also spoken by settlers in Voevodin and Croatia who moved from the Presov region and the Transcarpathians.

Key words: bachvansko-srymsky dialect, language, linguistics.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Вивчення історії становлення та функціонування бачвансько-сримської говірки має неабияке значення на сучасному мовному та політичному етапі формування української мови та культури в цілому. Адже неабиякої спекуляції набуває термін «русин», «русинська мова» для дестабілізації політичної ситуації сучасної України. Ще в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. на території сучасної західної межі України з'явився антиукраїнський політичний рух неорусинів, які почали боротись за окремішність русинської мови, зокрема її польського (лемківсько-горлицького) та словацького (лемківсько-пряшівського) варіантів.

Бачвансько-сримський варіант української літературної мови виник у результаті природної еволюції місцевих говірок українських переселенців та за всілякого сприяння українських культурних діячів... [6, 7]. Це була єдина можливість зберегти українське коріння перших переселенців.

Варіанти української літературної мови використовують на різних територіях інших держав, де компактно проживають українці. Все це є результа-

том політичної бездієвості, зокрема слабого зв'язку культурних осередків України та українців, що проживають на території Румунії, Польщі, Пряшівщини.

Частково продовжує нав'язуватися думка деякими псевдонауковцями про окремішність русинів серед українського народу як самостійної нації [6, 9].

Технологічний характер доктрини неорусинства виявляється в тому, що вона ґрунтується на суто маніпулятивних положеннях. Основу цієї маніпуляції становить безпідставне привласнення і, щонайважливіше, переосмислення українських етнонімів *руський*, *русин*, *руснак* та глотонімів *руська*, *русинська* мова як таких, що не мають нічого спільного з етнонімом *українець* та глотонімом *українська мова* [2, 58]. Активізація так званих русиністичних досліджень нібито окремішньої культури русинів має виключно технологічний характер, оскільки автори цих досліджень не відзначаються належною гуманітарною підготовкою і тому не спроможні зреалізувати такі амбіційні наукові проекти. Звідси і призначення сучасних русиністичних наукових проектів суто технологічне, а саме – створити,

зокрема в очах світової громадськості, ілюзію існування окремішньої, самобутньої та багатой русинської мови і культури... [2, 58].

Актуальність статті зумовлена відсутністю комплексних праць, які б чітко інтерпретували статус бачвансько-сримської говірки як варіанта української літературної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бачванська говірка – це варіант української літературної мови із багатьма словацькими, польськими, угорськими, німецькими та сербськими запозиченнями. Самі носії бачвансько-сримської говірки називають її ще: *руска бешеда*, а її літературну форму – *руски язык*.

Бачвансько-сримським варіантом української літературної мови послуговуються 25 тисяч руснаків Воєводина. Це нащадки українських емігрантів, які проживають у містах Вербас, Новий Сад, селах Петровці, Руський Керестур, Коцур, Беркасово та інших. Цією говіркою ведуться програми на радіо та телебаченні, навчання у гімназіях, початкових школах, а також на кафедрі русинської мови і літератури в університеті міста Новий Сад.

Бачвансько-сримський варіант української літературної мови вивчали такі мовознавці, як В. Гнатюк, Г. Костельник, Г. Надь, Ю. Тамаш, О. Горбач, Л. Белей.

Найменша кількість запозичень у бачвансько-сримську говірку надійшла із румунської мови. На думку Олекси Горбача, ці запозичення проникли в лемківські говірки «з колонізаційною «волоською» хвилею Карпатами у XIV–XVII ст. і стосуються головню пастушої термінології: *балета* (рум. *Băligă*) «коров'ячка», *бамбух* «штупок корови», *бановац* «пожалкувати» [4, 320].

Найбільше запозичень у бачвансько-сримську говірку із території Карпат, яка багата словацькою та лемківсько-українською лексикою. Це й зрозуміло, адже саме із цього регіону відбулись перші переселення до Бачки та Сриму.

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження – окреслити внесок Володимира Гнатюка в кодифікацію бачвансько-сримського варіанта української літературної мови. Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких завдань: 1) ідентифікувати українських русинів Бачки та Сриму; 2) окреслити основні положення наукових праць Володимира Гнатюка, у яких удокладнено належність бачвансько-сримської говірки до української літературної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. На території колишньої Югославії компактно проживає українська діаспора, яка об'єднує нащадків переселенців із північно-східної Пряшівщини і Закарпаття (ізсер. VIII ст.) та Галичини (кін. XIX ст.), що представляють русинів Бачки та Сриму і є бачванськими русинами. Перші переселення відбулись у села Руський Керестур (1746), Коцур (1765), Новий Сад (1784). Українські русини переїздили на правах вільних громадян, були носіями греко-католицької віри, а також мали свої звичаї та традиції. На цих територіях українські переселенці отримали право на власну освіту, а також мали доступ до церковної літератури. При церкві функціонувала школа, мова викладання якої була *русинська*. У подальшому нові переселенці заселяли території таких населе-

них пунктів, як Шід (1802), Петровці (1834), Вербас (1849), Беркасово (1850), Міклушевці (1850), Бачинці (1850), Андріївці (1902) та інші.

На думку Олекси Горбача, «нові асимільовані лемківські примішки, напевно, ще скріпили український мовний елемент у бачванській говірці, як і почуття національної відрубності від словаків» [5, 309].

Одним із перших кодифікаторів бачвансько-сримської говірки як варіанта української літературної мови був видатний український мовознавець, фольклорист Володимир Гнатюк. 1897 року Володимир Гнатюк провів тривалу фольклорну експедицію на території Бачки. Тут він записав, а згодом опублікував 430 текстів народних пісень, 220 оповідань, народне весілля, а також низку анекдотів.

Сама фольклорна експедиція Володимира Гнатюка та подальша публікація фольклорних текстів із Бачки стала передумовою кодифікації місцевої бачвансько-сримської говірки та утвердження цієї говірки як специфічного варіанта української літературної мови, першу та успішну спробу якої здійснив Г. Костельник 1904 року [6, 11].

1897 року Володимир Гнатюк видає першу книжку шеститомного видання «Етнографічні матеріали з Угорської Руси». Згодом опублікував низку праць, які присвячені югославським русинам, зокрема: «Руські оселі в Бачці (в полудневій Угорщині)» (1898), «Русини Пряшівської єпархії і їх говори» (1900), «Словаки чи русини?» (1901), «Чи закарпатські українці автохтони?» (1922) та ін.

У першій частині однієї з названих праць – «Словаки чи русини?» – В. Гнатюк полемізує із російським лінгвістом О. Соболевським та чеським науковцем Я. Пастернаком, які вважали, що мова західних русинів, які проживають у Бачці, не є говіркою української мови, а словацької. На підтвердження своєї позиції вони наводили низку філологічних ознак говірки бачванських русинів, характерних для словацької мови, і на цій підставі доходили висновку, що населення, яке використовує цю мову, «повинно бути зараховане до словацького народу» [6, 152]. Володимир Гнатюк спростував усі тези О. Соболевського та Я. Пастернака, обґрунтовавши своє переконання 62 мовними ознаками, які засвідчують спорідненість говорів бачванських русинів та української мови [Там само].

Другу частину праці «Словаки чи русини?» присвячено встановленню національних та мовних меж на території Східної Словаччини. Цей матеріал був продовженням, як слушно зауважує М. Мушинка, попередньої розвідки «Русини Пряшівської єпархії і їх говори» [Там само]. В. Гнатюк зазначав, що не всіх переселенців потрібно ідентифікувати як русинів, а тільки тих, хто зараховує себе до русинів. Зокрема, автор уважав, що «...при визначуванню границь між Русинами і Словаками – принайменше там, де справа могла би подавати сумніви – буде найліпше держатися того правила: *In dubio melior est conditio possidentis* – і уважати Русинами і Словаками лише тих, що самі себе вважають такими» [7, 63]. Стверджував, що «під словацьким впливом була не лише мова Русинів, але й їх звичаї, обряди... При досліді треба се мати все на увазі і виказувати докладно, що де наплило від Словаків, а що питоме руське» [7].

Дослідник слушно зауважував, що мова жителів Керестура та Коцура тяжіє до руської, тобто української, аніж до словацької [3, 203]. Аргументував, що «не менше важна річ тут для нас і те, що Бачванські Русини осіли в Бачії під назвою Русинів (згадка Котмана) і під такою назвою завжди фігурували перед властями. Коли б вони були хоч трохи подібні до Словаків, то з ними певно було б сталося те, що з північно-західними Угро-Русинами, яких у статистиці зачислювано раз до Словаків, то знов до Русинів, відповідно до того, як місцевим властям було треба» [7, 38–39].

В. Гнатюк навів критерії, за якими мешканців Керестура та Коцура потрібно вважати русинами, а їхню мову русинською, власне, – варіантом української мови. Автор наголошував, що бачванські русини є русинами передусім тому, що вони самі ідентифікують себе як русини, а також їхні найближчі сусіди вважають їх за русинів. Звісно, як наголошує В. Гнатюк, мова русинів Коцура та Керестура має чимало спільного з іншими мовами (зокрема словацькою), які поруч функціонують. Проте вони не становлять основи тієї літературної мови, якою послуговуються русини Керестура та Коцура [3, 203]. Також дослідник не оминає увагою і згадує, що говірка жителів Балкан з огляду на локалізованість у прикордонній зоні має зв'язок із польською та білоруською мовами [3, 203].

Велике значення мають фольклорні матеріали Володимира Гнатюка, які подають точні відомості з вивчення побуту та культури українців Лемківщини.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Русинська мова – це варіант української літературної мови. Русини – частина українського народу, українці. Історично так склалося, що значна частина русинів проживає на різних територіях інших держав, але вони вважають себе єдиною нацією – українцями.

Бачвансько-сримська говірка є варіантом української літературної мови. Зрозуміло, що розмовна говірка відрізняється від інших говірок української літературної мови, бо сформувалась на основі перехідних українсько-словацьких діалектів Південно-західної Лемківщини. Із метою усунення різних спекуляцій та маніпуляцій бачвансько-сримський варіант української літературної мови потребує остаточного утвердження. Адже наявність у мові чималої кількості говірок не дає право висувати псевдогіпотези щодо існування окремішності власне мови чи народу. Ці питання повинні врегульовуватись не тільки в мовознавчій площині, але і виробленням та застосуванням дієвої мовної політики держави в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белей Л. Українці й українська мова на Балканах (Сербія, Хорватія, Боснія і Герцеговина) / Любомир Белей // Дивослово. – 2008. – № 8. – С. 42–48.
2. Белей Л. О. Неорусинство у контексті сучасної України / Л. О. Белей, Л. Л. Белей // Стратегічні пріоритети. Серія : Політика. – 2017. – № 1. – С. 57–61.
3. Гнатюк В. Етнографічні материяли з Угорскей Руси. Розправи и статі о Руснацох Бачкей, Сриму и Славонії / Володимир Гнатюк. – Нови Сад : Руске слово, 1988. – Т. V. – 366 с.
4. Горбач О. Лексика говірки бачвансько-сримських українців / Олекса Горбач // Науковий збірник музею української культури в Свиднику. – 1969. – Т. 4. – Кн. 1. – С. 309–349.
5. Мушинка М. Володимир Гнатюк. Життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства / Микола Мушинка // Записки наукового товариства ім. Шевченка. Праці філологічної секції. – Париж; Нью-Йорк; Сідней; Торонто, 1987. – Т. 207. – 332 с.
6. Юрса Л. Історія бачвансько-сримського варіанта української літературної мови : [хрестоматія] / Людмила Юрса // ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Науково-дослідний інститут україністики імені Михайла Мольнара / [відп. ред. Любомир Белей]. – Львів, 2015. – 175 с.
7. http://shron1.chtyvo.org.ua/Hnatiuk_Volodymyr/Slovakychy_Rusyny7_Prychynky_do_vyiasnena_sporu_pro_natsionalnist_zakhidnykh_Rusyniv.pdf.

ПОЛІСЕМІЙНІСТЬ АРЕАЛЬНИХ ФРАЗЕМ (НА МАТЕРІАЛІ ІМЕННИХ ФРАЗЕМ БОЙКІВСЬКИХ ГОВІРОК)

Яким М. Б.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті проаналізовано особливості полісемійності іменних фразем бойківських говірок. Відзначено обмеженість цього явища порівняно з лексичним рівнем та окреслено причини, які впливають на цю обмеженість. Визначено шляхи утворення багатозначних фразеологізмів.

Ключові слова: бойківські говірки, іменна фраземіка, послідовне і паралельне переосмислення, дериваційна база.

Яким М. Б. Полисемичность ареальных фразеологизмов (на материале именных фразеологизмов бойковских говоров). В статье проанализированы особенности полисемичности именных фразеологизмов бойковских говоров. Отмечена ограниченность этого явления в сравнении с лексическим уровнем и очерчены причины, которые влияют на эту ограниченность. Определены пути образования многозначных фразеологизмов.

Ключевые слова: бойковские говоры, именная фразеология, последовательное и параллельное переосмысление, деривационная база.

Yakym M. B. Polysemy of areal phrasemes (on the material of nominal phrasemes of Boikivskiy dialect). The article analyzes the peculiarities of the polysemy of nominal phrasemes of Boikivskiy dialect. It is stated that phraseological system of Boikivskiy dialect isn't closed, it is in constant dynamics caused by self-development and contacts with similar dialectal systems and literary language which causes the parallels of these language segments. Besides, phrasemes of Boikivshchyna is in hierarchical, hyponymic hypernymic compensational and other ties with vocabulary, morphology and syntax of dialects of areal. All these factors influence the development of polysemy on the level of phraseologisms.

The peculiarities of phraseologisms, namely Boikivsky phraseologisms, are outlined in the article. Firstly, most polysemic phraseologisms in Boikivskiy dialect have two meanings, rarely- three; secondly, sememes of a polysemic word, especially in literary language, reveal heterogeneity as to functional styles; thirdly, in the lexical composition of the language there isn't a multi-meaning word which would consist only of transferred meanings.

It is pointed out that practically all phraseologisms as well as those ones from Boikivshchyna as units of secondary nominations have only transferred meanings, one of which can be the main and the other one – derivative.

We substantiate the ways of forming of phraseologisms ambiguity among which the most important are: consistent development on the basis of the main meaning of the first level derivative and from the last one – the second level derivative and so on and also parallel reconsideration of the derivational base of a phraseologism.

A weak development of polysemy in phraseologisms is stated which is caused by the specificity of the nature of a phraseologism meaning (metaphority and a high level of abstraction), by nominative selectivity and accordingly by less frequency of use in communication acts.

Key words: Boikivskiy dialect, nominal phrasemics, consistent and parallel reconsideration, derivational base.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Одним з актуальних питань, що перебуває в полі зору українських фразеологів, є виявлення форм системної організації у фразеологічному складі тих або тих говорів чи говірок. Ураховуючи те, що і досі погляди вчених на проблему полісемійності фразем не є однотайними, у наукових розвідках недостатньо повно висвітлено ареальну фраземіку, серед усього й з Бойківщини, на предмет аналізу полісемійності, вважаємо, що стан вивчення цієї проблеми не вичерпаний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До недавнього часу в лінгвістиці не було єдиної думки щодо такого явища, як багатозначність фразеологізму. Деякі вчені-теоретики стверджували, що полісемія не характерна для фразеологічних одиниць (ФО) [2, 23–24; 3, 159; 13, 75–76 та ін.]. Однак старанне вивчення природи фраземного значення, глибокий аналіз семантики значної кількості фразеологізмів як літературної мови, так і народно-

розмовних та діалектних привело вчених до висновку, що полісемійність властива й таким одиницям вторинної номінації, як фразеологічні. Л. Скрипник у книзі «Фразеологія української мови» на конкретних прикладах ілюструє, як багатозначність ФО засвідчено в українських словниках ще ХІХ – початку ХХ століття [12, 192–193]. Явище полісемії відбивають і «Галицько-руські народні приповідки», зібрані, упорядковані і видані І. Франком, та «Словник бойківських говірок» М. Онишкевича. Теоретичне обґрунтування цього явища у сфері фразеології в сучасному українському мовознавстві зробили Л. Скрипник [12, 192–210;], Л. Авксентьев [1, 59–72], В. Ужченко, [14, 46–53], М. Демський [4, 36–43] та інші. Однак усі лінгвісти свої теоретичні висновки підкріплювали ілюстративним матеріалом здебільшого з літературної мови, а фразеологічний матеріал українських говірок, серед усього й бойківських, залишався переважно на маргінесі емпірики.

Формулювання мети і завдань статті. Мета нашої статті – дати короткий опис історії вивчення проблеми та на конкретному ілюстративному матеріалі з бойківських говірок апробувати сучасні теоретичні положення щодо полісемійності фразеологізмів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще А. Кунін свого часу зазначав, що «фразеологічний склад мови має системний характер, він не є простою сумою ізольованих один від одного фразеологізмів. Фразеологізмам як одиницям фразеологічного рівня властиві певні закономірності як у відношенні їх компонентів ..., так і у відношенні фразеологічних одиниць між собою» [7, 90].

У нашому дослідженні ми виходимо із загальновідомого положення, що діалектна мова, як і мова взагалі, є складною єдністю багатовимірності. Будь-яка мовна просторова конструкція (наріччя, група говорів, говори) чи говірка (остання як єдина реальна комунікативна одиниця) відзначається системною організацією. Така ж властивість притаманна й окремим рівням чи підрівням певного просторового сегменту національної мови.

У системній організації фразеологічного підрівня діалектної мови учені розрізняють внутрісистемні і міжсистемні відношення [10, 9–100; 8, 126–127]. Залежно від поля і кута зору дослідника [детальніше про кут і поле зору див.: 6, 23–24] внутрісистемними можуть поставати зв'язки в межах однієї говірки, групи споріднених говірок, діалекту, або навіть усієї діалектної, літературної чи національної мови. Міжсистемні зв'язки наявні здебільшого в зіставних дослідженнях, а зіставлятися можуть говірка і говірка, група споріднених говірок із іншою такою групою, діалектна мова в цілому чи якийсь її сегмент із літературною тощо. У нашій роботі оперуємо переважно внутрісистемними зв'язками в межах бойківських говірок. Розуміючи, що фразеологічна система бойківських говірок не є замкнутою, а перебуває в постійній динаміці, спричиненій саморозвитком і контактами з такими ж говірковими системами та літературною мовою, іноді вдаємося до паралелей із цих мовних сегментів. Крім того, фраземіка Бойківщини перебуває в ієрархічних, гіпонімно-гіперонімних і компенсувальних та інших зв'язках із лексикою, морфологією, синтаксисом говірок ареалу. У цьому простежуємо її вже не зовнішньосистемні, а зовнішньорівневі внутрісистемні зв'язки, що і спонукало нас до деяких міжрівневих зіставлень явища полісемійності.

Аналіз фразеологічних одиниць Бойківщини, передусім іменних, дає підстави твердити, що полісемних ФО є набагато менше, ніж лексем. До речі, таку закономірність спостережено в українській літературній [4, 36] та деяких інших слов'янських мовах [9, 67]. Звідси можна з певною вірогідністю висновувати, що це загальна закономірність принаймні для слов'янських мов.

Дехто з мовознавців вважає, що багатозначність є поширеною серед дієслівних і прислівникових фразеологізмів, значно рідше – серед іменникових і практично не властива іншим семантико-граматичним розрядам. Нам видається слушною думка І. Лепешева, що дієслівні та прислівникові ФО кількісно зна-

чно переважають інші семантико-граматичні класи, тому серед них відповідно частіше трапляються полісемійні одиниці. Однак поширеність цього явища і серед інших розрядів приблизно так само у відсотках відповідає їхньому кількісному складові [9, 63]. У бойківських говірках багатозначність властива усім розрядам фразем. Ось їх приклади:

– дієслівна ФО: *сідити каменем* (В.): 1) 'бути в нерухомому стані, не рухатися': *Залізло то мале там за пец і сідит каменем*; 2) 'нічого не робити, байдикувати': *Вна цілими дньми в поли, а він в хаті каменем сідит*;

– прислівникова ФО: *за єдним махом* (Поп.) 1) 'швидко, моментально': *Я ту бегу за єдним махом росколов*; 2) 'одночасно': *Відвитуєсьи, та й за єдним махом підем с хати*;

– іменникова ФО: *дурний гріш* (ГРП-I, 475, Наг.): 1) 'фальшива монета'; 2) 'шахрай, що видурює гроші'; 3) 'дармівщина';

– прикметникова ФО: *хоч стій і дивисьи* (В.): 1) 'гарний (-а, -е), симпатичний (-а, -е), вродливий (-а, -е)' (про особу): *Та Оленка – хоч стій і дивисьи, як вимальована*; 2) 'добре доглянутий' (про істоту): *В нього кінь все нагодований, вичесаний, влискаєсьи – хоч стій і дивисьи*; 3) 'вміло зроблений, гарний' (про предмет): *Такий си Настуньи кавйор купила – хоч стій і дивисьи*.

Багатозначність фразеологічних одиниць взагалі і бойківських говірок зокрема має свої особливості порівняно із цим явищем у лексичній системі. По-перше, більшість полісемійних ФО у бойківських говірках мають два значення, рідше – три. Фразем із чотирма значеннями серед іменних ми не зафіксували. Наприклад: *кучма на завесах* (ГРП-II, 331, Др.): 1) *заст.* 'баранкова складана шапка'; 2) 'людина, що дотримується застарілих поглядів, звичаїв'; *золоті гори* (ГРП-I, 413, Др.): 1) 'нечувані скарби, великі багатства'; 2) 'надзвичайне добро'; (В.): 3) 'великі обіцянки'; *божий дар* (ГРП-I, 512, Наг.): 1) 'хліб'; 2) 'теплий дощ весною'. На противагу цьому серед слів частіше трапляються такі, що мають два, три, чотири, а то й більше значень (див., зокрема, Онішк.). По-друге, семіми полісемійного слова, особливо в літературній мові, виявляють неоднорідність щодо функціональних стилів. Полісемійні фразеологізми бойківських говірок характеризуються в основному стилістичною однорідністю, вони виступають в усній формі розмовного стилю, а та чи та конотація охоплює всі семіми фразеологічної одиниці. По-третє, у лексичному складі мови немає багатозначного слова, яке б складалося тільки із переносних значень. Практично всі фразеологізми, серед них і з Бойківщини, як одиниці вторинної номінації мають тільки переносні значення, одне з яких може бути основним, а інше – похідним. М. Демський, Л. Скрипник, О. Молотков, І. Лепешау та ін. теоретично обґрунтували шляхи утворення багатозначності фразем. Вони вважають, що багатозначність у фразеологізмах виникає двома шляхами. Перший із них – це послідовний розвиток на базі основного значення похідного першого ступеня, а від останнього – похідного другого ступеня і т.д. [4, 37]. Проілюструємо це положення

прикладом із бойківських говірок. Значення ‘теплі, сонячні дні ранньої осені’ фразеологізму *бабське літо* (В., Гроз., Наг.) з’явилося в результаті метафоричного переосмислення образу, що виник при інтеграції слівних компонентів дериваційної бази й актуалізації їхніх потенційних сем. На основі першого значення – як метонімічне перенесення за часовою суміжністю – виникло друге: ‘сріблясте павутиння, що пливе над землею у теплі, сонячні дні ранньої осені’. Образ ‘бочки без дна’, яку не можна наповнити рідиною, послужив базою для творення фразеологізму *бочка без дна* (Гроз., Дуба, ГРП-II,5) ‘п’яниця, людина, що багато п’є’. Наступне метафоричне переосмислення лягло в основу другого значення – ‘ненажера, людина, що багато їсть’ (Дуба, ГРП-I,113, В.). Цікаво, що Іван Франко подає цей вислів у першому томі «Галицько-руських народних приповідок» зі значенням ‘несита, марнотратна людина’, а в другому – як ‘п’яниця’, до того ж обидва записи зроблені в рідному селі Нагуєвичі. Переосмислення дериваційної бази словосполучення *торба жебрацька* ‘сумка чи мішок, куди жебрак складав милостиню’ стало основою для виникнення значення ФО ‘бідна людина, жебрак’. Тут, правда, не так легко, як спершу здається, визначити тип переосмислення – метонімічний за просторовою суміжністю чи метафоричний за внутрішньою якістю. Хоч ми схильні визнати перший із них, тобто метонімічний, все ж відкидати категорично другий немає підстав. Друге значення цього фразеологізму – ‘голодна, ненаситна людина’ – є результатом повторної метафоризації першого.

Другий шлях формування фраземної багатозначності – це паралельне переосмислення дериваційної бази ФО. Як відзначають дослідники, такий процес зумовлено тим, що те саме явище породжує у носіїв мови різні асоціації, іноді зовсім не пов’язані між собою. Обстежуючи фраземіку української літературної мови, М. Демський назвав цей шлях «досить продуктивним» [4, 37]. В. Лавер, аналізуючи фразеологічний склад говорів карпатської групи, констатує, що такий шлях виникнення полісемійності є малопродуктивним [8, 132]. Матеріал, що є в нашому розпорядженні із бойківських говірок, дає можливість приєднатися до думки В. Лавера. Наведемо приклад фразеологічної одиниці, полісемійність якої сформувалася в результаті паралельного переосмислення дериваційної бази. ФО *тверда рука* трапляється з такими значеннями: 1) ‘сильна людина’; 2) ‘людина, здатна підкорити собі інших’; 3) ‘скупа людина’. Між першим і другим значенням ще простежується, на перший погляд, генетичний зв’язок, хоч не завжди той, хто собі підкоряє інших, обов’язково володіє великою фізичною силою. Проте третє значення – ‘скупа людина’ – це вже виразно не залежне від першого і другого семантичне переосмислення дериваційної бази ФО. Так само утворюються значення фраземи *має добрі гартанки* (В.): 1) ‘голосистий’; 2) ‘ненажерливий’. Прикметникову фразему *дітько в писку сидит* (В.) ми зафіксували з двома значеннями: 1) ‘сварливий’; 2) ‘брехливий’. Кожне із них – результат паралельного метафоричного перетворення дериваційної основи – речення.

Невелика кількість іменних фразеологічних одиниць виявляє явище енантіосемії. Правда, воно не є фактом окремої говірки, а тільки групи споріднених говірок. Тобто в одній говірці фразема виступає з одним значенням, а в іншій чи інших – з протилежним. Наприклад: *має шпак в голові* (*шпаками годований*) (ГРП-I-375): 1) ‘розумний, кмітливий’; 2) ‘недоумкуватий, дурний’. Іноді в багатозначних ФО лише дві семантики виявляють енантіосемійні відношення, а інша або інші – ні. Наприклад, фразема *у тімня битий* має такі три значення: 1) ‘розумний’ (Мшан.); 2) ‘недоумкуватий, дурний’ (В.); 3) ‘досвідчений’ (В.). Перші два значення є семантично протилежними, отже, енантіосемійними. Їх поява спричинена, мабуть, різновекторністю асоціацій при метафоризації дериваційної бази. Вони демонструють шлях паралельного переосмислення вихідної структури, що зазнала фразеологізації. Третє значення творить із першим тіснішу єдність, оскільки утворене, як нам здається, через повторну метафоризацію першого метафоризованого значення.

Багатозначність у фразеологізмі може бути і наслідком функціонального процесу, який пов’язаний зі зміною синтаксичної ролі фразеологічної одиниці. Це найбільш типове для прикметникових і прислівникових ФО. Наприклад, фразема *так собі* має значення: 1) ‘ні добре ні погано, посередньо’; 2) ‘без усякої причини’. Ці два значення є прислівниковими. Подаємо контексти: – *Як поживаєш, Андрію?* – “*Як поживаю? Так собі*”; *Чого-с повісив голову? Може, що ся стало?* – *Не. Так собі*. Третє ж значення – ‘добрий (-а, -е), посередній (-а, -е)’ з’явилося тоді, коли ця одиниця почала виконувати функції означення або іменної частини іменного складеного присудка в реченні, тобто виражати ознаковість, а не обставинність. Наприклад: *Як отиць поживай? Як йіго здоровля?* – *Та здоровля ше так собі*. Сюди ж відносимо і такі фразеологізми, як *на заячий скік* (Біл.): 1) ‘малий (-а, -е)’; 2) ‘мало’; *на всі сто*: 1) ‘надійний, такий, що можна повністю на нього покластися’; 2) ‘повністю, остаточно’ та інші.

У полісемійних одиницях бойківських говірок спостерігаються і такі явища. На рівні однієї говірки ФО виступає як моносемійна, а в групі споріднених говірок – як полісемійна, або в одній говірці – моносемійна, а в іншій чи інших – полісемійна. Так, фразема *золоті гори* в говірці населеного пункту Воля Старосамбірського району має значення ‘великі обіцянки’, а «Галицько-руські народні приповідки» фіксують її у Дрогобичі зі значеннями ‘нечувані скарби, велике багатство’ та ‘надзвичайне добро’. Фразеологізм *битий вовк* у с. Грозьово Старосамбірського району зафіксований зі значенням ‘досвідчена людина’, а в говірці с. Дуба Рожнятівського району із двома значеннями: 1) ‘досвідчена людина’; 2) ‘хитра людина’. У процесі історичного розвитку деякі значення фразеологічних одиниць перебувають у русі між ядром і периферією фразеосемантичної системи. Це означає, що семантика багатозначної ФО із активу переходить до семантичного пасиву або й зовсім зникають із семантичного простору. Так, «Словник бойківських говірок» М. Онишкевича подає такий вислів: *відобрати до мариугелів* (Онишк., I, 431). Перше значення із

ремаркою *застаріле* 'служити у полку Марцугелі, що колись стояв в Самбірщині' вийшло із вжитку як історизм. Друге значення – 'працювати на дуже важкій роботі' є на сьогодні фразеосемантичним периферійним ендемізмом.

Деякі зіставлення полісемійних фразем бойківських говірок з відповідними одиницями інших ареалів і літературної мови дають змогу виділити ряд семантичних відношень.

По-перше, значна частина одиниць з погляду фразеологічної семантики повністю або якимись значеннями збігається з ФО іншого говору і/або літературної мови. Наприклад, фразема *тверда рука* зафіксовано зі значеннями: 1) 'фізично сильна, вольова людина'; 2) 'хто-небудь, що має сильний, вольовий характер' не тільки у бойківських, а й середньо-закарпатських, гуцульських говірках [8, 135] і літературній мові (ФСМ, 765). Проте середньо-закарпатські говірки зберігають ще одне значення цієї одиниці – 'скупа людина' [8, 36]. Інколи в літературній мові ФО виступає як моносемійна, а в бойківських говірках – як полісемійна, маючи при цьому спільну семему. Фразему *старий кінь* у «Фразеологічному словнику української мови» не кодифіковано. У «Словнику української мови» її подано зі значенням 'досвідчена людина' (СУМ, IV, 168). Таке її значення відоме носіям бойківських говірок. Однак тут ця одиниця має ще два значення – 'людина похилого віку' і 'старий холостяк'.

Виявити у смисловій структурі фразеологізму його значення і розмежувати їх допомагає насамперед контекст (найближче оточення ФО). Саме він є тим лакмусовим папірцем, який сигналізує про зрушення у семантичній структурі фраземи або навіть у семній ієрархії окремої семени фразеологізму. Звичайно, більшої об'єктивності можна досягти тоді, коли матимемо більшу кількість контекстів ФО. Таке завдання є надто складним, якщо врахувати, що діалектне мовлення існує переважно в усному вияві, а самі фразеологізми є одиницями вибіркової номінації.

У мовознавчій літературі наведено ще цілий ряд мовних показників виявлення фразеологічної полісемії (одне зі значень є абсолютним, самодостатнім, а інше – конструктивно обмеженим, одне

стосується особи, а інше – істоти чи предмета, у дієслівних ФО на полісемійність може вказувати різне об'єктне оточення, у прислівникових часто виступають обов'язкові слова-супровідники, застосування методу синонімії чи антонімії тощо) [9, 67–73; 12, 201–206 та ін.].

До причин, які обмежують розвиток полісемії фразем, учені відносять: а) меншу контекстуальну рухомість ФО порівняно зі словом. Функціонально фразеологізм виступає насамперед як образна емоційно-експресивна характеристика предмета, ознаки тощо, а це веде до обмеження функціональної частотності порівняно зі словом [11, 202–209]; б) високий рівень абстракції фраземного значення, що виникає як результат метафоричного або метонімічного вторинного переосмислення денотата чи референта; в) нездатність деяких значень ФО піддаватися семантичному розгортанню [5, 193–194] та інші. Названі причини повною мірою стосуються і фразеологічної системи бойківських говірок.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Явище полісемії характерне для частини фразем бойківського говору. Кількість багатозначних фразеологічних одиниць відносно всього складу ФО говірок Бойківщини є явищем менш поширеним, ніж у лексичній системі. Така закономірність спостерігається в інших говірках та літературній мові. Слабкий розвиток полісемії у фразеологізмах викликаний низкою причин, серед яких основними є специфіка природи значення ФО (метафоричність і високий рівень абстракції), номінативна вибірковість і відповідно менша частотність уживання в комунікативних актах тощо. Більшість полісемійних ФО є двозначними, зрідка із трьома значеннями. Іменних фразем із чотирма значеннями у бойківських говірках ми не зафіксували. Деякі фраземи Бойківщини повністю або частиною своїх значень мають відповідники в інших говорах і/або українській літературній мові. Наступні дослідження семантики фразем бойківських говірок, зокрема явища полісемії, складе добре підґрунтя для укладання ареальних лінгвогеографічних фразеосемантичних карт та атласів, а також для створення семантичного фраземника.

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

Біл. – с. Біличі Старосамбірського району; **В.** – с. Воля Старосамбірського району; **ГРП** – Галицько-руські народні приповідки; **Гроз.** – с. Грозьова Старосамбірського району; **Др.** – м. Дрогобич; **Дуба** – с. Дуба Рожнятівського району; **Мшан.** – с. Мшанець Старосамбірського району; **Наг.** – с. Нагуєвичі Дрогобицького району; **Поп.** – с. Попелі Дрогобицького району.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авксентьев Л. Г. Современная украинская мова : Фразеология : [навч. посіб.]. – Х. : Вища школа, 1983. – 137 с.
2. Бабич Н. Д. Фразеология української мови : [навч. посіб.]. – Чернівці : Вища шк., 1970. – Ч. I. – 63 с.; 1971. – Ч. II. – 91 с.
3. Гепнер Ю. Р. Очерки по общему и русскому языкознанию / Ю. Р. Гепнер. – Х. : Вид-во ХДПУ, 1959. – 371 с.
4. Демський М. Т. Системні зв'язки у сфері фраземіки / М. Т. Демський // Мовознавство. – 1991. – № 2. – С. 36–43.
5. Жуков В. П. Русская фразеология : [учебное пособие для филологических специальностей вузов] / В. П. Жуков. – М. : Высшая шк., 1986. – 311 с.
6. Коць-Григорчук Л. Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору / Лідія Коць-Григорчук. – Нью Йорк – Львів, 2002. – 268 с.
7. Кунин А. В. Фразеологический уровень языка / А. В. Кунин // Уровни языка и их взаимодействие : [тезисы научной конференции]. – М., 1967. – С. 75–82.

8. Лавер В. І. Фраземіка українських діалектів Карпатського регіону : дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Василь Іванович Лавер. – К., 1992. – 326 с.
9. Лепешаў І. Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы : [вучэб. дапам. для студэнтаў філал. фак. ВНУ]. – Мінск : Выш. шк., 1998. – 271 с.
10. Мокиенко В. М. Славянская фразеология как динамическая система / В. М. Мокиенко // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови : [тези доп.]. – Ужгород : Вид-во УДУ, 1978. – С. 99–100.
11. Сидоренко М. И. Типы различий между семемами многозначных фразеологических единиц / М. И. Сидоренко // Проблемы устойчивости и вириантности фразеологических единиц. – Тула, 1968. – С. 202–209.
12. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови : [монографія] / Л. Г. Скрипник. – К. : Наук. думка, 1973. – 280 с.
13. Телия В. Н. Что такое фразеология? / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1966. – 86 с.
14. Ужченко В. Д. Українська фразеологія : [посібник] / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьєв. – Харків : Основа, 1990. – 167 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Онишк. – Онишкевич М. Словник бойківських говірок / М. Онишкевич. – К. : Наук. думка, 1984. – Ч. I. – 496 с.; Ч. II. – 516 с.
2. СУМ – Словник української мови : в 11-ти томах. – К. : Наук. думка, 1973. – Т. IV. – 840 с.
3. ФСРЯ – Фразеологический словарь русского языка / под ред. А. Молоткова. – М. : Сов. энциклопедия, 1967. – 543 с.
4. ФСУМ – Фразеологічний словник української мови / укл. В. Білоноженко, В. Винник та ін. : у 2-х кн. – К. : Наук. думка, 1993. – 984 с.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. ГРП – Франко І. Галицько-руські народні приповідки : у 3-х т. / [зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко]. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – Т. I. – С. 643–648.

РЕЦЕНЗІЇ

НОВАТОРСЬКА ПРАЦЯ З ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ПЕРЕКЛАДУ

**Рецензія: Дзера Оксана. Біблійна інтертекстуальність і переклад :
англо-український контекст: монографія / Оксана Дзера. –
Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. – 490 с.**

Монографія Оксани Дзери привертає увагу; вона відображає сучасні тенденції наукових досліджень, у т.ч. злободенні підходи до розгляду теорії перекладознавства, що позначені взаємодією літературознавчих, лінгвістичних та культурознавчих теорій.

Перекладознавче дослідження інтертекстуальності має за сучасної доби вагоме звучання. Адже на сучасному етапі розвитку теорії перекладу інтерпретативний підхід «розсунув» вузькі межі суто лінгвістичної еквівалентності. До того ж відбулося специфічне визнання відкритості тексту, що спонукає «порушити» авторський задум, а відтак системно вивчати саме внутрішню сутність тексту, сказати б, з проєкцією на біблійну інтертекстуальність та інтерпретацію складного письма.

Примітно, що авторка рецензованої праці зіткнулася з проблемою варіативності непорушного у своїй сакральності Слова, що вимагало від дослідниці неабиякого сумління, фахової кваліфікації, розробки відповідної концепції стосовно розуміння й відповідної репрезентації низки питань.

Біблія, як відомо, є водночас і першим для християнського світу прототекстом, першим у світі перекладом з мови божественного одкровення, текстом, що доходить до вірника повною мірою лише в перекладі його національною мовою. Ця проблема має складну історію, що також вимагала відповідного висвітлення, дослідницької ретельності і скрупульозності.

Визначена назвою проблема свідчить про значне розширення науково-дослідницьких горизонтів українського перекладознавства, показує спробу авторки ґрунтовно вивчити найновіші здобутки та провідні тенденції українського й зарубіжного літературознавства, свідчить про активне та сміливе синтезування обох дослідницьких векторів (біблійної інтертекстуальності та перекладу).

Зосереджуючи інтертекстуальний науковий дискурс навколо тексту Святого Письма, авторка сягає панорамних спостережень, робить виражені висновки та узагальнення, що водночас конкретизують значний літературознавчий та лінгвістичний простори. Зрозуміло, що біблійне в поза біблійному постає проблемою багатогранною, багатоаспектною, різнобічною з огляду на своєрідний «драматизм» не тільки крізь призму освоєння філософії, філології чи перекладознавства. Йдеться й про індивідуально-авторське варіювання, яке спроектоване також на індивідуально-авторське навіювання; докорінно інша ситуація, коли фіксований переклад не повинен «редагувати» жодних двозначностей чи надбань стосовно духовного тексту. Що ж, перекладач повинен відчувати й відтворити «парадигму канонічності» похідного твору – літературного оригіналу щодо першотвору – Біблії.

Зі зростанням інтересу до дослідження біблійного в позабіблійному в центр відповідних перекладознавчих пошуків виходить біблійний інтертекст. Рецензована монографія репрезентує продуктивний синтез різноманітних методологічних підходів до пізнання й дослідження взаємозв'язку між інтертекстуальністю та перекладом. Оксані Дзері вдалося продемонструвати подвійну природу виокремленого взаємозв'язку. З одного боку, перекладознавчий підхід увиразнює саму онтологію біблійного інтертексту, що вибудовується через ланцюг інтерлінвальних, інтеркультурних та інтерсеміотичних пересотворень, а, з іншого боку, відтворення біблійного інтертексту видається однією з найскладніших операційних проблем перекладу.

Монографія має чітку й логічну побудову, а виклад матеріалу не дає змоги «заплутатися» в розмаїтті термінів та методологічних підходів, оскільки молода дослідниця зуміла виробити й обґрунтувати переконливу концепцію.

Варто підкреслити: вступне слово до книжки належить перу Роксоляни Зорівчак, визначної представниці українського перекладознавства. Тут окреслена актуальність досліджуваного пошуку, цінність праці для теорії перекладознавства та вказано на ключові вузли дослідницької концепції, її новизну, а також дана схвальна оцінка внеску Оксани Дзери в українську словесну науку загалом. Зауважу, що виклад матеріалу репрезентовано в чотирьох розділах. Зокрема, у першому розділі Оксана Дзера робить детальний огляд теоретичних осмислень інтертекстуальності в зарубіжному та українському перекладознавстві, обґрунтовує термін «біблійний інтертекст» та пропонує диференціацію біблійних інтертекстів, ілюструючи типологію дев'яти біблійних концептів, актуалізованих у національних перекладах Святого Письма.

Наступний розділ присвячено аналізу та виокремленню критеріїв розмежування термінів «біблеїзм» (розглянуто як лінгвістичну категорію) та «біблема» (схарактеризовано як прийом індивідуально-авторської актуалізації біблійного фрейму). У цьому масиві ґрунтовно описано розгалужену різноаспектну класифікацію біблеїзмів, насамперед у бінарній опозиції (англійська – українська), та здійснено функційну типологію біблем. На цій основі означено способи та реальні й потенційні можливості їхнього відтворення.

У третьому складнику монографії зосереджено увагу на характеристиці діяльності Івана Франка. Крізь призму комплексного аналізу висвітлена сутність його наукових, видавничих індивідуально-авторських літературних та перекладних біблійних інтертекстів. Авторка успішно зводить

у єдиний фокус повноту біблійських рефлексій творця поеми «Мойсей», намагаючись стереометрично подати його дослідницьку концепцію та довести зв'язок із його літературними й перекладними інтертекстами.

У четвертому розділі докладно вивчено складне питання специфіки відтворення імпліцитного інтертексту на матеріалі українських перекладів славетного твору «Гамлет» В. Шекспіра та роману «Портрет Доріана Грея» О. Вайлда.

Монографія завершується цілком мотивованими висновками, що засновані на самодостатньому фактологічному матеріалі. Вона містить і покажчик імен, що дає змогу краще орієнтуватися в матеріалі, а також своєрідний виспів – резюме англійською мовою. На сторінках монографії вдало змодельовані схеми, таблиці, рисунки, що служать вигідним причинком, зовнішньою окрасою роботи (див. с. 138, 146, 228, 277).

Структура, зміст монографії, методологічна база, її дослідницький інструментарій, аспекти та ракурси, теоретична база – все це переконливо засвідчує загалом належний фаховий рівень дослідження, показує глибоке осмислення ключових питань. Останні торкаються феномену інтертекстуальності, вивченого в парадигмі перекладознавства. Впадає в око її ґрунтовне володіння наявним історико-літературним

матеріалом. Власне, вона демонструє вміле застосування комплексу теоретичних підходів до опрацювання значного масиву художніх текстів.

Не викликає зауважень загалом і мовний бік, за винятком окремих стилістичних недоглядів (с. 6, 8, 9, 11, 57). Упродовж останніх років увагу дослідників привернув новий мовознавчий напрям, який отримав назву теолінгвістика, однак ще недостатньо актуалізований в Україні. У цьому автор рецензії мав можливість переконатися, коли судилося перекладати твір «Встаньте, ходімо» (Дрогобич, 2005) Івана Павла II. (Співатор Іван Зимомря).

Як на мій погляд, монографія буде корисна не лише колу науковців – перекладознавців, літературознавців, лінгвістів, культурологів, але й викладачам вищої школи, студентам й усім тим, хто цікавиться перекладом не тільки Біблії, але й питаннями, що пов'язані зі специфікою функціонування бібліїзмів, поширенням біблем в сучасному дискурсивному просторі.

*Проф. Микола Зимомря,
завідувач кафедри германських мов
і перекладознавства
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Зимомря Микола Іванович – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германських мов і перекладознавства

Кириченко Олена Анатоліївна – Сумський державний університет, старший викладач кафедри германської філології

Негер Оксана Богданівна – Ужгородський національний університет, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови

Нипадимка Алла Сергіївна – Київський національний університет культури і мистецтв, доктор філософії з галузі «Гуманітарні науки», доцент з/н кафедри іноземної філології

Олексин Ольга Зеновіївна – Львівський національний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, асистент кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура

Оршинська Тетяна Захарівна – Львівський національний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології

Островська Олександра Миколаївна – Львівський національний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів

Павленко Олена Георгіївна – Маріупольський державний університет, доктор філологічних наук, професор, декан факультету іноземних мов

Павліченко Лариса Василівна – Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, асистент кафедри англійської філології та міжкультурної комунікації

Павлюк Ірина Богданівна – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», кандидат філологічних наук, асистент

Панасюк Юлія Вікторівна – Криворізький державний педагогічний університет, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри англійської мови з методикою викладання

Передон Наталія Олександрівна – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, асистент кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей

П'єсцук Оксана Іванівна – Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, кандидат філологічних наук, старший викладач

Пламада Світлана Степанівна – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, студентка магістратури

Пожар Анастасія Борисівна – Київський національний лінгвістичний університет, аспірант кафедри германської і фіно-угорської філології

Полонська Ірина Петрівна – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов

Поплавська Людмила Леонідівна – Львівський національний університет імені Івана Франка, викладач кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів

Потятиник Уляна Олексіївна – Львівський національний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології

Прокопович Лідія Сигізмундівна – Мукачівський державний університет, кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій

П'ятничка Тетяна Василівна – Тернопільський національний економічний університет, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов

Раренко Наталія Вікторівна – Київський національний лінгвістичний університет, аспірант

Рядська Розанна Іванівна – Львівський національний університет імені Івана Франка, асистент кафедри англійської філології

Сапожник Ірина Володимирівна – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови

Светлічна Алла Анатоліївна – Запорізький національний університет, аспірант

Сидоренко Олена Миколаївна – Приазовський державний технічний університет, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов

Сисосєва Ірина Андріївна – Сумський державний університет, студентка

Сорока Тетяна Вячеславівна – Ізмаїльський державний гуманітарний університет, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови та перекладу

Строченко Леся Василівна – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри лексикології і стилістики англійської мови

Тараба Ірина Олександрівна – Житомирський державний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології та зарубіжної літератури

Теребус Роман Миколайович – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, аспірант

Тимофєєва Вікторія Сергіївна – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, аспірант

Ткаченко Наталія Дмитрівна – Київський національний лінгвістичний університет, аспірант

Федишин Мар'яна Іванівна – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», аспірант кафедри англійської філології

Фенюк Людмила Дмитрівна – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, здобувач, асистент кафедри романської філології та перекладу

Філатова Катерина Олександрівна – Маріупольський державний університет, асистент кафедри теорії та практики перекладу

Хаботнякова Поліна Сергіївна – Київський національний лінгвістичний університет, здобувач, викладач

Шепель Юрій Олександрович – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, доктор філологічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, професор кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців

Шмігер Тарас Володимирович – Львівський національний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент, докторант

Юрса Людмила Василівна – Львівський національний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри українського прикладного мовознавства

Яким Мирон Богданович – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, доцент кафедри української мови

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Серія “ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ”
МОВОЗНАВСТВО

Том 2

№ 8 2017

Макетування та верстка

Вікторія Удовиченко

Дизайн обкладинки

Олег Лазебний

Здано до набору 18.12.2017 р. Підписано до друку 26.12.2017 р.

Формат 64x90/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 18,60

Замов. № 31/17. Наклад 300 прим.

Видавничий дім «Гельветика»

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 4392 від 20.08.2012 р.